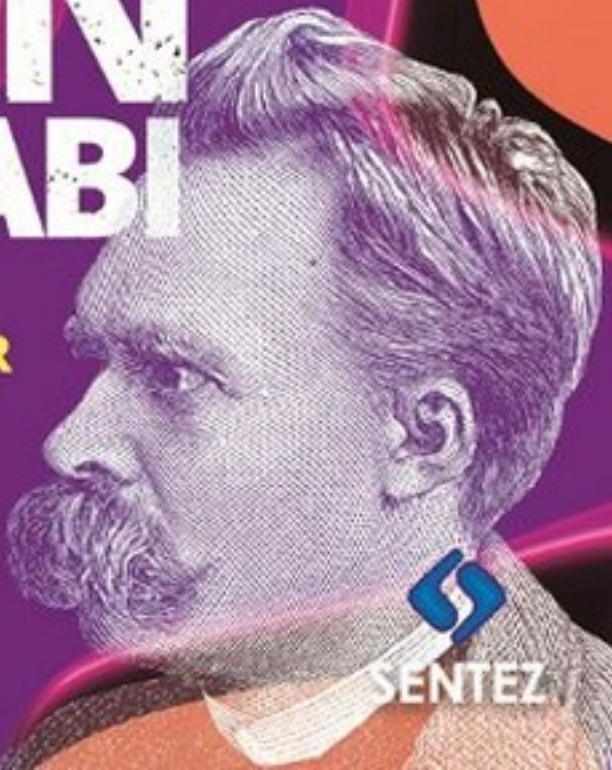
FRIEDRICH NIETZSCHE

FİLOZOFUN KİTABI

Çeviri, yorum ve açıklamalar
Nejat BOZKURT, Prof. Dr.

KURAMSAL İNCELEMELER

SENTEZ

FRIEDRICH NIETZSCHE

FİLOZOFUN KİTABI

(Kuramsal İncelemeler)

ÇEVİRİ, YORUM ve AÇIKLAMALAR
Nejat BOZKURT, Prof. Dr.

Filozofun Kitabı
(Kuramsal İncelemeler)
© Nejat Bozkurt
Sentez Yayıncılık 2016

ISBN 978-605-9922-40-1

1. Basım Sentez Yayıncılık
İstanbul Nisan 2016

Kapak Tasarımı: M.Fazıl Karabaş
İç Düzen: Sentez

Baskı
KAYHAN MATBAACILIK
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad.No:8/2
Topkapı-Zeytinburnu/İSTANBUL
Tel: 0212 576 01 36 Faks: 0212 612 31 85
Sertifika No: 12156

SENTEZ
YAYIN VE DAĞITIM EĞİTİM ve
ÖĞRETİM KURUMLARI TİC.ve SAN. A.Ş.
Cumhuriyet Cad. Eski Tahıl İçi Sokak No:5 BURSA
Tel: (0 224) 225 11 80 (pbx) Faks: (0 224) 225 02 00
bilgi@sentezdagitim.com.tr www.sentezkitap.com
Sertifika No: 14399

FRIEDRICH NIETZSCHE

Filozofun Kitabı

(Kuramsal İncelemeler)

ÇEVİRİ, YORUM ve AÇIKLAMALAR
Nejat BOZKURT, Prof.Dr.

SENTEZ YAYINCILIK®

Prof. Dr. NEJAT BOZKURT

1945 yılında Ankara'da dünyaya geldi. 1964'de Ankara Gazi Lisesi'ni, 1970'de de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Yüksek Lisans çalışmalarını Hacettepe Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nde tamamladıktan sonra (1973), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde *"Hegel Estetiğinde Şiir Kuramı"* konusundaki doktora tezini hazırladı (1980). 1983'de Yardımcı Doçent, 1987'de Doçent ve 1995 yılında da Profesör olan Nejat Bozkurt, aynı bölümde uzun yıllar Sanat Felsefesi, Çağdaş Düşünce akımları, Tarih Kuramları gibi derslerin yanı sıra Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde de lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde Mitoloji, Sanat Sosyolojisi ve Düşünce Tarihi dersleri yaptı. Daha sonra Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde çalışmalarını sürdüren Prof. Dr. Nejat Bozkurt bu üniversitede Düşünce Tarihi, Eğitim Felsefesi, Bilimler Tarihi ve Felsefesi derslerini verdi. 1996 yılında emekliye ayrılan ve İTÜ'ne geçen Bozkurt, bu Vakıf Üniversitesinde de İnsan Felsefesi, Bilim Etiği ve Düşünce Tarihi derslerini yapmıştır. Felsefe, Sanat ve Bilim'le ilgili çeşitli konularda çeviri ve özgün olmak üzere kitap ve makaleleri bulunan yazarın yayımlanmış başlıca yapıtları şunlardır: *Kant, Seçilmiş Yazılar* (Çev., Remzi Kit., 1984; Say Yay., 2000, sentez Yay., 2014), F. Hegel, *Seçilmiş Parçalar* (Çev., Remzi Kit., 1986; Say Yay.,2000; Sentez Yay., 2014), *Nietzsche, Tarih Üstüne* (Çev., Say Yay., 1987), *Çağdaş Felsefelerden Kesitler* (Sosyal Yay., 1990), *Eleştiri ve Aydınlanma* (Say Yay., 1994; Sentez Yay., 2013), *20. Yüzyıl Düşünce Akımları* (Sarmal Yay., 1995; Morpa Yay., 2002), *Kavramların Evrimi* (Say Yay., 2008), *Einstein: Bilim ve Felsefe Yazıları* (Çev. Say Yay., 2009; Sentez Yay., 2013), *Felsefe Işığında Arayışlar* (Ayrıntı Yay., 2012).

İÇİNDEKİLER

I. Friedrich Nietzsche'nin Yaşamında Batı Kültür Dünyasında Olupbitenler 7

II. Kitap Üzerine 35

III. Friedrich Nietzsche: Düşünceleri ve Eleştiriler 49

A - Friedrich Nietzsche'nin Düşünceleri 49

B - Friedrich Nietzsche'nin Düşüncelerine Yöneltilen Eleştiriler 82

IV. Yararlanılan Kaynaklar 105

V. Filozofun Kitabı 107

A - 1872 Sonbahar ve Kışı: Son Filozof.. Filozof Sanat İle Bilginin Çatışması Üzerine Düşünceler 107

a) Oidipus 140

b) Önsöz İçin Notlar 168

c) Planın Serimi : "Son Filozof" 171

B - 1873 İlkbaharının Planları: Uygarlığın(Kültürün) Hekimi Olarak Filozof 173

C - 1873 Yazı (Bağlantılı Serimleme) Ahlakdışı Anlamda Hakikat İle Yalan Üzerine Bilgikuramsal Giriş 181

D - Daha Sonraki Bölümlerin Planı 199

E - Taslaklar 200

F - 1875 Yılının Son Çalışmaları Bilim İle Bilgeliğin Çatışması 208

VI. Adlar ve Kavramlar Dizini 229

I.
FRİEDRİCH NİETZSCHE'NİN YAŞAMINDA BATI KÜLTÜR DÜNYASINDA OLUPBİTENLER

1844-1847 - Friedrich Wilhelm Nietzsche 13 Ekimde Prusya'da (Almanya) Röcken kentinde Protestan Lutherci papaz bir aileden dünyaya geldi. O sıralarda Danimarkalı filozof Sören Kirkegaard "*Korku ve Titreyiş*", "*Endişe Kavramı*", "*Felsefi Kırıntı ya da Parçalanmış Felsefe*" adlı yapıtlarıyla dinsel varoluşçu felsefeyi temellendirmeye girişmekteydi. Yine aynı dönemlerde Karl Marx, Hegel'in "*Diyalektik İdealizm*"ini, "*Diyalektik Materyalizm*"e dönüştürerek tersine çevirdi ve bilincin varlığı değil, varlığın bilinci belirlediğini savundu. Müzik alanında Fransız Hector Berlioz, "*Modern Enstrümantasyon ve Orkestrasyon Üzerine Bir İnceleme*" adlı yapıtını yayımladı. Bu dönemde bilimler alanında da önemli adlarla karşılaşıyoruz: Termodinamiği Newton kuramlarına göre hareket eden atomların istatistiksel mekaniğine indirgeyen ve zamanın akış yönü ile ilgili H-kuramını öneren Avusturya'lı fizikçi Ludwig Boltzmann, kimyadaki atom teorisinin kurucusu İngiliz Dalton, dört ve daha çok boyutlu geometriyi temellendiren Alman H.Grassmann ve "*Kimya Üstüne Mektuplar*"ı yayımlayan Liebig bu bilim adamları arasında sayılabilir. Lord Rosse, İrlanda'da yaklaşık iki buçuk metre çapındaki aynalı teleskobunu bitirir ve yerleştirir. Michael Faraday, bir madde içindeki ışık yayılımının, dışarıdaki manyetik alanlardan etkilenebildiğini bulur. Urbain Leverrier ve John Adams, birbirlerinden bağımsız olarak, Uranüs gezegeninin yörüngesin-

deki düzensizliklerden yararlanmak suretiyle Neptün gezegeninin varlığını ve yerini öngörürler; nitekim 1846'da Johann Gale Neptün, William Lassell, Triton uydusunu bulur. Yazın dünyasına gelince, Alexandre Dumas (Baba), önce "*Üç Silahşörler*"i yayımlar; birkaç yıl sonra da "*Monte Kristo Kontu*" ve "*Yirmi Yıl Sonra*" adlı romanlarını yayımlayacaktır. Yine aynı dönemde Prosper Mérimée, "*Carmen*"i yayımlar. Resim alanında ise H. Daumier, H. Rousseau ve Turner gibi ressamları görüyoruz. Bu yıllarda Danimarkalı ünlü ressam Thorwaldsen ölür. 1845'li yıllarda küme kuramının kurucusu, mantık ve analizin gelişmesine büyük katkılarda bulunan Alman matematikçi Georg Cantor'un; bilim adamı, gezgin ve bilimlerin koruyucusu A. von Humbolt'un, fizikçi Wilhelm Röntgen'in ve elektrolizin temel yasasını ve elektrik üreteçlerinin ilkesi olan elektromanyetik indükleme olayını bulan, ve bir madde içindeki ışık yayılımının, dışarıdaki manyetik alanlardan etkilenebildiğini keşfeden ve birleşik alan kuramının öncüsü olan İngiliz fizikçi Faraday'in adlarıyla karşılaşıyoruz. 1847'lerde yazın alanında Danimarkalı masal yazarı Andersen, büyük romancı Dostoyevski, George Sand, Emily Bronte, Charles Dickens, Gontçarov, Tennyson gibi adları; felsefede de "*Sefaletin Felsefesi*"nin yazarı Proudhon'u, tarih ve kültür filozofu Ranke'yi görüyoruz. Müzik alanında César Frank, Mendelssohn-Bartholdy, Schumann; bilim ve teknoloji alanında ise optik konusunda Carl Zeiss, fiziğin uygulayımında Thomas Alba Edison gibi yetkin adları sayabiliriz. George Bole, "*Mantığın Matematiksel Çözümlemesi"(The Mathematical Analysis of Logic)* adlı yapıtında simgesel mantığı formüle eder. Hermann Helmholtz, yalıtılmış bir dizgede toplam enerjinin değişmediğini, enerjinin yoktan yaratılamayacağını ve yok edilemeyeceğini belirten Enrjinin Korunumu Yasası'nı resmen duyurur. Aynı yıllarda siyaset ve bilim adamı John Franklin ölür. Teknoloji ve endüstri alanlarında önemli bir atılım olmak üzere çeşitli denizyolları şirketlerinin, elektrik firmalarının (Siemens), Krupp'un çelik endüstrisinin ve W. G. Armstrong'un makine fabrikasının kurulduğuna tanık oluyoruz.

1848-1849 - Lutherci bir papaz olan Nietzsche'nin babası 30 Temmuzda, kısa bir süre sonra da erkek kardeşi ölür. Bu yıllarda bilimsel sosyalizmin kurulduğunu ve "*Komünist Manifesto*"nun yayımlandığını görüyoruz. Aynı dönemde romantik Fransız yazarı Chateaubriand yaşamdan ayrılır. Oğul Dumas, "*Kamelyalı Kadın*", İngiliz Charles Dickens "*David Copperfield*" romanlarını yayımlarlar. Dostoyevski Çar'a başkaldıran bir olaya karışması nedeniyle önce ölüme mahkûm edilir, sonra sürgüne yollanır. Amerikalı ozan Edgar Allan Poe ölür; felsefe ve kültür tarihçisi Wilhelm Windelband dünyaya gelir. Kierkegaard dinsel varoluşçu felsefesini sürdürür. Müzik alanında Richard Wagner, "*Sanat ve Devrim*" adlı yapıtında müzik ve sanat anlayışını ortaya koyar ve Nietzsche'nin başlangıçtaki felsefesini oldukça etkiler. Resim alanında H. Daumier çalışmalarını sürdürür, Paul Gauguin dışavurumcu (expressioniste) resimler yapar. Müzik dünyasının ünlü bestecilerinden piyanonun rakipsiz ve hüzünlü ozanı Frédéric Chopin, opera bestecileri Donizetti ve baba Johann Strauss yaşama veda ederler. Schumann yapıtlar vermeyi sürdürür. Bilim ve teknoloji alanında ise su türbünleri ve elektriğin kullanımına ilişkin yöntemler geliştirilir. Dikiş makinası gündelik yaşama sokulur. Fizik alanında büyük bir sarkaç kullanarak Dünya'nın döndüğünü gösteren J.-B.Foucault ile ışığın ve elektriğin hızı üzerinde çalışan A. Fizeau birlikte ışık hızını yaklaşık 298.000 km/sn olarak ölçerler. George Stokes, tek dalgaların, periyodik dalgaların bileşiminden oluşabildiğini gösterir. Lord Kelvin, sıcaklığın mutlak sıfır noktasını (-273° C) bulur. Fizyolojide refleksolojinin kurucusu Ivan Pavlov araştırmalarını sürdürür. Bu sırada David Livingston Afrika'da bazı bilinmeyen bölgeleri keşfeder.

1850-1857 - Nietzsche'nin ailesi Naumburg'a göçer. H. Heine "*Romenzero*"larını, Herman Melleville de "*Moby Dick*" adlı romanını yayımlar. Büyük Fransız romancı ve realist Honoré de Balzac, İngiliz ozan William Wordsworth, Rus öykü yazarı Gogol, bu dönemde yaşama veda ederler. Richard Wagner müzik çalışmalarını sürdürür,

"*Lohengrin*" operasını sahneye koyar ve "*Gesammelte Kunstwerkes Theorie*" adını verdiği kendi toplu sanat kuramını oluşturur. Verdi, "*La Traviata*" operasını, senfonik şiirin yaratıcısı Franz Liszt, "*Macar Rapsodileri*"ni tamamlar, 1830'dan 1849'a değin elden geçirdiği I. Piyano konçertosunu 1850'de icra eder; Alman besteci Robert Schumann ile Rus besteci Glinka ölür, İngiliz besteci Edward Elgar dünyaya gelir. Yazın alanında Amerikalı ozan Whitman, "*Babalar ve Oğullar*"ın yazarı Rus Turgenyev yapıt vermeyi sürdürürler. G. B. Shaw, O. Wilde ve Ibsen'in ünleri doruk noktasına çıkmıştır. Baudelaire'in "*Kötülük Çiçekleri*" ile Flaubert'in "*Madame Bovary*"si bu sırada yayımlanır. 1855'lerde H. Heine, Alfred de Musset ölür. Felsefe alanında Auguste Comte, "*Positivisme*" adı verilen kendi pozitif bilim anlayışını temellendirmeye girişir. Kantçı filozof Hans Vaihinger de "*als-ob*"*(sanki felsefesi)* adını verdiği kendi felsefesini açıklar. Aynı dönemde yeni-kantçı Paul Natorp, toplum ve doğa felsefeleri alanında da Karl Vogt, Louis Büchner ve Gobineau adlarını duyurmaya başlarlar. 1854'de Schelling, 1855'de Sören Kierkegaard, 1857'de A. Comte, 1858'de Robert Owen yaşama veda ederler. 1856 yılında daha sonraları Nietzsche'den de etkilenecek olan Sigmund Freud dünyaya gelir. Bu sıralarda Avrupa'da Yahudi hareketinin canlandığına tanık oluyoruz. Resim alanında Courbet, Menzel gibi ressamlar natüralist özellikte resimler yaparlar. Van Gogh dünyaya gelir. Jacop Burckhardt sanat ve kültür tarihi üzerinde araştırmalar ve yeni değerlendirmeler yapar. Bilim dünyasına gelince radyoaktif ışımalar üzerinde çalışan kimyacı H. Becquerel, ışığın dalgalarını ve hızını ölçen A. Michelson, fizikçi W. Ramsay, matematikçi Lorentz ve kimyacı Oswalt gibi yeni ve önemli adlar kazanır. Matematikçi, fizikçi ve filozof Helmholtz, optik ve elektromanyetizm üzerindeki çalışmalarını sürdürür. George Stokes, bir A vektör fonksiyonunun çizgisel integralinin, Körl A cinsinden bir yüzey integraline eşit olduğunu gösteren Stokes Teoremi'ni kanıtlar ve Stokes Polarizasyon Parametreleri'ni belirler. Jean-Bernard Foucault, büyük bir sarkaç kullanarak Dünya'nın döndüğünü gösterir. Matema-

tikte kompleks fonksiyonlar teorisini kuran Cauchy ile yine ünlü iki matematikçi Gauss ve Lobaçevski ölür; matematikçi ve filozof Henri Poincaré ile ünlü fizikçi Hertz dünyaya gelirler. Riemann, Eukleidesdışı geometrisini kurar ve duyurur. Pasteur bakterioloji alanındaki çalışmalarını sürdürür ve mayalanmanın nedeninin mikro organizmalar olduğunu söyler. James Joule ile Lord Kelvin, hızla genleşen gazın soğuduğunu gösterirler. James Clerk Maxwell, Satürn gezegeninin çevresindeki halkanın kütleçekimi (gravitasyon) gücüyle oluştuğunu ve çok sayıda küçük uydulardan meydana geldiğini gösterir.

1858-1863 - Nietzsche, Pforta kolejine girer. Bu yıllarda felsefe dünyası yeni adlar kazanır: Henri Bergson, John Dewey ve Edmund Husserl. Kültür tarihçisi Jacop Burckhardt, "*İtalya'da Renaissance Kültürü*" adlı eserini yayımlar. Felsefesi Nietzsche'yi oldukça etkileyen ve iradeyi olabildiğince indirgeyici pessimist bir metafiziği savunan Arthur Schopenhauer yaşama veda eder. Matematikçi filozof Alfred North Whitehead dünyaya gelir. Bu yıllarda Herbert Spencer evrim felsefesini savunur; E. Renan ve W. Sombart'ın çalışmaları yayımlanır. Resim alanında Seurat yeni-izlenimciliği geliştirir, Ingres ile Courbet beğenilen resimler yaparlar. Büyük ressam ve sanat kuramcısı E. Delacroıx yaşama veda eder. Müzik alanında opera besteciliğinin doruğundaki Verdi, "*Maskeli Balo*" adlı operasını bitirir; enerjik ve hızlı, tempolu icrasıyla piyanonun şeytanı olarak adlandırılan F.Liszt teknik zorluklar içeren ürünlerini vermeyi sürdürür. Yine bu yıllarda Gounod, Brams ve R. Wagner'i yoğun çalışma temposu içinde görüyoruz. Müzikte romantik akım hâlâ egemendir ve bu alanda verimler sürmektedir. Birkaç yıl arayla Gustav Mahler ve Debussy dünyaya gelirler. Bizet ilk operasını, "*İnci Avcıları*"nı tamamlar. Çeklerin ulusal bestecisi Antonin Dvorak, Wagner etkisinde eserler vermeye başlar. Bilim alanında ise J. C. Maxwell, Satürn gezegeninin çevresindeki halkanın gravitasyon gücüyle oluştuğunu bulmuş ve çok sayıda küçük uydulardan meydana geldiğini göstermiş; gaz moleküllerindeki parçacık hızının yayılması yasasını saptamış, elektromanye-

tik alanın dinamik kuramına ilişkin bir yazı yayımlamıştır. Berthelot, benzol ve alkolün kimyasal sentezini gerçekleştirir. Fransız fizikçi Pierre Curie dünyaya gelir. Charles R. Darwin ile Alfred Wallace, bağımsız olarak doğal seçilime dayanan Evrim Kuramı'nı önerirler. Darwin, Evrim Kuramı'nı *"On the Origin of the Species by means of Natural Selection"(Doğal Seçilim Yolu ile Türlerin Kökeni)* adlı yapıtında türlerin doğal seçilme ve ayıklama ile ortaya çıkışını ayrıntılı bir biçimde tanıtır. Organizmaların morfolojisi üzerinde çalışan ve doğal yoldan yaratma biçimlerini araştıran doğa filozofu Haeckel Darwinist olur. Biofizikçi Rudolf Virchow hücrelerin, yalnızca daha önceden varolan hücrelerden oluşabileceğini söyler. Louis Pasteur, canlıların kendiliğinden üremesi düşüncesini çürütür. James Clerk Maxwell, Moleküler Hızların Yayılması Yasası'nı, Richard Carrington, Güneş püskürmesini bulurlar. Daha sonraları kuramsal mantık araştırmaları yapacak olan Alman David Hilbert dünyaya gelir, jeoloji araştırmaları yapan doğa filozofu A. Von Humboldt ölür. Fizikçi Helmoltz ve doğabilimci H. Huxley araştırmalarını sürdürürler. Ünlü fizik ve kimya bilgini İsveçli Alfred Nobel, nitrogliserinin üretimine başlar. Gustav Kirchoff ile Robert Bunsen, her elementin kendisine özgü tayf çizgilerine sahip olduğunu bulurlar ve bunu, Güneş ışığının tayfındaki karanlık çizgileri açıklamak için kullanırlar. Jean Lenoir, benzinle işleyen bir otomobil yapar. Lord Kelvin, soğuma süresini inceleyerek Yer'in yaşını bulmaya çalışır ve Yer'in yaşının 20-400 milyon yıl arasında olduğunu hesaplar.

1864-1866 - Nietzsche papaz olmamaya karar verir ve Bonn Üniversitesi'ne girerek burada klasik batı filolojisi, yunanca ve latince okur(1864). Ekonomist Lassalle, *"Kapital ve İş"* adlı yapıtını yayımlayarak liberalizmi eleştirir. İtalyan psikiyatrist ve ceza hukukçusu Cesare Lombroso, suç psikolojisi üzerindeki araştırmalarını ve düşüncelerini yayımlar. Max Weber sosyoloji çalışmalarında dinin rolünü vurgular. İlk bilim-kurgu romancılarından biri olan Jules Verne,*"Yeryüzünün Merkezine Seyahat"*i yayımlar. Victor Hugo, büyük İngiliz oyun yazarı ve dramaturgu

William Shakespeare'in doğumunun 3. yüzyılı ve oğlu François Victor'un bu ozandan yaptığı çeviri dolayısıyla "*William Shakespeare*" başlıklı bir eleştiri yapıtı yayımlar. Sanatçıyı bir dâhi olarak betimlediği bu yapıtta, Shakespeare/Aiskhylos ikilisi çevresinde, "*kılavuzların*", "*öncülerin*" insanlık tarihi içindeki eşitlik ve sürekliliklerini savunur; sanatın kitlelere aktarılmasını öğütler, biçim ve içeriğin neredeyse tanrısal bir özdeşlik kazanmasını ister. Michelet'nin "*La Bible de l'Humanité" (İnsanlığın Kutsal Kitabı)*'nın çağdaşı olan ve pek tanınmayan bu yapıt, 19.yy'ın en büyük eleştiri kitaplarından biridir. Resim alanında Manet, Corot ilgiyle karşılanan yapıtlar üretirler. Henri de Toulouse-Lautrec dünyaya gelir. Müzikte ise Anton Bruckner "*I. Senfoni*"sini, J. Offenbach "*Güzel Helena*" operetini besteler. Opera bestecisi Meyerbeer ölür, oğul R. Strauss dünyaya gelir. Bilim ve teknoloji alanında ise Maxwell ile Mendel araştırmalarını sürdürürler. John Herschel, bulutsuları(nebulaları) ve yıldız kümelerini içeren bir katolog yayımlar. Siemens çelik üretimini arttırır ve yaygınlaştırır.

Nietzsche, Leibzig Üniversitesine girer, eski kitaplar satan bir kitapçıda tesadüfen Schopenhauer'in "*İstenç ve Tasarım Olarak Dünya"(Die Welt als Wille und Vorstellung)* adlı yapıtına rastlar ve filozofu büyük bir tutkuyla okumaya başlar; yine bu sıralarda ünlü antikçağ filoloğu Erwin Rohde ile yakın bir dostluk kurar (1865). Toplumsal düzeni eleştiren ve anarşizmin kurucularından olan P. J. Proudhon ölür, sosyal felsefesinin etkileri yayılır. ABD'de kölelik kısmen kaldırılır, özgürlüklerin yaşama geçirilmesi dönemi başlar. Almanya'da kadın özgürlüğü hareketiyle ilgili ilk kez bir dernek kurulur. F. A. Lange, "*Materyalizmin Tarihi*"ni yayımlar. Rudyard Kipling, W. B. Yeats, R. Rolland ve G. Wells dünyaya gelirler. Whitman şiirlerini, Ibsen oyunlarını yazmayı sürdürür. Dostoyevski büyük psikolojik romanı "*Suç ve Ceza*"yı, Jules Verne, "*Dünyadan Aya Seyahat*" adlı bilim-kurgu romanını yayımlar. Resim alanında Corot, Courbet, Manet, Daumier çalışmalarını sürdürürler; yine bu sıralarda "*İzlenimcilik*"*(Impressionisme)* akımı doğar. Saltık stilin ustası ressam Vasili Kandinski, senfonik müziğin ustası

J. Sibelius bu yıllarda dünyaya gelirler. Wagner, Bruckner, Rimski Korsakov ün ve başarılarının doruğundadırlar. Liszt, Smetana ve Suppé gibi büyük besteciler aynı şekilde müzik alanında ürün vermeye devam ederler. Bilim alanında ise Gregor Mendel, bezelyelerin çaprazlanmasına ilişkin deneylerini sunar ve baskın ve çekinik etmenleri ayırır. J. C. Maxwell de elektromanyetik alanın dinamik kuramına ilişkin bir yazı yayımlar ve araştırma sonuçlarını açıklar. Eukleidesdışı geometriyi kuran Bernhard Riemann ölür. Biyolojinin felsefesini yapan zoolog Haeckel, biyogenetiğin dayandığı temel ilkeleri araştırmayı sürdürür. Auguste Kekulé, benzenin bir heksagonal halkada dizilmiş karbon ve hidrojen atomlarından oluştuğunu ortaya çıkarır. Antoine Becquerel, yüksek sıcaklık derecelerinin belirlenebilmesi için bir optik pirometre önerir. John Herschel, bulutsuları ve yıldız kümelerini içeren bir katalog yayımlar. Giovanni Schiaparelli, meteor yağmurlarının, Yer'in bir kuyruklu yıldızın yörüngesinden geçerken oluştuğunu açıklar.

1867-1869 - Orduya katılan Nietzsche, eğitim sırasında attan düşmesi üzerine evine gönderilir. Bu yıllar resim dünyasının bir dizi ustalarını yitirdiği yıllardır. Ressam Peter von Cornelius, Jean Auguste Ingres, Théodore Rousseau, Christian Morgenstern bunlar arasında sayılabilir. Courbet ve Manet Paris'de açtıkları bir sergiyle resim sanatında İzlenimcilik akımını(Impressionisme) resmen kurarlar. Franz Liszt, Johann Stauss ve Verdi müzik alanının çeşitli dallarındaki verimliliklerini sürdürürler. Bilim alanında ise Polanyalı fizikçi Marie Curie dünyayagelmiş ve İngiliz fizikçi Michael Faraday dünyadan göçmüştür. Alfred Nobel dinamiti bulmuş ve patentini almıştır. W. V. Siemens ile Wheatstone birbirlerinden bağımsız olarak dinamo elektriğinin prensiplerini bulmuşlar ve elektroteknigi temellendirmişlerdir. Nietzsche, İsviçredeki Basel (Bâle) Üniversitesinin klasik filoloji (Yunanca) bölümüne ekstraordinaryüs profesör olarak atanır. Burada ilk kez Richard Wagner ve Liszt'in kızı Cosima ile karşılaşır ve onlarla dost olur. Quatre-Cantons gölü kıyısında bir eve yerleşir. Felsefe alanında Haeckel, "*Doğal Yaratma Ta-*

rihi" adlı eserini yayımlar. Sosyolog ve ekonomist Alfred Weber dünyaya gelir. Edward von Hartmann, "*Bilinçdışının Felsefesi*", J.Stuart Mill "*Kadının Bağımlılığı*" üzerine yapıtlarını yayımlarlar. Yazın alanında Dostoyevski "*Budala*"yı, Tolstoy bir yıl sonra tarihsel dönem romanı türündeki "*Savaş ve Barış*"ı, Verlaine şiirlerini "*Galante Feste*" başlığı altında, Flaubert "*Duygusal Eğitim*"i, Jules Verne science-fiction ya da ütopik roman örneği olarak "*Deniz Altında 20.000 Fersah*"ı yayımlarlar. Aynı yıllarda Fransız ozanı Lamartine ölür, Maxim Gorki dünyaya gelir. Resim alanında izlenimci ressamlar Manet, Monet ve Renoir ürün vermeyi sürdürürler. Alman ressam Friedrich Overbeck ve onun yurttaşı ve meslektaşı, aynı zamanda hekim ve psikolog Karl Gustav Carus bu dünyaya veda ederler. Müzik alanına gelince Johannes Brahms besteler yapmayı ve araştırmalarını sürdürürken R. Wagner ilki "*Nürnbergli Usta Şarkıcılar*" olmak üzere operalarını birbiri ardınca sahnelemeye girişir. Yine aynı yıllarda Rossini ve Berlioz bu dünyadan göçerler. Bilim alanında ise bu sırada kimyasal elementlerin periyodik tablosunun sistematiğini inceleyip kuran ve Galyum, Skandiyum ve Germanyum elemenlerinin varlığını öngören Dimitri Mendelyev'i buluyoruz. Fritz Heber ve W. Huygins bu sıralarda yıldız spektropisi kullanmışlar ve yeraltında bulunan gazları ortaya çıkarmışlardır. Friedrich Miescher, hücre çekirdeğindeki nükleik asitleri bulur. Alfred Nobel, dinamitin patentini alır. George Westinghouse, sıkıştırılmış hava esasına dayanan lokomotif frenini bulur. Joseph Lockyer, "*Nature*" adlı bilimsel dergiyi çıkarmaya başlar.

1870-1872 - Nietzsche İsviçre'de üniversite hocası olarak çalışmalarını yoğun bir biçimde sürdürür ve kısa bir süre sonra da İsviçre yurttaşlığına geçer. Ama Fransız-Alman savaşında gönüllü olarak Prusya güçlerine hastabakıcı olarak katılır. Ekim ayında hastalanarak Basel(Bâle)'e döner ve dinlenmeye çekilir. Bu sırada Avusturya'lı doktor ve bireysel psikolojinin kurucusu Alfred Adler'in dünyaya geldiğini, yazın alanında ise C. Dickens, Baba A. Dumas ve Jules de Goncourt gibi romancıların yaşama veda et-

tiklerini görüyoruz. Resim alanına gelince Courbet ile Manet yeni ürünler vermeyi sürdürürler. Müzik alanında ise Delibes'in ünlü bale yapıtı olan "*Coppelia*" ile R. Wagner'in "*Valküreler*" ve "*Tanhäuser*" operaları sahnelenir. Wagner, F. Liszt'in kızı Cosima von Bülow ile evlenir. Yine aynı yıllarda Alman arkeolog Schliemann Troya'da kazılar yapar ve bu antik kentin tarihini ortaya çıkarır.

Nietzsche, ilk kitabı olan "*Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu"nu (Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik)* Ocak ayında yayımlar (1872). Aynı yıllarda Amerikalı düşünür Emerson "*Denemeler*"ini, Alman tarihçi Mommsen "Roma Devlet Hukuku"nu yayımlarlar. İsviçre'de ilk kez Zürich Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne kadın tıp öğrencisi kabul edilir. Brezilya'da zenci köleliği kaldırılır. Filozof Du Bois Reymond, "*Bilmiyoruz ve Bilmeyeceğiz"(Ignoramus et Ignorabimus)* temasını işleyen "*Doğa Bilgisinin Sınırları*" başlıklı kitabını yayımlar. İnsan felsefesinin ya da felsefi antropolojinin kurucularından Ludwig Feuerbach yaşama veda eder; İngiliz filozof ve matematikçi Bertrand Russell dünyaya gelir. Yazın alanında Dostoyevski "*Ecinniler*"i, E. Zola "*Rougon-Macquart*" roman dizisinin ilk yapıtlarını yayımlarlar. Paul Valéry dünyaya gelir. Resim alanında ise Cézanne, Corot, Courbet, Manet gibi büyük izlenimci ressamlar çeşitli konularda resimler yaparlar. Ünlü Alman romantik ressam ve Nazarenciler okulundan Julius Schnorr von Carolsfeld ölür. Müzik alanına gelince Bruckner "*2. Senfoni*"sini, Verdi "*Aida*" operasını tamamlar. Bizet bir bale müziği olan "*Arlésienne Süiti*"ni, César Franck "*Kurtuluş*" adlı senfonisini bitirir. Çek kompozitör Anton Dvorak, Brahms'ın tavsiyesiyle ulusal konulara yönelir ve besteleriyle Bohemya temalarını evrensel boyutlara ulaştırır. Rus bale sanatının usta yönetmenlerinden biri olan Sergei Diaghilev dünyaya gelir. Bilim alanında Felix Klein, Eukleides'in 5. Postülasından bağımsız olarak, kendi içerisinde tutarlı ve mantıklı bir yapısı olan Lobachevski Geometrisi için analitik bir geometri kurar. Louis Pasteur ve Robert Koch, hastalıkları açıklamak için Mikrop Kuramını oluştururar. Henry Dra-

per, tayfsal fotoğrafı bulur ve Vega yıldızının fotoğraflarını çeker. Dimitri Mendeleyev, Periyodik Tablo'yu sistematik olarak inceleyip geliştirir ve Galyum, Skandiyum ve Germanyum elementlerinin varlığını öngörür.

1873-1877 - Nietzsche dostları Alfred Brenner ve Paul Rée ile birlikte İtalya'ya seyahate çıkar; Malwida von Meysenburg'un yanında Sorrento'da tatil yapar. Wagner ile bağlarını koparır. İlk yapıtlarından olan "*Zamana Aykırı/Zamansız Düşünceler*" *(Unzeitgemaesse Betrachtungen)* adlı kitabı içinde şu başlıklı çalışmalarını yayımlar: "*David Strauss, Dindar ve Yazar*"*(David Strauss, der Bekenner und Schriftsteller)*; "*Tarihin Yaşam İçin Gerekliliği ve Yararsızlığı*"*(Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben)*. Bir yıl sonra da (1874) "*Zamana Aykırı/Zamansız Düşünceler*"in üçüncü kitabı olan "*Eğitimci Olarak Schopenhauer*"*(Schopenhauer als Erzieher)*'ı yayımlar. Yapıtın tümünü yeniden gözden geçirerek 1876'da bu başlığın son kitabı olan "*Richard Wagner Bayreuth'da*"*(Richard Wagner in Bayreuth)*'yı çıkarır. Aynı yıl içinde sağlığı bozulan filozofumuz, üniversiteden bir süreliğine uzaklaşarak Sorrento'ya yerleşir. Felsefe dünyasının öteki olaylarına gelince, Bakunin, "*Devlet ve Anarşi*" kitabını yayımlar. Aynı yıllarda İngiliz filozof J. S. Mill ve Alman filozof Albert Lange yaşama veda ederler; Yeni Kantçı filozof Ernst Cassirer, İsviçreli nörolog ve psikanalist Carl Gustav Jung, hümanist Albert Schweitzer ve din filozofu Martin Buber dünyaya gelirler. Hippolyte Taine, tarih felsefesi açısından kaleme aldığı "*Bugünkü Fransa'nın Kökenleri*" adlı kitabını yayımlar ve "*pozitivist çevre*" kuramını temellendirir. Ceza hukukçusu Cesare Lombroso, antropoloji, tıp ve hukuk ilişkileri üzerinde durur ve çağdaş kriminolojinin temellerini atar. Yazın dünyasında Flaubert, Zola, Twain, Whitman, Gobineau, Ibsen ve Turgenyev çeşitli konularda ürünler vermeyi sürdürürler. Ünlü tiyatro kuramcısı Max Reinhardt ve yazın adamları Hermann Hesse, Jack London, R. M. Rilke, Thomas Mann bu yıllarda dünyaya gelirler; H. C. Andersen, G. Sand aynı yıllarda yaşama veda ederler. Tolstoy'un "*Anna Karenina*"sı, J. Verne'in "*80 Günde*

Dünya Etrafında Seyahat"i yayımlanır. Verlaine ile Rimbaud'nun fırtınalı arkadaşlıkları başlar. Resim, heykel ve mimaride Manet, Semper, Liebermann, Monet, Rodin gibi sanatçılar pek çok ürün vermeyi sürdürürler; Gustave Courbet, J. F. Millet, C. Corot gibi usta ressamlar yaşama veda ederler, aynı yıllarda mimar Paul Bonatz ve ressam Raoul Duffy dünyaya gelir. Müzik alanında Bruckner "*III. Senfoni*"sini tamamlar ve R. Wagner'e ithaf eder. Aynı dönemlerde ünlü opera sanatçısı tenor Enrico Caruso, besteci Sergey Rahmaninov ve Max Reger doğar. Yine bu sıralarda Delibes "*Kral Buyurdu*" , Mussorgski "*Boris Godunov*", Wagner son yapıtlarından olan "*Götterdaemmerung*", Bizet "*Carmen*", Camille Saint-Seans "*Samson ve Dalila*" operalarını bestelerler; daha sonraki birkaç yıl içinde Verdi "*Reqiuem*"ini, Çeklerin ulusal bestecisi Smetana "*Vatanım*" adlı senfonik şiirini, Bruckner "*4. ve 5. Senfoniler*"ini, Johannes Brahms "*I. Senfoni*"sini besteleyecektir. Mozart'ın toplu yapıtları ilk kez basılmaya başlanır. Ünlü Alman orkestra şefi Bruno Walter, İspanyol besteci Manuel de Falla, Fransız besteci Maurice Ravel, müziğe oniki ton tekniğini getirerek atonaliteyi kuran besteci Arnold Schönberg dünyaya gelirler. 1875 yılında, Nietzsche'nin de son dönemlerinde önemsediği ve Wagner'in yerine koyduğu, Georges Bizet ölür. Bilim ve teknoloji alanlarındaki gelişmelere gelince, Haeckel "*İnsan Soyu ya da İnsanın Gelişme Tarihi*" *(Anthropogenie oder Entwicklungsgeschichte des Menschen)* adlı yapıtını yayımlar. James Clerk Maxwell, ışığın elektromanyetik bir olgu olduğuna dikkat çeker. Johannes van der Waals, moleküller arasındaki zayıf çekim güçleri düşüncesini öne sürer. Jacobus van Hoff ile Joseph-Achille Le Bel, organik moleküllerin üç boyutlu kimyasal gösterimini bulur ve dörtgen bir karbon atomu modeli önerir. Oskar Hertwig ile Hermann Fol, döllenmiş yumurtaların, hem eril hem de dişil çekirdeğe sahip olduğunu gösterirler. Giovanni Schiparelli, Mars'ın yüzey haritasını çıkarır ve yüzeyde "*canali*" adını verdiği bir takım düz çizgilerin bulunduğunu söyler. Lord Kelvin, termodinamiğin ikinci yasasını resmen ilan eder. Thomas Edison, sesleri kaydetmek ve yeniden çalmak için Konu-

şan Makine adını verdiği bir fonografi geliştirir. Gustav Robert Kirchoff yazdığı mekanik kitabıyla fiziksel pozitivizmi temellendirir. Marconi dünyaya gelir. İlk kez doğudan batıya gidilerek Orta Afrika geçilir. A. G. Bell, telefonu uygulama alanına sokar. Robert Koch, bakteriolojide yeni araştırma yöntemleri geliştirir ve basil mikrobunu bulur. Fizikçi Ludwig Boltzmann entropi üzerinde çalışır. Daha sonra Max Planck Enstitüsü adını alacak olan fizik araştırma merkezi 1875 yılında Kaiser Wilhelm Enstitüsü olarak kurulur. Bu merkezin kısa bir sürede yetiştirdiği fizikçilerin hemen hepsi daha sonra Nobel Bilim Ödülünü alacaklardır.

1878-1879 - Nietzsche, "*İnsanca, Çok Daha İnsanca*"yı *(Menschliches, Allzumenschliches)* yayımlar. Bundan sonraki on yıl boyunca filozof her yıl bir kitap çıkaracaktır. Bu dönemde felsefe alanında Amerikalı Charles Sanders Pierce kendi felsefe sistemi "Pragmatizm"i temellendirdiği "*Fikirlerimizi Nasıl Açık Kılabiliriz?*" *(How to make our Ideas Clear?)* adlı kitabını yayımlar. Avusturyalı Yahudi din filozofu ve yazar Martin Buber dünyaya gelir. Engels, diyalektik materyalizmin ana ilkelerini betimlediği "*Anti-Dühring*"i yayımlar. Doğa filozofu Haeckel'in "*Özgür Bilim ve Özgür Öğreti*"si çıkar. Fransız romancı Edmond de Goncourt ile sosyal elştiri romanları yazarı Upton Sinclair dünyaya gelirler. Resim alanında Liebermann, Marées ve William Morris; müzikte de A. W. Ambros ürün vermeyi sürdürürler. Bilim alanında Pasteur, "*Mikroplar*" adlı bakteriyolojiye ilişkin kitabını yayımlar. Behevyorizm adıyla bilinen davranış psikolojisinin kurucusu Amerikalı J. B. Watson doğar, Alman doğa bilimcisi ve araştırıcısı J. R. Meyer ölür.

İyice sağlığı bozulan Nietzsche için artık zor bir dönem başlamıştır; üniversiteden emekliye ayrılır. "*Karışık Kanılar ve Maksimler*"*(Vermischte Meinungen und Sprühe)* adlı çalışmasını "*İnsanca, Çok Daha İnsanca*"nın sonuna ekler. Yaz ayında St. Moritz'e gider. Gestalt psikolojisinin kurucularından Karl Bühler dünyaya gelir. Treitschke, sosyal demokrasi ve liberalizm karşıtı düşüncelerini açıkladığı kitaplarını yayımlar. Yazın alanında Dosto-

yevski, "*Karamazof Kardeşler*", Strindberg "*Kırmızı Oda*" adlı romanlarını, Ibsen "*Nora ya da Bir Bebek Odası*" başlıklı oyununu yayımlar. Fransız ressam ve grafikçi Honoré Daumier ile Alman mimar Gottfried Semper yaşama veda ederler. Ressam Max Liebermann ile Fransız izlenimcilerinden Manet ve Renoir beğenilen yapıtlar üretmeyi sürdürürler. Bu tarihte(1789) Alman sürrealist ressam Paul Klee dünyaya gelir. Müzik alanında Bruckner "*6. Senfoni*"sini ve "*Yaylılar için Dörtlü*"sünü, César Frank oratoryalar ve piyano için çeşitli parçalar besteler. Franz von Suppé'nin "*Boccaccio*" adlı opereti Viyana'da seslendirilir. Ünlü Rus bestecilerinden Çaykovski ilk operalarından biri olan "*Yevgeni Onyegin*"i bu yıllarda tamamlar. Bilim alanına gelince, Charles Hermite, eliptik ve modüler fonksiyonlar aracılığıyla genel beşinci derece denklemini çözer. Thomas Edison akkor(karbon) telini bulur, ilk ampulü yapar; ampul hiç sönmeden 40 saat boyunca etrafını aydınlatır. Modern fizikte çağ değişimi yaratacak olan bilim adamı Albert Einstein dünyaya gelir. Josef Stefan, bir siyah cisimden çıkan toplam ışımanın, sıcaklığın dördüncü kuvvetiyle orantılı olduğunu gözlemler. Yine aynı tarihte uranyum çekirdeğinin parçalanmasına ilişkin çalışma ve araştırmaları geliştiren Alman kimyacı Otto Hahn ve fizikçi Max von Laue, İngiliz fizikçi Owen Richardson dünyaya gelirlerken, J. C. Maxwell bu dünyadan ayrılır.

1880-1881 - Nietzsche, "*Gezgin ve Gölgesi*"*(Der Wanderer und sein Schatten)* adlı yapıtını "*İnsanca, Çok Daha İnsanca*"nın ikinci ve son bölümü olarak yayımlar. Müzisyen dostu Peter Gast ile birlikte bir süre Venedik'te yaşar. "*Venediğin Gölgesi*" alt başlığıyla "*Tanağarması / Tankızıllığı"nı(Morgenröte)* yayımlar. Bu tarihte Avrupa ve Rusya'da toplumcu etkinlikler yoğunluk kazanmaktadır. Proudhon ve Bakunin'in düşüncelerinden etkilenen anarşizmin önde gelen kuramcılarından Pyotr Alekseyeviç Kropotkin siyasi düşünür ve coğrafyacı olarak eserler yayımlar. Radyo Almanya'da kullanılmaya başlanır. Alman kültür ve tarih filozofu Oswald Spengler dünyaya gelir; Wilhelm Windelband "*Modern Felsefe Tarihi*"ni

yayımlar. Yine bu yıllarda Tolstoy, Hıristiyan bir toplumculuğa yönelişini simgeleyen "*İtiraflar*"ını yayımlar. Daha birbuçuk yaşındayken görmeyen ve işitmeyen, ama daha sonraları bu konularda insanın neler yapabileceğini gösteren ve mucizeler yaratan Helen Keller dünyaya gelir; yazgısını yenerek öteki umutsuz insanlara hem örnek hem de yardımcı olur. Gerçekçi Fransız romancı Gustave Flaubert bu dünyaya veda eder; Mark Twain hümanist içerikli yapıtlar vermeyi sürdürür. Natüralist ve realist bir yazar olan Emile Zola, deneysel romana örnek olmak üzere "*Nana*"yı yayımlar. Resim alanında Cézanne, Degas, Max Liebermann, Manet beğenilen ürünler verirler; müzikte ise Brahms "*Macar Dansları*"nı, Çaykovski "*İtalyan Kapriçyosu*" ile "*1812 Uvertürü*"nü besteler. Alman fizyolog ve filozofu Emil du Bois-Reymond, çözümü ve yanıtı olmayan "*Yedi Evrensel Bilmece*"yi şöyle sıralar: "*1- Madde ve enerjinin özü, 2- Devinimin kaynağı, 3- Duyumların kaynağı, 4- İstenç Özgürlüğü, 5- Yaşamın kaynağı, 6- Doğanın erekselliği, 7- Düşünce ve dilin kaynağı.*" Bu sorunlar filozofa göre çözülemezdirler. Bilim alanında J. P. Pavlov koşullu refleksler üzerinde çalışır ve salgı bezlerinin fizyolojisini belirler. Endüstri mühendisi Werner von Siemens, elektrikli lokomotiv ile elektroçelik üzerinde başarılı çalışmalar ve araştırmalar yapar.

Nietzsche'nin, "*Ahlaksal Önyargı Üzerine Düşünceler*" temasını işlediği "*Gündoğumu Kızıllığı*" *(Die Morgenröte)* kitabı ses getirir. Kışı ve ilkbaharı Cenova'da geçiren filozof, yazın Sils Maria'da, sonbaharda da yine Cenova'da bulunur. Engadine'e ilk gezisini yaptığı sırada kendi tarih felsefesinin temel düşüncesi olan "*Öncesiz ve Sonrasız Dönüş*" ya da "*Sürekli/Ebedi Dönüş*"*(Ewige Wiederkehr)* görüşünü geliştirir. Yine aynı yılda Ranke 16 ciltlik "*Dünya Tarihi*"ni yazar. İngiliz tarihçi Thomas Carlyle ile psikolojik roman türünün ve içebakış yönteminin önde gelen temsilcilerinden Fedor M. Dostoyevski yaşama veda eder. Turgenyev yapıtlar vermeyi sürdürür, öykü ve romanlarında her zaman üstün gelen sevgi temasını işler. Yine bu tarihlerde Avusturyalı yazar ve düşünür Stefan Zweig ile Kübizmin kurucusu Pablo Picasso

dünyaya gelir. Resim alanında Böcklin, M. Liebermann, Marées, Claude Monet birbirinden başarılı resimler yapmayı sürdürürler. Müzik alanına gelince, Bruckner, kendisinin bütün Avrupa'da tanınmasını sağlayan "*7. Senfoni*"sini, César Frank, solist, koro ve orkestra için eserler besteler; Offenbach, "*Hoffmann'ın Masalları*" adlı operasını bitirir. Rus besteci Modest Mussorski yaşama veda eder. Bilim alanında ise G. H. Hansen, cüzzam(Lepra) basilini bulur. Aynı yıllarda Helmholtz ve Stoney elektriğin atomsal özelliği üzerinde dururlar. Lumin, vitaminler üzerinde araştırmalar yapar. Wilhelm Roux, "*Organizmadaki Parçacıkların Savaşımı*" adlı kitabıyla organizmalardaki mekanik gelişmeyi temellendirir. Louis Pasteur kuduz mikrobuna karşı koruyucu aşıyı bulur; şarbon (karakabarcık) aşısını geliştirir. Elektrikli tren ilk kez Berlin'de hizmete sokulur. John Milne, sismografı bulur.

1882-1883 - F. Nietzsche, dinsel bir illüzyon olarak ele aldığı "*Şen Bilim*"*(Die Fröhliche Wissenschaft)* adlı yapıtının basımını gerçekleştirir. Rus feminist Lou Salomé ile karşılaşır, yakınlık kurmaya çalışır ve ona aşık olur, ama karşılık bulamaz. Kışı Cenova'da, ilkbaharı Messina'da, yazı Tautenburg'da Lou Salomé ve kızkardeşi Elisabeth ile birlikte geçiren filozof, sonbaharda Leipzig'e döner, kasım ayında Rapallo'da dinlenir. "*Zerdüşt*"le ilgili ilk görüşleri oluşmaya başlar. Felsefe dünyasında Amerikalı filozof John Dewey, "*Materyalizmin Metafizik Kabulleri*", Alman doğa filozofu Haeckel, "*Darwin, Goethe ve Lamarck'ın Doğa Görüşü*", J. Retzel, insan ve toprağı birlikte ele aldığı "*Anthropogeographie*" adlı yapıtlarını yayımlarlar. Amerikalı yazar ve düşünür Ralph Waldo Emerson yaşama veda eder; yenikantçı Alman filozof Nicolai Hartmann ile Alman psikolog ve tarih filozofu Eduard Spranger dünyaya gelirler. Yazın alanında Alphonse Daudet, "*Tarascon'lu Tartarin*"i, Ibsen, "*Bir Halk Düşmanı*" adlı oyununu, Turgenyev de "*Şiirli Öyküler*"ini yayımlar. Fransız yazar ve tarih düşünürü J. A. Gobineau ile Amerikalı ozan H. W. Longfellow yaşamdan ayrılırlar. Bilinç akımı romanı öncülerinden İrlandalı

yazar James Joyce dünyaya gelir. Resim alanında Böcklin, van Gogh, Manet beğenilen ürünler vermeyi sürdürürler. Kübizmin kurucularından Fransız ressam Georges Braque doğar. Müzik alanında ise R. Wagner "*Parsifal*"i, Rimski Korsakof "*Karyağışı*" operasını besteler. 20.yy. müziği üzerinde çok büyük etkiler yaratacak olan Rus besteci Igor Stravinsky dünyaya gelir. Bu yıllarda Berlin Flarmoni Orkestrası kurulur. Bilim ve teknoloji alanında ise İngiliz doğabilimci, araştırmacı ve düşünür Charles Darwin ölür. Edison ilk elektrik santralini kurar. Helmholtz, kimyasal affinitenin niceliksel yanını belirler; R. Koch tüberküloz basilini bulur; Louis Pasteur, kuduz aşısını geliştirir. Felix Klein, içi, dışı ve kenarı olmayan tek yüzlü "*Klein Şişesi*"ni bulur. Ferdinand Lindemann, "π" *(pi)* sayısının aşkın (transsendent) olduğunu ve İlkçağın en önemli matematik problemlerinden biri sayılan dairenin, pergel ve cetvel yardımıyla dörtgenleştirilemeyeceğini kanıtlar.

Nietzsche, "*Üstinsan*"*(Übermensch)* kavramını işleyip geliştirdiği "*Zerdüşt Böyle Konuştu*"*(Also Sprach Zarathustra)*'nın ilk bölümünü kış boyunca kaldığı Rapollo'da yazar. Mart ve Nisan aylarını Cenova'da, Mayıs ayını Roma'da geçirir. Kitabın ikinci kısmını Sils Maria'da tamamlar. İki kısım da ayrı ayrı 1883 yılında yayımlanır. Bu tarihten itibaren Nietzsche kışları Nice'de, yazları Sils Maria'da yaşar. Aynı yılda büyük opera bestecisi ve sanat kuramcısı R. Wagner yaşama veda eder. "*Tüm Sanat Yapıtı*"*(Gesamtkunstwerk)* adıyla toplu sanat kuramını oluşturan besteci kendi sanat anlayışını açıklar. Aynı yıl içinde New York'da Metropolitan Operası açılır. Yazın alanında İngiliz macera romancısı Stevenson "*Define Adası*"nı yayımlar. E. Zola toplumsal içerikli ve gerçekçi romanlar yazmayı sürdürür. Ivan Turgenyev ölür. Felsefe alanında ise August Babel, "*Kadın ve Toplumculuk*", Dilthey,"*Tinsel Bilimlere Giriş*", Rudolf von Iherling, "*Hukukta Erek*" adlı yapıtlarını yayımlarlar. Varoluşçu Felsefenin öncülerinden Alman Karl Jaspers dünyaya gelir. Engels ile birlikte tarihsel maddeciliği ve bilimsel sosyalizmi temellendiren, ünlü sosyoekonomi kitabı "*Das Kapital*"in yazarı Karl Marx yaşamdan ayrılır. Re-

sim alanında Cézanne, van Gogh, Liebermann, Marrées ürün vermeyi sürdürürler. Fransız illüstratör, resimlendirmeler yapan Gustave Doré ile İzlenimciliğin, empresyonizmin kurucusu Edouard Manet ölür. Aynı yıl içinde Fransız ressam Maurice Utrillo ile dışavurumcu, ekspresyonist ressam Erich Heckel dünyaya gelir. Bilim alanına gelince Georg Cantor, matematikte kümeler öğretisini temellendirir ve "T*ümel Bir Çoğulculuk Öğretisinin Anahatları*"*(Grundlagen einer allgemeinen Mannigfaltigkeitslehre)* adlı yapıtını yayımlar. Pierre Curie, kristal oluşumlarında elektriksel yüklemenin önemini gösterir. Bu buluş daha sonra titreşim kuartzlarının temellerini belirleyecektir. Aynı yıl içinde Daimler otomobilin patentini alır, de Laval buhar türbünü kurar. Avusturyalı fizikçi Ernst Mach, "*Gelişimi İçinde Mekanik*" adlı yapıtını yayımlar. Oswald Schmiedeberg, bilimsel farmakolojiyi kurar ve eczacılığın temellerini atar. Teknoloji alanında ise Maxim ilk kez makineli tüfeği imal eder, Olzewski de hidrojen gazını sıvılaştırır.

1884-1885 - Nietzsche, Nice'de Ocak ayında "*Zerdüş Böyle Konuştu*"nun üçüncü kısmını yazar ve aynı yılın sonunda yayımlar. Engels, "*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*" adlı yapıtını basar. Arnold Toynbee, 1770'lerden bu yana İngitere'de endüstri devriminin kurulmuş olduğunu kanıtlamaya çalışan yazılar yayımlar. Yazın alanında Ibsen, sahne oyunları yazmayı sürdürür. Mark Twain, hümoristik ve çocuk romanlarına örnek olarak "*Huckleberry Finn'in Serüvenleri*"ni yayımlar. Resim alanında van Gogh, Liebermann, Monet, Renoir gözalıcı resimler yapmayı sürdürürler. Müzik alanında ise Bruckner, "*8. Senfoni*"sini, J. E. F.Massenet, "*Manon*" adlı operasını tamamlar. Çek besteci Bedrich Smetana yaşama veda eder. Bilim alanına gelince bu yıllarda Goodwin ile Eastman fotoğraf filmi üzerinde çalışırlar. C. M. Hall ve P. T. Héroult, aliminyumun elektrolitik yoluyla elde edilmesini sağlarlar ve bu başarıları sonucunda da alüminyum tekniğini kurarlar. O. Hertwig, W. Roux, E. Strassburger, T. Boveri, kromozomlar üzerindeki araştırmalarıyla kromozomların kalıtımın taşıyıcıları oldukla-

rını saptarlar. Soyaçekim üzerinde araştırmalar yapan Gregor Mendel yaşamdan ayrılır. J. J. Meçnikof, kandaki akyuvarların bakterileri yok ettiğini savunur ve buna "*Fagozit Kuramı*" adını verir. Yine bu yıllarda Nikolayev tetanosun, Löffler difterinin ve Koch da koleranın virüsünü bulurlar. Emil Fischer, şekerlerin bileşimlerinin ve yapılarının ayrıntılı analizine girişir. Ludwig Boltzmann, "*Stefan-Boltzmann Siyah Cisim Işıma Yasası*"nı, termodinamiğe ilişkin çalışmalardan çıkarır. Johann Balmer, gözlemle bulunan hidrojen çizgisinin dalgaboylarının matematiksel ifadesini verir. William Stanley, alternatif akım transformatörünü bulur.

Nietzsche, "*Zerdüşt Böyle Konuştu*"nun dördüncü ve son bölümünü kış ayında Nice ve Montone'da yazıp bitirir. Bu yapıtın yalnız kırk kopyası basılır ve filozof bunlardan yedi tanesini dostlarına gönderir. Engels arkadaşı Marx'ın "*Das Kapital*" *(Sermaye)* adlı yapıtının ikinci cildini yayımlar. Bu dönemde Avrupa'nın önde gelen güçlü ülkeleri (İngitere ve Fransa) ile ABD zenci ticaretini yasaklarlar. Almanya'da "*Goethe Derneği*" kurulur. Yine aynı yıllarda Gorki öykülerini, Guy de Maupassant erotik roman türünün bir örneği olan "*Bel Ami*" adlı yapıtını, Tennyson "*Kral Perileri*"ni ve E. Zola da "*Germinal*"i yayımlar. Amerikalı romancı Sinclair Lewis dünyaya gelir. Resim alanında van Gogh, Feuerbach, Marées gibi ressamlar başarılı ürünler verirler. Müzik alanında ise Bruckner, kilise dinsel müziğine örnek olmak üzere "*Te Deum*"u, oğul Johann Strauss, "*ÇingeneBaron*" operetini besteler. Sullivan, İngiliz operet dağarcığına "*Mikado*"yu hediye eder. Bilim ve teknoloji alanına gelince Benz, ilk kez olmak üzere üç devirli benzin motorlu arabayı yapar. Bu yıllarda hücre araştırmaları yoğunlaşır; W. Flemming, "*Hücre Özü, Çekirdek ve Çekirdek Parçacığı*" adlı yapıtını yayımlar. A. Weismann, embriyon plasmasının canlı olduğunu ortaya koyar. New York'ta Broklyn asma köprüsü kurulur.

1886-1887 - Nietzsche, "*İyinin ve Kötünün Ötesinde*"*(Jenseits von Gut und Böse)*'yi yayımlar."*Tragedyanın Doğuşu*" ve "*İnsanca, Çok Daha İnsanca*" adlı yapıtlarını da yeniden

gözden geçirir ve bunları birer yeni önsözle yayımlar. İngiltere'de "*Goethe Derneği*" kurulur. Ibsen, R.L. Stevenson, Strindberg ve Tolstoy gibi sanatçılar romanlar ve oyunlar yazmayı sürdürürler. Almanya'daki kültür tartışmaları sona erer. Diyalektik bir teoloji kuracak olan İsviçreli Karl Bart dünyaya gelir. Ardında 54 ciltlik bir anıt-yapıt bırakan Alman tarihçi Leopold von Ranke yaşama veda eder; onun sayesinde tarih araştırmalarında güçlü ve ciddi bir kaynak eleştirisi anlayışı yerleşmiştir. Aynı tarihte yaşamı boyunca bütün dinlerin benzer ve haklı olduğunu savunmuş olan Hindu ve tarikat kurucusu Hintli Ramakrişna ölür. W.V. Siemens, iyimser görüşler öne sürdüğü "*Doğabilimsel Dönem*" adlı yapıtını yayımlar. Resim alanında van Gogh, Cézanne, M. Klinger ve Meunier başarılı resimler yaparlar. Yazar ve ressam Oskar Kokoschka dünyaya gelir, ünlü Macar besteci Franz Liszt bu dünyadan ayrılır. Fransız besteci Saint-Saens, orglu senfonisini tamamlar. Fransa'nın ABD'ye hediye ettiği "*Özgürlük Anıtı*" New York Limanı'na dikilir.

Nietzsche, "*Ahlakın Soykütüğü*" *(Zur Genealogie der Moral)*'i yayımlar; "*Tankızıllığı/Tanağarması*" *(Morgenröte)*'yi yeni bir önsözle ve "*Şen Bilim*"*(Der Fröhliche Wissenschaft)*'ı da yeni eklediği beşinci bir kitap ve şiirler ekiyle bastırır. Alman filozof ve psikolog Gustav Theodor Fecher ile yine Alman yazar ve filozof Friedrich Theodor Vischer yaşama veda ederler. A. Riehl, "*Felsefi Eleştiricilik*" adlı kitabını yayımlar. Yazın alanında İsveçli oyun yazarı Strindberg "*Baba*" oyununu tamamlar. Saltık plastisizm anlayışını temellendirecek olan Rus heykeltıraş Aleksandr Arkhipenko ile yine Rusya'da doğup Fransa'da yaşayacak olan ressam Marc Chagal dünyaya gelirler. Aynı alanda ayrıca Gauguin, van Gogh, Marées, Monet, M. Klinger, Liebermann gibi ressamlar başarılı ürünler vermeyi sürdürürler. Müzik alanında Aleksandr Borodin, "*Prens Igor*" operasını, Debussy, "*İlkbahar*" orkestra süitini, Verdi de "*Othello*" operasını bestelerler. Bilim ve teknoloji alanına gelince bu dönemde ilk gramofon ve plağın yapıldığını görüyoruz. Daimler, dört devirli benzin motorlu arabanın yapılmasında ve geliştirilmesinde rol oynar. Matematikçi Richard Dede-

kind, "*Sayılar Nedir ve Neye Yarar?*" adlı yapıtını yayımlar. Albert Michelson ile Edward Morley, "*esir (ether) sürüklenmesini*" belirleyemezler ve esirin varlığı tartışmaya açılır. Heinrich Hertz, fotoelektrik etkiyi bulur. Avusturyalı kuramsal fizikçi Erwin Schrödinger dünyaya gelir.

1888-1894 - Nietzsche, kışı Nice'de, ilkbaharı Turin'de, yazı Sils Maria'da, sonbaharı yine Turin'de geçirir. "*Wagner Olayı*"*(Der Fall Wagner)*'i yayımlar. Artık ünlenmeye başlayan filozofun felsefesi üzerine Georg Brandes, Kopenhag Üniversitesi'nde dersler verir. Yine aynı yılda yayımlanan yapıtları arasında şunları görüyoruz: "*Güçlülük İstenci – Tüm Değerlerin Altüstedilişi Üzerine*"*(Der Wille zur Macht – Versuch einer Umwertung Aller Werte)*, "*Hıristiyanlığa – İsa'ya – Karşı*"*(Der Antichrist)*, "*Nietzsche Wagner'e Karşı*"*(Nietzsche Contra Wagner)*. Bu sıralarda "*Deneyci-Duyumcu Eleştiricilik*" *(Empriokritisizm)*'in kurucularından Richard Avenarius, "*Salt Deneyin Eleştirisi*"ni yayımlar. Aynı dönemde Engels, "*Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*", Eucken, "*Tinsel Yaşam ile İnsanlığın Eyleminin Bilinçli Varlıktaki İşbirliği*", H. Wölfflin, "*Rönesans ve Barok*" adlı eserlerini yayımlarlar. Sanat alanında ise T. S. Eliot dünyaya gelir. Knut Hamsun, G. Hauptmann, Ibsen, Strindberg, Verlaine kendi yazın dallarında ürünler verirler. Müzik alanına gelince, César Franck, senfonik şiirler ve senfoniler besteler; Rimski Korsakov, "*Şehrazad*" adlı bestesini tamamlar. Bilim alanında ise Hallwachs elektronları ışık aracılığıyla çözülmeye uğratır; Henrich Hertz, elektromanyetik dalgaları üretmek suretiyle radyo dalgalarının varlığını kanıtlar; böylece Maxwell'in kuramsal tasarım ve öngörülerinin doğruluğunu ispatlamış olur. Henri-Louis Le Châtelier, dengesi bozulmuş bir kimyasal sistemdeki tepkimenin, bozulmaya karşı koyacağını söyler; 1892'de ilk optik pirometreyi yapar. Nicola Tesla, indüksiyon motorunun patentini alır. Roland von Eötvös, Zayıf Denge İlkesi'ni sınamak için telden yapılmış bir bükülme terazisini kullanır. John Dreyer, yeni bir bulutsu(nebula) ve yıldız kümeleri kataloğu yayımlar. Albert

Michelson, yıldızlar için bir girişim-ölçer önerir. Kâşif Nansen skiyle Güney Grönland'ı doğudan batıya kateder. Batı Avrupa demiryoluyla İstanbul'a bağlanır.

Nietzsche, 1889 Ocak ayının başında Turin'de bir bunama krizi(démence) geçirir. Dostu ve meslektaşı Overbeck onu Basel'e geri getirir ve filozof genel bir felç(paralizi) durumu nedeniyle Jena'da bir sağlıkevine yerleştirilir. Daha sonra annesi bakımını üstlenerek onu buradan çıkarır ve Naumburg'a götürür. 1897'de annesinin ölümü üzerine kızkardeşi Elisabeth Förster Nietzsche onu daha sonra Weimar'da kendi bakımı ve gözetimi altına alacaktır. Bu sıralarda 1888'de yazıp bitirdiği "*İdollerin Parçalanması*"*(Die Götzen Daemmerung)* ile "*İşte İnsan*"*(Ecce Homo)* yayımlanır. Almanya'da daha sonraları Nasyonal Sosyalizmi kuracak olan Adolf Hitler dünyaya gelir. Bergson, "*Zaman ve Özgürlük*" adlı kitabını yayımlar. Varoluşçu ontolojinin kurucusu Martin Heidegger Almanya'da doğar. Mısırlı düşünür Muhammed Abduh, modern bir İslâm felsefesi kurmak için çalışmalar yürütür ve El-Ezher Üniversitesi'nde reform yapmaya girişir. Aynı yıllarda İngiliz Evrimci Toplumculuk Kuruluşu, önsözünü B. Shaw'un yazdığı "*Fabian-Essays*" adlı yapıtı yayımlar. Yine bu dönemde W. James, "*Psikolojinin İlkeleri*"ni, Engels, "*Toplumculuğun Ütopyadan Bilimselliğe Doğru Gelişmesi*"ni, Bebel, "*Hıristiyanlık ve Toplumculuk*"u, Haeckel, "*Monizm: Bir Doğa Araştırıcısının İnandığı Bilgiler*"i yayımlarlar. G. Frege, matematiksel mantığı(lojistik) kurar. Lou Andreas-Salomé, "*Yapıtlarında Nietzsche*"yi; Dilthey, "*Betimleyici ve Çözümleyici Bir Psikoloji Üstüne Düşünceler*"i yayımlarlar. Bu yıllarda yazın alanında G. Hauptmann, Guy de Maupassant, Lagerlöf, Wedekind, Whitman, Wilde, Zola, Verlaine gibi romancı ve ozanları görüyoruz. Amerikalı romancı Pearl S. Buck dünyaya gelir. Ayrıca Hamsun, Ibsen, Kipling ve Shaw yazın alanında ürün vermeyi sürdürürler. 1892'de Amerikalı ozan Walt Whitman yaşama veda eder. Müzik alanında R. Strauss, "*Don Juan*" ile "*Till Eulen Spiegel*"i, Debussy süitlerini besteler; ayrıca C. Franck ile Çaykovski beğenilen ürünler verirler. G. Mahler, "*I. Senfoni*"sini tamamlar; Bruckner, "*9. Senfoni*"sini,

Verdi, "*Falstaff*" operasını, R.Leoncavallo, "*Palyaçolar*" operasını besteler. Bu yıllarda Sergey Prokofiev dünyaya gelir; C. Franck ve Leo Delibes yaşamdan ayrılırlar. Debussy, "*Yaylılar İçin Dörtlü*" ve "*Bir Faune'un Öğleden Sonrası*"nı besteler; bu yapıtıyla da izlenimci müziğe bir örnek vermiş olur. Fransız besteci Charles Gounod, Rus besteci Anton Rubinstein ve "*6. Senfoni*"sini *(Patetik)* tamamladıktan kısa bir süre sonra da Çaykovski yakalandığı koleradan kurtulamayarak yaşama veda ederler. Resim alanında van Gogh en görkemli tablolarını yapar ve veriminin doruk noktasındadır; bu arada Gauguin'le aralarında bir dostluk da kurulur. Yine bu dönemde plastik sanatlarda Renoir, Cézanne, Rodin, Monet, Degas, Toulouse-Lautrec gibi sanatçılar çok değerli yapıtlar üretirler. Sinema oyuncusu Charlie Chaplin dünyaya gelir; kısa bir süre sonra Georges Seurat ile Vincent van Gogh (1890) yaşama veda ederler. M. Liebermann, Meunier ve Gauguin resim yapmayı sürdürürler. Bilim ve teknoloji alanında ise 1885'den beri yapılmakta olan 300m. yüksekliğindeki Eiffel Kulesi tamamlanır. Yine aynı yıllarda hesap makinesi kullanılmaya başlanır. Astronom Edwin Powell Hubble dünyaya gelir. R. Koch ilk kez tüberkülini üretir ve böylece tüberküloz hastalığına bir basilin neden olduğunu bularak tedavi yollarını araştırır. Artık üç renkli baskı yapılabilmektedir. Ernst Mach, Newton'ın "*Mutlak Uzay*" düşüncesine yönelik ilk yapıcı eleştiri olan "*Mach İlkesi*"ni ifade eder. Fransız fizikçi dalga mekaniğinin kurucusu Louis de Broglie dünyaya gelir. Emil von Behring, antitoksinleri bulur ve bunları tetanos(kazıklı humma) ve difteri(kuşpalazı) aşılarını, serumunu geliştirmekte kullanır. R. Diesel, kendi motorunu üretmeye başlar. Nansen, Kuzey Kutbu'nu keşif gezisine çıkar. Haeckel, "*Sistematik Filogeni*" adlı yapıtını yayımlar. H. V. Helmholtz yaşama veda eder. Louis Lumière sinematografi aletini icateder. Bu sırada veba basili de bulunmuştur. İngiliz fizikçileri Lord Rayleigh ile William Ramsay, nitrojen ve oksijen gazlarını havadan ayırdıktan sonra, geriye kalan gazı spektroskop analiziyle incelerler ve argon gazını soy gazlardan ayırmayı başarırlar.

1895-1899 - 1888'de yazılmış olan "*Der Antichrist*" ile "*Nietzsche Contra Wagner*" filozofun toplu yapıtlarının 8. cildi olarak yayımlanır. Yine bu dönemde August Bebel, "*Sosyal Demokrasi ve Genel Oy Kullanımı Hakkında*"yı, Sigmund Freud ile Breuer, "*Histeri Üzerine İncelemeler*"i yayımlarlar. Bu iki nörolog, psikanaliz ya da derinlik psikolojisini kurarlar. Diyalektik maddeciliğin kurucularından sosyalist F. Engels, Empriokritisizmi savunan R. Avenarius ve tarih filozofu Heinrich Treitschke yaşama veda ederler. Rickert, "*Doğabilimsel Kavramların Sınırları*"nı, Edouard von Hartmann, "*Kategoriler Öğretisi*"ni, R. Eucken, "*Tinsel Bir Yaşam İçin Savaş*"ı ve H. Bergson da "*Madde ve Bellek*"i yayımlarlar. Rönesans dönemi kültür ve sanat tarihçisi J. Burckhardt ile toplum filozofu Wilhelm Heinrich von Riehl yaşamdan ayrılırlar. Pragmatizmin kurucularından William James, "*İnanma İstenci*"ni yayımlar. Alman politikacı ve devlet adamı Bismarck'ın ölümünden sonra "*Düşünceler ve Anılar*"ı yayımlanır. Du Bois-Reymond'un 1880'lerde ortaya attığı problemlere çözüm getirmek amacıyla Haeckel, monist-materyalist bir evren anlayışını serimlediği "*Evren Bilmecesi*" ile "*Doğadaki Sanat Biçimleri*" adlı eserlerini yayımlar. Yeni Kantçı Paul Natorp sosyal pedagojiyi temellendirir. Yazın alanında G. Hauptmann, Tolstoy, Verlaine, Wedekind, Wells, J. Conrad, Ibsen, Rilke gibi sanatçılar roman, oyun, şiir alanlarında yapıtlar üretirler. Oğul Alexandre Dumas, Edmond de Concourt ve bir yıl sonra (1896) Paul Verlaine, 1897'de de Alphonse Daudet yaşama veda ederler. Bu sırada Lagerlöf, Edmond Rostand, Strindberg, K.Hamsun, Thomas Mann ve O. Wilde yazın alanındaki çalışmalarını sürdürürler. Gerçekçi oyunculuk yöntemini yaratan Rus oyun yönetmeni Stanislavski, Moskova Sanat Tiyatrosunu kurar. Amerikalı yazar Ernest Hemingway, İspanyol ozan ve oyun yazarı Federico Garcia Lorca dünyaya gelirler. Gorki, Hofmannstahl ürün vermeye devam ederler. Resim ve heykel alanında ise Corinth, Munch, Segantini, Toulouse-Lautrec, M. Libermann, H. Matisse, Rodin, Monet gibi sanatçılar plastik sanatlarda güzel yapıtlar üretirler. Ber-

lin'de ilk kez film gösterisi yapılır ve bir yıl sonra Paris'de yinelenir. Alfred Sisley ile Giovanni Segatini arkalarında pek çok değerli tablo bırakarak yaşamdan ayrılırlar. Müzik alanında ise atonal müziğin kuramcılarına katılacak olan Paul Hindemith ile kilise müziğinde ünlenecek olan Johann Nepomuk David dünyaya gelirler. Brahms şarkılarını(Lied), Puccini "*La Boheme*"i besteler. Wagner etkisinde klasik biçimlerin çerçevesini aşma ve anlatım özgürlüğüne ulaşma çabasını gösteren ve senfonileriyle öne çıkan Avusturyalı kompozitör Anton Bruckner, melodinin ve piyano müziğinin ustalarından Alman besteci Robert Schumann, kısa bir sür sonra da eşi piyanist Clara Schumann, ve yeni klasik biçemin ve romantizmin ustası Johannes Brahms yaşama veda ederler. Paul Dukas, Leoncavallo besteler yapar; A. Toscanini, Milano'da La Scala'da orkestralar yönetir. Sibelius, "*Finlandiya*" adlı senfonik şiirini besteler; birkaç yıl sonra oğul Johann Strauss ölür. Bilim ve teknoloji alanına gelince, Auguste ve Louis Lumière kardeşler ilk başarılı film gösterisini gerçekleştirirler. N.R. Finsen morötesi (ültraviole) ışınları tıbba sokar; Eijkmann ve Vordermann, pirinç zarının B vitaminini içerdiğini keşfederler ve beriberi hastalığına karşı kullanırlar. Martinus Beijerinck, filitre deneyleriyle tütün mozayiği hastalığının, "*Virüs*" olarak adlandırdığı bakteriden daha küçük bir şeyden kaynaklandığını gösterir. Carl von Linde -191 derece celsiusda havayı sıvı hale dönüştürür. H. A. Lorentz, ışık kırılmalarını elektronlar teorisiyle açıklar. W. Ostwald, ilk kez katalizatörü tepki hızlandırıcı olarak kullanır. Fransız bakteriologu ve kimyacısı Louis Pasteur yaşama veda eder. İngiliz fizikçiler W. Ramsay ile Cleve, spektroskop analiziyle uranyum bozunumu sonucunda ortaya çıkan gazın, yersel helyum olduğunu bulurlar, yani atmosferden helium gazını elde ederler. Yine William Ramsay ile Morris Travers, neon, kripton ve xenon elementlerini bulurlar. Alman fizikçi Wilhelm Röntgen X ışınlarını, Fransız fizikçi Antoine Becquerel de, uranyumun çıkardığı radyoaktiv özellikteki ışınları keşfederler. Joseph Thomson, elektronu bulur. Bu yıllarda Nobel ödülünün kurucusu İsveçli kimyager Alfred Nobel ya-

şamdan ayrılır. J. J. Abel, ilk kez koyunun böbreküstü bezlerinden hormon elde eder. Marconi, 14 km uzaklığa yayın yapabilen bir radyoyu çalıştırır. Pierre Curie, indüklenmiş manyetizasyonun, manyetik alanın şiddeti ile orantılı olduğunu; Marie Curie de radium ve polonium elementlerini bulurlar. Bergmann, "*Beyin Hastalıklarının Ameliyatla İyileştirilmesi*" adlı yapıtıyla beyin şirürjisini kurar. Sentetik ilaç olarak aspirini de ilk kez bu yıllarda Dresser dünyaya tanıtır. Atomun parçalanması sonucunda ortaya çıkan radyoaktivite nedeniyle atom çekirdeği fiziğini Elster ve Geitel adındaki fizikçiler başlatırlar. Matematikçi David Hilbert, "*Geometrinin Temelleri*" adlı yapıtıyla kendi kendisiyle tutarlı bir dizi geometrik aksiyom sunar, çok boyutlu sonsuz "*Hilbert Uzayları*" kavramını geliştirir ve kuramsal fiziğe yeni bir yön verir. Otto Lummer ile Ernst Pringsheim'in çalışmaları sayesinde ısıtılarak karartılmış bir cisimden çıkan ve yayılan ışının ölçülebilmesiyle Planck'ın Quant'lar kuramının deneysel temelleri atılmış olur. Ernest Rutherford, uranyum ışımasının pozitif yüklü α parçacıkları ile negatif yüklü β parçacıklarından oluştuğunu bulur. Yine bu yıllarda Orville ve Wilbur Wright kardeşler ilk kez motorlu uçakla uçma çalışmaları yaparlar; ilk uçuş ise 1903 yılında gerçekleşecektir.

1900 - Nietzsche, 25 Ağustos'ta en ufak bir zihinsel iyileşme göstermeden Weimar'da ölür. 1884'den bu yana oluşturduğu notlarından kızkardeşi Elisabeth Förster, 1901 yılında dörtyüz sayfa kadarını "*Güç İstenci*"*(Der Wille zur Macht)* başlığıyla yayımlar. Bu yapıtı tamamlamak üzere yine kızkardeşi 1904'de yazdığı "*Friedrich Nietzsche'nin Yaşamı*"*(Das Leben Friedrich Nietzsche)* adlı kitabına ikiyüz sayfa kadar bu notlardan ekler ve yapıt 1067 sayfa olarak tamamlanmış biçimde daha sonra yayımlanır. Yine 1888 yılında yazılıp bitirilmiş olan "*İşte İnsan*" *(Ecce Homo)*'nun ilk basımı da 1908'de gerçekleştirilecektir. Bu dönemde felsefe alanında Bergson "*Gülme*" adlı incelemesini, Paul Claudel, Uzakdoğu kültürünü incelediği "*Doğuluların Bilinci*"ni, Sigmund Freud kendi psikanaliz kuramını açıkladığı "*Rüyaların Yorumu*"nu, Eduard von

Hartmann da "*Metafiziğin Tarihi*"ni yayımlarlar. Prusya Bilimler Akademisi Immanuel Kant'ın tüm yapıtlarının kritik basımlarını yapmaya girişir. Ernst Mach, "*Duyumların Analizi ile Fiziksel ve Psişik Olanın İlişkisi*" adlı yapıtını, Georg Simmel, "*Paranın Felsefesi*"ni yayımlar. Mistik bir usçuluğu temsil eden Rus filozof Vladimir Sergeyeviç Solovyev yaşamdan ayrılır. Japonya'da Budizmin etkilerine karşı Şintoizm yeniden canlandırılmaya çalışılır. Yazın alanına gelince Conrad, A. France, Gorki, G. Hauptmann, lbsen, J. London, H. Mann, R. M. Rilke, Strindberg, L. Tolstoy, Jacob Wassermann, Wedekind gibi yazar ve ozanlar farklı türlerde ürünler vermeyi sürdürürler. Aynı yıllarda Antoine de Saint-Exupéry, Ignazio Silone dünyaya gelir; Oscar Wide yaşama veda eder. Müzik alanında Elgar, Puccini, Sibelius besteler yaparlar. B. Brecht'in oyunlarına sahne müziği besteleyecek olan Kurt Weil doğar, İngiliz besteci Arthur Sullivan ölür. Resim, heykel ve mimari gibi plastik sanatlar alanında ise Degas, Gauguin, A. Von Hildebrand, Eduard Munch, Rodin, Sargent, Zorn gibi sanatçılar çeşitli ürünler vermeye devam ederler. Bu yılda Georges Méliès "*Joanne d'Arc*" adlı bir film yapar; bunu İngiliz James Williamson izler. Bilim ve teknoloji alanına gelince, Hugo de Vries, Mendel'in kalıtım yasalarına açıklık getirir. Edelmann ültrases üzerinde araştırmalar yapar. Karl Escherich, böceklerin bakterilerle birlikte sürdürdükleri ortakyaşam*(sembiyoz)* olayını inceler ve bazı açıklamalar getirir. Karl Landsteiner, dört farklı kan grubu saptar. Lebedev, ışığın yayılımı sırasındaki basıncını ölçer. David Hilbert, daha ileri düzeydeki matematiksel çalışmaların nerede gerektiğini gösteren 23 problemlik listesini sunar. Johannes Rydberg, gözlemlenmiş hidrojen çizgisinin dalgaboyunu tanımlar. Max Planck, bulduğu bir formül ile kara bir cisimde yayılan ışığın yayılım hızını saptamak için "*Quantum Kuramı*" ile "*Siyah-Cisim Işıma Yasası*"nı açıklar. Bu temellendirme, modern fiziği kuantum mekaniği sayesinde kısa bir sürede büyük gelişmelere ulaştıracaktır. Böylece hem fizikte, hem de genel doğa anlayışında köklü bir değişim başgösterecektir. Paul Villard, uranyum bozunumunu incelerken gamma (γ) ışınla-

rını bulur. Aynı yıllarda Ferdinand von Zeplin yaptığı ilk balonla başarıyla uçar ve yine ilk 100.000 Ps gücünde olan bir buhar makinası inşa edilir.

II.
KİTAP ÜZERİNE

"*Filozofun Kitabı: Kuramsal İncelemeler*" *(Das Philosophenbuch: Theoretische Studien)*, 1896 yılında, yani filozofun ölümünden dört yıl önce yayımlanan ve Nietzsche'nin 1872'de yayımladığı "*Tradedyanın Doğuşu*'nun izlerini taşıyan 1872, 1873 ve 1875 tarihlerinde yazılmış bazı metinlerini bir araya getiren bir derlemedir. Yapıtta özellikle "*Son Filozof*"(1872), "*Uygarlık(Kültür) Hekimi Olarak Filozof*" (1873), "*Ahlakdışı Anlamda Hakikat ile Yalan Üzerine Bilgikuramsal Giriş*"(1873) ve "*Bilim ile Bilgelik Arasındaki Uzlaşmazlık*"(1875) gibi birkaç metni bir araya getirilen yazar, bu başlıklar altında genellikle nesneleri adlandırma sürecini ve İonya filozoflarını incelemiştir. "*Sözcüklerle şeyleri tanımlamış olmayız sadece; aslında, onlar sayesinde şeylerdeki hakikati kavradığımıza inanırız*" diyen filozof üçüncü metindeki düşüncelerini şöyle açıklar: "*Hakikat (Doğruluk), metaforların(eğretileme), metonimilerin (düzdeğişmece, addeğişimi), antropomorfizmlerin durmadan yer, biçim ve görünüm değiştirdikleri devinim halindeki bir ordu gibidir; kısaca şiirsel ve retorik yoğunlaşmaya, tercümeye, çevirime ve süslemeye konu edilen insan ilişkilerinin toplamıdır[...] Hakikatler(Doğruluklar), yanılsamalar olduklarını unuttuğumuz yanılsamalar, aldatıcı görünüşlerdir; sıkça kullanılmalarından ötürü eskitilmiş ve bütün duyusal gücünü yitirmiş metaforlardır[...] Hakikat dürtüsünün, doğruluğa bu denli güdülenmenin nereden kaynaklandığını hâlâ bilmiyoruz; ancak bugüne değin toplumun varolmak için dayattığı doğrulukçu olmak zorlaması hakkında duyumlarımız oldu.[...] Hakikat karşısında yitip gitmemek için bize geriye yalnızca sanat kalıyor.*" Nesneleri adlandırma süreci, ona göre, akılcı düşünürün haberi olmadan, sanki Freud'u önceler gibi, bilinçdışı akılyürütmeye temel olmaktaydı. Çünkü o, sıkça kullandığı "*bilinçdışı*" kavramıyla Freud ve öteki psikanalist-

lere öncülük etmiş gibidir. Nitekim Freud'un çeşitli defalar dile getirdiği gibi, "*Nietzsche'nin kendi içine dalarak bakmayı ve iç-dünyası hakkında keskin bilgiye ulaşmayı başardığı ölçüde hiç kimse bu başarıyı daha önce göstermediği gibi bir daha başaracak başka kimse de olmayacak gibi görünüyor.*" Hıristiyanlık öğretisi ile Hıristiyan ahlakı arasında çözülmez bir bağ olduğuna inanan ve Hıristiyan Tanrı'sına yönelttiği moral eleştiri ile artık Tanrı'nın varlığının savunulmasının olanaksız olduğunu ileri süren filozofa göre, "*Ahlaki fenomen yoktur, fenomenlere dair ahlaki yorum vardır sadece.*" Bütün değerlerin ve ahlak sistemlerinin yıkılarak yeniden kurulmasına ilişkin temel sorunun merkezinde yeralan çağının kültür, din ve felsefesini sert bir biçimde eleştiren filozof, hemen her şeyi en baştan kurmaya girişir. Etik ile dinin "*büyük anlatıları*"nın, başka deyişle geçmiş ideolojik izmlerin sonunu haber veren onun aforizma biçimindeki önermeleri ve kısa yazıları, daha sonra, nasyonal sosyalistler ile faşistler, bilimsel ateistler, dil filozofları *(Wittgenstein)*, anarşistler, marksistler, psikanalist marksistler *(Lacan)* ve postmodernistler *(Foucault, Derrida, Lyotard, Baudrillard)* tarafından farklı anlamlarda ve biçimlerde yorumlanmıştır.

Elinizdeki kitap Nietzsche felsefesine bir giriş sayılabilir; onun önceki yapıtlarının adeta derli toplu bir planını verir gibidir; bu bakımdan eserlerinin ana fikirlerine burada rastladığımızı söyleyebiliriz. Bütün düşünceleri sanki bu kitapta yeralmış, dil ile felsefenin, felsefe ile bilimin, sanat ile dinin ilişkileri üzerinde durulmuştur. Buradaki notlar muhtemelen onun daha sonra hazırlamayı tasarladığı daha ayrıntılı eserinin bir özeti, planı ve serimlemesi, çıkacak kitabının provası gibidir. Antik yunan dünyası ile Avrupa felsefesinin birbirinden koparılamaz biçimde bağlı olduklarını daha genç yaşlarında gören bu filolog-filozof, karşımıza bir diyalog adamı olarak değil, bir monolog adamı olarak çıkar. Onun ortaya koyduğu insan problemlerinin bizlerden mi, yoksa bizlerin onlardan mı kaynaklandığı belirsizdir. Ona göre, kuramsal insan ile trajik insan, bilimsel hakikat insanı ile radikal hakikat insanı arasında bir karşıtlık, zıtlık vardır. Bizi sadece sanatın sınırsız ufku teskin ve teselli edebilir. Yalnız sanatın parlak ve görkemli varsayılan dünyası üzerinde hakiki felsefe yapma başlayabilir. Sanat, tarihsel-olmayan(non-historik), sanatçı tarihseli aşandır*(trans-historik)*; filozof ise zaman tekerleğinin frenidir. Nietzsche, felsefe dünyasında pek rastlanmayan "*bütün geleneklerden kopuk*","*başına buyruk*", "*tam bağımsız*", "*aşırı coşkulu ve kendinden emin*" bir

filozof gibi çıkar karşımıza; sanki Tanrı'nın yerine geçmeyi hedeflemiş, düşünceleri aracılığıyla, insanlığı ve onun tüm değerlerini yeniden tasarımlamak, bu dünyayı yeni baştan kurmak isteyen kural tanımaz bir çılgındır o. Nietzsche'nin kendisine yönelttiği temel soru şudur: "*Eğer Tanrı varolmasaydı bu dünya gerçekten neye benzerdi?*" ve o bu sorudan yola çıkarak tanrısız bir dünyayı tasarımlamaya girişir. "*Putların Günbatımı*"nda şöyle der: "*Hıristiyanlık celladın bir metafiziğidir[...]Nihilist ile Hıristiyan: Aynı telden çalarlar, ama yalnız uyum içinde olmakla da kalmazlar[...]İnancın anlamı, neyin doğru olduğunu bilmek istememektir[...] Nasıl? İnsan mı sadece Tanrı'nın bir hatası, aptalca yanılgısıdır, yoksa Tanrı mı sadece insanın bir hatası, ahmakça yanılgısıdır?[...] Dindar bir adamla görüştüğümde her zaman ellerimi yıkamam gerektiği duygusuna kapılırım[...] Liberalizm: (Almancası) başka sözcüklerle insan sürüsünü, avamı hayvanlaştırma.*"

Fransız Devrimini pek önemsemeyen, onun başarılarını görmezlikten gelen, sonuçlarına aldırmayan; Aydınlanma felsefesinin ilerlemeye olan inancını benimsemeyen, bu dünyadan sonraki hayatın yanılsatıcı ve hayali bir inanmadan başka bir şey olmadığını savunan Nietzsche'ye göre, eleştirel felsefe de *(Kant'ın Kritisizmi)* dinin yerine geçme hevesinden vazgeçmelidir. Kendinden önceki hemen tüm felsefeleri yıkıcı biçimde eleştiren bu put kırıcının kendi sistemini de sonuçta yerli yerine oturtamadığını söyleyebiliriz. Yıktıklarının yerine yapıcı ve sağlam yeni bir dizge koyamadığı gibi, düşünceleri yer yer tutarsızlıklar, karşıt ve çelişik tezler içermekte; çoğu kez de gerçekliğe ve akla aykırı unsurlar barındırmakta. Devamlı başa dönme, sürekli tekrarlanma ya da "*ebedi dönüş*" *(Ewige Wiederkehr)* adını verdiği kuramı, bir yinelenme ve deyim yerindeyse bir yerinde sayma olayı olduğundan, bir ilerlemeden sözedemeyeceğimize göre, o zaman insandan üstinsana geçiş nasıl olacaktır? Zerdüşt'ü bir peygamber gibi takdimetmek, dine ve Tanrı'ya karşı biri için ne kadar tutarlıdır? Eğer Tanrı öldü ise, insanın kendisinden başka sorumlu olacağı bir merci kalmayacağına göre, insan tanrısız bir dünyanın yüküne nasıl katlanacak, bu sorumluluğu ya da sorumsuzluğu nasıl taşıyacaktır? Güçlülüğü istemekle insanlar güçlü olabilirler mi ya da güç her sorunu çözer mi veya güçlülük her şeyin üstesinden gelebilir mi? Eğer bilgi doğa karşısında güçlü olmayı sağlıyorsa, yani bilgi güç demekse, Nietzsche'nin bilime karşı olması bir tutarsızlık değil midir? Hem gücü isteyeceksin, hem de bilime karşı olacaksın; bu nasıl açıklanabilir?

Bilime ne kadar karşı olursa olsun her insan yine de yaşamını sürdürmek için bilgi edinmek zorundadır, bilime ve teknolojiye muhtaçtır. Buna benzer soruları ve tutarsızlıkları daha sonra da sormayı ve göstermeyi sürdüreceğim. Jaspers, Nietzsche üzerine yazdığı kitabında, "*Kendisiyle çelişkiye düşmek Nietzsche'nin düşünüş çizgisinin ana niteliğidir*" diyor. Nitekim o, "*Her derin düşünür yanlış anlaşılmaktan daha çok iyi anlaşılmaktan korkar*" diyerek bu görüşü onaylamış gibidir ve bir paradokslar filozofu olduğunu gösterir. Çelişkili düşünceler ve karşıt tezler öne sürmek neredeyse Nietzsche'nin alâmeti farikası olup çıkmıştır.

Nietzsche'ye göre grek kültürünün temel rolü, yunan uygarlığının asıl amacı felsefeyi haklı çıkarmak, meşru göstermektir. Bu tezi onaylayan Heidegger'e göre de, "*Felsefe sözcüğü her şeyden önce antik yunan dünyasının varlığını belirleyen bir sözcüktür. Grek uygarlığı, filozofun görevinin ne olduğunu ve felsefe yapmanın gerekliliğini temellendirmiştir.*" Sokrates öncesi filozofların aradığı "*arkhe*", ilk anamadde, her şeyin temel ilkesi ve varlığın özü konusunda sordukları şu üç felsefi soruyu, - Birliğin ve oluşun doğuşu, tasarımı ve formülasyonu sorularını - Nietzsche, "*Gücü İsteme*" *(Güçlülük İstenci)* ve "*Ebedi Dönüş*" gibi iki kavramla, bu üç kriteri birbirinin kozmik formülasyonu olarak yanıtlamıştır; ilki tarihsel varoluşun, ikincisi tarihi aşan varoluşun. "*Güçlülük İstenci*" ile "*Ebedi Dönüş*" aynı özgün, ilk varlığın *(Ur-Wesen)* ya da anavarlığın *(Ur-mutter)* görünmesinden ibarettir. İonya filozoflarının güçlü dünya sezgilerine büyük önem veren Nietzsche, şimdiki dünyayı oluşturan ilksel kaosdan devinim yoluyla kosmosu çekip çıkaran anlayış üzerinde durmuş ve Anaksagoras'ın "*Nous*"u yerine Schopenhauer'in "*İstenç*"ini seçip koymuş; hareket ve karşı-hareketin varlığını Empedokles'in "*Sevgi ve Nefret*"i yerine tercih etmiştir. Bu etki-tepki çifti, dünyanın hiyerarşisini ve "*Ezeli Dönüş*"ü içerir. Böylece bir "*Güç*", ne başı ne de sonu olan, tüketilemez bir kaynak, sürekli yıkan ve yaratan olarak Nietzsche'nin tasarımında önemli bir yer tutar. Ona göre, "*Yalnız İstenç (İrade) = (Bilinçli İsteme) ölümsüzdür.*" (§19) Nietzsche, İyonya filozofları bağlamında, Sokrates'i: 1- Etik yargının naifliğini yıktığı; 2- Bilimi hiçliğe indirgediği, 3- Sanatın hiçbir anlamı olmadığına inandığı; 4- Bireyi tarihsel bağından kopardığı ve 5- Cesur bir geveze ve diyalektik bir boşboğaz olduğu için eleştirir(§ 196). Ona göre Sokrates, tıpkı örümceğin ağına yakalanmış böcek gibi,"*dilin ağlarına takılmış, dilin ağları içinde tutsak bir filozoftur.*" (§ 118) O, bütün de-

hasını her türlü bilgiyi önceleyen bir tutum içine yerleştirmiştir ve bilime hazırlık yapar. Burada, önce Sokratesçe kavranan, sonra Aristoteles tarafından devralınan felsefenin tanımına ilişkin bir tür biçimlendirici, kurucu bir proje sözkonusudur: hakikatin bilimi. Bu anlayış, filozofumuza göre, Descartesçı yöntemce de benimsenmiştir. "*Cogito*"nun şüpheden kesinliğe gidişidir bu ve bilimi kurmak için pragmatik bir yoldur. Dilin mantıksal bağı, Nietzsche'ye göre, hakikati bağlar. "*Aklın hakikati*"*(veritas intellectus)* ile "*varlığın hakikati*"*(veritas esendi)*'nin karşılıklı birbirini içerdiği bu noktada Nietzsche, hakikatin değerine ve anlamına ilişkin radikal sorusunu yöneltir ve buradan da radikal bir nihilizme, hiçciliğe ulaşır: Hakikat diye bir şey artık yoktur, Tanrı ölmüştür, bütün erekler ortadan kalkmıştır, aklın tüm kategorilerini yadsır ve bütün bunları dil eleştirisi temelinde yapar: "*Hakikat kartını çıkarmış oynuyoruz... İnsanlık belki de bu yüzden ölüp gidecek. Pekâlâ, öyle olsun!*"

Hakikat, o halde, sosyal bir gereksinim olarak belirir ve sosyal bir fenomen olan dilin kafesinden süzülüp geçer; adeta metastaz yoluyla her yere yayılır ve her şeye uygulanır, zorunlu olmadığı yerlere ve şeylere bile(§ 91). İnsan, yaşamı koruyup saklayan hakikatin akıp gidişini yakalamaya ve hoşa giden yanlarını ele geçirmeye can atar. Dil, hakikatleri sorgulamaya giriştiğinde kuşku ortaya çıkar. Platon'un Kratilos diyaloğunda sözkonusu edildiği ve sorulduğu gibi, "*Dil, bütün gerçekliklerin tam uygun bir ifadesi olabilir mi?*" sorusu, nesne ile sözcük ve onların gerçeklikleri arasına kendisini koyar. Dilin uzlaşım ve sözleşmeleri, adlandırmaların ve nesnelerin yeterli örtüleri olabilirler mi? Bir nesne ya da varlığa ad verme demektir adlandırma (Alm., Benennung; Fr., Nomination; İng.,Naming); dil, mantıksal ve anlatımsal işlevlerini adlandırma yoluyla yerine getirir. Adlandırmanın gerçek sürecini okumak zorunluluğu hakikatin temelidir. Nietzsche'ye göre, görme ve söylemenin, dile getirmenin temelinde metafora, eğretilemeye yol açan taklit, öykünme bulunur: "*Sinirsel bir uyarıyı bir imgeye aktarmak, dönüştürmek! İlk metafor! Yeniden söylenen bir sese dönüştürülen imge! İkinci metafor! Bir duygudan ötekine, bir atmosferden diğerine, sinirsel uyarıdan duyusal imgeye, imgeden sözcüğe geçişi sağlayan taklide dayalı bir transfer, bir aktarım sözkonusudur.*" İşte bu primitif, ilksel fenomenler retoriğin, sözsanatının figürlerinde evrenselleşirler. Nietzsche'ye göre, kavramın hakikati, bütün zihinsel yapının öteki şeyleri gibi, dilin bir olayıdır. Sinirsel uyarı gibi fizyolojik bir olayın sesli tasarımını andıran bir

sözcükten itibaren sinirsel uyarının uzaysal bir nedeni yasal olarak işe karıştırılamaz. Yalnızca dilin yasalılığı hakikatin ilk yasalarını verir. Pekiyi dil kendisini nasıl meşru kılar, yasal olur? Dilin çıkış noktası eğer sinirsel bir uyarı ise bunun sözcüğe geçişi adlandırma sürecinin ilk adımı olacaktır; bu sözcük, varsayılan uzaysal nedenin imgesi, kopyası sayılacaktır. Nietzsche, formun kurucu değeri önyargısı dışına koyduğu dil sorunu ile onun doğruluğu problemini ayırmaz. Adların uzlaşımsal karakteri ile doğal bütünlüğüne, tamamlığına ve doğruluğuna ilişkin iki karşıt tezi, formun otantik doğruluğu karşısında, ortadan kaldırır. Nietzsche burada, genel anlamında alınmış bir metafor kavramıyla, dilin hakikatle ilişkisi bağlamında, bir dil modeli oluşturmayı dener. Buradan da sözcüğün varlığından çıkan nedensellik problemine değinir. Böylece sözcük önce eylem için doğar, sonra da nitelik için. Bütün nesneler üzerinde sözkonusu olan bu bağlantı nedenselliktir. "*Görmek*"den "*görüş*"e geçeriz ve "*gören*", bize "*görme fiilinin*" nedeni olarak görünür(§ 139). Nedensellik, bir yerdeğiştirimin sonucudur; hakikat kadar bir varlığa sahiptir ve onun gibi dilin kullanımından doğar.

Pasif olan yanımızı aktif hale getiren "*nedensellik duyumları*"na sahibiz ve uyarı ile etkinliği karıştırmamızı sağlar bu. Nedensellik, uzay ve zaman gibi bir metafordur: "*Uzay, zaman ve nedensellik kendileriyle nesneleri, şeyleri yorumladığımız bilginin metaforlarından başka bir şey değildirler*"(§ 140). Demek gerçeklik her yerde aynıdır: yorumlayanın değil, yorumlananın hakikat olmadığı bir yorum. Böyle bir yorum oluşun çokluğunu, olayları, şeyleri, eylemleri kategoriler altında sınıflandırır; şeylerin çokluğunu soyutlama yaparak bir şapka altında toplar. Thales bunu, şeylerin çokluğunun temel ilkesini, "*su*" özelliğine sahip olma kategorisine indirgedi. İmdi akıl, yanlış tasımlardan, sillojizmlerden başka bir şey olmayan retorik figürlerle, yani dilin kendisi tarafından yönlendirilmekte(§ 142). Nietzsche'ye göre dil, mantığa aykırı biçimde doğmuştur; çok anlamlılık, dilde tutarsızlık ve çelişki de buradan doğar; hakikat, bilinçdışı, bilinçten yoksun bir yanılsamanın ürünüdür. Demek hakikat tutkusu, hiçbir bilinçli yanılsamada bulunulmadığına işaret eder. Sokrates bu bağlamda, "*tam olarak adlandırmanın, doğru bir şekilde ad vermenin güçlüğü*"nden sözeder(§ 143). İmgeleri nerede görüyoruz, sesleri nerede işitiyoruz? Sadece kendi içimizde. Dış dünya bizden kaçar, ama biz onu taklit, öykünme edimi ve bilinçli eylem ile kurarız:"*Taklit bir alımlamayı,*

yani çok etkili binlerce metafordan alımlanan imgenin yer ve konum değişimini sağlar"(§ 147). İmdi bir kavram değişmece türü olarak metafor, yani eğretileme, her bilginin modelidir; çünkü "*metaforsuz asli ve özsel hiçbir ifade, asli ve özsel hiçbir bilgi yoktur*"(§ 149). Metafor evrenleri ya da metaforik evrenler birbirleriyle çatışabilirler; buradan da hakikat tartışması çıkar, ve yalan ile düşün yolaçtığı hakikat içgüdüsünün pathosu, tutkusu doğar. Benimsenen metafor adına her şey göze alınır; işte bu hakikatin gücünü gösterir ve alışılmış olana, yani alışkanlığın gücüne dayanır. Bazen de yalan, güçlü etkileyicilik ve çekiciliğiyle, kandırıcılığını duyumsatarak "*şiir*" olup çıkar Nietzsche'ye göre(§ 149). Bütün adlandırmalarımız; türler, kategoriler, bölüm ve başlıklar oluşturmamız bilgimizin dilden başka bir şeyden, nesnelerin özünden kaynaklandığını gösteriyor; bu da saltık hakiki bir bağıntıyı değil, antropomorfik bir tonu sergiliyor(§ 150).

Aslında yorumlama ve çevirme, metafor yaratma, bir anlam verme, ayırtedici bir özel nitelik kazandırma edimidir; sözcükler ve kavramlar aracılığıyla bir işarette bulunma, belirleme ve gösterme, en sonunda da tasarımlamadır. Metafor kendiliğinden, kendi başına yasal kılınamaz; öyle olsaydı hiçbir sonuca bağlanmaksızın saf hakikat olurdu. Hakikatten sözetmek, hergünkü alışılmış metaforları kullanmaktan başka bir şey değildir; dahası bu, doğru adlandırmalar yapma ve kastlar düzeni ile sınıflar dizisine karşı asla hata yapmama olgusudur. Doğru bilgi, önyargılardan sonuç çıkarmadan ve metaforlar kullanmadan izlenimleri gözeterek gerçekleşir. Ancak izlenim taşlaştırılmıştır, kaskatıdır ve bu yüzden mumyalaştırılmış ve adeta konserve haline getirilmiş bir izlenimden başka bir şey olmayan kavram doğar, ortaya çıkar. Bilmek, bir bakıma, en revaçta olan, benimsenen metaforlar arasında gezinmek demektir, yani öykünme olarak hissedilmeyeni, taklit olarak duyumsanmayanı taklit etmektir(§ 149). Adlandırma her zaman bir formalizasyon, bir tür biçimlendirme, biçim vermedir ve ortak adı temsil eden bir "*kendinde şey*"in en son terimini gözetir ve hedefler: özler ve formlar birleştirilmişler, özdeş hale getirilmişler ve metonimi, düzdeğişmece ya da addeğişimi ortaya çıkmıştır(§ 152). I. Kant'ın "sentetik a priori" yargısı bir metonimi, yanlış bir eşitlik ya da denklem değil midir diye sorar Nietzsche. Ona göre, "*kalem*" kavramı, nesne ya da şey olan "*kalem*" ile karıştırılmıştır. İki farklı alan yasal olmayan bir yerdeğiştirme ile özdeşleştirilmiş, aynılaştırılmıştır. Dilin bu dolambaçlı, yan yollara sapan, saydam olmayan

ve donuk özelliğini vurgulayan filozof bu konuda Mallarmé, M. Ponty, M. Foucaut gibi kimseleri de etkilemiştir. Semiyotiğin günümüzde ele aldığı dilin bu anlamca bulanık ve karmaşık yapısını yaklaşık yüzeli yıl önce Nietzsche irdeledi. Adlandırma, ona göre, özü itibariyle bir kavramsallaştırma ya da biçimselleştirmedir. Her kavram aslında bir eşit olmayanın eşit koyulması ya da koşulmasıyla doğar. Örnekle başka hiçbir doğal yaprakla tıpatıp benzerlik göstermeyen bir yaprağın yaprak kavramı olarak alımlanmasının mantıkça mümkün olması gibi; tıpkı doğada her bir özgün yaprağın kendine özgü bir form türüne göre işlendiği, çizildiği, biçiminin verildiği, renklendirildiği, yüzeyinin dalgalı hale getirildiği ve boyandığı yaprağa benzer bir şeyin bulunması gibi. Ayrıca yaprağın değişmez bir yapısı ve biçimi olduğu için bütün yapraklar bir benzerlik olasılığına sahiptirler, yani mümkündürler; çünkü "*yaprak, yaprakların nedenidir.*" Bu düşünce, yani farklı yaprak yapılarının oluşu, Nietzsche'ye göre, nesnelerin dışsal ve yüzeysel görünümünden kaynaklanır. Gerçekten de anlığımız yüzeysel bir güçtür, anlama yetimiz yapaydır(§ 54).

Bizim hakikatlerimiz olan yapılar, filozofa göre, sürekli kullanageldiğimiz ve duyusal güçlerini yitirmiş metaforlardan başka bir şey değillerdir. İşte burası gücün durduğu, formun doğduğu yerdir. Oysa Nietzsche, biricik yaşam deneyiminin radikal hakikati olarak, formun yerine gücü koymayı amaçlar. İnsanın icat ettiği yapılar aynı zamanda onun uydurduğu fiksiyonlar, yapıntılardır. Her adlandırma, bir anlamda, imgeye bir ulaşma girişimidir. İmgenin bir ürünü olan sanat yapıtı da, bu bağlamda, anlaşılabilir olan bir şeydir, belki de filozofa göre, biyolojik bir olgudur, çünkü duyularımız doğayı taklit eder(§ 52/55 – 147). Ona göre tıpkı bir zar gibi kemikten ve sekizgendir kavram; kavramların bu zar oyununda o halde hakikat nedir? Bu her bir zarın gösterdiğini, belirlediğini kullanabilme olgusu ve becerisidir. Nietzsche'nin kavram kuramı bir yapı, inşa kuramına benzer; ona göre birey, aşkın iki yapı veya iki sisteme sahiptir: Dil ve Bilim. O, kavramı ya da kavramsal yapıyı ölü küllerinin saklandığı bir mezar anıta(Columbarium) benzetir. "*Ahlakdışı Anlamda Yalan ve Hakikat Üzerine*" adlı yazısında Nietzsche, kavramsal çatının, kubbenin sonsuz biçimde karmaşık olduğunu söyler. Bu yapı ona göre, dalgalar üstünde taşınamayacak kadar örümcek ağlarından yapılmış oldukça narin ve kırılgan bir yapı, ama aynı zamanda en ufak rüzgar esintisiyle dağılıp parçalanmayacak kadar sağlam bir yapıdır. Hem diyakronik hem de

senkronik bir özellik gösteren bu kavramsal yapıyı insan artık bir "*özne*" olmadığı için yaratmıştır. Kavramların yaratılmasında çalışan, iş gören bilim ve dildir. İnsan kendisinin bir "*özne*" olduğunu, sanatsal yaratmanın öznesi olduğunu, huzur ve rahat içinde, güvenli ve başarılı yaşadığını unuttuğu zaman bu durum ortaya çıkar. Nietzsche'ye göre, insan gerçekte hakiki yaratıcıdır, ama bunu unutmak, "*özne*" olmanın bilinçsizliği içinde yaşamak zorunda kalmıştır. Onun kendinin sözde bilinci saf bir yanılsamadır, şöyle der: "*Hakiki özne bireysel özne değildir.[...] Kendi bencil eğilimlerini iyi amaçlara yönelten birey, bunu isteyen "özne", sanatın kaynağı olarak değil hasmı olarak kavranabilir ancak.*" İşte bu sözümona bireysel düşünleme(refleksiyon), dilin ve bilimin ürününden başka bir şey değildir; kavramsal yapı da bireysel düşünürü özneden ayırır: "*Bilim, hiç durmadan bu kavramlar mezaranıtını, kurumlar mezarlığını, kavramsal yapıyı inşa etmeye çalışır ve daima yeni ve daha yüksek katlar çıkar.*" Dil ve bilim, primitif metaforların gözde ve saygın olanları üzerinde kendi yollarında giderler ve bunu değerlerin kontrolünü, denetimini gözetmeden yaparlar. Nietzsche, özgün metni deşifre edebilecek yeni bir filozoflar kuşağının özlemi içindedir; gerçek bir "*özne*" hayal eder. Kavramsal yapıların oyunu karşısında filozof estetik oyunu önerir. Ona göre, insanı belirleyen, nitelendiren temel metaforik içgüdü, onu kavramlara doğru yönlendirme yerine mitin ve sanatın görkemli kırallığına götürebilir. Sanat oyunu, adlandırmaları, kurmaları, hücreleri ve kavramsal üstyapıları birbirleriyle harmanlar, karıştırır ve yeni metaforlar ile yeni metonimiler üretir. Serbest bırakılmış anlama yetisi, anlık kendisini, duygu ve düşünceleri aşırı biçimde gizlemeye ve örtmeye verir, kendi ilk gücünü yanılsamaya dönüştürerek eğlencelerini çılgınca kutlar. Burada sezginin yasası, kavramın yasasının yerine geçer (Bergson'u anımsayalım!). Sezgiye tam karşılık gelen, sezginin tam karşılığı olan ifade burada yasaklanmış, alışılmamış ve biricik metafordur. Şimdinin güçlü sezgisi, kavramsal bir dilin temelini oluşturur; öngörü-bilgelik-düzenlilik, güzellik ve değişik bir yaşam lehine aşılır. Kavramsal yapı çalışmasından doğan gösterge ve anlamlar, filozofa göre, zorunluluğun, yabancılaşmanın ve de mutsuzluğun çocuklarıdırlar; sanatın nesneleri, ürünleri ise mutluluk içinde ortaya çıkmış ve görülmüş başyapıtlardır.

Bu kitapta yeralan metinlerin tümü aslında felsefenin temeline ilişkin yazılardan oluşmakta. Nietzsche, burada bir bilgi kuramı

üretmenin ötesinde, negatif sonuçlarıyla birlikte, insani bir uygarlığın mümkün olduğuna ilişkin radikal bir felsefe yapmanın ışığında, insan yaşamına iyi niyetle yaklaşmayı da amaçlamıştır. Yine de insanın "*trajik yoksunluğu*" üzerine vurguda bulunarak onun son bir şansının daha bulunup bulunmadığını sorgular. Bunun için de bilimi ortadan kaldırmayı değil, onu ustaca yönetmeyi ve uysallaştırmayı önerir. Bilimin kesinliğinin ve ilerlemesinin filozofları ve sanatçıları etkisi altına almaması gerektiği üzerinde durur ve ona alternatif olarak sanatı önerir. Filozofa göre bilim felsefidir, ve fizikçi de realist, nominalist veya rasyonalist olabilen metafizik bir tutuma sahiptir. Bilimsel etkinlikte o, hiçbir şeyin kendisini durduramadığı ve yalnızca kendi güç istencine itaateden hakiki bir bilgi içgüdüsünün ortaya çıktığını görür. Bilimin değerini belirleyen felsefedir. Bu söz bana Einstein'ın, "*Bilim adamı çalgı aletini yapan, filozof ise bu enstrümanla eserler çalan kişidir*" deyişini anımsatıyor. Bilginin bu içgüdüsünü, tutkusal dürtüsünü frenlemek için felsefe, birliği kuracak tek güç olan sanatı devreye sokmak zorunda kalır. Felsefenin en son görevi, Nietzsche'ye göre, bilginin frenlenmiş bu içgüdüsünü ve onun biricikliğini dondurmaktır. Bilim için "*ne büyük ne de küçük vardır*"; doğa tarihi ve bilimleri Ortaçağ karşısında zorunluydular: inanca karşı bilgi! Ama şimdi diye ekler Nietzsche: "*Bilgiye karşı sanatı öne sürüyoruz: yaşama dönüş!*"(§ 43). Sanatın yararına artık "*bilginin bilgiyle savaşımı*" başlamıştır(§ 36); "*Nesneleri oldukları gibi tasarımlayamayız, çünkü onları tam olarak oldukları gibi düşünmek zorunda değildik.*"(§ 121). "*İnsan doğası gereği sadece bilgi için bu dünyada değildir.*"(§ 130). Yalnız sanat, bilinmesi olanaksız olan şeyi, bilmenin olanaksız olduğu şeyi insana sağlayabilir. İmdi bilim ile bilgelik uygarlık boyunca antik yunandan buyana bir çatışma, bir sürtüşme halindedir. Bilim, bireyi kendi çıkarını veya tatminini aramaya iter; bilgelik ise çoğu kez mantıkdışı bir genellemede bulunur, bunu ruhun önemine işaret ederek ve yaşamla olan bütün sonuçlarını sunarak yapar(§ 188). Nietzsche, kendini sınırlamayan, alabildiğine coşkulu düşünen ve tabuları yıkan bir filozof olarak karşımıza çıkıyor. Hedefinin, "*Felsefenin sıradan ve yavan, filozofun hayatının da yalan dolan olmadan, yaşamın, felsefenin ve sanatın nasıl birbirlerine karşı derin bir içbağlantıya, akrabalık ilişkisine sahip olabildiklerini göstermek*" olduğunu söyler(§ 193). Yavan felsefe ona göre, tasarım ve temsil felsefesidir; filozofun yaşamının yalan olması ise, kendinin ve bedeninin gerçekliğinin bilgisizliği

içinde bu tasarım ve temsil ögelerinin sistemleştirilmesidir: "*İnsanlığın yaşamını sürdürmesinin olanaksız olduğu kesindir*"(§ 136); zira, "*İnsanlık, insanın düzelticisi, bir tür yumuşatıcısı olduğu için*"(§ 176). İnsanlığın geçmiş gecesini duyumsamak olanaklı mı? "*Belki de insan hiçbir şeyi unutamıyor*"(§ 66).

19.yy hem bir bilim ve teknoloji çağı, hem de ideolojiler çağı olmuştur; 20.yy'da da bu bilim ve teknolojiler çağının devamedeceğini öngöremeyen Nietzsche, buna karşın aynı çağda dünya savaşlarının çıkacağını tahminedebildi. 19.yy'da Marx'ın düşüncelerinden 20.yy'da Lenin ve Stalin'in Sovyet Rusya'sı, Mao'nun Komünist Çin'i; aynı şekilde 19. yy'da Nietzsche'nin düşüncelerinden de bir sonraki çağda Hitler'in Nasyonal Sosyalizmi ile Mussolini'nin faşit İtalya'sı, adı geçen filozofların bu tür toplum ideolojilerini hedeflememiş ve tasarlamamış olmalarına karşın ortaya çıktılar. Örnekle Hitler "*Kavgam*"*(Mein Kampf)* adlı kitabını Nietzsche'nin eserlerinden esinlenerek kaleme aldı. Ona göre insan, hayvanların hem en vahşisi, hem de en üstünüydü ve savaş bütün başarıların biricik koşuluydu. Merhamet, zayıflık demekti; zayıflık ise ölümle eşanlamlıydı. Yanlış anlaşılmaların ve olumsuz etkilerinin yığınlara yayılması çok uzun sürmedi ve 20.yy'ın büyük bir kısmı kâbuslar içinde geçti. Sadece II. Dünya Savaşı'nda Avrupa'da 60 milyona yakın insan öldü. Oysa "*Alman ulusçuluğunu Nietzsche'den daha sert biçimde eleştiren kıyaslanabilecek önemde başka bir Alman yazarı yoktur.*" Tarihin bu kanlı dönemi, filozofların düşüncelerinin bilerek ya da bilmeyerek bazılarınca kendi çıkarlarına göre yorumlanması, saptırılması veya yanlış anlaşılmasından kaynaklanmıştır. Oysa tarih, her zaman yeniden okunmak için geriye pek çok izler bırakır. Dinler de böyle değil midir? Tarih boyunca pek çok yorumlara muhatap olmamışlar mıdır? Nietzsche'nin dediği gibi,"*Aynı metin sayısız yoruma izin verir; 'doğru' tek bir yorum yoktur.*" Ancak sorunlara yine de bir çözüm tarzı, çatışkılardan bir çıkış yolu bulunabilir; buna da ortakakıl, sağduyu ve öngörü yardımedebilir. Stephen Hicks, "*Nietzsche ve Naziler*"(2010) adlı yapıtında şöyle diyor: "*Nietzsche'nin öneminin bir göstergesi de etkilemiş oldığu 20.yy'ın şu büyük entelektüellerinin yattığı Pantheon, anıtmezardır: Jean-Paul Sartre, Hermann Hesse, Richard Strauss, Ayn Rand, Michel Foucault, Martin Buber, Chaim Weizmann.*" Ne var ki bir tezatlar ve antagonizmler filozofu olan Nietzsche'nin pek de sağın ve sağlıklı düşünebildiğinden emin olamayız. Onun beden, akıl ve ruh sağlığından kuşkulanmamız için

pek çok neden var. İnsanların eşit hak ve özgürlüklere sahip olabileceklerine, bireyin ve toplumun esenliğine inanmıyordu; toplumcu ve insancıl *(hümanist)* görüşlere karşıydı, çünkü insan haklarına ve değerlerine saygı duymuyordu. Şöyle der: "*Yaşamak acı çekmektir, yaşamı sürdürmek ise acıda bir anlam bulmaktır.*" Nietzsche'nin bütün kitapları sanki sav ve karşısavları, düşünceleri ve karşıdüşünceleri birbirleri içine geçmiş; her biri diğerinin biraz farklılaşmış tekrarı ya da devamı gibidir. Sonuç olarak filozofun bu kitapta, bilim, sanat, felsefe, din ve dil bağlamında, saltık akıl ve akılcılık, mutlak hakikat ve hakikatçilik, bilim ve bilimcilik, din ve dincilik ile dilin bilinçli ve bilinçsiz, yanlış ve yanlı kullanımı vbg. sorunsal konuları irdelediğine tanık oluyoruz. Kendisi bu kavramların, kültür ve uygarlığı, tarihsel ve toplumsal boyutta yanlış yöne yönelttiklerine inanıyor. O, perspektivizm, bakışaçısıcılık anlayışıyla, toplumsal ve kültürel olaylara tarihsel açı ve boyuttan bakmayı ve bulunulan konumdan değerlendirilmelerini savunarak bir tür "*görecelilik*"*(relativizm) ("görelilik", relativite değil!)* anlayışının yanında yeralıyor. Perspektivist yaklaşım, olay ve olguları, izleyenin konumu, bakışı ve anlayışı açısından elealıp irdelemeyi ve yorumlamayı dener. Böylece kesin ve saltık hiçbir önerme ileri süremeyeceğimizi demeye getirir. Filozofa göre, insan, gelip geçici, sallantılı, hiçbir şeyin kalıcı olmadığı bir dünyada yaşar; o nedenle de bu dünyadan fazla bir şey beklememelidir. Biricik teselli kaynağı, insanın yaratıcı gücünün ürettikleri, hayalgücünün yarattıkları ve bunları alımlama kabiliyeti ve kapasitesidir. İnsanı bu dünyada ne bilim, ne teknoloji, ne felsefe ve ne de din teskinedebilir; onu sadece sanatlar ve ürünleri teselliedebilir.

Elinizdeki metinde Almanların sıkça kullandığı "*kültür*" kavramı Fransızlarda "*uygarlık*" biçiminde geçmekte. Ben bu her iki kavramı da uygun bulduğum yerde birlikte kullandım. Asıl metinde sıkça karşılaştığım "*Wahrheit*" kavramını "*Hakikat*" olarak karşıladım, "*Gerçek*" olarak değil; çünkü batı dillerinde gerçek, gerçeklik (ing.: real, reality; fr.: réal, réalité; alm. : wirklich, wirklichkeit) ile hakikat(doğruluk anlamı da var!) (ing. :truth, fr.: vérité, alm.: wahrheit) aynı anlama gelmez; tıpkı "*sebep*"*(raison)* ile "*neden*"*(cause)* kavramlarının da farklı anlamlara geldikleri gibi. Felsefede ve dinde hakikat, metafiziğin bir kavramı olarak kullanılır; doğal ve gerçek olmayanı, değişmeyeni, hep aynı kalanı ve gerçeklikten daha gerçek olanı simgeler. Mantıkta da doğruluk anlamına gelir. Gerçek ya da gerçeklik ise, real ontolojik bir kavram olup

varlığa, doğal gerçekliğe ve değişmeye ilişkindir. Bunun yanında yazım kuralları açısından, iki ya da üç sözcük bir araya geldiğinde, kendi anlamları dışında, farklı bir anlam taşıyorsa ben bunları bitişik yazmayı dil mantığı açısından uygun buluyorum, örnekle: *(elealmak, seyahatetmek, yardımetmek, yadetmek, ilânetmek, içipsızmak, karayolları, bilimadamı, takımada, hindistancevizi, yüzölçümü, sözkonusu, elaleti, felsefetarihi, gündoğumu, genelkurmaybaşkanlığı, karakullukçu, sanattarihi, dilbilimi, davranışbilimi, dünyatini(Weltgeist), içgörü(Anschauung), dışişleribakanlığı, farketmek, hayalgücü, farzetmek, fedaetmek, ayırtetmek, teskinetmek, tesellietmek, eldeetmek, antiçmek, teldolabı, sağlıkbakanlığı, varolmak, varoluşçuluk, bilimkurgu, havaalanı, iknaetmek, sevketmek, işbirlikçi, sivrisinek, seddülbahir, vedaetmek, ikibinikiyüzdoksanbeş(2295), binyüzseksenbeşbuçuk(1185,5) vbg.)* Arapça, farsça kökenli bazı sözcüklerde, yabancı kaynaklı olmaları nedeniyle, anlam ayırımı (nüans) ve telaffuz belirginliği bakımından inceltme işaretinin, yani şapkanın kullanılmasını da doğru buluyorum *(örnekle: kâr/kar, kârı/karı, hâlâ/halâ/hala, akıl/akîl, siyahı/siyahî, harbi/harbî, aynı/aynî, nar/nâr, dil/dîl, âlem/alem, tıbbı/tıbbî, kalbi/kalbî, aslı/aslî, hakim/hâkim, dini/dinî, ilmi/ilmî vbg.)* Kitabın çevirisinde almanca metni esas aldım ve fransızca çevirisiyle de karşılaştırdım. Nietzsche'nin kısa cümlelerini daha anlaşılır olmaları için gerektikçe açmaya ve yinelemeye yöneldim, bazı yerlerde istemeyerek de olsa uzattım. Yazım kuralları açısından ise özgün almanca metne bağlı kalmaya çalıştım; yetersiz ve dar türkçe imlâ klavuzunu izlemedim. Bu yüzden üst üste iki noktadan sonra(:), özgün metin küçük harfle başladığı için, büyük harfle başlamadım ve yukarıda değindiğim gibi, birkaç sözcükten oluşan ve farklı bir anlam taşıyan isim ve fiilleri birleştirdim. Türkdili büyük olanaklara sahip; yeterki işleyip geliştirelim. Kullandığım kitabın künyesi: Friedrich Nietzsche, Das Philosophenbuch, Theoretische Studien (Le Livre du Philosophe, Etudes Théorétiques); Uebersetzung, Einleitung und Noten von Angèle K. Marietti, Edition Bilingue, Aubier-Flammarion, Paris, 1969.

III.
FRİEDRİCH NİETZSCHE: DÜŞÜNCELERİ VE ELEŞTİRİLER

A - FRİEDRİCH NİETZSCHE'nin DÜŞÜNCELERİ

Önce Nietzsche felsefesinin belli başlı anahtar kavramlarını anımsayalım: Dionisosçu/Apolloncu İlkeler, Hakikat ve Metafizik Eleştirisi, Çilecilik *(Asketizm)*, Efendi Ahlakı / Köle Ahlakı, Ahlakın Soykütüğü, Bilim ile Din Eleştirisi, Ebedi Dönüş/Sonsuz Yineleniş *(Ewige Wiederkehr)*, Nihilizm *(Hiççilik)*, Perspektivizm *(Bakışaçısıcılık)*, Zerdüşt, Üstinsan *(Übermensch)*, Ressentiment *(Birikmiş hınç, acı, kin; intikam niyetiyle bir saldırıyı, bir saygı ve hürmette kusuru anımsama)*, Çöküntü *(Décadence)*, Tanrı'nın Ölümü, Güç İstenci *(Wille zur Macht)*, Tüm değerlerin yeni baştan değerlendirilmesi, Zorunlu olanı kabullenme özgürlüğüne vurgu (ya da yazgının en üst düzeyde olumlanması anlamındaki) Kader Sevgisi *(Amor Fati)*, Ölümün katılığı, sertliği ve acımasızlığı anlamındaki Rigor Mortis. Amerikalı felsefe ve tarih profesörü Allan Megill, "*Aşırılığın Peygamberleri*" başlıklı kitabında geliştirdiği felsefe eğretilemesiyle, hem kendi içinde bir takım ortak duyarlılıkları bulunan, ufku "*aşırılık*"*(extremity)* tarafından çizilmiş bir düşünme olanağına, hem de her biri bu düşünme olanağını değişik yönlerden başarıyla işleyerek aşırılık ufkunu çeşitli yönlerde geliştirmiş Nietzsche, Heidegger, Foucault ve Derrida gibi dört büyük filozofun felsefe yapmalarındaki aşırılıkların inceliklerine göndermede bulunur. "*Aşırılığın Peygamberleri*" diye betimlediği bu deyişini, köklerini Nietzsche'nin düşüncelerinde bulan, geleneksel felsefedeki düşünme kiplerine aykırı gelecek özgül bir düşünme yordamını nitelemek amacıyla kullanır. Deyişin ilk sözcüğü "*aşırılık*", yerleşik düşünme alışkanlıkları dışına çıkmayı, bu alışkanlık-

ların gözünde "*sapkın*" duruma düşerek dışlanmayı göğüsleyebilen bir düşünme tutumuna karşılık gelir. Deyişin ikinci sözcüğü "*peygamberler*" ise bu son derece tehlikeli düşünsel konumun "*sonuna dek götürülmesinde*" ne denli yetkinleşildiğinin ölçüsünü anlatır. İmdi, Nietzsche'nin "*varolan değer dizgelerinin maskelerini düşürdüğü soykütükleri*", Heidegger'in "*balta girmemiş ormanlarda patika yollar açmaya yönelik yarı düşünsel yarı şiirsel gezinimleri*", Foucault'nun, insanın üstün gelmesi amacıyla, "*düşünce tarihinde üstü örtülenleri ortaya çıkarmaya ilişkin yaptığı kazıbilimleri ya da arkeolojileri*", Derrida'nın "*felsefe metinlerinin üstüne bina edildikleri varsayımları darmadağan etmeye yönelik yapısökümcü okumaları*" geleneksel felsefe düşünmesinin akış yatağını değiştirmeye ilişkin aynı köklü isteğin değişik dışavurumları olarak değerlendirilebilirler.

Megill'in deyişiyle söylersek, aşırılığın peygamberleri, "*Tanrı'nın öldürüldüğü bir dünyada*" geçmişten getirilen hiçbir düşünsel ya da yaşamsal değere bağlanılamayacağının, düşünmeye bir başka "*aşkın*" dayanak bulunamayacağının kesinlendiği bir farkındalık içerisinden, geçmişin kâh putlarını kırarak, kâh yeni yollar açarak, kâh kazı yapıp ortaya çıkararak, kâh oturmuş yapıları söküp parçalayarak, insanlığa yepyeni bir gelecek göstererek olağanüstü derecede "*estetize*" edilmiş bir düşünme savunusu dillendirmişlerdir. İşte bu bağlamda Batı Felsefe Tarihinde Nietzsche gibi düşünceleri sınırsız ufuklara uzanan, açık ve çok anlama gelebilecek bir felsefe yapan pek az filozofa rastlarız. Onun kavramları adeta kelebekler gibi hiç durmadan bir yerden başka bir yere uçar, konup kalkarlar; büyük bir canlılık ve dinamizm sergilerler. O, öncelikle antik Yunan kültüründen, onun tragedya ve felsefesinden; Schopenhauer'in kötümser dünya görüşünden ve çağdaşı ve dostu olan, eserlerinde milliyetçi temaları işleyen opera bestecisi Richard Wagner'den etkilenmiştir. Nietzsche'nin özgün yanı, Batı uygarlığının temel felsefi sorunlarını köktenci bir kuşkuyla ve yıkıcı bir eleştirel yaklaşımla ele almış olmasıdır. Onun felsefi tutumunun köktenciliği, her türlü yorumun göreli olduğu varsayımına dayanır ve doğrudan güçlülük istencine tabi olan insanın yaratma yeteneğini devreye sokar. Köktencilik, bir bakıma, satırları karalanmış ve satır araları birbirini izleyen yorumlarla doldurulmuş özgün metni yeniden bulup ortaya çıkarmaktır: Platoncu "*radikal hakikat*"den uzaklaşan ve "*köktenci bir gerçeklik*" gereksiniminden doğan soykütüğü çalışması işte budur. Nietzsche'nin yapıtlarında bir bilimku-

ramsal inceleme ile bir polemik tutum ayrımı yapabiliriz. Onun felsefesi, bir "*varlık*" felsefesi değil, bir "*varoluş*", "*varolabilme*" felsefesidir. O sanki "*ya hep ya hiç*"in filozofu olarak karşımıza çıkar; kendi metafiziği için adeta estetik bir vizyon geliştirmiştir diyebiliriz. "*Zerdüşt Böyle Söyledi*" adlı yapıtında, insanın aşılması gereken bir varlık olduğunu sıkça vurgular ve bu tezi Batı'nın düşünce tarihine sistemli bir saldırı başlatmak için kullanır. Bu düşünce tarihinde özellikle hedef aldığı üç ana fikir var: 1- İnsan ya da insan doğası, 2- Tanrı, 3- Ahlak(Etik). Bu kavramların içinden çıkılmaz şekilde karmakarşık hale getirildiğine inanır ve Batı felsefe geleneğinin bu en kutsal üç fikrine adeta çekiçle saldırarak onları paramparça etmekten çekinmez. Nietzsche, bir bilgi ya da bilim filozofu değil, yaşamı araştıran, insanı sorgulayan sistem karşıtı bir düşünürdür. Ama yine de Arthur C. Danto'nun "*Filozof Olarak Nietzsche*"(New York, 1965) adlı yapıtında vurguladığı gibi, "*Bilimsel araştırma ve soruşturma ruhu, sadece bilgiye ulaşmada ve onu eldeetmede elverişli biricik şey olarak değil, ama halis entelektüel vicdana sahip bir insanın içinde rahatça çalışabileceği duruluk ve açıklıktaki bir atmosferi sağlaması bakımından da Nietzsche'yi etkilemeyi hiç bırakmadı.*"

Bilginin *(Bilim)*, varlığın *(Batı'ya özgü apaçık hakikatler)* ve nihayet eylemin *(ahlak ve siyaset)* yeniden sorgulanmasına girişen ve kantçı eleştirinin sonucunu daha ilerilere vardırmayı hedefleyen Nietzscheci eleştiri, giderek kantçı eleştirinin kendisine yöneldi. Aklın sözde a priori kategorilerini kabul etmeyerek, bunların, bedensel ve sosyoekonomik kökenli, salt "*yaşamsal*" zorunluluklardan başka bir şey olmadıklarını savundu. Bilimsel hakikat de içinde olmak üzere, her türlü hakikatin içyüzünü ortaya çıkarmaya girişen Nietzsche, insanın ayırtedeci özelliği olan icat gücünü ve aynı zamanda yeniliğe karşı direnişini göstermeye çalıştı. Ona göre, yabancı olduğu şeyi "*barbarca*", kendi aklına uyduramadığı şeyi "*akıldışı*" diye niteleyen insanın kendisi değil miydi? Şöyle diyordu: "*Kaderin düşünmekse eğer, ona ilâhi şerefler bahşet ve elindeki en iyi ve en çok sevdiğin şeyi ona kurban et.*" İlk dönemlerinde öncelikle İonya felsefesi ile Yunan sanatının, Schopenhauer'in kötümser felsefesinin, Alman romantizminin ve Wagner'in müziği ile dramatik sanatının etkisi altında kalan Nietzsche, daha sonra gelen ikinci döneminde bu etkilerden bazılarını terkederek Stoa filozoflarının, Budizm'in "*karma*" tekrarlanış öğretisinin ve ebedi yinelenme ya da sonsuz dönüşün etkisi altına girdi. Son döneminde

ise filozof sadece "*güçlülük istenci*"ne odaklanmış ve iktidar istencinin, güçlülüğü istemenin yalnız özgür ruhlarda bulunduğunu savunmuştur. O, "*Güç İstenci*"nde *(Der Wille zur Macht: Kitap IV, Aforizma 958)* şöyle diyor: "*Platon, Theages'inde (125e-126a) 'Herbirimiz - eğer mümkün olsaydı – bütün insanların hâkimi ve belki de en çok Hâkim Tanrı'nın kendisi olmak isterdik' diye yazar. İşte geri getirilmesi gereken ruh budur.*"

Nietzsche'nin başlıca hedeflerinden birinin tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi olduğunu görüyoruz. Başka deyişle yaşamın anlam ve amacı hakkında alışmış olduğumuz etik düşünce yöntemlerinin sorgulanmasıdır sözkonusu olan. Yaşamı doğrulamanın, haklı çıkarmanın peşinde olmayan her türlü felsefeye karşı çıkar, karşıdır o. Bu nedenle de iyi her zaman iyi, kötü de her zaman kötü değildir."*En sonunda kimse, kitaplar da dahil olmak üzere, şeylerden bildiğinden fazlasını alamaz; deneyimle erişilemeyen şeye alıcı da olamaz*" diyen Nietzsche'ye göre, bilgi işlevleri hiyerarşisine dipten doruğa egemen olan şey, "*hakikat*"ten tamamen başka bir şeydi; bunlar egemen olma gibi etkin tutkular ya da tembellik gibi edilgin tutkulardı. İnsanların çoğunda varolduklarından bu yana biatetme, itaatetme ve bunun oluşturduğu vicdan hep süregeldi. Kurumsallaşmış alışkanlıklarımız, kurumlarımız, dillerimiz, toplumun geçmişten çıkardığı dersler, başka her türlü yaşam tarzını dışlayarak kendi yaşamımız olarak benimsediğimiz "*akla uygun*" bir dünya biçmekteydi bizlere ve savaş durumu da buradan kaynaklanmaktaydı. Bilginin ve genel olarak kurumların çifte eleştirisi Nietzsche'nin gerçekleştirmeye çalıştığı kökenlere ilişkin çözümlemeye dayanmaktaydı. Ona göre her şeyi formüllere indirgemek yeterli değildi; ayrıca bu temeller üzerinde "*yaşayabilmek*" gerekmekteydi, ama bu olanaklı mıydı acaba? "*Hakiki dünya, başka herhangi bir dünya gibi bir kurgudur ve hatta yaşama karşı giriştiğimiz en tehlikeli suikasttır*" diyordu. Parmenides'in yaptığı gibi düşüncenin varlıkla özdeşleştirilmeye çalışılması, Nietzsche'ye göre, ruhla bedenin ayrımlaştırılması gibi, felsefenin lanetlenmişliğinin ifadesiydi. Oysa Nietzsche, Herakleitos, Anaksagoras ile Empedokles gibi düşünürlerin, yaşadığımız dünyanın, sözde "görünüş" dünyasının gerçek olduğu inancına katılmaktaydı. Kant'ın kategorik buyruğunun bir ahlaki fanatizm olduğunu söylüyor ve "*Bir insanı hangi şey içsel bir zorunluluk, derin kişisel bir tercih ve neşe olmadan düşünmekten, hissetmekten –'ödev' otomatı olmaktan- daha hızlı mahvedebilir?", "Bir erdemin kendi icadımız,*

en kişisel savunumuz ve ihtiyacımız olması gerekir" diyordu. O, Kant gibi dinin ve metafiziğin yerine eleştirel aklı geçirmeyi; Hegel gibi, inanç ve aklı daha yüksek bir düzlemde uzlaştırmayı hiç düşünmüyordu. "*Tanrı varsayımı*"nın iler tutar bir yanı olmadığını, dünya ile kendimiz hakkındaki bütün dinsel yargıların ve metafizik yorumların da güvenilmez olduklarını savunuyordu; gerçek yaşamın olumsuzlanmasının ise, ancak bu yalanlardan ve fiksiyonlardan, uydurmalardan kurtulunduğu zaman önüne geçilebileceğine inanıyordu.

MÖ 380'lerde Platon "*Devlet*" diyalogunda "*hakikat*" ile "*gerçeklik*", "*Idealar dünyası*" ile "*görünüşler dünyası*" arasındaki ayırıma dikkat çekti. MS I. yy'da Mattaeus, İncil'inde dağda verdiği vaazda bu dünyanın görünüşlerine sırt çevirip öbür dünyanın mutlak hakikatine yüzünü dönmeyi savunmaktaydı. Platon'un dünyayı, varlığı ikiye bölme fikri önce Hıristiyanlık, sonra da Müslümanlık inancı tarafından benimsendi. Platon'un bu düalist-idealist dünya görüşü aslında matematiğin kavramlarından kaynaklanır. Duyumlarımızla algıladığımız görünür dünya ile aklımızla kavradığımız hakiki dünya, biri sürekli değişen, öteki hiç değişmeden kalan bu iki dünya fikri Platon'un matematik çalışmalarından ortaya çıkmıştır. Örnekle, bir üçgenin şekli ya da fikri süreklilik gösterir, daimidir ve akılla kavranabilir. Üçgenin üç kenarlı, iki boyutlu ve açılarının toplamının 180° olduğunu biliriz ve bu, biri onu düşünüyor olsun ya da olmasın her zaman doğru olmaya devam edecektir. Öte yandan dünyada varolan, sandöviçler, piramitler ve tahtaya çizilmiş üçgeni andıran şekiller gibi üçgenimsi şeyler, sadece bu fikrin ya da üçgen biçiminin, formunun yansımaları olduğu müddetçe üçgendirler. Yeryüzündeki değerli her şeye bu dünyadan "*erişilemez*" olduğu varsayımı, temelde yaşamı inkâr eden bir düşünme biçimine yolaçar. En büyük küfür Tanrı'ya edilen değil, yaşamın kendisine edilen küfürdür diyordu filozof. Başka bir alana, bu dünyanın dışındaki bir sfere konumlandırılmış bir mit, bir icat, hayal ürünü bir hakiki dünya uğruna yaşamın kendisine sırtımızı dönmek tam bir ihanettir. Düşünce tarihinin en uzun süren hatası, ona göre, "*görünüş*" ile "*hakikat*" arasındaki ayırıma ve farklı iki dünya fikrine çılgınca sevdalanılmış olmasıdır: "*Hakiki dünyayı yok ettik, geriye ne kaldı? Görünür dünya, herhalde...Ama hayır! Hakiki dünya ile birlikte görünür dünyayı da yok ettik.*" Bu hatadan dönülmesi, insanoğlunun zirveye çıkması, en yüksek noktaya ulaşması demek olacaktır. Sadece tek bir dünya olduğu fikrini kav-

radığımızda, değerlerin tümünü bu dünyanın ötesine koyma yanlışlığını da fark etmiş olacağız der filozof. Böylece felsefi illüzyonların, yanılsamaların ötesinde insanın aşılabileceği olanağını da görmüş oluruz. İmdi "*Üstinsan*"*(Übermensch)*, bu dünyada varolma temelinde Nietzsche'nin yaşamı doğrulayan bir vizyonu olarak, öteki dünyanın değil yeryüzünün anlam taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmakta. İnsan yaşamını ve olanaklarını yeni bir anlamlandırma ve değerlendirme içinde elealmayı amaçlayan filozof, dünyayı ve yaşamı yeni baştan yorumlayarak nihilizmi aşmayı düşünüyordu. "*Tanrı öldü!*" dediğinde, hem Hıristiyan moralinin dünya yorumunu ve yaşam anlayışını bir yana atmış, hem de buna dayalı olan felsefi gelişmeyi terketmiş oluyordu. Bütün yarı kutsal mutlaklıklar da dahil olmak üzere Tanrı hipotezi böylece terkediliyordu. Bu ise hem bir kültür devrimi, hem de felsefede bir dönüşüm sayılabilirdi. Çünkü böylece o, yaşama, bu dünyaya, insanın varoluşuna, tüm değerlere ve bilgiden moraliteye köklü bir yeniden bakış yöneltmiş oluyordu. Doğanın tanrılaştırılmaktan çıkarılışı, insanın doğaya dönülerek dile getirilişi, değerlerin yeniden değerlendirilişi, ahlakın soykütüğünün izlenmesi ve eleştirisi; bilginin, değerin, ahlakın ve bizim tüm tinsel yapımızın doğaya uygun bir anlayışla geliştirilmesi onun başlıca hedefleri oldu. Bazı dinlerin ve felsefelerin başka bir yerde daha önemli, değişmez ve kalıcı, hakiki bir dünyanın varolduğunda ısrar etmeleri anlayışını Nietzsche, bizi bu dünyada dolu dolu yaşamaktan trajik bir biçimde alıkoyan bir mit olarak gördü ve bütün dinlerin, bu dünyadaki yaşamı, daha önemli olan ölümden sonraki sözde yaşamın habercisi olarak algıladığını dile getirdi. Bu dünya, ona göre, öte dünyaya bir atlama taşı haline getirilmesinın dışında, Platon'da da görüldüğü gibi, değersizleştirilmiştir. Nietzsche, Hıristiyanlığın gelecekteki bir yaşam vaadi karşılığında mevcut yaşamımızı inkâr etmemizi istediğini savunur. Bu bana Ömer Hayyam'ın şu dizelerini anımsatmakta:"*Derler ki: Cennet var, huri ve kevser var./Mey ırmağı var, süt, bal ve şeker var./Doldur bade kadehini ver elime;/Bin veresiyeden iyi bir peşin var.*" Çünkü öncelik bu dünyadadır, ötedünya sonra gelir, bu dünya peşin, öte dünya veresiyedir; aklı olan, peşini veresiyeye değişmez(Çârvâk akidesi).

Jaspers, "*Nietzsche*" adlı eserinde şöyle diyor: " *...Rohde, burjuva dünyasına, onun kurumlarına ve kabuledilmiş kanılarına giderek daha sıkı bağlandı...İki doğal yapı, yaradılış arasındaki bu karşıtlık, Rohde ile Nietzsche'yi farklı iki dünyanın örnek temsilci-*

leri yaptı. Gençliklerinde her ikisi de sınırsız olanakların engin alanında yaşadılar ve soylu özlem, istek ve emellerinin coşkunluğuyla bir yakınlık ve çekim hissettiler. Hemen bunun ardından da karşıt yönlere gittiler. Nietzsche, varoluşsal kazanımın önemini vurgulamayı görev olarak üstlenmesi sonucunda alışılagelen somut gerçekliği terkederek genç kalmasını bildi. Rohde'ye gelince o, burjuva, durağan ve kuşkucu kalarak yaşlandı. Bu yüzden cesaret Nietzsche'de temel bir kişisel özellik olarak, Rohde'de ise hüzünlü bir ironi ve kendisiyle kederli bir ince alay olarak ikisi arasındaki ayırtedici nitelik oldu...Rohde, gençliğinin tutum ve davranışlarını değil, çıkarlarını korudu ve onlara sıkıca sarıldı; ve Yunanlıların dünyasına yapmakla yükümlü olduğu bir normdan ziyade kendi düşünlemelerinin bir nesnesi olarak baktı." Nietzsche'nin dili bakımından soğukkanlı biçimde analitik, ateşli biçimde polemikçi, keskin biçimde eleştirel göründüğünü ve oldukça yüksek düzeyde de metaforik olup anlatmak istediklerini kendine özgü terminolojisiyle aktardığını söyleyebiliriz. Onun "*ölüm*" kavramı, yalnız metafizik ve dinsel düşüncenin ölümünü anlatmakla yetinmez, sanki felsefenin kendisinin de ölümünü ilan eder gibidir. "*Tanrının ölümü*", ona göre, yalnız Tanrı varsayımının terkedilmesi, inancın değersiz olanının bir yana bırakılması değil, aynı zamanda bu düşünceye destek olan bütün metafiziklerden de bir kopmaydı. "*Ruh*", "*kendinde şeyler*", "*hakikatler*" gibi postülalar, koyumlar ona göre ontolojik uydurmalar, fiksiyonlardı; bizim yapay, uzlaşımsal dilsel-kavramsal stenografimizdi. Biz bunları işlevsel olarak birliği olan ürünler, süreçler ve bağıntı takımları için kullanmaktaydık. Zerdüşt'e, "*Ruh yalnızca beden hakkında bir şeyi anlatan bir sözcüktür*" dedirten Nietzsche'ye göre, bedenin, doğal güçlerin ve süreçlerin bir konfigürasyonu, bir birlikte biçimlenmiş olması haliydi. Yaşamı çoğaltıp zenginleştirmek, yaratıcılığı ve üreticiliği değerlerin yeniden değerlendirilmesinde yolgösterici bir düşünce olarak benimsemek ve doğaya uygun bir değer kuramını geliştirmek onun başlıca hedefleri arasındaydı. Her ahlak sisteminin insan davranışlarını düzenlemek ve denetlemek gibi pratik bir amacı olduğundan ahlaklılık, tüm yaşam perspektivi içinde elealınmalı ve yeni baştan kurulmalıydı ona göre.

Nietzsche'nin ilk eserlerinin yayımlandığı dönem 1872-1876 yılları arasına rastlar."*Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*" *(Geburt der Tragedie aus dem Geiste der Musik)*(1872), kuruluşu bakımından iki düzey ayırtedilerek elealınabilir: Üst bölüm bilgi

piramididir; bu piramidin tepesinde yüce hakikat ile mantık denilen yutturmaca vardır. Piramidin tabanındaysa dünyanın üzerine İskender dönemi Hellenistik kültürünün ağını geren Sokrates ve onun "*daimon*"u *(hakikat söylemi)* gizlenmiştir. İyimserlik, sokratesçilerin sözde sükûneti, korku, hakikate bağlılık, kağıt üzerinde kalan iyimserliğin sonunda iflas etmesi karşısında umutsuzluğa düşüş, hep bu sistemin uzantılarıdır. Buna karşılık, alt bölümde, Dionysos'un labirenti gömülüdür; ölçüsüzlük ve kendinden geçmeyle ulaşılan temel birliğin ya da Minotauros'un bizi içinde beklediği tam bir uçurumdur bu labirent. Bu ikisinin arasındaki dünyada ise, hayallerin ve ölçünün, aklın ve dengenin hakimi olan Apollon'un ülkesi yeralır. Derinlere açılan yol, içimizdeki trajedinin eseridir. Nietzsche'nin bu serimlemesinin *(Dionysos'un labirenti, Apollon'un ülkesi, Yüce hakikat ve mantık)*, Sigmund Freud'u da etkilediğini ve onun bilinç katlarını "*O*"*(Id)*, "*Ben*"*(Ego)*, "*Üstben*"*(Süper Ego)* olarak sıralamasının bu görüşden esinlendiğini söyleyebiliriz. Nietzsch'nin içebakış *(Introspection)* yöntemini en başarılı biçimde kullandığını savunan Freud'un, Nietzsche'nin "*şüphe yöntemi*"ni benimseyerek onun bazı fikir ve sözlerini kendi nevroz teorisinin temeline koyduğunu görüyoruz. Nietzsche, bu konuda şöyle düşünüyordu: İnsan en çok kendisine uzaktır; ulaşmaya çalıştığımız bilgilerden en zorlusu özbilgisidir. İnsan muhakemesini ilk bakışta asla hemen kabul etmemeli; çünkü o, yüzleşmekten korktuğu şeyi, kimi "*gayet tatsız hakikatleri*" hasıraltı etmeye çalışır. Freud'un patolojik psikolojiye yönelimini, yani "*normal*" psikolojinin esas özelliğini ancak anormal insanı inceleyerek öğrenebileceğimiz fikrini Nietzsche, "*İnsanca, Çok Fazla İnsanca*" *(Menschliches, Allzumenschliches)*'da şöyle dile getirmiştir: "*İlerlemenin olduğu yerde sapkın doğalar son derece önemlidir.*" Nietzsche, din, kültür, sanat, bilim ve ahlak üzerindeki çalışmalarını kendi psikolojik eleştirilerine dayandırmış ve gerçek bir içgörüsünün yazarın kendi ruhsal gerçekliğinden yararlanmasını ve kendi özbilgisini tüm boyutlarıyla serimleyebilmesini gerektirdiğini savunmuştur. Sokrates öncesi antik Yunan kültüründe, Johann Winckelmann'ın ve Alman romantikleri ile Schopenhauer'in de etkisiyle, yaratıcı ve sağlıklı bir güç olarak dionysosçu etkin ve güçlü içgüdüsel, yabanıl, ve ahlakdışı enerjiyi kutsayan Nietzsche, bunun usdışı bir kaynağı olduğunu savundu. Mantıksal ve ussal, tekyanlı ve sağlıksız bir kökene dayanan apolloncu güçler ise bu kaynağı kurutmaktaydı. Dionysosçu duyumlardan kaynaklanan sanatsal

enerjiler tümüyle serbest bırakılmadıkça insan kendini gerçekleştiremezdi.

Nietzsche, "*Tragedya'nın Doğuşu*"nu yeniden gözden geçirerek 1886 yılında "*Tragedyanın Doğuşu, ya da Grekçilik ve Kötümserlik*"*(Die Geburt der Tragedie, Oder: Griechentum und Pessimismus)* başlığıyla "*Kendini eleştiriye bir adım*" olmak üzere yayımladı. 1873'de yayımlanmamış bir deneme olan "*Ahlakdışı anlamda Hakikat ve Yalan Üzerine*"*(Über Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinn)* adlı yazısıyla da düşüncelerinin temel taşını ortaya koyuyordu. 1873 ile 1876 arasında Nietzsche "*Zamansız Gözlemler*"i *(Unzeitgemässe Betractungen)* yazdı. Onüç yazı olarak tasarlanan bu çalışma dört kitapçıkla tamamlandı. Döneminin Avrupa, özellikle de Alman kültürünü irdeleyen bu yazılar ne günün modasına uyuyorlardı, ne de konformist idiler; tam anlamıyla zamana aykırı ve modernlikten uzaktılar. Kendisini bir kültür eleştirmeni olarak tanımlayan Nietzsche'nin bu dört eseri şunlardı : "*David Strauss, İtirafçı ve Yazar*"*(David Strauss, der Bekenner und der Schriftsteller, 1873)*; "*Tarihin Yaşam için Yararı ve Yararsızlıkları*"*(Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben, 1874)*; "*Eğitimci olarak Schopenhauer*"*(Schopenhauer als Erzieher, 1874)*; "*Richard Wagner Bayreuth'de*"*(Richard Wagner in Bayreuth, 1876)*. Bu kitapların ilkinde Nietzsche, Almanyadaki genel kültür atmosferini gözden geçirerek Strauss'un avukatlığını yaptığı bilimsel olarak belirlenmiş evrensel mekanizmin "*yeni inanç*"ının kültürel bir dejenerasyonun ifadesi olduğunu savunur. İkinci kitapta, zamansız bir meditasyon, içedalış olarak alternatif bir tarih yazımının yolları üzerinde durur ve bu yolların toplumun sağaltımına ne gibi katkılarda bulunabileceğini tartışır. Burada Nietzsche yaşam ilkesinin bilgiden daha üst düzeyde ve dayatıcı olduğunu vurgular ve her türlü bilgi arayışının yaşamın çıkarlarına hizmet etmesi gerektiğini söyler. Üçüncü ve dördüncü incelemelerinde Nietzsche, Schopenhauer ve Wagner gibi iki düşünür ve sanatçının Alman kültüründe nasıl bir sanatsal ve felsefi dehanın örnekleri olduklarını ve bu kültürü nasıl daha güçlü, sağlıklı ve yaşam dolu kıldıklarını gösterir.

Burada Nietzsche'nin oldukça etkilendiği Arthur Schopenhauer'in felsefesine kısaca değinmemizde yarar var. Schopenhauer (1788-1860), felsefesine Platon ile Kant'ı elealarak başlamış, sonra bu düşüncelerine Buddhizm, Brahmanizm ve Hinduizmin inançlarını da katmıştır. 1848 Devriminin yarattığı hayal kırıklıkları ve

karamsarlıklar onun kötümser felsefesinin ve pesimist dünya görüşünün anlaşılması için elverişli bir ortam yarattı. 1890'lara değin süren Schopenhauercilik modası yerini bu tarihten sonra Nietzsche kültüne bıraktı. Kısa süren bu ünlenmede onun yayımlanmasından sonra büyük bir ses getiren"*Parerga und Paralipomena*"*(Küçük Notlar ve Eklentiler)* adlı yapıtının önemli etkisi olmuştur. Ona göre dünya, anlamlı bir dünya olmaktan uzaktır. Felsefenin görevi bu anlamsız dünyadaki insana çıkar yolu göstermek, ona bu yolu buldurtmaktır. İçinde anlam bulunmayan bu dünya bütünüyle kötüdür ve varolmamak yeğdir. Karamsar bir dünyagörüşü olarak karşımıza çıkan bu sistem bir anlamda pesimizmin metafiziğidir. İnsan istemesini azalttığı, iradesini sınırlandırdığı, mümkünse sıfırladığı ölçüde sıkıntı ve kaygılarından kurtulabilir. Bu ise gerçekte uygulanabilir bir durum değildir; çünkü insanın doğuştan getirdiği ilerleme içgüdüsüne, yaşama dinamiğine karşıttır. Yaşamı problematik, dünyayı anlamsız bulan Schopenhauer, bir bakıma tıpkı izleyicisi Nietzsche gibi, çelişkilerle yüklü bir filozof olarak karşımıza çıkar. Bir yandan bizlere kötümser bir kurtuluş öğretisi sunar ve Buddhizme benzer kendini her şeyden mahrum bırakma gibi bir dini kurmayı tasarlarken öte yandan birey olarak olağanüstü bir yaşama isteği sergiler. Sanki öğretisi ile tutumu, kuramı ile pratiği arasındaki çatışmanın bilincindedir; kendi içindeki uyumsuzluk, disharmoni belki de onun insanoğlunun uyumsuzluğunu kavraması yolundaki görüşünü keskinleştirmiştir. Çok sert eleştiriler yönelttiği Hegel'in objektif idealist sistemciliğine karşı, kendisi sübjektif iradeci bir sistemcilik önerir. Öyle ki felsefesi mizaç açısından görülmemiş ruhani ve duygusal bir dünyayı sunar gibidir bizlere. Bu türden sübjektifliği daha sonra 19.yy'ın ikinci yarısında Kierkegaard ile Nietzsche'de de görürüz.

Kant, bilindiği gibi, bütün tasarımlarımızı, duyarlıkta *(Sinnlichkeit)* bulunan iki içgörü *(Anschauung)* formu olan mekân ve zaman ile anlıkta*(Verstand)* bulunan oniki kategoriyle, yani a priori formlarla kurduğumuzu, birbirine bağladığımızı söyler. Duyu verilerini öznede önceden bulunan bu formlarla bağladıktan sonradır ki nesne diye bir şeyi kavrarız. Schopenhauer ise tasarımları zorunlu olarak bağlamanın dört temel biçimi olduğunu söyler, bunlar: oluş'ta, bilgi'de, varlık'ta ve eylem'deki oluşturma biçimleridir. Objektif dünya, tasarım olarak dünya, dünyanın ancak bir yönüdür, dış yönüdür. Bu dünyanın en iç özü olan, çekirdeği olan, "*kendinde şey*"i *(noumenon'u)* olan büsbütün başka bir yönü de olacaktır. Nesne-

leşmelerinin, dışlaşmalarının *(Objektivasyon)* en dolaysız olanlarına bakarsak buna "*istenç/irade*" adı verilebilir. İstenç bütün doğanın güdücü ana kuvvetidir. Doğadaki her şeyin, bütün öteki nesnelerin özü istençtir, iradedir. Bu istenç tek bir tanedir, uzay ve zaman içindeki görünüşleri*(fenomenler)* ise sayısızdır. İstenç ile tek tek nesneler arasında Ide'ler vardır. Bunlar istencin doğrudan doğruya olan nesneleşmeleridir. Ide'ler nesnelerin ana örnekleridir, doğmamışlardır, yokolmayacaklardır, hiç değişmezler, hep oldukları gibidirler. Schopenhauer burada Platon'un Idea'larını göz önünde bulunduruyor*(Buna Hegel'in Geist'ını da ekleyebiliriz.)* İstencin kendini objektifleştirmesi basamak basamak olur; en altta cansız basamak bulunur, cansız doğadan bitki, hayvan ve insana doğru yükselir. İnsan istençten, istemenin bu dünyada her yana saçtığı acılardan kendisini bir süreliğine de olsa ancak sanatla kurtarabilir.

Schopenhauer'e göre ahlakın temel fenomeni, asıl göstergesi acımaktır; başkalarına acıyarak bireyler arasındaki sınırlar ortadan kalkar, başkasının acısı benim acım olur. Değerce acımaktan daha üstün olan eylem yaşama istencini kesin olarak reddetmektir. Çünkü yaşamın kendisi, sürekli isteme, talepde bulunma ardı arkası kesilmeyen bir acıdır. İstenç/İrade, bütün görünüşlerinde, dışavurumlarında bir iştah, bir istek olarak kendini gösterir. İstemenin ne sonu ne de sınırı vardır, buna bağlı olarak acının da. Yaşam, sefalet ile cansıkıntısı arasında bir rakkas gibi gidip gelir. İsteklerin yerine getirilmemiş olması sefaleti doğurur, yerine getirilir gibi olunca da bunalım, cansıkıntısı baş gösterir. Zekâ olgunlaştıkça acı da artar, en çok bilgili insan acı çeker. Schopenhauer'e göre dünya, düşünülebilecek dünyaların en kötüsüdür. Bu dünyayı oluşturan istenç kördür; zekâsı, bilinci filan yoktur. Bu bağlamda filozofumuz, Leibniz, Schleiermacher, Schelling ve Hegel'in düşüncelerine karşıdır. Ona göre acıdan kurtuluşa ancak bu dünyanın ne olduğunu bize kavratmış olan o bilgiye dayanarak yaşama istencini yadsımakla, istemelerimize sonvermekle ulaşabiliriz. Yaşama istencini reddeden kimse, istenci öldürmek, sıfırlamak için yoksulluğa gönüllü ve isteyerek razı olur; aşağılık, tiksindirici şeyleri ister, sürekli kendini küçültme, horlama yolları arar; istencin bir görünüşü olan bedenini beslemez, aç bırakır, perhiz yapar, oruç tutar. Bedende yaşayan istenç, isteme tutkusu büsbütün sönünceye, kendisini yaşama bağlayan son bağ kopuncaya kadar kendisine işkence yapar. Ancak yaşamı yadsıma intihar demek değildir; aslolan bütün

görünümlerinde yaşamın kendisini reddetmektir. İstencin kendisine karşı gelmek, doğrudan doğruya öze karşı çıkmak demektir. İşte bu çilecilik *(asketizm)* anlamına gelir ve bir tür hiççilikdir *(nihilizm)*. İnsanın yaşama iradesini, istemelerini sıfırlaması, onun bu acı ve kötülük dolu dünyaya yeni nesiller getirmemesi içindir. Sonuç olarak Schopenhauer'in felsefesi tutarlı ama geçersiz kötümser bir sistem olarak karşımıza çıkıyor; özgün ama çıkmaz karanlık bir yol olarak görünüyor. İçinde pek çok doğrular barındırmasına karşın yaşama uygulanabilirliği çok sınırlı bir görüştür bu. Burada kuramı yaşama, sistemi pratiğe uygulama yerine, yaşam kurama, pratik sisteme uygulanmaya çalışılıyor. Fichte'nin derslerini izlemesinin Schopenhaer'in bu kötümser irade metafiziğinin oluşmasında büyük payı vardır. Her şeye rağmen bu pesimist irade felsefesi daha sonra başta Nietzsche olmak üzere pek çok filozof ve sanatçıyı etkisi altına alacaktır. Bunlar arasında Tolstoy, Conrad, Thomas Hardy, Proust, Wagner, Thomas Mann, Freud, Wittgenstein sayılabilir.

Nietzsche orta dönem yazılarını 1878-1882 yılları arasında yazmıştır. 1878'de "*İnsanca, Çok Daha İnsanca, Özgür Ruhlar için bir Kitap*"a *(Menschliches, Allzumenschliches, Ein Buch für freie Geister)* aşamalı olarak başlamış ve "*Gerçek dünya nasıl bir mit(hakikat) haline geldi?*" sorusunu, Tanrı ve yüksek değerlere inançtan, hakiki ve görünür dünya ayırımından diye yanıtlamıştır. Bu "*Bir Hatanın Tarihi*"dir. O, "*Ecce Homo*"da şöyle der: "*Kitabımın başlığı şu anlama gelir: sizin ideal şeyler gördüğünüz yerde ben insanca şeyler görüyorum, -- yazık! Yalnızca çok insanca şeyler.*" Yapıtın ana düşüncesi ise şudur: "*Belli bir anlamda, günümüzün tamamlanmış tüm eylemleri çılgıncadır, çünkü insan aklının bugün ulaşabildiği en yüksek nokta, daha sonra muhakkak aşılacaktır; işte o zaman tüm bilinçli eylemlerimiz, edimlerimiz, tüm yargılarımız, tüm ideallerimiz, en gelişmemiş toplumların yapıp etmeleri, edimleri ve yargıları kadar, akıldan ve düşünceden uzak görünecektir.*" Platon'un dünyayı duyularımızla algıladığımız "*duyumlanır, görünür*" dünya *(phainamenon)* ile aklımızla kavradığımız "*hakiki*" dünya *(noumenon)* olarak ikiye ayırması; ilkini gelip geçici, göreli; ikincisini değişmeyen, hep aynı kalan olarak değerlendirmesi, yani dünyayı ikiye bölmesi, aklın hakikate dayalı dünyasını değerli; duyuların algılanır dünyasını ise önemsiz kılması bu hatanın başlangıcıdır."*...Eğer biri ta baştan itibaren doğada tam doğru çizgi, gerçek daire, mutlak büyüklük bulunmadığını bilmiş*

olsaydı, matematik kesinlikle ortaya çıkmaz, varolmazdı" diyen filozofa göre, tektanrılı dinler ve bazı felsefeler bir yerlerde "*hakiki dünya*" olduğunda ısrar ettiler. Bizleri bu dünyayı dolu dolu yaşamaktan trajik bir biçimde alıkoyan bu durumu Nietzsche bir mit, bir söylence olarak niteler. Dinler ise bu dünyadaki yaşam tarzını daha önemli olan "*ölümden sonra yaşam*"ın habercisiymiş gibi gösterdiler. Hıristiyanlık, Platon'un İdealarının, ideal formlarının "*hakiki dünya*"sı yerine alternatif bir "*hakiki dünya*" koydu, erdemli olanlar için gelecekte bir cennet vaadetti. Nietzsche'ye göre Hıristiyanlık, gelecekteki mutlu bir hayat vaadi karşılığında mevcut yaşamımızı inkâr etmemizi ister. Dünyanın, Platonik ve Hıristiyan versiyonları olarak,"*hakiki ve görünür*" olmak üzere ikiye ayrılması, insanların kendileri hakkındaki düşüncelerini de ciddi biçimde etkilemiştir. Hayatta değerli olan her şeyin bu dünyada ulaşılamaz olması fikri, temelde yaşamı inkâr etmek anlamına gelir. Bu da içinde yaşadığımız dünyayı aşağılayacağımız, ona sırtımızı döneceğimiz, mutlu olamayacağımız ve onu aşmamızın gerektiği bir dünya haline getirir. İnsan böylece başka bir mit, farklı bir fiksiyon, hayal ürünü, sahte ve sözde bir "*hakiki dünya*", sanal bir âlem uğruna yaşamın kendisine sırtını dönmüş olur.

İşte bu yüzden tüm din adamlarının "*ölüm vaizleri*" olduklarını söyleyen Nietzsche'ye göre, "*...Tarihsel anlayış yokluğu tüm felsefecilerin kalıtsal kusurudur...Her şey –olduğu şeye- dönüşmüştür. Ne ebedi olgular vardır, ne de ebedi hakikatler. Dolayısıyla, şu andan itibaren gerekli olan şey tarihsel boyutlu bir felsefe yapma çabası ve tevazu erdemidir"; "...Kültürün en büyük dönemleri siyasi çöküş dönemleri olmuştur"; "...Bir gencin kafasını karıştırmanın, kendisini bozmanın en emin yolu, onu farklı düşünenlerden çok benzer düşünenlere büyük saygı ve yüksek bağlılık duyması için eğitmektir*". Nitekim Kant'ın felsefesinde, "*noumenon*" ya da "*Ding an sich*" dünyasının bilinememesi, Tanrı'nın da bilinememesi anlamına gelir. Nietzsche'ye göre eğer "*hakiki dünya*", akıllı ve erdemli olanlara bu dünyada ve sonrakinde bile erişilemez bir şey ise, o zaman bu yararsız ve gereksiz bir ütopyadır ve sonuç olarak ortadan kaldırmamız gerekir. Eğer Tanrı öldüyse cesedini tesadüfen bulan Nietzsche'dir; ama cinayet silahının üzerinde Kant'ın parmak izlerinin bulunduğunu unutmayalım. "*Hakiki dünya*" ile "*görüngüler dünyası*" ayrımı, felsefenin en uzun sürmüş hatasıdır. Nietzsche, "*Putların Alacakaranlığı*"nda "*Hakiki dünya sonunda nasıl bir mit haline geldi?*" adlı denemesindeki sorusuna, Tanrı'nın

ölümünün arkasındaki tarihe ve yüksek değerlerimize inancımızı yitirdiğimiz için yanıtını verir. Tek bir dünya olduğu fikrini kavradığımızda tüm değerleri bu dünyanın ötesine koyan yanlışlığı da kavramış oluruz ve felsefi yanılsamaların ötesinde insanın aşılabileceğini görürüz. İşte "*Üstinsan*" kavramı Nietzsche'nin varolına temelinde yaşamı doğrulayıcı bir vizyonu olarak ortaya çıkar ve bu kavram öteki dünyanın değil, yeryüzünün, bu dünyanın anlamıdır. Burada bir rubaisinde, "*Veresiyeyi peşine tercih etme*" diyerek bu dünyayı öbür dünyaya feda etmemeyi öğütleyen Ömer Hayyam'ı bir kez daha anmadan geçmeyelim.

Bu kitaba, "*İnsanca, Çok Daha İnsanca*"ya, ikinci bir bölüm olarak 1879'da "*Karışık Kanılar ve Maksimler*"i *(Vermischte Meinungen und Sprüche)*; ve 1880'de de üçüncü kısım olarak "*Gezgin ve Gölgesi*"ni*(Der Wanderer und sein Schatten)* eklemiş ve üç kısmı bir arada 1886'da yayımlamıştır. Felsefi bir sistem yaratmakta isteksiz olduğu ve yazma stiline önem verdiği için Nietzsche bu kitaplarda daha çok birkaç satırdan birkaç sayfaya kadar uzanan yüzlerce aforizmaya yer vermiştir. Yine bu kitaplarda o, bireyin organik ve psikolojik yapılarına dayanarak kültürel ve psikolojik fenomenleri açımlamaya yönelmiş; daha sonraları vurgulayacağı güç kavramı ile acı ve zevkin hazcı kavranışları üzerinde durmuştur. Ona göre, "*Sabit ve zamanüstü bir evren ihtiyacının hiçbir anlamı yoktur; bu, metafizikçilerin gerçekliğe duydukları hınçtan ibarettir...Olduğun şey ol, yani üstinsan!*" 1881 yılında yayımladığı "*Tankızıllığı, Moral Önyargılar Üzerine Düşünceler*" de *(Morgenröte. Gedanken über die moralischen Vorurteile)* aforizmalar tarzında yazmayı sürdüren Nietzsche, insanın moral davranışını anlamak maksadıyla zevke karşı "güç duygusu"nu vurgulamıştır. Bu nedenle "*Tankızıllığı*" Nietzsche'nin "*güç istenci*" öğretisinin tohumlarını taşır. Bu kavram ilk kez iki yıl sonra yayımlanacak olan "*Böyle Söyledi Zerdüşt*"de(1883-85) ortaya çıkacaktır. Nietzsche'nin en açık, en ılımlı ve anlaşılabilir kitabı olan "*Tankızıllığı*", sosyal psikolojik bakışaçısıyla Hıristiyan ahlakındaki evrimlere ilişkin kültürel görecelik üzerine filozofun eleştirel düşüncelerini yansıtır. O, "*İnsanca, Çok Daha İnsanca*" ile "*Tan Kızıllığı*"nda, kendi düşüncelerinin doğruluğu sunma yetisi taşıyan olanaklı tek doğabilimi olduğunu savunur. Doğalcılığın doğruluğuna bütünüyle inanarak, insanlar ile hayvanlar arasında öz bakımından önemli bir ayırım bulunmadığını söyler. Doğalcılıkla değerlerin nasıl bağdaştırılabileceği üzerinde duran filozof, yaşamda bir değer

arayarak onu bulacağını sanmanın büyük bir yanılsama olduğunu belirtir. Filozofun daha iyi tanınan bir başka aforizmalar kitabı da, "*Düşüncelerimiz duygularımızın gölgeleridirler – her zaman daha karanlık, daha boş, daha basit.*" dediği "*Şen Bilim*"dir*(Die fröhliche Wissenschaft, 1882)*. Burada "*Yaşamın önceliği ve üstünlüğü*", "*Tanrı öldü*", "*Ebedi tekrarlanış*"*(285 ve 341. bölümler)* gibi bazı varoluşçu düşüncelere rastlarız: "*Varoluş dansına doğrudan katılan şölen ustası bir bilen*" olarak doğa karşısındaki izleyici olma konumunu bir yana bırakır. Ona göre filozofların "*hakikate ulaşma istenci*"nin ardında yatan temelde "*güçlü olmayı isteme ya da güçlülük istenci*"dir. Onun ateizmi –*Tanrı katili olması nedeniyle*; (bölüm 125) – Tanrı'nın biricik ve en üstün yargı otoritesi olarak her bireyin tüm gizlerini, sırlarını bilmesine bir tepki şeklinde doğmuş; bireyin şu anda varolan dünyadaki içözgürlüğüne yönelmesine ve tüm göksel ötedünyalardan kaçmasına olanak sağlamayı amaçlamıştır.

"*Şen Bilim*"*(La Gaya Scienza)*'in III. Kitap, 125. fragmanında şöyle der Nietzsche: "*...Kaçık adam çarşıdakilerin arasına dalıp bakışlarıyla onları delip geçerek kendilerine 'Tanrı nerede?' diye sorar. Şunu söyleyeceğim, onu biz öldürdük – sizlerle ben! Onun katiliyiz hepimiz. Ama bunu nasıl yaptık? Denizi kim içebilir? Bütün ufku silmemiz için bize bu süngeri kim verdi? Onu güneşinin zincirlerinden kurtarırken ne yaptık biz yeryüzünde? Nereye gidiyor şimdi dünya, biz nereye gidiyoruz? Bütün güneşlerden uzağa mı? Sürekli, boş yere geriye, öne, yana, bütün yönlere atılıp durmuyor muyuz? Alt üst kaldı mı? Sanki sonsuz bir hiçlikte yolumuzu yitirmiyor muyuz? Boş uzayın soluğunu duymuyor muyuz? Hava giderek soğumuyor mu? Gece giderek daha uzun, daha çok uzun gelmiyor mu? Öğleden önce fenerleri yakmak gerekmiyor mu? Tanrıyı gömen mezar kazıcılarının yaygarasından başka bir ses duyuyor musunuz? Tanrının çürümesinden başka bir koku duyuyor musunuz? Tanrı da çürüdü. Tanrı öldü! Tanrı öldü! Onu öldüren de biziz! Bütün katillerin katili olan bizler nasıl avunacağız? Dünyayı şimdiye dek elinde tutan, en kutsal, en güçlü olan bizim bıçaklarımızla kana bulandı. Kim temizleyecek bu kanı bizden? Hangi suyla arıtabiliriz kendimizi? Nasıl bir kefaret töreni düzenlesek, hangi kutsal oyunu oynasak? Bu eylemin ağırlığı bizim için fazla büyük değil mi? Bu ancak eylemi gerçekleştirene yaradığı için bizim Tanrı olmamız gerekmiyor mu? Hiçbir zaman bundan daha büyük bir eylem olmadı, şu da var ki, bizden sonra doğacak olan,*

bu eylem yüzünden şimdiye kadarki tarihlerden daha üstün bir tarihin parçası olacak[...] Sonra, 'çok erken geldim, daha zamanı değildi. Bu tekinsiz oluş daha yolda, yolculuğunu sürdürüyor. O daha hâlâ insanların kulağına ulaşmadı. Şimşeğin de gökgürültüsünün de zamanı var. Yıldızların ışığının zamanı var, siz yaptıktan sonra bile, işlerinizin görülmesinin, duyulmasının zamanı var. Bu eylem onlara hâlâ en uzak yıldızdan bile uzak, ama yine de bunu onlar yaptı!"[...] 'Tanrının türbeleri, mezarları değilse nedir bu kiliseler?' "Filozofa göre, ölümün ardından gelen her şey, tek tanrılı dinler bile önemsizdir; bu yüzden bu dünyada önemliymiş gibi görünen şeylere sırtımızı dönüp onların ötesine geçmeye çalışmalıyız. Ama bunu yaparsak yaşamın kendisine de sırtımızı dönmüş oluruz. Nietzsche, "*Zerdüşt Böyle Söyledi*" adlı yapıtında "*Bilgeliği paylaşma ve başkalarının hizmetine sunma zahmetine değer mi?*" sorusuna "*Eğer Tanrı'nın öldüğünü anlarsa değer*" yanıtını verir. Tanrı'nın ölümü fikriyle insanın aşılması gereken bir varlık olduğu fikri onun yeni ahlak anlayışıyla yakından ilişkilidir. Tanrı sadece filozofların hakkında konuştukları ya da dua ettikleri tanrı değil, savunduğumuz yüksek değerlerin tümüdür. Tanrının ölümüyle aynı zamanda doğuştan getirdiğimiz bu yüksek değerler de ölmüştür. O halde yeni değerler yaratma zamanı gelmiştir. Çünkü ona göre, bütün dinler yaşam karşıtı olmaları, zayıfları yüceltmeleri ve merhameti bir ahlaksal estetik olarak öne sürmeleri bakımından insanlığın karşısındaki en büyük tehlikedir ve yadsınmalıdır. Böylece o, estetik-metafizik düşüncesinin ötesine, "*Der Antichrist*"de söylediği "*Tanrı öldü!*" sözüyle geçmeyi dener.

Adına "*bengi dönüş*" ya da "*ebedi/sonsuz yineleniş*" de denen Nietzsche'nin bu görüşü, zamanın döngüsel bir formda, bir oluşum içinde bulunduğu ve olayların bu döngüsellikte sonsuza dek yinelenmiş olduğu, yinelendiği ve yineleneceği tezini içerir. Tarihin, hangi zaman diliminde bulunursa bulunsun dönüp dolaşıp aynı basamakları tırmandığı, insanoğlunun da her ne olursa olsun bu basamakları tarihin istediği biçimde çıkacağının vurgusudur bu. Nietzsche'ye göre,"*ebedi tekrarlanış*" ya da "*sonsuz döngü*", yaşamın zorluklarından bireyin kaçınamayacağı ve psikolojik gücü ile zihinsel sağlığının ölçütü olması nedeniyle kabuledilmesi ve onaylanması çok zor olan katı bir öğretidir ve bu kavramın şimdiki eylemlerimizin sürekli tekrarlanacak olmalarından dolayı önemi üstünde durmak gerekir. Şimdi yaptığımız her şey bir zaman sonra bize geri döneceğinden eylemlerimizden şahsen sorumluyuz. Bu

bakımdan şimdikinden daha güçlü olmaya ve kendini aşmaya çalışmalıdır kişi. Her şey şu andan ibaret olduğuna göre, onu ve kendimizi en iyi şekilde kullanmamız gerekir: "*Herhangi bir şeye 'evet' dediniz mi siz hiç? Ah dostlarım, o halde tüm kederlere de 'evet' dediniz.*" Bu eserinde "*İnsanca, Çok Daha İnsanca*"da başladığı makroeleştirel kültür analizini sürdüren filozof, bilim, din ve ahlak hakkında öne sürdüğü fikirlere en temelde modern bilincin yeni bir yönelime girmesi gerektiği fikrini de ekler. Gündelik hayatın mikro tarihleri açısından Nietzsche bizi ıvır zıvır görünen fenomenleri incelemeye çağırır; büyük düşünce tarihlerini bırakıp gündelik varoluşumuz üzerinde etkisi olan ve bu varoluşu belirli bir kültürel biçime sokan olaylara dönmeye yönlendirir. Ona göre, varoluşa rengini vermiş tüm şeylerin şimdiye dek tarihi yoktu. Nerede bir aşk, servet tutkusu, haset, vicdan, sofuluk, zulüm tarihi var? Hatta karşılaştırmalı bir adalet ya da yalnızca ceza tarihi bile hiç yok. Bu tarihler yazıldığında, farklı hayat biçimlerince üretilmiş çok çeşitli ahlaki iklimleri ortaya çıkaracaklar. İtaat, iffet, adalet, çalışkanlık gibi erdemler kendilerini benimseyen kişiye zarar verirler aslında. "*Erdeminiz varsa...onun kurbanısınızdır!*" diyor Nietzsche. Başkalarının erdemini övmemizin nedeni, ondan fayda sağlamamızdır. Ahlaki inançlar daima gurup inançlarıdır ve gurubun kendisi her muhalif bireyden daha büyüktür: "*Ahlaka gelince, birey kendine yalnızca sürünün bir işlevi olarak değer atfedebilir.*" Ahlaki kınama ve denetim ancak toplumsal mutabakatla ortaya çıkabilir. Ahlak bireydeki sürü içgüdüsünün ta kendisidir, bireysel olarak zayıf, ama kolektif olarak kuvvetli olanların gücünü temsil eder. Ahlaki fikirler insanların çıkarlarının ve hayatta kalmaya yönelik evrimsel dürtülerinin sonuçlarından ibarettir. Din, çok eski bir ahlaki ilkeler ve emirler kaynağıdır; ona göre: "*Dinin tümü, uzak bir çağın gözünde sırf bir alıştırma ve başlangıç gibi görünebilir.*"

Nietzsche'nin daha sonraki yazıları 1883 ile 1887 yılları arasına rastlar. Bu dönemin ilk kitabı "*Böyle Söyledi Zerdüşt, Herkes ve Kimse için Bir Kitap*" *(Also Sprach Zarathustra, Ein Buch für Alle und Keinen, 1883-85)*, onun en tanınmış ve kendisinin de çok önemsediği dört bölümden oluşan düzyazı biçimindeki felsefi şiiridir. "*Üstinsan*", "*Güçlülük İstenci ya da Gücü İsteme*", "*Sonsuz Döngü*" gibi üç ana öğretiden oluşan yapıt Sanskritçedeki "*Böyle buyurdu kutsal olan*"*(Iti vuttakam)* ifadesinden esinlenmiştir. Yahudi-Hıristiyan ahlakının emirlerini, hemcinsini sevmeyi, haksız-

lıkları bağışlamayı ve acımayı yadsıyan bu çalışma, "*Üstinsan*" öğretisinin temel fikirlerini geliştirir. Doğanın bağrında, onunla tam bir birlik ve beraberlik kuran insansal güçlerin çoşkusu ve uyumu içinde yaşanan özgür bir yaşam anlayışını coşkulu bir lirizmle dile getirir. Richard Strauss, bu yapıtı temel alarak, metni açıklayan bir dizi leitmotiv *(Büyük Arzu, Yorgunluk)* üzerine kurulmuş bir senfonik şiir bestelemiştir(1896). Bu yapıt, kişinin kendisini aşmasının bir manifestosu gibidir. Tektanrılı dinlerin *(özellikle de Yahudi-Hıristiyan dinlerinin)* dünyagörüşüne karşı çıkan eser, şiirsel ve peygambervari tarzıyla inanan ve inanmayan pek çok kimsenin ilgisini çekmiş; Sokrates öncesi doğa felsefesinden esinlenen filozof, bolca doğa metaforu kullanmıştır. Zerdüşt'ün tinsel gelişmesini betimleme hizmetindeki bütün hayvanlar; yeryüzü ve göksel cisimler, toprak, hava, ateş, su, bitkiler kendi başlarına, düşünsellik içinde, aşırı ölçüde güç isteğiyle ve bilge gibi kendi ustalıklarının sesiyle gülüyor ve dansediyorlar; ortak insan durumunun ötesinde daha sağlıklı bir ruh haliyle kendilerine mağrur, keskin gözlü kartal ve bilge yılan eşlik ediyor. Nietzsche, işte bu daha yüksek varoluş biçimine "*Üstinsansal*" *(Übermenschlich)* diyor ve onu "*ebedi tekrarlanış*"la *(yaşamı bütün-lüğü-yle seven en sağlıklı için öğretiyle)* ilişkilendiriyor. Bu tinsel dayanak noktası ile manevi değerleri yıkık bütün insanlığa ortak olanlar arasında bir köprü kuruyor ve bunun aşılması gerektiğini söylüyor. Bu eserinde Nietzsche, modern insana, onun değerlerinin ve inançlarının boşluğuna dair acımasız bir psikolojik makroeleştiri ve çözümleme yapıyor. Sıradanlığı teşvikedip özgünlüğe güvenmeyen, nihilist, yaşam karşıtı toplumun bir resmini çiziyor. Zerdüşt'ün çevresinde genel bir halsizlik ve takatsizlik görüyor; hayata karşı bir kayıtsızlık seziyor *(nihilizm)*, ahlak kurallarında ve dinde ikiyüzlülüğün egemen olduğunu saptıyor; bilinmeyenden duyulan bir korkunun sözkonusu olduğunu vurguluyor.

Her bilginin bir bedeli vardır; ona göre, her yerde görülen "*nihilizm eğilimi*" çok fazla öğrenmenin sonucudur; çünkü çok fazla bilgi hazımsızlığa yolaçar, mutsuzluğa sebepolur. Bu yolda daha ileri gitmekte ısrar edecek olursak, "*kendi aklımızda boğuluruz.*" İşte bu aşırı güven, "*nihilizm*"e çıkan yoldur. Oysa hakiki bilginin, insanın oluşturacağı tasarılar için faydalı olması gerekir. Bu bakımdan tanrısız çağımız için saltık bir değer, yeni bir din olarak ortaya çıkan bilim köklü biçimde eleştirilmelidir. Kendisi için, kendi uğruna bilgi edinme çabası, kendisi için, kendi uğruna iyilik

bulma çabası kadar anlamsızdır ve bir o kadar da zararlı olabilir. "*Ne için iyilik?*" diye soruyorsak, "*Ne için bilgi?*" sorusunu da sormalıyız. Bilimadamı, çoğu zaman bilginin hizmetkârı olarak davranır; oysa bilgi, insanın hizmetkârı olmalıdır. Bilgi özgürleştirirken aynı zamanda köleleştirir de. İnsanın bilmek istediği kadar bilmek istemediği de bir sürü şey var. Bilgelik, bilgiye de sınır çeker. Bu uyarıyı gözardı edersek, bilgi bağımlısı oluruz ki bunun feci sonuçlarına da katlanmak zorunda kalabiliriz. Nietzsche'ye göre, "*Bugün uyguladığımız haliyle bilimin mümkün olması, hayatı koruyan ilksel(primitif) içgüdülerin artık işlemediğini gösterir. Yaşamı tehditeden bir hakikat, hakikat değil, hatadır. Bilim, dünyayı bir açıklama değil, betimlemedir. Çok daha karmaşık ve gelişmiş şeyleri bilimle betimlemeyi başarırız sadece; ama bir şeyi açıklamış olmayız. Yangın, müzik, düşünce gibi tüm farklı fenomenler ilksel insanlara ne kadar büyülü görünmüşse, bugün bize de o kadar büyülü geliyor.*" Öte yandan,"*Erdemli*"nin inancı bir tür ikiyüzlülüktür; erdemli ikiyüzlülük, Tanrı'dan ödül beklemektir. İnsanın "*aşılması*", Nietzsche'ye göre, kişinin kendini aşması demektir; kişinin kendi arzularının hâkimi olması ve kendi güçlerini yaratıcı biçimde kullanması demektir. "*Üstinsan*"ın yarattığı en büyük şey kendisidir; "*Üstinsan*"a ancak insanlığımızı geride bırakarak ulaşabiliriz. İnsan, hayvan ile "*Üstinsan*" arasına gerilmiş bir iptir – Dipsiz kuyunun üzerindeki ip, tehlikeli bir karşıya geçiş, tehlikeli bir yürüyüş, geriye doğru tehlikeli bir bakış...

"*Üstinsan*" kavramına ilk kez yunan ozanı Lukianos'da (MS 120 – 180) *("Hyperanthtropos")*; sonra 17.yy'da teolog-yazar Heinrich Müller'in "*Geistlichen Erquickstunden*" adlı eserinde ve daha sonra da J. W. von Goethe'nin(1749 – 1832) Faust'unun ilk bölümünde rastlıyoruz. Nietzsche'ye göre, tüm yaratıklardaki temel dürtü yaşamı sürdürme istencidir; ama bu istencin ötesinde başka bir temel itki olarak, iktidar ya da güç istenci yatar. Her varlık kendi eylem ve etki alanını genişletmeye, kendini güçlendirmeye çalışır: "*İnsan kendine itaat etmezse emir alacaktır.*" İstencin gücü en kuvvetli silahı aşabilir, direnci yenebilir; ama en zorlu aşma, yenme kişinin kendisini aşıp yenmesidir. "*Güçlülük İstenci*", yapıp ettiklerine ilişkin kendi içinde kendi gerekçelerini bulmalıdır, başkalarınınkileri değil. Çünkü birey her eyleminden sorumlu olduğu gibi, insanın o eylem için kendi değerini de yaratması gerekir. "*Güç ya da İktidar İstenci*"ni kendinde cisimleştirebilen kişi, ileri insan ya da özgür ruhtur. "*Sonsuz döngü*", yaşanılan olayların sonsuzca

tekrarlanmasından başka bir şey değildir. Nietzsche yine bu dönemde yazmış olduğu "*İyinin ve Kötünün Ötesinde, Geleceğin Felsefesine Bir Giriş*"*(Jenseits von Gut und Böse. Vorspiel einer Philosophie der Zukunft,1886)* adlı eserinde, tozlanmış akademisyenliğin sıradan niteliklerine karşı, halis filozofların özellikleri olarak "*değerlerin yaratılması*" ile hayalgücünü geliştirmeyi, kendini olumlamayı, tehlikeyi gözealmayı ve özgün olmayı öne çıkarır. "*Ebedi putlar*"a karşı amansız bir savaş açtığı bu kitap, "*Ahlakın Soykütüğü*"ne de bir giriş sayılır. Yapıt ikicilikleri ve çatışkıları aşan bir görüşü dile getirir. Nietzsche, burada bir kez daha, modern dünyayı ve onun nesnellik, tarih duygusu, bilim anlayışı ve özgecilik gibi niteliklerini eleştirir. Yapıt, üç temel amaca yönelir: 1) Felsefe "*ilkeleri*"nin ortaya konması; 2) Önyargıların gösterilmesi; 3) Bir ahlak ve bilim araştırması için gerekli yeni kuralların bir kez daha belirtilmesi. Dürüstlüğü tek erdem olarak gören Nietzsche, insanların sayısı ve ömrü ile ilgili yeni bir evrensellik önerisi ileri sürer; burada da "*Biz kimiz?*" sorusu yine geçerliliğini korur. Filozofun görevini, "*Yarının ve öbür günün gerekli kişisi olduğundan, filozof, her zaman bugünle çelişki içinde bulunan ve bulunması gereken kimse olarak görünüyor bana*" cümlesiyle açıklar.

Başta ahlak, din, bilim, metafizik ve hakikat gibi kavramları kırılması gereken putlar olarak değerlendiren Nietzsche'ye göre, "*Philo-sophos*" sözcüğü "*bilgelik, hakikat sevgisi*" anlamına geldiğinden, filozoflar hakikatin kendilerine ait olduğunu, kendilerinden sorulması gerektiğini savunurlar. Oysa hakikat öyle bir hatadır ki belli bir canlı türünün sanki o olmadan yaşayamayacağı inancı bir türlü ortadan kaldırılamaz. Aslında en temelde belirleyici olan, yaşama verilen önem ve değerdir. Filozoflar kendi teorilerinin, istek ve duygulardan arınmış, nesnel ve rasyonel bir süreç sonunda oluştuğuna inanırlar; oysa filozofların düşüncelerinin gerisinde daima bir arzu, önyargı, ilham ya da "*kalbin dileği*", yani soyut hale getirip akılla savundukları akıldışı bir ihtiyaç ya da inanç yatar. Tıpkı dine olan inancıyla kendi düşünsel dünyasının kapsamını ciddi biçimde kısıtlayan Pascal'ın dediği gibi: "*Kalbin kendine göre öyle sebepleri vardır ki akıl bunları bilmez -ya da- kalp, aklın bilmediği sebeplere sahiptir*"*(Le coeur a ses raisons que la raison ne connait point)*. O, doğruluk *(hakikat)* konusunda da şöyle düşünür: "*Pirenelerin berisinde hakikat olan, ötesinde hatadır*"*(Vérité en deçà des Pyrénées, erreur au-delà)*. İşte bu yüzden Nietzsche'ye göre geleneksel felsefe, ahlaki inançların, sezgi ve arzuların rasyo-

nel savlara büründürülmesinden başka bir şey değildir. Oysa filozoflar önce kendilerini "*sorgulamalarının*" esas olduğunu algılamalıdırlar. Daha fazla özbilgisi, bize daha geçerli teoriler sağlamaz; ama en azından felsefe yaparken aslında ne yaptığımızı daha açıkça görmemizi sağlar, tıpkı İngiliz filozofu F. H. Bradley'in, "*Metafizik, içgüdü temelinde inandığımız şeyler için kötü sebeplerin bulunmasıdır*" dediği gibi. Nietzsche aynı zamanda büyük filozofların anahtar sözcüklerini kullanarak "*kendinin bilinci*", "*özgür irade*", "*ya / ya da*" gibi iki kutuplu kavramları oluşturmayı amaçlar. "*Yaşam perspektifi*"nden yola çıkıp "*iyinin ve kötünün ötesine*" geçmeyi planlayarak insanın moral dünyasında egemen olan sömürü, hakimiyet kurma, zayıf düşürme, yıkma ve boyuneğdirme gibi olumsuzlukları karşı çıkılabilir davranışlar olarak değerlendirir. Her şeyden önce de, ona göre, yaşayan, canlı şeyler; tehlikeleri, acıları, yalanları, aldanmaları ve maskeleri açığa çıkartan güçlerini ortaya koymayı, enerjilerini boşaltmayı ve "*güçlülük istenç*"lerini canlandırmayı amaçlarlar. Siyasetin, aklın fahişeliği ya da hakikatin ölümü demek olduğunu söyleyen filozofa göre, özgür irade öğretisi, yönetici sınıfların icadıdır. O, "*Kendi istencim grubun istenciyle çakışır, örtüşürse, bu sadece mutlu bir rastlantıdır, ve demokrasi paradoksu gündeme gelir*" der. "*Yaşam perspektifi*"nden olaylara bakıldığında bütün insanlara ayırımsız uygulanabilecek evrensel bir ahlakın olamayacağını savunan Nietzsche, en alttan en üste, çulsuzdan soyluya kadar uzanan bir ahlaklar hiyerarşisinin, dizisinin uygulanmasının uygun olacağına inanır. Bazı ahlaklar, ona göre, hakim olan ve yöneten sosyal rollere uygundur; bazı ahlaklı davranışlar da itaateden rollere. Güçlü, kuvvetli, sağlıklı ve kendini aşıp yükselişe geçmiş birinin ahlakı ile zayıf, hasta, inişe geçmiş bir yaşamı sürdüren kimsenin ahlakı aynı olamaz. Nietzsche, "*Ahlaki fenomenler, olgular yoktur, sadece onlara dair ahlaki yorum vardır*" derken ahlaki değerlerin göreliliğini vurgular. Wittgenstein'ın etkilendiği bu anlayışa göre, anlam, düşünce ile eylem arasındaki değişen ilişkide yatar. Hakikat, mantığın sıkalasıyla, terazisiyle ölçülemez; hakikatler, yanıltıcı doğaları unutulmuş yanılsamalar, kullanılıp etkilerini yitirmiş ve şimdi madeni para olarak değil, sırf maden olarak kullanılan mecazlardır, metaforlardır.

"*Ahlakın Soykütüğü Üzerine, Bir Polemik Yazısı*"*(Zur Genealogie der Moral, Eine Streitschrift, 1887)* başlıklı Nietzsche'nin bu kitabı, "*İyinin ve Kötünün Ötesinde*"*(Jenseits von Gut und Böse)*'nin devamıdır. "*Wagner Olayı*"*(Der Fall Wagner)* ve "*Putların*

Çöküşü"(Götzendaemmerung) ile birlikte filozofun son yıllarında açıkladığı ve bitmemiş olan büyük yapıtı *"Güçlülüğü İsteme/Güçlülük İstenci"(Der Wille zur Macht)*'nin ayrı bir parçasını oluşturur. Kitap üç bölümdür: 1- Efendiler Ahlâkı ile Köleler Ahlâkı, 2- Günah ve Suçluluk Bilinci, 3-Çilecilik İdeali. Yapıtın temel düşüncesi şudur: Ahlâk(çilecilik ve bilim bunun iki cephesinden başka bir şey değildir), yeteneksizliklerinden ötürü eyleme girişemeyen ve kendilerine olduğu gibi yaratıcı kişilere de eylemi yasaklayan kurallarla bu yeteneksizlikleri dengelemeye çalışanların hıncından doğmuştur. Bu kitap bir öncekinde ifade edilen Hıristiyanlığın eleştirisini daha ileriye götüren üç denemeden ibarettir. İlk deneme *"Efendi ahlakı / Köle ahlakı"* tartışmasını sürdürür. Geleneksel düşüncelerin kutsal ve ahlaksal iyiyi Hıristiyan ahlakı içinde elealmalarını kendini aldatma olarak gören Nietzsche, bunun nefret, öçalma, kin, güçsüzlük ve korkaklık duygularıyla birlikte yürüdüğünü söyler. Temelde kişinin kendini yaratmasına dayanır soylu ya da efendi ahlakı; soylu insan türü kendini, değerleri belirleyen biri olarak görür. Köle ahlakı, soylu etiğinin tümüyle baş aşağı getirilmesidir. Köle etiği kendi değerlerini yaratamaz; iyinin ve kötünün ötesine geçemez. Şefkat, kendini inkâr ya da feda etmedir; diğerkâmlık veya elcillik gibi bencil olmayan içgüdüler, Nietzsche'ye göre, insanı atalete, nostaljik bir yorgunluğa ve yaşama karşı dönmüş istence sürükler; bunlar da bıkkınlık ile yaşam karşıtı duyguyu doğurur ve buradan da nihilizme varılır. İşte bütün bu süreç acıma etiğinin bir sonucudur. Bencil olmayan nitelikler arasında en temel *"yaşam karşıtı"* içgüdü acımadır. Birine acıdığımızda kendimizi zayıflatırız, acıdığımız kişiye de hiçbir yararımız olmaz. Acıma, insanlığın gelişimine zarar verir; çünkü yıkılma vakti gelen şeyi korumaya çalışır *(Halkımızın deyişiyle 'merhametten maraz doğar!')* .

Hıristiyanlığın temel taşlarından biri olan acımanın ahlaksal değeri, filozofa göre, aslında ruhsal esenliğimize zarar verir. Bu yaşam karşıtı değere köle etiği itibar eder. Soylu etiği cüretkârlık, sağlık ve gurur gibi değerlerden oluşurken, köle etiği uysallık, tevazu ve acıçekmenin değerinden oluşur. Kilise, değerleri tersyüz ederek bastırma, içine gömme fikrini geliştirmiştir; bu, insanın ulaşamayacağı kadar yukarıdaki bir şeyi arzuladığını kabuletmesinin yadsınmasıdır. Soylu ahlakı, bireyin kendi istencinin ve eyleminin dünyada gerçekleşmesinden doğarken, köle etiğinin kökenleri, istençlerini ortaya koyup eylemlerini dışavuramadıkları için,

hayali bir intikamdan keyif alan ve öykünemedikleri şeylere kara çalan zayıfların garez duygularına dayanır. Garez, kin besleyen kişi ne hakikat peşindedir; ne candan, ne dürüst, ne de kendine karşı açıksözlüdür. Ruhu şaşı bakar; zihni ise gizli yolları ve arka kapıları sever. Böyle biri soylu ahlakı karşısında daha entrikacı ve kurnazdır; sonuç olarak başarısızlığın korkusunu, çürümüş bir ruhu temsil eder. Akıl aracılığı ile duygunun bastırılması karşılığında ödenen feci bir bedeldir bu. Doğru ile yanlış, iyi ile kötü hissine dair en içsel duygu ve düşünceye vicdan diyoruz. İnsan psikolojisi tarihinin, sürecinin son dönemlerinde gelişen vicdan, toplumsal ilerlemenin, gelişimin ve yasa yapımının başlangıcına denk düşmekte, bu da içgüdünün bastırılmasına ve rasyonelliğin geliştirilmesine sebep olmaktadır. Evrimde yaşanan bu sıçrama, yani hayvan doğamızdan Homo Sapiens'e geçmemiz, Nietzsche'ye göre, en büyük mutsuzluğumuzun sebebi olmuştur. Özgürce işlemesine izin verilmeyen, serbestçe dışavurulmayan tüm içgüdüler içe döner, Zerdüşt'ün dediği gibi, bastırılan tüm hakikatler zehirli hale gelir. Nietzsche, buna "*içselleştirme*" der. İnsan ruhunun gelişmesini engelleyen tek şey budur. Doğal ortamından koparılarak yeni bir ahlak ortamında yaşamaya zorlanan insan, daha önceki hareket özgürlüğünü arar. Eski içgüdülerine karşı açılan bu "*savaş*" sağlıksızdır. İçgüdü ile ahlak, yani dürtüler ile insanın içini kemiren vicdan arasında her gün bir yıpratma savaşı yaşanır gider.

En uç sınırda insan olmanın nasıl bir şey olduğunu anlama gayreti içine giren Nietzsche'nin, buradan yaşamı önceleyen varoluşçu düşüncelere ulaştığını söyleyebiliriz. Filozof, Dostoyevski'nin insanın derinliklerinde dolaşan duygu ve düşüncelerinden de etkilenmiştir *(Yeraltından Notlar, 1864)*. Onlardan da Kafka, Camus ve Sartre esinlenmişlerdir. İlkinin, hastalıklı bilincin en sonunda maddeleşmesi anlamına gelen "*Dönüşüm*"*(Die Verwandlung, 1912)* adlı eseri, ikincisinin varoluşçu saçmalığı sorguladığı "*Yabancı*" *(L'Etranger, 1946)* başlıklı yapıtı, Sartre'ın "*Bulantı*"*(La Nausée)*'sı insan varoluşunun sorunlarını elealır. Nietzsche'ye göre, köle ahlakına ilişkin "*iyi*" fikri diğerkâmlık, elcillik teorisine, yani başkalarının yararına olan her eylemin "*iyilik*" örneği olduğu şeklindeki fikre dayanır. Köle etiği tarihte başarılı olmuştur; çünkü çilecilik ideali *(asketizm; pietizm)*, yozlaşmakta olan ama hayatta kalmak için dişe diş savaşan bir yaşamın korumacı ve sağaltıcı içgüdüsünden doğmuştur. İsteme korkusu, insanın tutkularından ve kendinden nefret etmesi, hazzın inkârı ve bedenin aşağılanması gibi

negatif unsurlardan oluşan çilecilik ideali, yaşama karşı bir duruştur; hiçlik istencini, yaşamdan duyulan tiksintiyi, hayatın asli koşullarına karşı isyanı temsileder. İnsanlığı acıya mahkûm etmiş, muztarip etmiş en büyük illet, filozofa göre, çilecilik ideali ile köle etiğidir; bu sistem sürekli alçalan ve çürüyen "*dekadan*" bir sistemdir. İnsanın varoluşunda anlam bulma ihtiyacı "*Ahlakın Soykütüğü*"nün son sözüdür: "*İnsan için amaçtan mahrum kalmaktansa, boşluğu amaç bellemek yeğdir*" diyen Nietzsche'ye göre, içgüdülerini yitiren, kendine ve yaşama zararlı olanı seçen, iyiyi ya da kötüyü yeğleyen bir canlı türü bozulmuş, bitmiş demektir. Bu durumda alçalışın değerleri olarak nihilist değerler, en kutsal adların altında saltanat sürerler. İkinci denemesinde düşünür, suçluluk duygusunun ya da kötü vicdanın, doğal eğilimlerimize, içgüdülerimize "*şeytan gözü*" ile bakan sağlıksız Hıristiyan ahlakının sürdürülmesi sonucunda ortaya çıktığını ileri sürer. Günah ve sevabı, cezalandırmayı ve bağışlamayı, suç işlemeyi ve acı çekmeyi, kredi veren ile alan arasındaki karşılıklı girişilen bir ekonomik ilişkiye benzetir. Üçüncü denemesinde Nictzsche, sanatın, dinin ve felsefenin sosyal temsilcilerinin tipik asketik, çileci düşünceleri üzerine odaklanır ve rahiplik kurumunu eleştirir. Rahipler, ona göre, daha zayıf olan kesim üzerinde güç kullanan çobanlar olarak kendileri de zayıf topluluklardır. Üçüncü denemede ayrıca Nietzsche'nin en açık biçimde ifade ettiği "*Perspektivizm*" *(Bakışaçısıcılık)(Bölüm 12)* görüşü vardır; buna göre, varolan her şeyi gözleyebilecek mutlak bir "*Tanrı'nın gözü*" gibi bir dayanak noktası sözkonusu değildir. Filozof bu üç kitabında, ahlakın ve dinin kökenlerine; bilimin sınırlarına; güçlülük istenci ile hakikatin doğasına ilişkin konuları ayrıntılı biçimde işlemiş ve geliştirmiştir.

Nietzsche'nin 1888 yılındaki son yazıları arasında, onun Wagner'e savaş açtığı ve müziğinin modern kültürün ulaştığı hasta ve dekadan sanatın bir örneği olduğunu savunduğu "*Wagner Olayı, Bir Müzisyen Sorunu*"*(Der Fall Wagner, Ein Musikanten-Problem,1888)* adlı eseriyle karşılaşıyoruz. Bu yapıt Nietzsche'nin yetenekli bir müzik eleştirmeni sayılmasının parlak bir örneği olduğu gibi, Wagner'in teatral tarzıyla alay eden ve bir tür "*sanat fizyolojisi*" yöntemiyle alçalan ve yükselen yaşam enerjileri ile erdemleri bir arada değerlendirdiği bir yapıt olarak görülebilir. 18.yy'da Denis Diderot ile Jean Philipe Rameau arasında geçen olayların benzeri 19.yy'da Nietzsche ile Wagner arasında yaşanmıştır. Onun "*Putların Günbatımı, ya da Çekiçle Nasıl Felsefe*

Yapılır"(Götzen-Dämmerung, oder Wie man mit dem Hammer philosophiert,1888) başlıklı kitabı da Wagner'in "*Tanrıların Günbatımı"(Die Götterdämmerung)* adlı operası üzerine yaptığı sözcük oyunlarıdır; burada, "*Tanrı'dan kurtulamadığımızdan endişe ediyorum; çünkü hâlâ dilbilgisine inanıyoruz*" der. 20. yy'da Jacques Derrida'nın "*yapısöküm*" *(déconstruction)* programının Batı dünyasının "*sözmerkezcilik*" geleneğine yönelttiği eleştiriye benzer bu bir bakıma. Nietzsche, bir sözcüğün kendisinin göndermede bulunduğu şeyin doğruluğuna kefil olduğu yolundaki yanılsamayı her zaman eleştirmiştir: "*Sözcüklerle şeyleri tanımlamış olmayız sadece; aslında onlar sayesinde şeylerdeki hakikati de kavradığımıza inanırız*" der. "*Gerçek dünya nasıl oldu da bir mite dönüştü?*" sorusunu Nietzsche, Platon'un idealizmiyle başlayıp buradan Hıristiyanlığa, Kantçılığa, Mantıksal Pozitivizme atlayarak "*gerçek dünya*"yı *(ya da 'Bir Hatanın, Yanlış Anlamanın Tarihi'ni)* giderek tanınmaz ve bilinmez hale getirdiğimizi, sonunda da gereksiz kıldığımızı ve ortadan kaldırdığımızı söyleyerek yanıtlar: "*Gerçek dünyayı ortadan kaldırdık: Geriye hangi dünya kaldı? Görünen dünya belki de?[...] Ama hayır! Gerçek dünyayla birlikte görünen dünyayı da ortadan kaldırdık!*" Jean Baudrillard'ın "*Simulakrum*" *(Benzetim)* ya da gerçekliğin hipergerçekliğe dönüştürülerek gerçekdışına çıkılması veya hükümsüzleştirilmesi düşüncesinin kaynağı da budur. Ona göre çağımızda bir teori patlaması yaşanmaktadır. Gerçek dünyanın "*varolduğunu*" söylemek artık geçerli değildir. Hiçbir temsil ya da analiz sistemi gerçekliğe göndermede bulunamaz. Toplumun iktidar yapısında yalan ve teori savaşları egemendir. Gerçeklik ölüdür; gerçek artık sadece göstergelerle taklitedilmektedir. Nietzsche'nin etkisiyle gerçek dünyanın yitirildiğini söyleyen Baudrillard, gerçekliğin postmodern dönemde tükenmesine yolaçan dört gösterge aşamasının *("soykütüğünün")* izlerini sürer: 1) Gösterge, temel bir gerçekliğin yansımasıdır; 2) Ardından, temel bir gerçekliği gizler ve saptırır; 3) Sonra, temel bir gerçekliğin yokluğunu gösterir; 4)En sonunda da, herhangi bir gerçeklikle hiçbir ilişkisi kalmaz; kendi saf simulakrumundan ibaret olur. İşte bu bir hipergerçekliktir, üst ya da yüksek gerçekliktir, gerçeklik ötesidir. Postmodern hipergerçekçilik, kozmoloji, genetik ve dijital teknolojideki postmodern devrimlerle bir koşutluk gösterir.

Bugün kullandığımız haliyle bilimin mümkün olması, Nietzsche'ye göre, hayatı koruyan asli içgüdülerin artık işlemediğinin kanıtıdır. Bilimin "*sınırsızca gelişmesini*" sorgulayan filozof, "*Ya-*

şamı tehditeden bir hakikat, hakikat değil hatadır" der. Bilgi, ama ne için? İktidar, güç için mi? Bilim, hastalıklı bir kültür için mi yoksa sağlıklı bir kültür için mi? İnsanın sonu için mi yoksa mutluluğu için mi? "*Bilginin Don Juan'ı, bildiği şeyleri sevmez, ama bilgiyi kovalayıp entrikalarına karıştırmak, oyunlarına sokmak için ruhu ve iştahı vardır! – ta ki nihayetinde bilgiden geriye mutlak biçimde zararlı olandan başka hiçbir şey kalmayıncaya değin; en sonunda apsent ya da kezzap içen ayyaşa benzer. Böylece ihtirasla Cehennem'i arzular – onu ayartan son bilgi budur. Tıpkı tüm bilgiler gibi bunun da bir yanılsama olduğu ortaya çıkar! [...] Zira tüm evrenin bu aç insana vereceği zerre lokması kalmamıştır artık.*" Nietzsche, postmodern açmazlarımızı, acı hüznümüzü önceden sezmiş gibi, değil mi? Filozofun erken yapıtlarında karşılaştığımız Sokrates, Platon, Spinoza, Kant, Hegel eleştirilerinin; Hıristiyanlık ile çağının Alman kültürünü eleştirilerinin bir kısmı bu kitapta da geliştirilerek takrarlanmıştır. Ayrıca Rousseau, Hugo, Sand, Michelet, Renan, Zola, Carlyle, Mill, Eliot, Darwin, Dante gibi bazı Fransız, İngiliz ve İtalyan kültürünün öncü şahsiyetlerine eleştiri okları attığına da tanık oluyoruz. Kültürel dekadansın temsilcileri olarak gördüğü bu figürlere karşı o örneğin Caesar'ı, Napoléon'u, Goethe'yi, Dostoyevski'yi, Thukidides'i ve Sofistleri daha sağlıklı ve güçlü tipler olarak, "*Üstinsanlar*" olarak alkışlar. "*İsa'ya Karşı, Hıristiyanlığı Lanetleme*" *(Der Antichrist. Fluch auf das Christentum, 1888)*'de, Roma toplumunun soylu değerleri üzerinde Hıristiyanlığın doğuşuyla birlikte oluşan yozlaşmadan tiksindiğini söyleyen Nietzsche, hayaletlerden, Saint Paul'un zırvalarından, martirlerden, papazlardan ve haçlılardan meydana gelen Hıristiyan kültürünün spesifik yanlarını ve kişilerini tartışmaya açar, ona göre: "*...Kadın, Tanrı'nın ikinci hatasıydı [...] Can sıkıntısına karşı Tanrılar bile boşuna mücadele ederler.*" Hıristiyanlık, genel tarihsel süreç içinde, daha soylu kültürlerin sağlıklı niteliklerini sürekli altından oyan zayıf ve sağlıksız halklar için bir dindir. Søren Kierkegaard'ın, "*İman, akıl yetisinin üzerinden 'sıçrama'yı gerektiren bir 'ilâhi delilik', bir 'inançsal saçmalık*"tır sözü eğer doğru ise, dinin doğası gereği nevrotik bir kendini inkâretme yolu izlediği söylenebilir. Nietzsche, "*Hıristiyan imanı en başından beri fedakârlığa dayanır: Özgürlüklerin, gururun, ruhun kendine duyduğu tüm güvenin feda edilmesi ile aynı zamanda köleleşme, insanın kendisiyle dalga geçmesi ve kendini sakatlamasıyla sonlanır bu fedakârlık*" der. Bu anlayışa göre, hiçbir ümidin olmadığı bir du-

rum inanmanın da formülüdür. Sigmund Freud da bu görüşten etkilenmiştir: "*Tanrı, insanlığın yarattığı bir yanılsamadır. Ana babalarının koruyucu hegemonyasını aştıklarında yaşadıkları boşluk ve çaresizlikten ötürü buna sarılırlar*" der.

Nietzsche, "*İşte İnsan, Nasıl İnsan Olunur*"*(Ecce Homo, Wie man wird, was man ist,1888)* adlı çalışmasında geriye dönerek bütün kitaplarını gözden geçirir; nelerden ve kimlerden esinlendiğini, eleştirdiği noktaları, felsefi içeriklerine ilişkin açıklayıcı gözlemlerini serimler. Bu kitabından yaklaşık bir ay sonra akıl tutulmasına uğrayan filozofun kaderini yansıtan entelektüel bir otobiyografi gibidir bu eser. İnsanı irkilten üç başlık vardır: "*Niçin Bu Kadar Akıllıyım?*", "*Niçin Bu Kadar Zekiyim?*", "*Niçin Bu Kadar Güzel Kitaplar Yazıyorum?*" Kendini bu denli beğenen ve megalomaniye sahip olan pek az kimseye rastlanır. "*...İnsanı öldürmeyen şey onu daha güçlü kılar[...] Yeryüzünde hiçbir şey insanı kin tutkusundan daha çabuk tüketmez [...] Bilgi insanı sadece düşmanlarını sevmemeli, ama dostlarından da nefret edebilmelidir*"*(Der Mensch der Erkenntniss muss nicht nur seine Feinde lieben, er muss auch seine Freunde hassen können)* diyen filozof, insanların karakterlerindeki ve davranışlarındaki hastalıklı ve sağlıklı ayırım ile ayırtıları ancak sağlam estetik duyarlığı olanların kavrayacağını; bunun da akıllı olmanın bir sonucu olduğunu savunur; zeki olduğu için nasıl doğru beslenmesi gerektiğini, temiz iklimi, yaşayacağı ve dinleneceği yeri seçmesini bildiğini söyler. Macerayı seven birileri bulunduğu için, seçkin okuyucu topluluğuna sahip olduğu için, soylu ve duyarlı yeni deneyimler yaşamak istediği için güzel kitaplar yazdığını ileri sürer Nietzsche. Kitabının sonunda "*Ben Niçin Bir Yazgıyım?*" diye sorar ve sahip olduğu ahlakdışı doğrularla entelektüel dinamitin yokedici gücüne yönverdiği için, ikibin yıl süren Batı kültürünün hastalıklı ahlakını yadsıdığı için kendisinin bir kader olduğunu savunur. Bu dünyadaki yaşamın coşkunluğu ve bolluğunun tanrısı demek olan Dionisos'un, kutsal ötedünyanın tanrısı olan İsa'nın yerine geçeceğini ve gelecek mileniyumun ilk kültürel gelişiminin bu olacağını ümiteder. "*Nietzsche Wagner'e Karşı, Bir Psikoloğun Dosya Kırıntıları*"*(Nietzsche contra Wagner, Aktenstücke eines Psychologen, 1888)* başlıklı kitap Nietzsche'nin 1878-1887 tarihleri arasında basılmış eserlerinden yaptığı seçme pasajların bulunduğu kısa ama klasik bir yapıttır. Wagner'in düşüncelerine karşı kendi görüşlerini savunduğu ve ruhsal çöküşünden bir ay önce tamamladığı bu çalışmada filozof, Hıristiyanlığa

karşı kendi duygularını açıklar ve güçlü, büyük bir halkın nasıl anlamlı çürüme ve çöküşlerin üstesinden geldiğini dile getirir. Wagner davasında çürütücü gücün Hıristiyanlık vurgusu olduğunu dile getiren Nietzsche, onun müziğindeki yalnızlık ve acı çekmenin derin ifadelerine nasıl büyük bir hayranlık duymuş olsa da bunu benimsemenin kendisi için psikolojik bakımdan imkânsız olduğunu söyler. "*En tam insan" olarak gördüğü Wagner'e karşı eleştirel bir tavır almaktan çekinmez ve "...Bütün güzel sanatların, bütün büyük sanatların özü şükran duygusu, minnettarlıktır"* der.

Nietzsche'nin yayımlanmamış notdefterlerinin çok daha spekülatif ve deneme niteliğinde oldukları söylenebilir. Bunların onun yayımlanmış yazılarıyla bazı tutarsızlıklar gösterdiği ve yorum güçlüğü çıkardığı saptanmıştır. "*Nachlass*" olarak bilinen bu elyazmalarının anlamca bir anlaşmazlık çıkarması halinde daha önce yayımlanmış olanların esas alınarak yorumlanması klasik akademik yorum geleneğinin bir gereğidir. Martin Heidegger'in de vurguladığı gibi psikoanalitik bir yaklaşımla Nietzsche'nin okuyucuya sunulmak için yayımladıkları, onun düşüncelerini temsil edenler, yayımlamadıkları da onun kendisine sakladığı otantik görüşleri olarak kabuledilebilir. Ayrıca daha kapsayıcı bir biçimde onun bütün metinlerini, düşüncelerini tümüyle kuşatacak biçimde ve yayımlanmış olanlara, yayımlanmamışlar karşısında öncelik tanınması koşuluyla, değerlendirmek isabetli olacaktır. Bundan başka Fransız yapısökümcülerin işaret ettikleri gibi yayımlanmış ve kendine özel olarak saklanmış yazılar gibi bir ayrıştırma yerine, bütün metinlerin anlamın karşılaştırılabilir çokboyutluluğu çerçevesinde elealınmasının uygun olacağı da öne sürülmüştür. Nitekim Nietzsche yayımlanmamış elyazmalarında, örneğin bilgikuramını içeren önemli malzemenin yeraldığı 1870 tarihli notlarını daha önce yayımlanmış kitabına göre geliştirmiştir. Ölümünden sonra kızkardeşinin bir araya getirdiği ve 1909'da "*Güç İstenci: Bütün Değerlerin Altüst Edilmesi(ya da Yeniden Değerlendirilmesi) Girişimi*" *(Der Wille zur Macht, Versuch einer Umvertung aller Werte)* adıyla yayımladığı 1880'lerin notdefterlerini Nietzsche, "*Ebedi Dönüş*" ve "*Güç İstenci*" öğretilerini, gerçekliğin yorumları üzerinde olduğu gibi entelektüel güçlülük üzerinde de spekülasyonda bulunarak daha metafizik bir doğrultuda yönlendirmiştir. Bu yapıtını 1885-1888 arasında tasarlayan ve "*Ahlakın Soykütüğü*"nün üçüncü tezinde (27) önceden bildiren Nietzsche şöyle der: "*Bütün bu sorunları başka bir yerde –Avrupa nihilizminin tarihine katkı*

başlığı altında- daha derin ve daha sağlam bir biçimde inceleyeceğim (bu konuda ayrıca hazırlamakta olduğum bir yapıta da bakılmasını dilerim: Gücü İsteme ya da Güçlülük İstenci. Bütün değerlerin altüst edilmesi üzerine bir deneme)."

Yapıtın en geliştirilmiş ve ilk açıklayıcı planlarından biri 1886 tarihlidir. 1888 başında Nietzsche, tasarısı için öngördüğü özdeyişlerin sıraya konulmasından oluşan bir genel plan yaptı. Bu eserin onun düzenlemesine uydurulmaya çalışarak yapılan ilk baskılarını kız kardeşi Elisabeth Förster yönetti. "*Tahrifçi kardeş*" diye suçlanan Elisabeth'in yayımladığı ilk baskı 1906'da, daha sonraki baskı 1911'de gerçekleşti; bu arada özdeyişlerin sayısı kız kardeşinin nazi yanlısı tutumu sonucu yaptığı seçkiyle 483'ten 1067'ye çıkarıldı. Yapıtın planını Nietzsche, 17 Mart 1887'de Nice'de şöyle kaleme almışdı: "*Der Wille zur Macht. Versuch einer Umwertung aller Werte. (Gücü İsteme. Bütün Değerlerin Altüst Edilmesi Arayışı)* : *1. Kitap: Avrupa nihilizmi; 2. Kitap: En yüce değerlerin eleştirisi; 3. Kitap: Yeni bir değerlendirmenin ilkesi; 4. Kitap: Disiplin ve terbiye.*" Filozofa göre, Nihilizm, şimdiye değin yaşama vermiş olduğumuz değerin sonucundan başka bir şey değildir; bunun için çeşitli değerler elekten geçirilir, soy analizine tabi tutulur, "*kök-enlerini*" değil, "*nereden geldiklerini*" bulmak için, soyları araştırılır. Din, ahlak ve felsefe sırasıyla elealınıp incelenir. Bu açıdan bakıldığında Nietzscheci düşüncenin konusu bütün Batı kültür tarihidir. Eleştirinin ardından, yeni değerlerin ilkesi açıklanır. Bu ilke; bilgi, yaşam, toplum, birey ve nihayet sanattan oluştuğu anlaşılan "*gücü isteme*", "*güçlülük istenci*"dir. İnsan, ahlak ve Tanrı kavramları, ona göre, içinden çıkılmaz karmakarışık bir hale getirilmiş; Tanrı'nın ölümüyle birlikte sahip olduğumuz tüm yüksek değerler de ölmüştür. Bunun için "*bütün değerlerin yeni baştan değerlendirilmesi*" gerekir. Ahlakın ve yaşamın amacı ve anlamı hakkındaki düşüncelerimiz yeni baştan sorgulanmalıdır. Bugüne kadar iyi ve kötü hakkında düşündüğümüz her şeyi altüsteden, yaşamı doğruladığını savunan bu kavramları eleştiren Nietzsche, "*iyi*" olduğunu düşündüğümüz şeylerin çoğunun aslında yaşamı sınırlamanın ya da ona sırt çevirmenin yöntemleri olduğunu savunmuştur. İhtiyacımız olduğundan, içimizden geldiği gibi değil, öyle yapmanın görevimiz olduğunu düşündüğümüz için bezdirici işlerde çakılıp kalırız. En büyük küfür Tanrı'ya küfretmek değil, hayatın kendisine küfretmektir diyen filozofa göre, yaşama sırtını dönmek ve olmayan bir Tanrı'ya dua etmek, yaşama karşı en ölümcül günahı işlemek de-

mektir. Tanrı kavramı aslında insanoğlunun doğa karşısındaki yetersizliğinin ve ölüm karşısındaki çaresizliğinin verdiği huzursuzluk ve tatminsizliğin sonucunda ortaya attığı bir fiksiyon, bir varsayımdır. İnsan hiçbir zaman elindekiyle yetinmemiş, hep sahip olmadıklarının peşine düşmüş, elinde olmayanı istemiş ve buna da ilerleme, gelişme demiştir. Bazılarına göre de, üretimin temeli olan toprağın dağılımındaki eşitsizlik ilkçağlarda inançların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Nietzsche'nin her iki döneminin yazı türü üzerindeki uzlaşmaz tartışmalar ve spekülasyonlar sürmekle birlikte onun 1880 tarihli notdefterlerinde "*olgular diye bir şey yoktur, sadece onlara ilişkin yorumlar vardır*" mottosu, savsözü daima yinelenmektedir. Filozof, kendini beğenen akla daima karşı çıkmış bir kişi olarak, akıl her şeydir dediğiniz zaman iş biter, Sokrates gibi olup çıkarsınız diyordu. Ona göre akıl da dahil bütün yetilerimiz, doğanın ve yaşamın kucağında sürekli denenmelidir. Hep doğanın içinde oturacağız, çünkü onun parçasıyız diyen, ama aynı zamanda bilime karşı sanatı bir panzehir olarak gösteren Nietzsche bir çelişkiler, çatışkılar ve tutarsızlıklar filozofu olarak karşımıza çıkmakta.

20.yy. düşüncesi üzerinde Nietzsche'nin başta Avrupa gelmek üzere derin bir etkisi olmuş ve ortaya çıkan farklı dallardaki akımlar kendisinden oldukça esinlenmişlerdir. Onun herkesin benimsediği değerleri ve içgüdülerimizin en alt seviyelerini açıklamaya girişmesi, rüyalarımızın hayalgücümüzden daha gerçek olduğunu söyleyen Sigmund Freud'un psikoanalizi geliştirmesine yardımcı olmuştur. 1930'larda Nietzsche'nin bazı düşünceleri, özellikle kızkardeşi Elisabeth Förster-Nietzsche ile eşinin, Adolf Hitler ve Benito Mussolini ile sürdürdüğü ısrarlı ilişkilerinin cesaretlendirmesiyle, Alman nazileri ile İtalyan faşitlerin tutkulu taraftarlığını kazandı. Nazi yorumcuları için Nietzsche'nin yazılarını ayıklayarak bir araya getirmek; onun bazı koşullarda savaşın meşru olduğunu, ulusun ve ırkın kendi selameti için saldırmaya ve hükmetmeye hakkı olduğunu söylediğini göstermek hiç de zor değildi. 1960'lara değin Nietzsche Fransa'da yazarları ve sanatçıları etkilemeyi sürdürdü; bu durum 1950'lerden itibaren yapısalcı hareketle birlikte G.W.F.Hegel'in, Edmund Husserl'in ve Martin Heidegger'in akademik felsefi iklime hakim olmalarına kadar sürdü. Platon'un örneği ve önderi olduğu Batı metafizik geleneğinin en köktenci ve sıkı eleştirmeni sayılan Nietzsche, 20.yy'ın son metafizikçilerinden Martin Heidegger'i de etkiledi. "*Nietzsche'nin metafiziği devirmesi*

sonunda, metafizik için geriye yalnızca kendi temelsizliğine ve dağınıklığına dönmek kalmıştı" diyen Heidegger'e göre, Nietzsche'nin gelenekçi felsefeye bu eleştirel yaklaşımı, nihilizmin yükselişi ve gelişimi olarak algılandı. Hakikatle kökten bir hesaplaşma ve yeni bir ilişki kurmak peşine düşen Nietzsche'ye karşı Heidegger, "*Varlık nedir?*" sorusunu, "*Düşünmeye düşünmek için verilmiş olan şeydir*" diye yanıtlıyordu. Varlık, ona göre, her türlü düşünce sisteminin ötesine geçen şeydi. Varlığın, tıpkı zaman gibi, felsefeleştirmeye direnen ufuk çerçevesinde anlaşılması gerekmekteydi. Zihnin mantıksal içeriklerinin *(fenomenlere giderek!)* sorgulanması demek olan Husserl'in fenomenoloji yöntemiyle, endişe *(angst)*, kaygı *(sorge)*, sahicilik *(echtlichkeit)*, hiçlik *(nichts)*, varoluş *(existenz)* gibi zihnin aşırı halleri soruşturulurken varoluşçuluğa ulaşıldı. "*Filozof, çağının kötü vicdanı olmalıdır; ama bunun için onun çağın en iyi bilgisini edinmesi gerekir*" diyen Nietzsche'nin bir izleyicisi olarak Heidegger şunu söyler: "*İnsanın ölümden duyduğu bilinçli ıstıraptaki mahzunluğundan ve çaresizliğinden ya da -bu dünyaya- atılmışlığından/ fırlatılmışlığından(geworfenheit) dolayı anlamsızlık duygusu (reddedilme, dışlanma, atılma duygusu) içinde olduğundan sözedebiliriz.*"

Nietzsche, özellikle 1960-1980'ler arasında Fransız felsefe çevrelerinde etkili olmuş; onun "*Tanrı öldü*" bildirisi ile perspektivizm görüşü, gücün halkın eylemlerinin gerçek devindiricisi ve açıklayıcısı olduğuna ilişkin vurgusu, yerleşik otoriteye kafa tutmak ve geleneklere etkin biçimde toplumsal eleştiri yöneltmek için yeni bir yol olarak algılanmıştır. Bu cümleden olmak üzere, "*Her birimiz kendi kimliğimizi bireysel olarak belirlemek zorundayız" diyen Jean-Paul Sartre, "Varoluş özden önce gelir(L'Existence précède l'essence) [...] Özgür tercihleri en sonunda hayat bulana kadar 'insan doğası' belirsizdir*" görüşünü savunur. Ona göre, insanın karşılaştığı ilk olgu kendi varoluşudur; bundan sonsuz bir özgürlük doğar; yaşamımızın her anında tercihler yapmaya mahkûmuzdur. "*Hiçlik"(Le Néant; Das Nichts), nesnesiz bir endişe halidir [...] İnsanın kendi benliğinin hiçliğine dair tam bir farkındalık içinde yaşaması, sahici bir şekilde yaşamaktır*". Görüldüğü gibi, varoluşçuluğun temeli, iradenin asli rolü hakkındaki Nietzscheci vurguya, istenmiş özgürlüğün felsefesine ve kaçınılmaz bir olgu olarak insanın bağımsız tercihine dayanmaktadır. Derrida'nın "*yapısöküm*" *(déconstruction)* kavramı da "şeyin özü nedir?" sorusuna ve düşünmeye karşı duyulan bir şüpheden kaynaklanmıştır. Hakikat için

zamandan bağımsız, tek ve sabit bir köken arayan Batı metafiziğinin "*sözmerkezci*" ve "*büyük anlatı*" geleneğine bir eleştiridir bu kavram. Derrida'nın niyeti, insanın sözcüklerle anladığını sandığı şeyi sorunlu, muammalı ve bilinmesi zor hale getirmektir. Her iki filozof da o çok eski, "*temel bir hakikat hayali*"nin artık bırakılması, terkedilmesi gerektiğini düşünür. Kuralların yön verdiği bir yöntem, bir temel olarak kabul edilemez. Michel Foucault'ya göre de bilgi, esas olarak insanın kaostan düzen yaratma tasarısıdır. Ona göre çoğu kimse " '*insan'ı farkında olmadan bir ebedi hakikat, her akışın ortasında sabit kalan ve şeylerin kesin bir ölçüsü olarak düşünür. Oysa felsefecinin insan hakkında söylediği her şey aslında çok sınırlı bir zaman diliminin insanına dair tanıklıktan fazlası değildir.*" Nietzsche, "*İnsanca, Çok Daha İnsanca*"da, gündelik yaşamlarımızın meçhul olgularından "*başka tarihler*"in incelenmesi çağrısında bulunur. Ona göre, "*Varoluşa renk vermiş tüm şeylerin tarihi olmadı [...] Aşkın, para tutkusunun, kıskançlığın, vicdanın, sofuluğun, gaddarlığın tarihi nerede yazılmış? Adalete ve hatta sadece cezalandırmaya dair karşılaştırmalı bir tarih bile hiç yok.*" Foucault, deliliğin, cinselliğin ve cezalandırmanın mikro tarihlerini yazarak Nietzsche'nin bu talebini yerine getirmeyi denedi. "*Böyle tarihler yazmak, düşüncenin geleneksel sınırlarının aşılmasını, 'iktidar'la ilişkisi içinde 'bilgi'den ne kastettiğimizin kökten yeniden düşünülmesini gerektirir*" diyen Foucault, insan söyleminin temeli olarak "*iktidar istenci*" ile özel olarak "*bilgi sistemi*"ni ele alır ve "*Hakikat, iktidarın dışında değildir [...] Hakikat bu dünyanındır; çeşitli kısıtlamalardan doğduğu gibi iktidarın düzenli etkilerine de sebep olur. Her toplumun kendi hakikat rejimi, hakikate dair 'genel siyaset'i, yani hakiki diye sarılıp işlettiği söylem türleri vardır*" der. Jean-François Lyotard ise, "*Postmodern durum*"u, Batılı ilerici düşüncenin geleneksel "*büyük anlatılar*"ının, yani sistem felsefelerinin, büyük "*izm*"lerinin dağılması durumu olarak betimler. Ona göre, "*Hakikat*" fikri "*merkezini*" kaybetmiştir. Nitekim "*Bilgi arzusu hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen, bizzat yokolmaktan başka hiçbir şeyden korkmayan bir tutkuya dönüştü aramızda. İnsanın bu bilgi tutkusundan mahvolması muhtemeldir*" diyen Nietzsche'nin bu görüşüne Jean Baudrillard da katılır. 20. yy'da Nietzsche'nin düşüncelerinden tümüyle ya da kısmen etkilenen şahsiyetler arasında ressamlar, dansçılar, müzisyenler, oyunyazarları, şairler, romancılar, psikologlar, sosyologlar, edebiyat kuramcıları, tarihçiler, siyasetçiler ve filozoflar bulunmak-

ta: Bunlar arasında Alfred Adler, Georges Bataille, Martin Buber, Albert Camus, E. M. Cioran, Jacques Derrida, Gilles Deleuze, Isadora Duncan, Michel Foucault, Sigmund Freud, Stefan George, André Gide, Hermann Hesse, Carl Jung, Martin Heidegger, Gustav Mahler, Richard Strauss, Skriyabin, André Malraux, Thomas Mann, Rainer Maria Rilke, Jean-Paul Sartre, Max Scheler, Giovanni Segantini, George Bernard Shaw, Lev Shestov, Georg Simmel, Oswald Spengler, Paul Tillich, Ferdinand Tönnies, Mary Wigman, William Butler Yeats, Bertold Brecht ve Stefan Zweig gibi adları sayabiliriz. Bu kadar çok kimseyi peşinden sürükleyen, çok ve hızlı üreten, derin ve etkileyici düşünen filozof, eğer hayatının son on yılından fazlasını acılara katlanarak ve hasta geçirmeseydi acaba daha neler yapabilirdi? Onun görkemli zihin kapasitesi ile güçlülük isteği kalan zamanını nasıl değerlendireceğini tahmin etmemize yardımcı oluyor.

B - FRİEDRİCH NİETZSCHE'nin DÜŞÜNCELERİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Nietzsche, bir felsefe sisteminde bulunması gereken ve aranan soğukkanlı, çözümleyici ve geçerli bir tona her ne kadar sahip olamamışsa da hatırı sayılır bir şekilde tutarlı ve iddialı olan bir vizyon sergiler. Düşünceleri sistemli bir felsefeden çok kehaneti andırır. Bu nedenle de onun felsefesi için, Schopenhauer'inki gibi, tutarlı ama geçersiz bir sistemdir diyebiliriz. Tutarlı bir sistem, içinde doğru ve yanlış önermeler barındırabilir, ama geçerli bir sistem içinde yanlış önermelere yer yoktur. Edward T. Oakes, "*Ateizm ve Şiddet, İlk Şeyler*"*(Atheism and Violence, First Things, 2012)* adlı yapıtında şöyle diyor: "*Fransız devrimini görmezlikten gelmesiyle birlikte ateizm üzerine yazılmış yeni kitapların en çok sözüedilen konularından biri de Nietzsche'ye dayandırılan kararlı yadsımadır ki, doğru okunduğunda, ateistin kafasını fena halde karıştırmak ve onu kıvranmak zorunda bırakmaktan daha çok onun kendisinin, inançlıların düşkırıklığına uğramalarına ve şaşırmalarına sebepolduğu görülür. İlkönce o, Aydınlanma'nın eleştirel yöntemlerini onun buluşçularına karşı çevirip kullanmış ve ilerlemeye olan Aydınlanmışın inancını, yaşamdan sonraki yanılsatıcı hayata olan inanç gibi göstermiştir. İkinci olarak, eleştirel felsefenin dinin yerini alabileceğini taslamayı bırakmasını istedi, (Nitekim Nietzsche, Hegelci idealizmi 'sinsi ve tehlikeli bir teoloji' olarak betimlemişti). Üçüncü olarak o, Hıristiyan Öğretisi ile Hıristiyan Ahlakı arasındaki çözülmez bağ üzerinde ısrarla durmuş ve bunu başka biçimde tasarımlamak için horgörmeyi ve aşağılamayı George Eliot gibi romancılar üzerine boca etmiştir. Belki de Nietzsche'nin 'Ecce Homo'da söylemek istediği buydu: 'En ciddi Hıristiyanlar daima hakkımda iyi düşündüler ve iyi niyetli oldular.' Onlar en azından Dawkins'den, Harris'den, Daniel Dennett'den ve Christopher Hitchens'den farklı ve değişik bir biçimde kendi eleştirilerini mümkün kılan her türlü önvarsayımı ve tahmini yadsıdıkları için Nietzsche'den sonra artık Hıristiyan Tanrı'sının bir moral eleştirisini yapmanın olanaksız olduğunu görebilirler. İbrahim Peygamberin sorduğu gibi eğer adalet Tanrısı kendisine adil davranamazsa, protest ateizm, Nietzsche'nin gösterdiği inancın anlamına temel olan pek çok normları kabuletmek zorunda kalır. Eğer Tanrı varolmasaydı - si Deus non sit – dünyanın gerçekten neye benzeyece-*

ği yalnız Nietzsche'de okunur." Aslında bir ateiste göre Tanrı kavramı, insanın uydurduğu bir fiksiyondur; insanın ortaya atıp bir türlü kanıtlayamadığı bir varsayımdan başka bir şey değildir. Ona göre antik Yunan ideali Sokrates'in ussallaştırmalarıyla yıkılmış, buna koşut olarak yaşam dolu tarzlarını ortaya koymanın bir yolu olan dünyayı estetik biçimde algılama tarzları da gerilemiştir. Sokrates'in akılcı tutumu Dionisos-Apollon çiftinin yorumunu ve gücünü bozuyordu. Nietzsche, aklın dionisos tarzı terkedilmesini ve insanın gözlerini dipsiz uçuruma dikmesini yadsıyordu. Oysa Sokrates'ten önceki doğa felsefesi insana tam bir özgürlük tanıyordu. Kendilerine "*fizikçiler*" de denilen İonya filozofları doğaya sorular yönelten, evreni araştıran ve doğayla adeta diyalog kuran ilk bilim adamları sayılırlar. Ne var ki Nietzsche, antik Yunan felsefesiyle ilgili yorum ve değerlendirmelerinde oldukça tutarsızlık göstermiş; hem bu doğa filozoflarına büyük ilgi duymuş ve onları övmüş, hem de onların doğal olguları araştıran bilimsel uğraşlarına ilgisiz kalmıştır.

Nietzsche, İonya doğa filozoflarının düşüncelerini savunurken, onların olgulara yönelimlerini, bilimsel ilişkilere eğilimlerini, doğaya olan bağlılıklarını görmezden gelmiş, adeta inyore etmiş, hatta bilime karşı tavır almıştır. Bu bir çelişki ve tutarsızlık değil midir? Bilimin herhangi bir dalıyla yakından ilgilenmemiş birisinin onun hakkında olumlu ya da olumsuz yargıda bulunmaya, bilimi eleştirmeye hakkı olabilir mi? Bilim konusunda söylediklerinin havada kalma olasılığı çok yüksek değil midir? Filozof ya da sanatçı bakışıyla bilimi yorumlamak bizi yanlış çıkarımlara götürmez mi? Sanatı bilim, felsefe ve dinin yerine geçirmeyi düşünen filozof, bu alanların konu, işlev ve amaçlarının kendilerine özgü ve farklı olduğunu hiç hesaba katmamıştır. Her etkinlik ve başarı alanının kendi dinamiği ve koşulları çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Bilimin, insanlığa katkıları olduğu gibi getirdiği sıkıntılar da olmuştur. Ancak her şeyde olduğu gibi insanın elindeki aracı nasıl kullandığı önemlidir. Sanat, bir halkın ya da insanın yaşam öyküsünü, özlem ve beklentilerini, üzüntü ve sevinçlerini, duygu ve düşünce dünyasını, döneminin tarihçesini yansıtan, yaşamın insanı geren yanlarından bizi uzaklaştıran, dayanılmaz acılarla özdeşleyim, empati kurmamızı sağlayan, kültürün önemli bir parçası, yaşamın ve duygusal yaşantıların dolaylı tanığıyken; bilim, doğanın yapılış ve işleyiş süreçlerini, doğal güçlerin gerçek ilişkilerini, canlıların yaşamlarını anlamaya ve açıklamaya çalışır; oluşturduğu

bilgi birikimiyle de insanlığın gelişimini sağlar. Bu dünyadaki yanlış gidişe, yolunda gitmeyen şeylere işaret eden sanatsal yaratıcılık, insanı Tanrı'ya en fazla yaklaştıran ve en çok benzeten bir yaratıcılık türüdür. Sanat, filozofumuza göre, bilimin bir panzehiridir; duygu, akıldan üstündür, içgüdü zekâdan önce gelir. Yaşamın temelinde hayatta kalmak için güçlü olma isteği bulunduğundan eşitlik, toplumsal barış ve çıkarlarda uyum sözkonusu olamaz. Köle ahlakının yerine efendi ahlakını geçirmeyi savunan Nietzsche, insanlarda, faşizm ve nazizmde görüldüğü gibi, toplumda başka bir baskı türü ve şiddet anlayışının doğmasına yol açmıştır. Onun felsefesine başından beri egemen olan doğalcılık anlayışına göre, kavramlarımız, sinir sisteminin uyarılarının bütünüyle imgelere dönüşümünden oluşmaktadırlar. O nedenle de "*Doğruluk*" *(Hakikat)* denen şey salt pratik amaçlar uyarınca ve çıkarlar uğruna yerleşik uzlaşıların icadından başka bir şey değildir. Diğer bir deyişle bizi asıl bozguna uğratan önyargılarımızdır; ama önyargıları terketmek insanların karşısına çıplak çıkmaya benzer. İmgelerimiz ve önyargılarımız bizim gerçekliğe ulaşmamızı engeller. Montaigne'in dediği gibi, "*İmge bir hayalhane, bir düşevidir*" *(L'Imagination est la "folle du logis")*. Pascal da aynı görüştedir: "*İmge, yanılma ve aldanmanın anasıdır, efendisidir*" *(L'Imagination est "maîtraisse d'erreur et de fausseté")*. Bu doğruluk anlayışına Nietzsche yorumcuları "*Bakışaçısıcılık*" *(Perspektivizm)* adını verirler. Buna göre bizim yüklediklerimiz dışında dünyanın kendisinde nesnel bir düzeni ve anlamı ya da saltık bir yapısı yoktur. Bu aynı zamanda bir Kant yorumudur. Evrende ayrıca, filozofumuza göre, öncesiz sonrasız bir ebedi-ezeli yinelenme, bir bengisellik süregitmektedir. Nietzsche, antik Yunan kültürü ile karşılaştırıldığında modern Batı kültürünü boş ve yapay bulur. Çünkü yaratma ve varolma neşesi olarak sanatsal dionisosçu enerji, apolloncu mantıksal ve ussal güçlerce bastırılıp yozlaştırılmıştır. Sorunun kaynağı olarak bütün bilgilenme ve kuramsal araştırma alanlarını kapsayacak anlamda bilimi suçlayan filozofa göre, Batı kültürünün bilgi peşinde koşan sözde bilginlik aldatmacasına karşı, antik Yunan bütün önceliğini sanata, mitosa ve duyguya vermiştir. Önceleri Batı kültürü için tek kurtuluşun antik Yunan'ın sanata verdiği değere geri dönerek, sanatın en yüksek amaç olduğunu, olası tek metafizik etkinliğin sanatsal etkinlik olduğunu savunan Nietzsche, daha sonra Batı kültürünün çöküşünü*(dekadans)*, ahlak değerlerine kök salmış "çileci ülkü" ile "acıma"ya yönelik soykütükçü çözümlemelerle açıklama

yoluna gitmiştir. Batı kültürünün tümünde yaşam enerjilerinin yitirilmesine yolaçan bu edimler en somut ifadesini kişinin kendisini yadsımasında, içinden gelen dürtü ve istekleri her durumda bastırması ve olumsuzlamasında bulur. Nietzsche'nin belki de kendi depresif, nevrotik yapısından ötürü genellikle çağının kötülükleri ve olumsuzlukları üzerinde durduğunu söyleyebiliriz. Kendisinin de vurguladığı gibi, bir toplumsal olayı anlamak için o olayın tarihsel gelişimini kavramak büyük önem taşır.

"*Nietzsche, öyle hassas bir kayıt cihazıydı ki Batı'da emperyalist ve faşist dönemin yükselişini önceden algılamıştı*" diyen Thomas Mann devamla, "*Nietzsche etik ile estetik arasındaki çekişmede estetiğin yanında yeralmıştır*" yargısına varır. Filozofumuza göre, yaşamın üstünde bir yargılayıcı yoktur, tek yargı mercii yaşamdır; "*İnsanın varoluşu üzerine düşünmemize olanak sağlayacak yaşam dışında sabit ve temel bir nokta olmadığı gibi; yaşamın karşısında utanç duyacağı herhangi bir otorite de yoktur.*" Felsefeyi, bilimler ile sanatlar arasında tercih yapmaya zorlayan Nietzsche, sonunda bilimleri sanatlara feda eder. O, "*fizikçi*" olarak başlamış, "*biyolog*" olarak sürdürmüş ve "*antropolog*" olarak da felsefe dizgesini tamamlamıştır. "*Ben bir sistem için, kendi sistemim için bile yeterince sınırlanmış kısıtlı biri değilim*" diyen filozof, Sokrates'i eleştirmesine rağmen onun yöneldiği insan ve ahlak kavramlarına odaklanmış; felsefeyi gökten yere indiren Sokrates'e karşı o, insanı geleneksel ahlakın dışına çıkararak felsefeyi yeniden insan odaklı hale getirmiştir."*Değişen zaman, anlamamızı güçleştiriyor, hatta imkânsızlaştırıyor*" diyen Nietzsche, açık bir sistemle felsefe sahnesine girmiş, ancak oyunun sonunu izleyicilerinin görmesine imkân vermemiştir. Bu yüzden de düşünceleri tatmin edici olmaktan uzak kalmıştır. Akılcı düşünmeyi bir yana bırakarak, bilinçdışı ve gerçekdışı uslamlamayı temele alan filozof, geleneksel moralite ile Hıristiyanlığın temellerini sarsmaya girişmiş; ötedünyada bulunan şeylerin yerine yaşadığımız dünyadaki somut gerçeklere, sağlığa, yaratıcılığa ve yaşamın kendisine inanmayı seçmiştir. Onun felsefesinin odağında bu dünyadaki yaşamın olumlanması düşüncesi yatar. Yaşam enerjilerini tüketen bütün öğretilerin –sosyal öğretiler de dahil- dürüst bir sorgulamasını yapmaya koyulmuş, ancak bunda pek başarılı olamamıştır. Şiirsel bir yanılsamanın ifadesi olarak algıladığı metafizik spekülasyon ve konstrüksiyonu eleştiren Nietzsche, acaba ondan uzak durabilmiş midir? 1880'lerdeki Notdefterleri'nde ısrarla "*Olgular yoktur, yalnızca yorumlar vardır*"

diyen filozofa göre: "*Aynı metin sayısız okumalara ve yorumlara izin verir: 'doğru' bir okuma ya da yorum yoktur.*"*(Derselbe Text erlaubt unzaehlige Auslegung: es gibt keine "richtige" Auslegung)*. Bu sözler bana Umberto Eco'nun "*Açık Yapıt*" *(Opera Aperta)*'ındaki düşüncelerini anımsatıyor. Bu yüzden Nietzsche'nin metinleri için "*lojistik değil, taktik ve stratejiktir*" yargısında bulunabileceğimizi sanıyorum. O, mantıksal bir çıkarımla izlenemeyen, Kant ya da Marx gibi kapalı değil, Hegel veya Derrida gibi açık, sonuna kadar götürülemeyen "*non sequitur*" bir filozoftur. Varlığı değil, varoluşçuluğu; ötedünyayı değil, budünyayı; ölümü değil, yaşamı irdeleyen Nietzsche, varoluşçu düşüncenin öncülerinden sayılır ve kültür ve yaşam felsefesi alanında çalışan pek çok kişiyi etkilemiştir. Dostoyevski'nin büyüklüğü romanlarında elealdığı suçlularına saygı göstermesinden kaynaklanırken, Nietzsche, pişmanlık duymak ve günah çıkarmak zevkini tatmak için günah işlemekten başka yapacağı bir şeyi olmadığını söyler Dostoyevski'nin. Acaba filozofun kendisi de, Russell'ın söylediği gibi, acı çekmekten zevkalan bir kişi miydi?

Yaklaşık 1700 ile 1800 yılları arasında süregelen Aydınlanma hareketi yalnız felsefe alanında değil, başta müzik ve resim olmak üzere sanat, bilim, ekonomi ve siyaset alanlarında ortaya çıkmış, görüş ve düşünceleri Avrupa'dan Amerika'ya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na, Çarlık Rusyası'na ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'na dek dalgalar halinde yayılmıştır. Gerçek "*Aydınlanma*", doğa fenomenlerini, doğanın olgu ve görüngülerini, hiçbir doğaüstü kaynağa başvurmadan, yine doğayla açıklama anlayışından ibarettir. Aydınlanma dönemi bir "*Dehalar Çağı*"*(Geniezeit)*, bir ışıklanma olmakla birlikte, daha sonra pek çok kişi tarafından lehte ve aleyhte deyerlendirilmiş olan bir çağdır. Jean-Jacques Rousseau'nun "*çevreci*" ahlakçılığını ve "*soylu vahşi*"*(noble sauvage)*'nin bağlı olduğu doğa dinini Nietzsche de benimsedi. 18.yy'da Rousseau ne idiyse 19.yy'da Nietzsche de oydu. Rousseau gibi Nietzsche de büyüleyici, insanı irkilten tek ve alternatif bir düşünür modeli sunuyordu. Nietzsche tıpkı Rousseau gibi ahlakla ilgili konularda sadece kendi bilincini temel aldı. Oysa sekülerlikten uzak bu tür öznelliğin olası tehlikeleri kaçınılmazdı. Nietzsche de Rousseau gibi yaptığı her şeyde vicdanının kendisine hep tanıklık edeceğine inanıyordu. Oysa bu tanıklık yalnız başına yeterli miydi? Öteki insanların vicdanlarına bu denli aldırmazlık doğru muydu? Tıpkı Rousseau gibi Nietzsche'nin de kendi içvarlığına, içdünyası-

na aşırı odaklanması paranoyak eğilimlerinin bir göstergesi sayılabilir miydi? Nitekim her iki filozofun çevrelerinden gördüğü baskılar paranoyak eğilimlerini daha da arttırdı. Nietzsche de Rousseau gibi doğaya sığındı ve ültraromantik bir filozof olup çıktı. Dostu Yahudi psikolog Paul Rée ile onun tanıştırdığı Lou Andreas-Salome'ye üçlü ilişki teklif ettiğinde Nietzsche'nin acaba latent olarak pasif eşcinsel eğilimlere sahip biri olduğu söylenebilir mi? Onun içine kapanık, yalnız ve acı çekmekten hoşlanan bir yapıya sahip olduğu bilindiğine göre bu sav üzerinde durulmaya değer. Nietzsche'nin etkilenme olasılığı bulunan aydınlardan biri de Rousseau'dan esinlendiği muhtemel görünen Marquis de Sade'dır. Onun toplumun yerleşik değerlerine karşı çıkışı, erdem ve din inancıyla alay edişi, insanın beden zevkleri arasında hazzın yanında şiddet ve acının da bulunduğunu savunması Nietzsche'nin dikkatinden kaçmamış olsa gerek. Sade'a göre Tanrı doğadır; tek suç doğaya karşı işlenen suçtur. İdeal toplum yalnızca doğa yasalarının egemen olduğu toplumdur. Bütün güdülerin ne pahasına olursa olsun serbest bırakılmasını ve doğanın insanın biricik dayanağı ve korunağı olduğunu savunan Marquis de Sade'ın "*lânetli yazarlar*"*(écrivains maudits)*'ın ilki sayılması gibi Nietzsche'yi de "*lânetli bir filozof*"*(Philosophe maudit)* olarak kabuledebilir miyiz?

Şimdi Nietzsche'nin "*soylu yoksunluk*" dediği eğer tutkusuzluksa, vazgeçebilmekse ve özgürlüğe bu kapıdan geçilebiliyorsa, "*Güçlülüğü İsteme*"nin ne anlama geldiğini sormamız gerekir. "*Güçlülük İstenci*", her şeyden vazgeçerek nasıl sağlanabilir? Nietzsche, "*soylu ahlakı*" önermekle adeta bir elitizm propagandası yapar gibidir. Ona göre sevgi, şefkat ve acıma güçlünün harcı değildir; bu gibi duygular zayıflara özgüdür. "*Böyle Söyledi Zerdüşt*"de, "*Yürekli, kaygısız, alaycı, zorba – böyle olmamızı ister bilgelik: O, bir dişidir ve hep savaşçı erkeği sever*" diyor. Nietzsche'nin dünyası genelde sevgisiz, kendinden başkalarına ilgisiz ve acımasızdır; çevresine, tarihine ve kültürüne karşı kin ve nefret dolu bir söylem içindedir. Nietzsche, kadınları küçümser ve erkeklerin denetimi altında ve daha aşağı bir konumda tutulmaları gerektiğini söylerken, peygamberi Zerdüşt, bir erkeğin kadına giderken yanına kamçısını almasını unutmamasını öğütler. Kadınlıktan umudu kesmek Nietzscheci bir etosa uygun gibi görünüyor. Onun zihinsel durumu ile kalemi, düşünceleri ile bedensel hali arasında sanki bir bölünme varmış izlenimi uyanmakta. Filozofların kendilerine özgü önyargılarını eğer bazı açılardan dikkate alabilirsek, onun

"*Üstinsan*" kavramının kendisinin ulaşmayı hayalettiği yeni bir insan anlayışı olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim sanat da, ona göre, metafizik kavrayışının, dünyayı ve insan davranışlarını algılamasının bir aracıdır. Hakikat karşısında can vermemek için sanat diye bir şeyimizin olduğunu söyler ve bu yüzden bilimi, dini, ahlakı ve hatta felsefeyi yadsır ve sanata feda eder. Felsefe, bilgi-değer-inanç üstüne kurulduğu için bu temeller yıkılınca artık felsefe de yapılamaz olur. Sanat, filozofa göre, korkunç bir ciddiyete ve gerçeklikten daha çok bir gerçeğe sahiptir. Yine ona göre, "'*Güç istenci' nedir? Ne bir varlık, ne bir oluşum, yalnızca bir pathos"; "Dünya: yorumun sonsuzluğu; sonsuz bir adlandırmanın serilip serpilişi...Peki yorumlayan kim? diye sormaya hakkımız yoktur. 'Güç istenci'nin biçimi olan yorumlama varoluşa –varlık olarak değil, süreç olarak, oluşum olarak- tutku biçiminde sahip olandır işte.*" Aslında şimdiye kadar hiçbir şeyin varlık yanılgısı kadar felsefe tarihinde naif bir ikna gücü olmamıştır. Çünkü varlık yanılgısı dile getirdiğimiz her sözdedir, her tümcededir; oysa aslolan varlık değil, oluşum süreci içindeki varoluştur: "*Korkarım asla Tanrı'dan kurtulamayacağız, çünkü hâlâ dilbilgisine inanıyoruz*" der Nietzsche. Ona göre dil, en naif, en saf önyargılara dayanır; şeyleri okurken bizim okuyuşumuzun onlarda sorunlar, uyumsuzluklar bulmasının nedeni, dilin biçimi içinde düşünüyor olmamızdır – ve o anda aklın "*sonsuz hakikatine*" (örnekle özne, yüklem vb.) karşıki güvenimizi tazeleriz. Biz dilin boyunduruğu altında düşünmek ister istemez, düşünmez oluruz. Her şeyi anlamak, bilginin özünü bilmemek anlamına gelir: "*Değerlerimiz, şeylerin içinde yorumlanmışlardır*" *("Unsere Werte sind in die Dinge hineininterpretiert.")* "*Kendinde şey ya da olgu*" *("Ding an sich")* diye bir şey de yoktur – Kant'a karşı!- ; bir olgunun olması için öncelikle hep bir anlamın devreye sokulması gerekir.

Nietzsche, bir yanda acımasızlığı, savaşı ve aristokratik onuru; öbür yanda felsefeyi, yazını, sanatı ve özellikle de müziği, Rönesans'da olduğu gibi, bir arada görmeyi arzuluyordu. Ona göre, gerçek erdem herkes için değildi; aristokratik bir azınlığın özelliği olarak kalacaktı: "*Disiplinle ve milyonlarca salağı ortadan kaldırarak, geleceğin insanını kalıba dökecek; bu ortadan kaldırma işlemi sırasında acı çekenleri görüp yıkılmayacak görülmemiş derecede korkunç bir büyüklük enerjisine ulaşmaktır amaç*" diyordu ve "*Güçlü felsefe adamlarının, sanatçı tiranların iradesinin binlerce yıla damga vuracağı en sert disipline dayalı geniş bir aristokra-*

si"yi özlüyordu. O, Tanrı iradesine başeğmenin yerine, bu dünyadaki "*sanatçı-tiran*"ların iradesini geçirmek istiyordu. "*Bizim 'yüksek kültür' adını verdiğimiz hemen her şey, acımasızlığı yoğunlaştırmaya ve tinsel duruma getirmeye dayanır*" diyen Nietzsche'nin soylu ya da aristokrat dediği şey, "*güç istenci*"nin bir tür somutlanmasıydı. Fransız devrimi ile sosyalizm, ona göre, tüm insanları hangi bakımdan olursa olsun, eşit olarak görmesi açısından Hıristiyanlık ruhuyla özdeşti. Tarihte varolmuş en öldürücü, en aldatıcı yalandı Hıristiyanlık. Çünkü o, onuru, ayrılığın acısını, büyük sorumluluğu, ruhun taşkınlıklarını, görkemli doğallığı, savaşı ve fetih içgüdülerini, tutkunun tanrılaştırılmasını, öçalmayı, öfkeyi, kızmayı, serüveni, zevkalmayı ve bilginin değerini yadsıyordu; pişmanlığı *("folie circulaire")*, acı çekmeyi ve köleliği yüceltiyordu:"*Nedir bizim Hıristiyanlıkla verdiğimiz savaş? Onun güçlüyü yıkmasına, güçlünün ruhunu çökertmesine, yorgunluk ve zayıflık anlarını kötüye kullanmasına, insanın kendine güvenini sıkıntı ve vicdan azabına çevirmesine karşı savaşıyoruz. Hıristiyanlığın en güçlü içgüdüleri zehirlemesine, hastalık ve zayıflık aşılamasına, insanın kendini, yapısına karşı çıkacak derecede küçümsemesine, alçaltmasına karşı; dinin, kişiyi mahveden hastalık bulaştırmasına karşı savaşacağız. Bu korkunç tükenme yolunun en ünlü örneği Pascal*'dır." Pascal ile Dostoyevski, ona göre, erdemlerinde aşağılık bir şeylere sahiptiler. Pascal, o büyük matematik zekâsını Tanrı'sına kurban etti; böylece Tanrı'ya adeta bir barbarlık sıfatı yüklemiş oldu. Spinoza için de filozofumuz şöyle der: "*Dünyadan elini eteğini çekmiş bu zavallıyı ne denli korkaklık ve vurdumduymazlıkla suçlasak yeridir.*" Hıristiyanlığın yaşama karşı olduğunu söyleyen Nietzsche'ye göre, zayıfları yüceltmesi ve merhameti bir ahlaki estetik olarak öne sürmesi, insanlığın karşısındaki en büyük tehlikedir. Din, kitlelere verilen bir sus payıdır. Nesnel bir dayanağı olmayan filozofun bu söylediklerini acaba hasta bir adamın güç elde etme yolundaki fantezileri olarak değerlendirebilir miyiz? Takma adı "*Serseri Kuş*"*(Vogelfrei)* olan filozof, Sokrates'e, soylu olmadığı, incelikten yoksun olduğu için "*Roturier*" *(Kabasaba, Soysuz)* sıfatını yakıştırır. "*Kültür Hekimi Olarak Filozof*" başlıklı yazısında Nietzsche bilgiye ve bilime karşı oldukça olumsuz bir tavır takınmıştır. Aslında onun akla ve bilime karşı yaşamı savunmasıyla, ahlak ile yaşamı birbirine karşıt öğeler olarak ele almasıyla iki önemli hata işlediğini söyleyebiliriz. Akıldan kopuk bir yaşam olamayacağı gibi ahlak ile yaşam da birbirinin içinde yeralır. Ya-

şamla ne akıl ne de ahlak karşıtlık içindedir; olsa olsa gerçek ikiliğin etik ile estetik arasında olduğu söylenebilir. Çünkü sanat hiçbir ahlaksal öngörü ve yargı ile temellendirilemez; her ikisinin de kendine özgü kural ve ilkeleri vardır.

Immanuel Kant, yaşadığı çağın tam olarak aydınlanmış bir çağ olmasa da, aydınlanma olanağına açık ve o yolda ilerleyen bir çağ olduğunu söyler. 18.yy'da düzene ve ilerlemeye, doğa ile tarihi denetleme olanağına, sağduyu ile insan doğasına güven duymaya, eleştirel aklın insanı yanıltmayacağına beslenen inanç Aydınlanma'nın temel ilkeleriydi; ancak bu ilkeler 19.yy'da Romantizm, Alman İdealizmi, Pozitivizm, Sosyalizm ve Evrimcilik(Darwinizm) gibi yeni görüş ve akımlarla gölgelendi. 21.yy'da ise Aydınlanma'nın ilkeleri yeniden ortaya çıktı. Bunlar: "*Kendin düşünme cesaretini göster!*"*(Sapere aude!)*'ilkesinin yanında, kişinin her konuda soru sormaya cesaret etmesi, bir başkasının düşünme biçimine ve yeteneğine güvenmesi ve saygı duyması, her şeyi en baştan eleştirel biçimde düşünmeye hazır olması, kendisinin ve başkalarının hak ve sorumluluğunun bilincinde olması, özgürleşmeye tüm kapılarını açması, paylaşımcı olması gerektiği gibi ilkelerdi. Kapitalizmin ve sosyalizmin de başarısız olduğu 20. ve 21.yüzyıllarda, doğal kaynakların giderek azalması, nüfusun artması, küresel ısınma ve nükleer savaş tehlikesi karşısında yaygınlaşan köktendincilik(radikalizm), batıl inançlar, sinizm, korku ve terörizmin panzehiri Aydınlanma'nın yine bu ilkeleridir diyebiliriz. Aydınlanma projesi insanın her alanda barış ve refah içinde özgürleşmesini amaçladığı için geleceğin de projesi olmaya aday gibi görünmekte. Aydınlanma düşüncesine döneminde olduğu gibi daha sonraki zamanlarda da karşı çıkılmasına rağmen yine da ağırlığını ve önemini yitirmemiştir. Sistem felsefeleri bağlamında Aydınlanma'ya da karşı olan Nietzsche'nin düşünceleriyle neye karşı çıkmaya çalıştığını, felsefede neyi başarmak istediğini, dünyanın geleceğine nasıl bir yön vermeyi arzuladığını görmek için onun satır aralarındaki bir takım özgül felsefe görüşleri ile öğretilerini izlemek gerekir.

Özellikle aforizmaları çağdaş felsefede "*bölük pörçük felsefe yapma*" yolunu açmış ve bu kendine özgü biçemiyle Nietzsche, Batı felsefe geleneği ile kültürünün değerlerini, yerine yenilerini koymadan, yıkmaya öncülük etmiştir diyebiliriz. Onun edilgin, olumsuz, yananlamlı nihilizm yerine, sonuna dek götürülmüş kendi nihilizmi, bütün değerleri yıkar ve yenilerini umutsuz bir çabayla

kurmaya girişir. Varolan değerleri onarmaya çalışmak, ona göre, o değerlerin yol açtığı hastalıklı halleri daha da azdırır; modern dünyanın durumu da büyük ölçüde hastalıklıdır, onu sağaltmak gerekir. Bu yüzden edilgin nihilizm salgını biran önce iyileştirilmelidir; çünkü bu hastalığın semptomları, belirtileri hemen her yerde, dinde, sanatta, felsefede, bilimde, kültürün her alanında görülmektedir. Nietzsche'nin temel varsayımı, istenmeyen bir durumun ancak hiç kaçmadan, cesaretle, her şeyi göze alarak sonuna kadar yaşanabildiğinde kendiliğinden ortadan kalkacağı öngörüsüne dayanır. Ona göre gerçek mutluluk, hazların egemen olduğu bir yaşamla değil, sınır tanımaksızın "*güç*"ün, "*erk*"in olabildiğince çoğaltılmasına yönelik bir hayat tarzıyla mümkündür. Bunun için sıkı bir yaşam disiplini, özdisiplin gerekir. Hayvansı içgüdülere, sıradan hazlara, yararsız tutkulara kapıldığı sürece insan, "*Üstinsan*"da bulunduğu öngörülen erk ya da güç istencinden bütünüyle yoksun kalacaktır. Duyguları ile tinsel eğilimlerini yönetebilen insan, hayvanlara özgü varoluş durumundan sıyrılarak yükselecek, kendisini bütünüyle gerçekleştirerek hakiki insanlık uzamına yerleşecektir. Ancak hayatın görünür amaçsızlığı sonsuz tekrarda, ebedi yinelenişte ortaya çıkar. Pekiyi, eğer yaptığımız her şey ebediyen tekerrür edecekse, farklı düşünmemizin, farklı davranmamızın bir anlamı kalır mı? Sonunda yine kendisinin yadsıyacağı kendi nihilizmini ortaya koyan filozof, bunun için epistemolojik nihilizmden yararlanmıştır. "*Ahlaksal olgular diye bir şey yoktur, sadece onlar üzerine yapılan yorumlar vardır*" diyen Nietzsche'ye göre, ahlak da sadece fenomenlerin ahlaksal olarak yorumlanmasından ibarettir. Klasik metafiziği yadsıyan Nietzsche bunun yerine metafiziğin estetik vizyonunu, yorumunu getirip koymuştur. Onun "*Ecce Homo*"da söyledikleri bize bir megalomanyanın yansımaları olarak görünmüyor mu? Nihilizmin Avrupa'yı bir felaketin eşiğine sürüklediğini, bundan çıkış yolunun da bütün değerleri yadsıyıp sanatlara sığınmak olduğunu söyleyen filozofun, bir bakıma postmodernizmin öncüsü olduğu söylenebilir. Saf Hıristiyan inancından yola çıkarak müzikte doruklara ulaşan, devrim yapan Johann Sebastian Bach'ın müziğinin Alman duyarlığının zirvesi, duygularının tepe noktası, Alman ruhunun temsilcisi olduğunu savunur. Klasik düşüncenin üstünlüğünden yararlanarak onun kendi etik ve estetik öğretilerini temellendirdiğini, yapıcı ve yaratıcı ruhunu geliştirdiğini; pek de fena sayılmayan besteler yaptığını *(Kantatlar, Org ve klavyeli çalgılar için besteler, Orkestra ve çalgılar için konçertolar, süitler ve parti-*

talar; Piyano için Allegro) söyler. Filozofumuza göre, insanlık tarihi boyunca inanılacak bir Tanrı fikri yok edildi; "*Tanrı'nın ölümü*" kişileri bu dünyada yalnız bırakmakla birlikte onları her türlü davranışlarında da özgür ve serbest hale getirdi. Ancak alınyazısına katlanan, kaderini seven biri *(amor fati)* nasıl yeni değerler peşine düşebilecek, nasıl "*Üstinsan*"a ulaşabilecek?

Onun "*Üstinsan*" ideali, önündeki hazır değerlerle yetinmez; iyi ile kötünün neler olduğunu anlatan otoritelerin söylediklerine körü körüne teslim olmaz. Bu dünyada tek başına, yapayalnız olduğunun farkına varan insan, yaşamın anlamını, bağlanacağı değerleri tek tek yeni baştan kendisi özgürlük içinde yaratmakla yükümlüdür. Onun "*üç katlı, üç aşamalı insan*" anlayışı da ilginçtir. Buna göre, "*insanımsı*"*(hominide)*, "*insan*"*(homo)*, "*Üstinsan*" *(hyperanthropos)* sıralamasının en altında yeralan ilksel *(primitiv)* ve ilkel *(arkaik)* insan, bir sürü mantığıyla yaşar; kendisine verilenlerle yetinir, hiçbir şeyi sorgulamaz, üretemez, yığın insanıdır. Toplumun, törelerin, dinin, gelenek ve göreneklerin ilke ve değerlerini kayıtsız şartsız doğru diye kabul eder ve verilenlere uyar. Bu "*insanımsı*", Nietzsche'ye göre, gerçek bir insan bile sayılmaz. Daha üst sırada yeralan "*insan*", varolan değerlerle ilgili yaşadığı sorunların ayırdında olan ama eyleme geçme gücünün yeterince yüksek olamayışı nedeniyle bu değerlerin ancak belli bir bölümünü yıkabilme yetisini taşıyan kişidir. "*İnsan*", doğası gereği varolan değerleri hiçbir zaman bütünüyle yıkamayacağı için değer yaratıcısı olmak gibi bir şansı da yoktur. En üst aşamada yeralan "*Üstinsan*"ın ise, sıradan insanı ve onun bütün değerlerini aştığı, "*iyinin ve kötünün ötesinde*" varolduğu anlamına gelir. Filozofa göre, insanın gözünde bütün değerler görecelidir ve hep insan teklerinin öznel değerlendirmeleri doğrultusunda benimsenirler. Oysa ulaşılması gereken hedef "*Üstinsan*" ve onun değerleridir. İnsanlığın kurtuluşu, bütün insanların "*Üstinsan*"ın gelişini gerçekleştirme çaba ve başarısına bağlıdır. Bu anlayış Nietzsche'nin "*güç istenci*" tasarımının doğal bir uzantısıdır. "*İnsan, hayvanla üstinsan arasında gerilmiş bir iptir; cehennemin üzerine gerili bir ip...Tehlikeli bir yolculuk, tehlikeli bir geriye bakış, tehlikeli bir titreme ve kekelemedir.*"

İlksel insanın yaşamına öykünen Rousseau'yu da eleştirir; gerek "*insanımsı*", gerek "*insan*", gerekse de "*Üstinsan*" aşamaları, onun gözünde, tam anlamıyla birbirinden ayrı "*güç konumları*"dırlar. Buradaki "*güç*"ün ya da "*erk*"in anlamı, bir başkasını veya başkalarını kendi iktidarıyla egemenliği altına almak değil, eyleme gücü-

nü, yani yaşama istencini taşıyabiliyor olma halidir. Güç konumları arasında sürekli yinelenen bir yükselme ve alçalma, bir ilerleme ve geri dönme durumları sözkonusudur. Doğrusal ya da çizgisel ilerleyen zaman tasarımına karşı, Nietzsche burada, yaşantının döngüsel zamanını, yani sürekli yinelenmesini öne çıkarır. Bu nedenle onun " *motto*"sunun, temel fikrinin "*Yaşama dön! Yaşamayı öncele!*" olduğunu söyleyebiliriz. Ancak burada bir parantez açmam gerekiyor: Nietzsche'nin bu görüşü bana günümüzün astrofizikçilerinden Roger Penrose'un "*Zaman Döngüleri*" adlı kitabında sözünü ettiği büyük patlamadan önceki döngüsel evrenlerin varolmaları varsayımını anımsatıyor. Evrendeki düzensizliğin ve karmaşıklığın sürekli artması gerektiğini söyleyen termodinamiğin ikinci yasası ile uzay-zamanın geometrisini, bu iki ana temayı birleştiren bilim adamı, ivmelenen ve genişleyen evrenimizin beklenilen kaderinin aslında yeni bir büyük patlama olarak yeniden nasıl yorumlanabileceğini öngörmekte. Büyük patlamadan sonraki bir anda entropinin maksimum olması gerektiğinden, entropi nasıl artmaktadır sorusuna Penrose şu yanıtı verir: Evrenin doğumunda entropinin düşük olmasını garanti eden bir büyük patlama öncesi bir çağ olmalıdır ve evrenimiz sonsuz ardıl Eon'lardan birisidir; yani evrenimiz sürekli tekrarlanarak peşpeşe gelen evrenlerden biridir. Başka deyişle doğada ya da evrende tekrarlanmalar, olguların yinelenmesi olabilir; ama toplumların tarihinde ortaya çıkan olayların yinelenmelerinden değil, ileri-geri gidişlerden ya da alçalıp yükselmelerden sözedebiliriz. Doğada tekrarlanma, toplum ve tarihte ilerleme sözkonusudur. İnsan, ancak kendini aşarak yaşama dönebilir; başka deyişle, insan aşılması gereken bir varlıktır. Ama nasıl? Nietzsche'nin burada felsefeden çok kehanet yaptığını söyleyebilir miyiz? Onun geleceğe ilişkin kehanetlerinin kapitalist ya da sosyalistlerin kehanetlerinden hiç de geri kalmadığını öne sürebiliriz. Nazizim mitinin inşasında, yanlış okumadan kaynaklandığı için, sorumlu tutulan Nietzsche'nin düşünceleri bize sanki felsefeden çok bir kehaneti, bir mitosu anımsatmakta. "*Böyle Söyledi Zerdüşt*"de, insanların felsefeden beklediği soğukkanlı, güvenilir analitik tona ve yoruma, tutarlı akılyürütmeye ve iyimserliğe sahip görünmeyen filozof, hatırı sayılır biçimde tutarsızlıklar, koyu bir karamsarlık ve çok iddialı görüşler sergiler. Bir yanda acıma ve merhamet etiğini, köle ve efendi ahlakını, Hıristiyan inancını eleştirirken öbür yanda bir peygamber olarak Zerdüşt'ü ortaya çıkarır. Önce "*Üstinsan*"a henüz ulaşılmadığını söyler, sonra ona benzeyen bazı örnekler göste-

rir. İyi ile kötünün ötesinde ne vardır? Bilim ile ahlak, insanı yaşamdan uzaklaştırır, yozlaştırırsa, yaşama kolaylığını ne sağlar? Ontolojik hakikati eleştiren filozofa göre, yalnız akıl insanı soylu kılmaz; insanı soylu kılan itici ruhtur, yaratıcı güçtür. Homeros'un "*Iliada*"sı her şeyden önce kendisiyle savaşan insanın, insanlığın şiiridir; Nietzsche'nin "*Zerdüşt*"ü ise insanlığı – yeniden kurma vaadiyle - ortadan kaldırma, yoketme girişimidir diyebiliriz. Filozof sanki, "*Böyle Söyledi Zerdüşt*"de, hedefine ulaşmak, kendi amacına ve hakikatine varmak için, "*Doğruluk olsun da varsın dünya yıkılsın*"*(Fiat iustitia pereat mundus)* diyor gibidir.

Onun, "*Ahlakın Soykütüğü*"ndeki, "*Düşünce tarihi unutulmuş, unutturulmuş, hatta göz göre saklanmış düşüncelerin de tarihidir*" sözü, soykütükçü ve yapısökümcü anlayışların felsefe tarihini başka bir gözle okuma tutumlarının da çıkış noktası olmuştur. Filozofun yapıtlarında sıkça karşılaşılan eğretilemeler, sözoyunları, ironiler bir bütün olarak Nietzsche felsefesine hep yeni yorumlara olanak tanıyan "*açık yapıt*" olma özelliğini kazandırmıştır. Bu durum onun sistemine ilişkin kesin ve kararlı bir sonuç çıkarmayı engellemekte; bazen aynı anda dile getirilen çelişkili karşı konum almalar, birbiriyle taban tabana zıt Nietzsche yorumlarının yapılmasına yol açmaktadır. Pek çok kesimden yandaşı olan Nietzsche felsefesinin temel mesajının, "*Gerçekten Nietzscheci olmak için önce Nietzscheci olmamak gerekir*" savsözü olduğu kabuledilmelidir. Çünkü ona göre her kültür çevirisi bir yorum denemesidir, her uygarlık tercümesi, bir anlama ve anlatma deneyimidir. Yorum zaten bir olgu ya da olayın, anlaşılmasına yardım edecek, gerçeğe ulaşmaya çalışan anlatımıdır, açımlanmasıdır; kesin bir saptama ve betimleme olmaktan uzaktır. Yorumun yorumu ise bizi gerçeklikten daha da uzaklaştırır. Farklı zamanlarda farklı kültürler ve töreler *görülür(Autres temps autres moeurs)*. Kendi içinde çelişik ifadeler taşıması nedeniyle filozofu eksiksiz olarak doğru anladığını söylemek aşırı bir iddia olur. Örneğin "*Üstinsan*"a örnek olabilecek birinin yaşadığını önce inkâreder; sonra buna örnek olmak üzere Napoléon'u, Shakespeare'i, Sokrates'i gösterir. Ancak yaptığı ussallaştırmalar nedeniyle aynı zamanda Sokrates'i eleştirir de. Belirsiz, çokanlamlı, esnek ve flu olan "*Üstinsan*" kavramı, Nietzsche'nin ölümünden sonra, Hitler'in onun yapıtlarını kendi düşüncesi doğrultusunda yorumlaması ve bilinçli saptırması sonucunda, nazizmin retoriğine girmiştir.

Olağandışı bir milliyetçilik, vatanseverlik ve sömürgeci yayılım

döneminde yazan Nietzsche, bütün önyargıları sorgulamış az sayıdaki düşünürlerden biri olmasına karşın, onun çalışmaları 1930'larda Nazilerin kendi mitolojilerini inşa etmelerine dolaylı biçimde yardımcı olmuştur. Hitler, "*Kavgam*"*(Mein Kampf)* adlı kitabının birinci cildinde Nietzsche, Wagner ve Gobineau'dan derlediği iyi özümsenmemiş düşüncelerle Nazilerin ideolojik üstünlüğünü kanıtlamaya girişir; "*Üstinsan*" fikri böylece Nazizmin retoriğine girer. Bu etkilenmede Wagner'in de rolü yadsınamaz. 1865 yılında kaleme aldığı "*Sanat ve Din*" başlıklı incelemesinde büyük kompozitör şöyle diyor: "*Sermayeci ve istilacı devletlerin büyük gücü karşısında kıskanç davranan kilisenin, çıkar üzerine kurulmuş ahlakın, bilgilerin ve sanayilerin hatalarıyla insanlık düşkün bir duruma gelmiştir. Bu düşkünlük bireylerden ırklara da bulaşmıştır. Çeşitli ırklar içerisinde en saf kalanı Cermenlerdir. Şu halde bu düzenleme onlar tarafından yapılmalıdır. Kurtuluş yolunda insanlara ancak sanat kılavuzluk edecektir. Sanatçının görevi, eski rahiplerin yerini tutmaktır: Sanat yapıtı dinin canlı bir sembolüdür.*" Hitler, Nietzsche'nin "*Üstinsan*" hakkındaki fikirlerini ve özellikle Avrupa'ya hâkim olan Yahudi-Hıristiyan ahlakının yokedilmesi çağrısını kendi amaçlarına geçerlilik sağlamak için cazip bulurken, filozofun pagan Avrupa'sının daha kırsal yaşamı doğrulayan değerlerine dönüşün yollarını arıyor gibi görünmesine ilişkin yazılarını da dizginlenemez şiddet ve aşırı ölçüde günahın mazereti olarak görmüştü. Nietzsche'nin genellikle ırkçılıktan, özel olarak da Yahudi düşmanlığından duyduğu açık nefreti bu kadar etkili bir biçimde bastırmış olması ve en sıkı yandaşlarından olan Nazilerin de bunları kullanmış olması tarihin garip bir ironisi olarak görülebilir. Nitekim Hitler, "*Kavgam*"*(Mein Kapf)* adlı kitabında: "*Önemli olan, dahice bir fikri yaratanın ne kastetmiş olabileceği değil, bu fikrin onu aktaranın ağzında neye dönüştüğüdür*" diyerek doğruluktan çok kendi yorumunu ve ulusal çıkarları önceliediğini vurgulamıştır. Nietzsche, nazi savaş suçlularının yargılandığı Nürnberg davalarında(1946) nazi ideolojisinin büyük bir şahsiyeti olarak anılmıştı. Onun fikirlerinden daha başka bir ideoloji üretilebilir miydi acaba? Tam olarak anlaşılamadığı için belki de onun bu kadar çok farklı kesimden yandaşı bulunmaktaydı. Ölümünden sonra editörlüğünü üstlenen kızkardeşi Elisabeth Förster-Nietzsche'ye yazdığı bir mektupta,"*Hiçbir gerekçe göstermeden, fikirlerime hazır olmadan otoriteme başvuranları düşününce tir tir titriyorum*" demiştir. Metafizik spekülasyon, bir bakıma, poetik

yanılsamanın bir ifadesidir; hakikat, ona göre, metaforların *(eğretileme)*, metonimilerin *(düzdeğişmece)* ve antropomorfizmlerin *(insanbiçimcilik)* devingen bir ordusundan ibarettir. Nietzsche'de genel bir korku psikozuna, heyecan ve hezeyanına rastlıyoruz; bu, kadınlara, dine, evrensel sevgiye, acımaya, merhamete karşı duyulan bir korkuya benziyor. Kökleri korkuda olan erdem ise hayranlık uyandırmaz. Nietzsche, öyle bir korku ve nefret doludur ki insanlık sevgisi olanaksız görünür ona. "*İyi bir aileden gelmedikçe hiçbir ahlak mümkün değildir; soylu kast başlangıçta barbardı. İnsanın yükseğe doğru attığı her adım, aristokrasiden gelmedir*" diyen filozof, aristokrat ahlakını savunur gibidir. Peki "*Üstinsan*", biyolojik olarak mı, kültürel olarak mı üstündür? Bu soruya kesin bir yanıt bulamıyoruz. Nietzsche'nin ahlakı evrensel duygudaşlığa dayanmayan bir antipati ahlakı görünümünde. Bu bir sadomazoşizm göstergesi olabilir mi? O, hemen her konuda anlamayı güçleştirmekte, kronik bir muhalif olarak karşımıza çıkmakta ve tam bir karşı filozof olarak görünmekte .

Kendisini tarihi de, insanlığı da İsa'nın elinden çekip alan Hıristiyanlık karşıtı yeni bir kurtarıcı olarak gören Nietzsche, "*İşte İnsan*"*(Ecce Homo)*'da:"*Dekadan olmamın yanı sıra böyle bir yaratığın tam tersiyim de*" der. İçdünyasında sanki iki düşman arasında geçen düelloyu her eserinde yansıtan filozof, içindeki muhtemel her "*dekadan*" özelliği aramaya koyulmuş, sonra da bu sorunu çözme yollarını bulmaya çalışmıştır. Artan başağrılarını ve uykusuzluklarını gidermek için Cava adasından gelen bir tür uyuşturucuya bağımlı kaldı. Nietzsche, olağandışı milliyetçilik, vatanseverlik ve sömürgeci yayılım döneminde yazmak zorunda kalmasına rağmen bu kabulleri ve önyargıları hiç sorgulamadı. Yahudi düşmanı olduğu bilinen kızkardeşinin onun son yazılarını saptırdığı, tahrif ettiği söylenir. Yunan kültür ve sanatından övgüyle sözeden Nietzsche, bunu olabildiğince abartmıştır da. Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarından, bilim ve sanatlarından haberi olmamasının ve Yunan uygarlığının bunların bir devamı olduğunu bilmemesinin bu tutumuna neden olduğu söylenebilir. Bilimi tümüyle eleştirerek onun yerine sanatı koyan filozofumuz, bu alanların farklı konu ve işlevlerinin bulunduğuna gereğince dikkat etmez. Filoloji kökenli olan Nietzsche, pozitif bilimlerle yeterince ilgilenmemiş, doğa bilimlerinin bilgilerinden felsefede yararlanılmasının onun toparlayıcı ve birleştirici özelliğine katkı sağladığını kavrayamamış, öngörememiştir. Dilbilimlerinden felsefeye geçilebilmesine karşın pozi-

tif bilimlere geçilemediğinden Nietzsche, çağının önde gelen doğa bilimcisi Jean Lamarck(1744-1829), astronomu ve matematikçisi Pierre Laplace(1749-1827), fizikçisi Michael Faraday(1791-1867), evrimci doğa filozofu Darwin(1809-1882), ekonomist ve toplum filozofu Marx(1818-1883), bilim filozofu Auguste Comte(1798-1857), mikrobiyolog Louis Pasteur(1822-1895), teorik fizikçi James Clerk Maxwell(1831-1879) gibi bilim adamı ve filozofların görüşlerine kayıtsız kalmış, düşüncelerine ilgi göstermemiştir. Kierkegaard öldüğünde Nietzsche 11, Hegel ve A. Comte öldüklerinde 13, Lamarck öldüğünde 15, Schopenhauer öldüğünde 16, Feuerbach öldüğünde 28, Darwin öldüğünde 37, Marx öldüğünde 39 ve Pasteur öldüğünde ise 51 yaşındaydı. Deneysel pozitif bilimlere bu denli bigane ve kayıtsız kalışını, İonya dönemi bilgeleri dışındaki hemen bütün filozofları ve bilim adamlarını eleştirmesini ya da ignore etmesini nasıl açıklayacağız? Nietzsche, bilim adamlarından ve bilimdeki gelişmelerden uzak kaldığı ölçüde gerçeklerden de uzaklaşmıştır. Oysa Descartes'ın mirasını sürdüren "*eski diriler*", "*usûl, vusûldür*" derler. Bununla da yöntemin hedefe ulaştırdığını, sonuca götürdüğünü, kavuşturduğunu kastederler. Bilimsel yöntem ve yasalar, bazı sorunlarına karşın, anti demokratiktirler ve hiçbir önyargıya ve önkabule dayanmazlar.

Bilime uzak ve hatta ona düşmanca tavır aldığını yeri geldikçe vurgulamaya çalıştığım Nietzsche, zamanındaki bilimsel gelişmelerden ve bilimlerde katedilen ilerlemelerden de oldukça habersizdi. Bu cümleden olarak bilim adamları tarafından fizikte esirin*(etherin)* tartışıldığı bir ortama da yabancı kaldı. Eskiden uzay boşluğunu doldurduğu varsayılan çok uçucu, esnek ve akışkan bir madde olarak kabul ediliyordu esir; 19.yy'ın sonlarında fizikçiler, havanın ses dalgalarını iletmesine benzer biçimde esirin de elektromanyetik dalgaları *(örnekle ışığı ve x ışınlarını)* ilettiğine inanıyorlardı. Esirin ağırlıksız, saydam, sürtünmesiz, kimyasal ya da fiziksel olarak varlığı saptanamayan ve tüm maddeleri geçiren bir ortam olduğu kabul ediliyordu. Maddenin ve ışığın yapısı daha iyi anlaşıldıkça yetersiz duruma gelen bu kuram, 1881 yılında gerçekleştirilen Michelson-Morley deneyinden sonra iyice zayıfladı. Yerin esir içindeki hareketini incelemek amacıyla tasarlanan bu deney, esirin herhangi bir etkisinin bulunmadığını gösterdi. Nihayet 1905'te Einstein'ın, ışığın ya da herhangi bir elektromanyetik dalganın hızını evrensel bir sabit olarak elealan özel görelilik kuramını geliştirmesinden sonra, esir kavramı deneysel bilimlerde gereksiz

duruma düştü ve tümüyle terkedildi. Nietzsche bunun gibi zamanındaki öteki bilimsel araştırma ve gelişmelerden de bihaber görünüyor. Auguste Comte'un pozitivizmine karşı tavır alan filozof, bilimin tahakkümünü ve vesayetini eleştirir ve "*Bilim sorunu, bilime dayanarak tanınamaz, bilim temeli üzerinde çözüme kavuşturulamaz*" der. Ona göre gerçeklik, hakikat, içinde dile geldiği, ifade edildiği dil ile irdelenemez; bu iş için bir metadil gerekir. Aklın ürünü olan bilimin sorunları bilimin içinde kalınarak tanınamaz, bilimin içerisinden deşifre edilemez. Bunun için gerekli olan bir tür metaçerçeve rolünü felsefenin üstlenmesi gerekir.

Çağının tüm değerlerini, akademik felsefeden kutsal olduğuna inanılan her şeye kadar, dini, Tanrı'yı, aklı, eşitliği, demokrasiyi, Hıristiyanlığı ve bütün modern kurumları sorgulayan filozof, yalnızca yaşamı, yaratıcılığı, tinsel ve bedensel sağlığı, hakikat yerine de gerçekliği yüceltmiştir. Yaşam enerjilerini yozlaştırdığını iddia ettiği bütün öğretileri ve değer dizgelerini eleştirmiş, sadece hiçbir biçimde sınırlanmamış yaşamı savunmuştur. Dünyanın anlamını tam olarak ne olduğu bilinmeyen "*Üstinsan*", "*güç istenci*", "*ebedi yineleniş*" gibi kavramların üstünden yorumlayan filozofun, düşüncelerini sağlam temeller üzerine oturtamadığını görüyoruz. Avrupa kültürünü kurtaracak tek çarenin, metafizik kaygılardan arınmış, bütünüyle insanın yaşam etkinlikleri üzerine kurulmuş yeni değerler yaratma uğraşı içindeki bir yüksek sanat anlayışı olduğunu savunan Nietzsche, yaşamın maddi gereksinimlerinden ve buna bağlı olarak da ekonomi, bilim ve teknolojiden hiç söz etmez. Modern dünyanın örnek aldığı Sokratesçi kültür, ona göre, dekadans, çürüme ve çökme içindeki bir kültürdür ve özünde yaşamın en yüce amacının felsefe ile bilimin peşinde koştuğu hakikate ulaşmanın kuramsal yolla kavranması olduğu inancına dayanır. Yaşamı hiçbir biçimde sınırlamayan sanattan daha iyi bir geleneksel kültür*(uygarlık)* yıkıcısı bulunamaz. Metafiziğin tümüyle yıkılması filozofun en önemli projesiyken onun yine dönüp dolaşıp yaptığı spekülatif konstrüksiyonlarla aynı bataklığa saplandığına tanık oluyoruz. "*Hakikat arayışı, belli türden bir insan tipinin kendisinden asla vazgeçemediği bir dürtüdür*" diyen Nietzsche, filozofların hiçbir sorgulamadan geçirmeden araştırmaya koyuldukları hakikatin, mutlak kesinliklerin varlığını yadsıdığı gibi, filozofları da hastalıklı bir dürtünün egemenliğine boyun eğmiş insanlar olarak niteler. Onun etkileyici nihilizmindeki "*değerlerin yıkımı*", "*kozmik amaçsızlık*", "*Tanrı'nın ölümü*" gibi projeler, kültürün/uygarlığın

hemen her dalındaki araştırmacılara esin kaynağı olagelmişse de, ortaya pek yapıcı ve yaratıcı bir şeylerin konamadığını söyleyebiliriz. Sadece süregelen dönemindeki yaşama koşullarına karşı değil, bilime ve bütün değerlere karşı da kötümser ve karamsar bir tavır alan Nietzsche, 19.yy'da fizik, kimya, biyoloji, matematik, mühendislik ve teknoloji alanlarında önemli gelişmeler sağlanmasına rağmen bütün bu dallara karşı ilgisiz bir tutum takınmıştır. Çağının fiziğinde "*esir*"*(ether)* problemi tartışılmakta ve çözüme kavuşturulmak üzereyken o hâlâ esiri temel, ilk ve ana madde olarak görmüş, neredeyse ilkçağın "*arkhe*"si gibi algılamıştır. Kitaplarının çoğunda bilimsel araştırma yönteminden uzak bir ifade kullanmış, matematik ve fiziğe, deney ve gözleme yabancı kalmış, bilimsel anlayışında tam bir ortaçağ kafasına sahip izlenimi yaratmıştır. "*İnsanca Çok Daha İnsanca*"da şöyle der: "*Eğer biri çıkıp ta baştan itibaren doğada dümdüz doğru bir çizgi, gerçek bir daire, mutlak büyüklük bulunmadığını bilmiş olsaydı matematik kesinlikle ortaya çıkmaz, varolmazdı.*"

Nietzsche'nin çağdaşı Karl Marx (1818 – 1883)'dan sözetmemesi de oldukça ilginç. Sosyalizme karşıydı, çünkü insanların eşitliğine inanmıyordu, elitizmden yanaydı. 21.yy'da, akılcılığın her zaman ve her şeye açık olduğunu, yeni buluşlarla hesaplaşabilmesi için her türlü maddi temele sahip bulunduğunu öne süren Gaston Bachlard'ın "*Ussal Maddecilik*"*(Le Matérialisme rationnel)* adlı yapıtındaki tezi bile onun fikirlerinden daha yapıcı görünüyor. Goethe'ye saygı gösteriyor ama onun bilime duyduğu ilgiye kayıtsız kalıyor. O, Darwin'in evrim fikrini, insan ile hayvan arasındaki ayırımı ortadan kaldırdığı için bir yandan çok tehlikeli bulurken, öbür yandan insanın Tanrı tarafından yaratılmış eşsiz bir tür olduğu kurgusunu yadsıyarak bunu bir masaldan ibaret sayıyor. Filozofa göre, Tanrı ölmüşse eğer, evrende düzen diye birşey de yoktur artık. Nesnel bir düzen gibi görünen şey, insanın evrende bir amaç ve anlam bulunduğuna inanma ihtiyacının kaosa yansıtılmasından ibarettir. Bilerek ya da bilmeyerek Darwin'in düşüncelerini toplumu uyarlamak suretiyle adeta bir sosyal darwinizm yapan Nietzsche, zayıfların doğada olduğu gibi toplumda da tutunamamaları gerektiği, acımanın bir zayıflık olduğu, güçlülerin ise her zaman haklı çıktığı ve kazanacağı, "*doğal seçilimin*", "*doğal ayıklanmanın*"*(natural selection)* ve "*yaşam için mücadele*"*(strugle for life)*'nin toplumda da geçerli olduğu gibi kabulü etik bakımdan tartışmalı tezleri benimsemiştir. Onun "*ebedi dönüş*" *(Ewige Wieder-*

kehr) kavramı da Budizm'den esinlenmedir. Tanrı yoksa eğer, Dostoyevski'nin de söylediği gibi, insanın eylemleri, bütün yapıpetmeleri boşunadır, bir anlama sahip değildir ve her şey mübahtır. İlerleme ve aydınlanma fikri de tam bir yanılsamadır. Nietzsche'nin "*Üstinsan*"ı ile "*Sisyphos*"un yazgısı arasında ne fark var? Antik mitoslarla onun söylemleri benzerlik göstermiyor mu? Karşıt olmayan ama çelişik kavram ve düşünceleriyle filozofumuzun tutarlı ve geçerli bir sisteme sahip olmadığını söyleyebiliriz kanısındayım. Karşıt kavramlar uzlaştırılabilir, ancak çelişik kavram ve düşüncelerden bir bireşim oluşturulamaz. Bu bağlamda uzlaşmaz görünen din ile demokrasi de, ancak seküler ve dinsel otoritelerin kesin bir biçimde birbirinden ayrılması koşuluyla yan yana varolabilirler.

Nietzsche, "*Tarihin Yarar ve Yararsızlıkları*" adlı yapıtında: "*İnsanlığın hedefi, onun sonu değil, olsa olsa insanlığın en iyi örnekleri olabilir*" diyor. Doğallığı, cinselliği, içgüdüsel dürtüleri, coşkulu ve tutkulu güçleri, yani Dionisosçu yaşam tarzını yüceltirken; aklı, çileciliği, merhameti, hakikati yadsıyan filozof, "*Tanrı'nın kendisi bizim en uzun süren yalanımızdır*" görüşünde. Hemen bütün yerleşik değerlerimize "*Soylu öfke*" gösteren düşünür, "*İnsan kırmızı yanaklı hayvandır: İnsan sık sık utanmak zorunda kalmış olan hayvandır*" diyerek ahlakın vazgeçilmezliğini, "*homo ethicus*"un önemini vurgulamış olmuyor mu? Onun yeni, sağlıklı ve yaratıcı sanata öncelikli yer vermesi ve öteki insan başarılarını ikinci plana itmesi ya da yadsıması insan gerçeği ile ne kadar bağdaşıyor? O, "*İnsanın henüz bir hedefi yoktur. Ama insanlığın hedefsizlikten acı çekmesinin nedeni, henüz insanlık diye bir şeyin olmaması değil midir?*" diye sorar ve Hegel'in "*Bütün-sellik*"*(Das Ganze)* kavramına karşı çıkarak şöyle devam eder: "*Bütünün dışında hiçbir şey yoktur...Bütün'den, birlikten kurtulmak önemli gibi geliyor bana; evreni ufalamak, Bütün'e karşı saygıyı yitirmek gerek." André Gide'in dediği gibi, "Bir şeyi kanıtlamak isteyen bir akılcılık, usçuluk karşıtı, aklı yadsır ama yine de akılyürütür, aklı kullanır*" tıpkı filozofumuzun yaptığı gibi. Nietzsche de aynı yola sapmış, materyalizm-idealizm ikiciliğini, aydınlanma akılcılığını, modernizmin ilerleme fikrini; Hıristiyanlığın acıma, sevme ve köle ahlakı ile kadercilik anlayışını, toplumculuk ile bireyciliği; liberalizm ile kapitalizmi, yerleşik tüm değerleri; bilimcilik, akılcılık ve nesnelliği, burjuva demokrasisi ve özgürlüklerini; eşitlikçilik, hümanizm ve toplumsal barışı eleştirmek ve yadsımak için karşı çık-

tığı aklı yine kullanmıştır. Böylece kötümserlik ve karamsarlık adeta onun esas hüviyeti olup çıkmış; yapmadan yıkmaya, bütün değerleri hallaç pamuğu gibi altüst etmeye, hemen tüm insan başarılarını ignore etmeye, bilmezlikten gelmeye kalkışmıştır. İnsan ırkına güvenmemiş, "*şimdi ve burada*"ki başarılarını yadsımış, üstinsanların gelmesini beklemiştir. İrade, istenç ne kadar güçlü ise, filozofa göre, başarı da o oranda olacaktır; çünkü insan sahip olduğu irade, gösterebildiği istenç kadar varolur: "*İraden kadar varolursun, istediğin kadar varsın!*" onun mottosu, savsözü sayılabilir. İstemesinin gücü insanın varolma koşuludur.

Yüksek düzeyde bir insanlığa ve ahlaklılığa ulaşmayı hedefleyen Nietzsche, evrenin yaratımının ve insanın oluşumunun Tanrı tarafından yarıda bırakıldığını düşünerek, bunu "*Üstinsan*"ın tamamlayacağına inanır. Çıkarlarda uyum olamayacağını savunan filozof, tabir caizse, her koyunun kendi bacağından asılacağını ima ederek aşırı bir tekbenciliği, bireyciliği savunur gibidir. Herkesin benimsediği hazır değerler ile yaşadığı doğal içgüdüleri açıklamaya çalışması, Sigmund Freud'un derinlik pskolojisini geliştirmesinde; dilbilime ilişkin söylemlerinde de Ferdinand de Saussure'ün lengüistiği temellendirmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak, "*Bütün bilme bir ölçeğe göre ölçmedir; ölçek olmadan, yani sınırlandırma olmadan bilgi olmaz*" demesine karşın Nietzsche felsefesinde bütün bilimsel yöntemleri ve matematiksel verileri kullanmaktan uzak kalmış, kaçınmıştır. "*Ben bir dinamitim*" diyen ve yukarıda dile getirdiğimiz gibi geleneksel felsefeye aykırı düşen kendine özgü başkaldıran düşünme tarzı ile Nietzsche'ye ve onu izleyen Heidegger, Foucault, Derrida ve Lyotard'a düşüncelerinden ötürü "*Aşırılığın Peygamberleri*" sıfatını yakıştırmış olan Allan Megill, Nietzsche'nin "*varolan değer dizgelerinin maskelerini düşürdüğü soykütüklerini*"; Heidegger'in "*balta girmemiş ormanlarda patika yollar açmaya yönelik yarı düşünsel yarı şiirsel gezintilerini*"; Foucault'nun "*düşünce tarihinde üstü örtülen sorunsalları ortaya çıkarmaya yönelik yaptığı arkeolojik kazılarını*"; Derrida'nın "*felsefe metinlerinin üstüne bina edildikleri varsayımları darmadağan etmeye yönelik yapısökümcü okumalarını*"; ve Lyotard'ın " *modernizmin önemini vurgulamak bakımından postmodernizmin göstergelerini eleştirel açımlamaya girişmesini*", geleneksel felsefe düşüncesinin akış yatağını değiştirmeye yönelik aynı köklü isteğin değişik dışavurumları olarak görüp değerlendirmiştir. Bu gruba doğrudan olmasa da dolaylı biçimde, klasik bilim geleneğine karşı

çıkmaları bakımından, bilimler tarihi ve felsefesinin öncülerinden başta bilimsel araştırmanın mantığını irdeleyen Karl Raimund Popper olmak üzere, yönteme karşı çıkan ve epistemolojik anarşizmi savunan Paul Feyerabend'i, bilimsel araştırma programlarının metodolojisi üzerinde duran Imre Lakatos'u, bilimsel devrimlerin mekanizmasını ve dinamiğini araştıran Thomas S. Kuhn'u da katabiliriz. Avrupa'ya, Batı kültürüne ve uygarlığına yalnız başına kafa tutan Nietzsche, kimseyi otorite bellemedi, kimseyi rakip olarak tanımadı ve kimseyle de yarışmadı. Çocukluğunda arkadaşlarının ona "*küçük papaz*" demeleri yaşamın garip bir cilvesi olsa gerek. Onun büyük bir deha olduğunda kuşku yok; ne var ki her deha her zaman insanlığın yolunu aydınlatamayabiliyor. Dehası onun, Tanrı inancından, bir şeye ya da bir kimseye bağlanmaktan uzaklaşmasını sağladı. Klasik filoloji eğitimi kendisini sanata, müziğe ve kültüre yaklaştırdı; ama çağının en verimli olan bilimlerinden uzaklaştırdı. Avrupa ona bir ölüler evi gibi görünüyordu ve Batı uygarlığını da ancak hastalar üretebilirdi. Modernizm, varolan çölü sürekli büyütüyordu. 19. yüzyılda yaşanan bunalımın nasıl aşılacağını araştıran filozof, ahlakımızın dekadansın, çöküşün vahşi ormanına dönüştüğünü, karşıdevrimin sanat olduğunu söylüyordu. Ancak yalnız sanatın insanlığın derdine çare olamadığı, sorunlarını tümüyle çözemediği görüldü. Tutarsızlığın, çelişkilerin filozofu olarak karşımıza çıkan Nietzsche, sistemciliğe de karşı geldi, ama felsefi bir sistem kurmaktan da geri kalmadı. Schopenhauer, iradenin terk edilmesini öğütlerken o, iradeye sıkıca sarıldı ve onu güçlülüğün teminatı olarak gördü ve düşünce sisteminin merkezine yerleştirdi. "*Sevginin gücü*", "*güce olan sevgiyi*", "*güçlülüğü istemeyi*" ya da "*güç istencini*" yenmedikçe dünya huzura kavuşamayacakmış gibi geliyor bana.

Nietzsche acaba kendisini bütün yolların ona çıktığı, kavşak durumundaki bir düşünür olarak mı görüyordu? Pek çok sebepden ötürü, Nietzsche'yi objektif olarak yorumlamak kolay değil. Kitaplarının hayal kırıklığı yaratan sistematikten uzak formel olmayan yapısı ile çokyönlü ironik bakışaçısı onu anlamayı zorlaştırmakta. Nietzsche'yi profesyonel Alman filozoflarıyla ilişkilendirmek hata olur; yazılarındaki biçim ve niyetin kendine özgülüğüne bakıldığında onun Avrupa'nın Montaigne ile başlayan, 17. ve 18.yy'larda La Rochfoucauld ile Vauvenargues'la devameden ve daha sonra da kendisinin denemeci formasyonunda etkili olan Schopenhauer ve R.W.Emerson gibi ahlakçı denemecilerinin ve aforizma yazarları-

nın izleyicisi olduğu söylenebilir. Onun bilgi teorisinde, bazı tutarsızlıklarla birlikte bu kuramı ciddiye almadığına ilişkin önemli paradokslar da mevcuttur. Bir mektubunda: "*Basel'de profesör olmak yerine Tanrı olmayı, şüphesiz, yeğ tutabilirdim; ama evreni yaratmayı yarıda bırakacak kadar bencilleşmek cesaretini bulamadım kendimde...*" diyen Nietzsche, ilk kez bilim adamı ile filozof arasındaki kritik ayrımı ortaya koymuştur. "*Hınç*" ile "*kintutma*" *(Ressentiment)* kavramlarını başat terimler olarak keşfedişi ve betimleyişi onu çağının felsefi psikologlarından yapmıştır. Almanca "*Groll*" sözcüğünün karşılığı olan bu terimi daha sonra Max Scheler, "*Das Ressentiment im Aufbau der Moralen*"*(Ahlakların Oluşumunda Hınç Duygusu)* adlı yapıtında değerlerin altüst edilişi bağlamında işleyecektir. Filozofun peygamber gibi biri olmasını isteyen Nietzsche, insanın varoluş problemini aydınlatmada öncü rolü oynamıştır. Batı uygarlığında din, ahlak ve felsefedeki en yüksek değerlerin güçlerini yitirdiğini ve bunların yerine organik ve inorganik doğanın tümünü kucaklayan ve kendini büyülten ve birey ile toplumdaki zihinsel gelişmeyi sağlayan güçlülük istencinin konulması gerektiğini savunur. Kendisini akademik geleneksel felsefe sistemini izlemekten çok yaşam felsefesini geliştirmeye adayan filozof, bilim ile felsefeden kopuk bir yaşamın nasıl olabileceğinden hiç sözetmiyor. Ömrünün yaklaşık yirmi yılı içinde verdiği eserlerle kışkırtıcı ve vurucu görüşler serimliyen Nietzsche, acaba sağlıklı bir yaşamı sürdürebilseydi daha ne gibi çarpıcı düşünceler ortaya atabilecekti?

Bertrand Russell, "*Batı Felsefe Tarihi*"*(A History of Western Philosophy, 1945, s:767-773)*'nde Nietzsche'yi şöyle değerlendirir: "*Spinoza'dan sözederken Nietzsche şöyle diyor: 'Dünyadan elini eteğini çekmiş bu maskarayı ne denli ürkeklik, çekingenlik ve kolayca incinebilirlikle suçlasak yeridir!' Aynı şey tam olarak kendisi için de söylenebilir; hem de Spinoza için söylemekten kaçınmadığı şeyden daha az bir çekinceyle. Düşlerinde, hayallerinde o bir profesör değil, bir savaşçıdır; hayran olduğu bütün insanlar asker kökenlidir. Kadınlar hakkındaki kanıları, her erkeğinki gibi, onlara karşı hissettiği heyecanın bir dışlaştırılması, dışavurumu, bir nesnelleşmesidir, açıkça bir korku heyecanının. [Kadına giderken]'Kırbacını unutma!' demişti – fakat on kadından dokuzu elinden alabilirdi kırbacı, ve biliyordu bunu, böylece kadınlardan uzak durdu, ve yaralı onurunu pek de nazik olmayan düşünce ve ifadelerle sağaltmaya çalıştı [...] Nietzsche, bir insanın evrensel sevgiyi*

gerçekten duymasını olanaklı görmez; çünkü bizzat kendisi görkemli bir kayıtsızlık perdesi altında gizlenen evrensel bir nefret ve korku içindedir. Onun 'soylu' kişisi – hayalinde kendisidir o – bütünüyle sempatiden yoksun, kaba, acımasız, zalim ve sadece kendi yıkıcı gücüyle ilgili bir kişidir. Kral Lear, deliliğinin sınırında şöyle der: 'Öyle şeyler yapacağım ki / Ne olduklarını henüz ben bile bilmiyorum / Ama onlar yeryüzünün en dehşetli korkusu olacaklar / Kendi payıma.' İşte özetle Nietzsche'nin felsefesi. [...] Nietzsche'yi sevmiyorum, çünkü acı üstüne uzun uzun düşünmekten hoşlanıyor, çünkü yaptıklarından kibirleniyor, kendini beğeniyor, çünkü en çok hayran olduğu adamlar savaşçılar, fetih yapanlar ve zaferleri insanların ölümüne sebep olan zeki kişilerdir." Burada sanki Prusyalı bir almanın tipolojisi ya da karakterolojisi yapılıyormuş gibi geliyor bana. Nietzsche, pek çok şeyi hedefledi, ama pek azına ulaşabildi, tıpkı bir fransız atasözünün dediği gibi, "*Her şeyi kucaklamaya çalışan, herşeye sarılan çok azını kavrar*"*(Qui trop embrasse mal étreint)*. Yaratıcı yeteneğini büyük bir telaş ve acelecilik içinde saçıp savuran Nietzsche'nin o devasa yapıtında insan zihninin, normal insan kapasitesinin sınırlarına ve belki de ötesine doğru uzanan bir zorlanması ile karşılaşıyoruz. Başarısız bir reformatör olarak karşımıza çıkan filozof, antik yunan dünyasının rehberliğine soyunmuş, ancak Sokrates öncesi Anadolu filozoflarının doğacı, fizikçi yanlarına hiç değinmemiştir. Ayrıca onun biyografisinde zihni ile kalemi, kuramı ile eylemi arasında ciddi bir bölünme görürüz. Nietzsche felsefesiyle dünyaya acı ve alaycı bir bakış atmış, şeytani bir muziplik ve sarkazmla yaşama yönelmiştir. Bu sarkastik tavır biraz da onun yaşam karşısındaki duruşu ve psikolojisiyle ilgilidir. Felsefe yapmayı ve felsefi düşünceleri havadaki bulut gibi gören herkes şunu unutmasın ki yağmur ve bereket de o bulutlardan gelir. Ancak sonuçta kendisinin lehinde ve aleyhinde ne söylenirse söylensin Nietzsche'nin felsefe tarihi ülkesinin topraklarında kocaman bir ayak izi bırakmış olduğu bir gerçek. Ama yine de biz "*Filozofların kendilerine özgü önyargılarını bazı açılardan görmezlikten gelmeyi, hoşgörmeyi başarabilme doğru mudur?*" sorusuna yanıt aramayı sürdürelim.

IV.
YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Friedrich Nietzsche, Kritische Gesamtausgabe Briefwechsel, ed. G. Colli ile M. Montinari, 4 kısımda 24 cilt, Berlin: Walter de Gruyter, 1975.
- Friedrich Nietzsche, Philosophy and Truth: Selections from Nietzsche's Notebooks of the Early 1870's. Trans. and ed. Daniel Breazeale. Atlantic Highlands, N. J. : Humanities Pres, 1979.
- Friedrich Nietzsche, Untimely Medidations, trans. R. J. Hollingdale: Cambridge University Pres, 1983.
- Friedrich Nietzsche, Das Philosophenbuch, Theoretische Studien (Le Livre du Philosophe, Etudes Théorétiques), Trad., intr. et notes par Angèle K. Marietti, Bilingue Aubier-Flammarion, Paris, 1969.
- Friedrich Nietzsche, Poésies Complètes, texte allemand présenté et traduit par G. Ribemont-Dessaignes, Edition du Seuil, Paris, 1948.
- Andréas-Salomé, Lou, Nietzsche, trad. J. Benoist-Méchin, Paris, Grasset, 1952.
- Deleuze, Gilles, Nietzsche et la philosophie, Paris, P.U.F. , 1962.
- Jaspers, Karl, Nietzsche, Introduction à sa philosophie, Paris, Gallimard, 1950.
- Loewith, Karl, Von Hegel zu Nietzsche, Stuttgart, Kohlhammer, 1958.
- Heidegger, Martin, Nietzsche, Pfullingen, Neske, 1961.
- Kremer-Marietti, Angèle, Thèmes et Structures dans l'oeuvre de Nietzsche, Paris, Lettres Modernes, 1957.
- Pierre Lasserre, Nietzsche'nin Müzik Üzerine Düşünceleri, Pan Yay., İstanbul, 1997

- Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.
- Cogito, Nietzsche: Kayıp Bir Kıta, Özel Sayı, YKY, İstanbul, 2001.
- Lauence Gane – Piero, Nietzsche, NTV Yayınları, İstanbul, 2008.
- John Armstrong, Nietzsche'den Hayat Dersleri, Sel Yay., İstanbul, 2013.

FRİEDRİCH NİETZSCHE

V.
FİLOZOFUN KİTABI
(Kuramsal İncelemeler)

I
1872 Sonbahar ve Kışı:
A - SON FİLOZOF. FİLOZOF. SANAT İLE BİLGİNİN ÇATIŞMASI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

16

Belli bir yükseklikten bakınca her şey bir ve aynı: filozofun düşünceleri, sanatçının yapıtları ve iyi eylemlerin hepsi.

17

Bir halkın tüm yaşamının kendi en büyük dehalarının temsil ettikleri imgeyi nasıl saf olmayan biçimde yansıttığını ve bulanık hale getirdiğini göstermek gerekir: bu büyük insanlar kitlenin ürünü değildirler, ama kitle onların yansımalarını gösterir.

Ya da nasıl bir ilişkidir bu?

Bir dehadan ötekine görünmez bir köprü vardır – işte bir halkın nesnel hakiki "tarihi", ötekilerin hepsi beceriksiz ellerin kopyaladıkları çok kötü malzeme ve içerikten ibaret hayali ve sayısız çeşitlemelerdir.

Bunlar aynı zamanda kendilerini dahilerinde gösteren bir ulusun etik güçleridir de.

18

Sanatın parlak dünyasında – nasıl felsefe yaptılar?[1] Yaşamın bir tamamlanışına ulaşıldığında felsefe yapmak durur mu? Hayır, ancak o zaman hakiki felsefe yapma başlar. Önünde sanatın bütün örtünmelerinin ve bütün yanılsamalarının göreli bir tamamlanması bulunduğu için *varoluş üstüne yargısı hakkında onun daha söyleyecek şeyi vardır.*

19

Sanatın ve felsefenin dünyasında insan "anlığın, anlama yetisinin (Verstand/Intellekt) ölümsüzlüğüne" çalışır, onu kurar.

Yalnız İstenç (İrade)(Wille) ölümsüzdür[2]; onunla kıyaslandı-

---

[1] Bu soru Tragedya dönemiyle aynı çağı paylaşan Sokratesöncesi felsefeyi, yani İonya dönemini içeren tarihsel bir araştırmayı yönlendiren bir sorudur ve bu felsefeye Nietzsche "*Tragedyanın Doğuşu*" adlı eserinde yervermiştir. "*Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu*"*(Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik)* adlı yapıtını Nietzsche 1872'de yayımlamıştır. Yapıtın kuruluşu iki düzey ayırtedilerek incelenebilir: Üst bölüm bilgi piramididir; bu piramidin tepesinde yüce hakikat ile mantık denilen yutturmaca bulunur; piramidin tabanındaysa antik dünyanın üzerine İskender dönemi kültürünün ağını geren Sokrates ile daimonu (hakikati/doğruyu söylemek) gizlenmiştir: İyimserlik, Sokratesçilerin sözde sükûneti, korku, hakikate bağlılık, kağıt üzerinde kalan iyimserliğin sonunda iflas etmesi karşısında umutsuzluğa düşüş hep bu sistemin uzantılarıdır. Buna karşılık, alt bölümde Dionisos'un labirenti gömülüdür; ölçüsüzlük ve kendinden geçmeyle ulaşılan temel birliğin ya da Minotauros'un bizi içinde beklediği tam bir uçurumdur bu labirent. Bu ikisinin arasındaki dünyadaysa, hayalin ve ölçülülüğün yöneticisi olan Apollon'un ülkesi yeralır. Derinlere açılan yol, içimizdeki trajedinin eseridir. Nietzsche'ye göre, trajik olan, kurtuluşun varolmadığı, varolan her şeyin, ölüme topluca boyun eğme içinde çöküp mahvolduğu dünyadır. Sokratesçiliğin ve akılcılığın tersine, trajik tutum, "*yaşamın ve dünyanın ancak estetik fenomenler olarak kabuledilebileceği*"ni önesürer.

[2] Bu dönemde Nietzsche henüz '*Güç İstenci*'nden, güçlülüğü istemeden sözetmiyor ama yalnızca Schopenhauer gibi 'İstenç'in önemini dile getirip vurguluyor. Düşünsel kariyerinin ancak sonlarına doğru başat ve yönlendirici olan bu temel kavramı filozofumuz bu aşamada henüz geliştirmedi. 1818 yılında yayımladığı "*İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*"*(Die Welt als Wille und Vorstellung)* adlı yapıtında Schopenhauer, bilgi nesnesi olarak dünyanın benim tasarımım olduğunu ve duyumlarımın toplamından başka bir şey olamayacağını önesürer. Bu tasarımlar karşısında "*kendinde şey*" *(Ding an sich)* ancak bizde, bizim en gizli derinliklerimizde yeralabilir ve

en gizli derinliklerimizde yeralan şeye de o "*İstenç"(Wille)* adını verir. İstenç/İrade/İsteme*(Wollen)*, ussal ya da tinsel bir kavram değil, istemeden, arzu ve istekten doğan kör ve bilinçdışı bir dürtüdür. Bu istenç, yaşamak istemekle ortaya çıkar. İstenç itkisi, isteme dürtüsü, düşünceler bulmaya çalışmak amacını güder; ancak bu düşünceler, insanın hiçbir zaman erişemeyeceği değişmez ve dingin, soyut düşüncelerle ilgisi olmayan, savaşımlardan ve akıldışından oluşan ve gözle görülen somut düşüncelerdir. Burada Darwin'in *"yaşam için mücadele, yaşam kavgası ve savaşımı"(Strugle for life)* kavramını anımsamakta yarar var. Bu bağlamda, Nietzsche, Schopenhauer'den etkilendiği gibi, Schopenhauer'in de Darwin'den etkilendiğini vurgulamamız gerekir.

I.Kant'ın *"görüngüler dünyası"(phainamenon) (hergünkü deneyimler dünyası)* ile *"kendinde şey dünyası"(noumenon)(Ding an sich dünyası)* ayrımından yola çıkan Schopenhauer, tasarımlar dünyasının temelinde yatan en son gerçeklik olarak "kendinde şey" dünyasını "İstenç" ile özdeşleştirmiştir. Kendinde şeyin bilinemez olduğuna ilişkin Kantçı öğretiyi kabul etmeyen Schopenhauer'e göre *"İstenç"* her alanda geçerli ve egemen, temel bir kategoridir. Filozof, istenç anlayışını, görüngüler dünyası ile kendinde şey dünyasının, aynı zamanda da *"ben"*in iki ayrı görünümü olduğu biçiminde temellendirir. Bunlardan ilki algının nesnesi olarak *"göründüğü biçimiyle ben"*e karşılık gelirken, ikincisi istencin duyumsandığı, yani *"kendinde olduğu biçimiyle ben"*dir. Bu bağlamda tasarımlandığı biçimiyle fiziksel dünya, bilincin ya da algılayan zihnin görüngüsel, nesnelere ilişkin dünyasıyken, *"ben"*in istenciyle oluşturduğu dünya, kendinde şey'in dünyasıdır. Burada Schopenhauer'in ortaya koyduğu iki katlı, iki yanlı *"ben"* tasarımı, bedenin ve istencin bütün yönlerini tek bir kendilik olarak temellendirir ve Descartes'ın *"zihin-ben ikiliği"*ni ortadan kaldırarak modern *"ben"* kavramının temelini atar. Daha sonra Husserl *"bilinç özleri ya da içerikleri"*nden sözedecek, bir bilinç metafiziği yaparak Descartes'a geri dönecektir. Schopenhauer'e göre kendinde şey, içdeneyimin ana nesnesi olarak istenç alanını oluşturur; içsel doğa, tüm doğal süreçler olarak, istencin dışavurumudur. Hem bir nesne hem de bir istenç olarak yaşamakta olduğ
umuz bedenimiz, istencimizin nesnelleşmesinden başka bir şey olmayan bedensel deneyimimiz, bize evrendeki her şeyin özünü istencin oluşturduğunu, doğadaki bütün varlıkların evrensel bir istencin nesnelleşmesi olduklarını bildirir. Schopenhauer, istencin boyunduruğundan kurtulmak için *"evrensel özne"*den *"istençsizlik hali"*ne ve buradan da *"isteyen ben"*e geçer. Ona göre yaşam, istemenin, iradenin boyunduruğunda geçen ve hep geçmeye yazgılı olan bir kötülük alanıdır. Can sıkıntısı ve acı çekmenin sebebi istençtir, istemedir. İstencin yadsınmasıyla ancak insan sıkıntılarından kurtulabilir. Schopenhauer savunduğu bu çileci, asketik yaşam etiğiyle kendisine Hinduizm, Brahmanizm ve Budizm'in yaşam anlayışlarını örnek almıştır. İnsanın gerçek kurtuluşu, ona göre, istenç ile girişilecek amansız mücadelede yatar; bunun için, 1) Felsefece düşünmek, 2) Sanat yapıtlarıyla doğrudan ilişki kurmak, 3) Başkalarına karşı acıma ve duygudaşlık içinde

ğında, insanların beyinlerinin önceden varsaydığı kültür sayesinde gerçekleştirilen anlığın bu ölümsüzlüğü ne kadar da zavallı ve sefil görünüyor: - doğa için bunun hangi sırada geldiği görülür.

Fakat deha nasıl aynı zamanda doğanın en üstün amacı olabiliyor? *Tarih ile yaşamda kalma ve dölleme(doğurtma)* ile yaşamı sürdürme.

Buradaki Platoncu dölleme, doğurtma güzelde – öyleyse dehanın doğumu için tarihin aşılması gerekir, o güzellik içine dalmalı ve onun içinde ebedileşmeli.

İkoncu(Putlaştırıcı) tarih yazıcılığına karşı! Çünkü o kendinde barbarlaştırıcı bir ögeye sahip.

O sadece büyük ve biricik olandan, modelden sözetmek zorundadır.

İşte bu yolla yeni felsefe kuşağının görevi anlaşılmış olur.

Tragedya çağının büyük Helenleri kendinde tarihçiye hiç sahip olmadılar.

20

Bilgi içgüdüsü ayırımsız kör cinsel içgüdüye benzer - *yığınsallığın, bayağılığın göstergesi!*[3]

21

Filozof, bir istisna dışında saltık biçimde halktan uzaklaşmış da sayılmaz: İstenç ondan bir şey de ister. Yönelim sanattakiyle aynıdır – kendine özgü aydınlatma ve kurtarma. İstenç *saflığa ve soyluluğa yönelir*: bir kademeden diğerine.

olmak gerekir. Çünkü bizler birbirimizden ancak görünüşte ayrıyızdır, gerçekte ve aslında hepimiz birizdir. Nietzsche'nin, Schopenhauer'den yola çıkmış olmasına karşın daha sonraları ondan ayrılacağını ve onun düşüncelerinin karşıtını savunacağını burada belirtelim.

[3] Bilim, değerler problemiyle ilgilenmez, hatta onu tanımaz, yalnızca gerçekliğin problemlerini çözmeye çalışır ve onun için de olgular arasındaki ilişkileri araştırır. Oysa Nietzsche'ye göre bilimin de bir etiği, değerler felsefesi (Axiologie) olmalıdır.

22

Grekleri öteki halklardan ayıran içgüdüler kendilerini felsefelerinde ifade ederler. Ama bunlar tam anlamıyla onların kendi klasik içgüdüleridir.

Tarihle uğraşma tarzları önemli.

Antik çağda tarihçi kavramının giderek yozlaşması – her şeyi bilme merakı içindeki çözülme.

23

Ödev: felsefi dehanın *erekselliğini* tanımak. Gerçekten o yalnızca rastlantıyla ortaya çıkan, tesadüfen görünen bir gezgin midir? Her durumda onun aslına uygun ve dosdoğru olduğu zaman, bir halkın rastlantısal, rastgele politik durumuyla ilgili yapacak hiçbir şeyi yoktur, tam tersine, bu halka göre o *zamandışıdır*. Ama bu olgudan dolayı da o bu halka gelişigüzel, rastgele bağlanmamıştır – halkta çok özel, spesifik olan şey burada bir birey olarak ortaya çıkar, kendini gösterir ve gerçekten halkın içgüdüsü *evrensel içgüdü* olarak dile getirilmiştir ve evrensel gizlerin, bilmecelerin çözülmesine yarar. Doğa kendi içgüdülerini *ayrıştırma yoluyla* saf durumda ele almayı ve dikkatle incelemeyi başarır. Filozof, durmaksızın akıp gidende huzur ve sükunu yakalamanın, bilinçlenmenin, ve sonsuz çeşitliliğe ve çoğulluğa karşın, kalıcı ve sürekli bir tip olmanın aracı konumundadır.

24

Filozof[4], doğanın atölyesinde, işliğinde bir kendini gösterme tarzıdır – filozof ve sanatçı doğa zanaatının, mesleğinin gizlerinden sözederler.

Çağdaş tarihin gürültü patırtısının üstünde filozofun ve sanatçının dünyası zorunluluğun şemsiyesi altında ve koruyuculuğunda parlak, erinçli ve mutludur.

[4] Nietzsche, bu yazılarında "*filozof*" terimini kendince kabuledilebilir ve uygun bir önyargıyla kullanmıştır. Sokratesöncesi filozof için olsun, geleceğin filozofu için olsun bu terimin o, İonya dönemi imgesini de koruyarak modern zamanlar için de geçerli olmasını istemiş ve kendi bilme içgüdüsüne karşı insanlığı kurtarma görevi olarak belirlemiştir bu kavramı.

Zaman tekerinin freni olarak filozof.

Büyük yıkım dönemlerinde filozoflar ortaya çıkarlar – tekerin giderek daha hızlı döndüğü zamanda – onlar ve sanat yitip giden mitosun yerini alırlar. Ama onlar uzun zaman kendilerini öne atarlar, zira çağdaşların dikkati kendilerine ancak yavaş yavaş döner.

Kendi tehlikelerinin bilincinde olan bir halk dehayı[5] yaratır.

25

Bireyleri kurtarmak isteyen bireyselleştirici etiğin genel İyi'si bundan böyle Sokrates'den sonra artık kimseyi kurtaramayacak.

Bilginin ölçülemeyen ve ayırt edilemeyen içgüdüsü, tarihsel bir arka plan ile, yaşamın yaşlandığının bir işaretidir: bireylerin yozlaşmalarında, bayağılaşmalarında büyük bir tehlike vardır, bu nedenle de onların çıkarları, ne türden olursa olsunlar, bilginin nesnelerine zorla bağlanmışlardır. Genel içgüdüler öylesine zayıflamışlardır ki artık bireye gem vuramazlar.

Germen soyu bilimler sayesinde bütün sınırlarını aşarak dönüşüme uğradı: sadakat, alçak gönüllülük, ölçülülük, uygulama, netlik, düzen aşkı hepsi birbirine yakın değerler, akraba erdemlerdir: fakat form yokluğu nedeniyle de tümü yaşamlarında canlılıklarını yitirebilir, darkafalılığa sahip olabilirler – bilginin sınırsız içgüdüsü yoksul ve yoksun bir yaşamın sonucudur: bu içgüdü olmadan o bayağı ve kötücül olurdu ve bu içgüdüye rağmen o hep böyledir.

Şimdi bize yaşamın[6] üstün bir formu verilmiştir, sanatın arka planı – şimdi varılan dolaysız, doğrudan sonuç, daha ciddi bilginin bir içgüdüsüdür de, tek sözcükle felsefe.

Korkunç tehlike: amerikan tarzı bu politik kışkırtma (ajitasyon) ile uzman bilginlerin, seçkin aydınların bu gevşek ve çürük uygarlığı, dayanıksız kültürü hiç karışmasın.

---

5 Burada "*Deha*" *(Genie)*, filozof ile birleşip kaynaşıyor. Yaptığı yanlışları ve kötülükleri zorunlu kılan ilaçlara kendini bilinçsizcesine kaptıran halk "deha"yı emzirip büyütür, ortaya çıkarır ve yetiştirir.

6 Nietzsche, "*Tragedyanın Doğuşu*" adlı yapıtını Wagner'in müzik sanatına duyduğu büyük coşku içinde yazmış ve yayımlamıştır. Kendisi başlangıçta bestecinin bu sanatına karşılık gelebilecek bir felsefeyi kavramlaştırmaya ve ifadeye yönelecektir.

26

Güzellik, zorlu olan bilgi içgüdüsünde bir güç olarak yeniden doğar.

Schopenhauer'in *iyi yazması* son derece dikkat çekicidir. Yaşam tarzı da üniversitelilerinkinden, akademisyenlerinkinden çok daha fazla bir üsluba sahiptir – ama koşullar bu yaşamda bulanıklaştırılmışlardır!

İyi bir kitabın neye benzediğini şimdi kimse bilmez, onu göstermek gerekir: kompozisyonu anlamazlar. Basın daima öncelikle ondaki duyguyu bozar.

Yüceyi sıkıca kavrayabilmek, sımsıkı tutabilmek!

27

İkonik(Putlaştırıcı) tarihyazıcılığına ve doğa bilimlerine karşı olağanüstü sanatsal güçlere ihtiyaç var.

Ne yapmalı filozof? Çoğunluğun bağrındaki varoluş problemini vurgulamalı, özellikle de öncesiz sonrasız, ezeli ve ebedi problemleri.

Filozof, *gereksinimi neyin doğurduğunu saptamalı* ve sanatçı da onu *yaratmalı*. Filozof evrensel acı ile en derin biçimde duygudaşlık sağlamalı: eski grek filozoflarında olduğu gibi, her biri bir sıkıntıyı dile getirir: işte burada, bu boşluk içinde o kendi sistemini araya sokar. Bu boşluk içinde kendi dünyasını kurar.[7]

28

Felsefe ile bilimin etkileri arasındaki farkı aydınlatmak: ve aynı biçimde onların doğuşu, ortaya çıkışı arasındaki farkı da.

Burada bilimin yadsınması, yoksayılması değil, ama onun *üs-*

[7] Filozof da, Nietzsche'ye göre, içinde yaşadığı kültürün, uygarlığın gerektirdiği biçimde kendi düşünce sistemini ortaya koyar; tıpkı sanatçının bilinçsizce beklendiği halk içinde ve belli bir zamanda kendi sanat dünyasını yaratması gibi. Sanatçı ile filozof içinde geliştikleri kendi uygarlıkları çapında ya da kültürleri boyutunda düşünür ve yaratırlar; kültürünün ya da uygarlığının gereksinim duyduğu ve talep ettiği yapıtları üretmekten başka bir şey yapmaz onlar. Bu nedenle bireysel öznenin sanat ile felsefe konusunda belirleyici bir seçme hakkı yoktur.

tünlüğü ve yetkinliği sözkonusu. Bütün amaçlarında ve yöntemlerinde bilim, doğruyu söylemek gerekirse, bütünüyle felsefi görüşlere bağlıdır, ama o bunu kolayca unutur. *Ancak egemen felsefe, bilimin kendisini nereye kadar geliştirebileceğini bilme problemini de dikkate almalıdır: felsefe belirleme ve sınırlama değerine sahiptir!*

29

Bilimlerin *barbarca* etkilerinin kanıtı. Onlar "pratik çıkarların" hizmetinde kendilerini kolayca kaybederler.

Schopenhauer'in değeri, çünkü o *genel naiv* hakikatlari anlığa anımsatır: aynı şekilde bayağı eğilimleri dile getirmeye de cesaret eder.

Soylu halk felsefesine sahip değiliz, çünkü *halkın (publicum)* soylu kavramına sahip bulunmuyoruz. Halk felsefemiz yığın, kitle*(peuple)* içindir, halk*(public)* için değil.

30

Eğer bir kültürü, uygarlığı hiç başarmak zorunda kalırsak, bilginin sınırsız içgüdüsünü bastırmak için, yeniden bir birlik yaratmak amacıyla, olağanüstü sanat güçlerine gereksinim duyarız. *Filozofun üstün saygınlığı da burada, bilginin sınırsız içgüdüsüne odaklandığı ve onu birleşmeye, bir araya toplanmaya zorladığı yerde kendini gösterir.*

31

Çok eski yunan filozoflarını da böyle anlamak gerekiyor, onlar bilgi içgüdüsüne hâkim oldular, onu buyrukları altına aldılar. Peki nasıl oldu da bu Sokrates'den itibaren yavaş yavaş ellerinden kaydı? Aynı şeyi önce *Sokrates ve okulunda* benzer eğilimi görüyoruz: ama bunu her bireyin kendi mutluluğunu dikkate aldığı, kendince algıladığı olgusuyla sınırlandırmak gerekir. Bu biraz yüksekte kalan son aşamadır. O dönemde *bireyler* değil *Helenler* sözkonusuydu.

32

Antikitenin büyük filozofları *helenizmin genel yaşamına*[8] bağ-

[8] Filozofu, bireysel bir düşünür değil, bir uygarlığın, bir kültürün filozofu

lıdırlar: *Sokrates*'den sonra *felsefe öğretileri, okulları* ortaya çıkar. Felsefe yavaş yavaş bilimin dizginlerini ellerinden bırakır.

Ortaçağda teoloji bilimin dizginlerini yeni baştan eline alır: imdi erginleşme ve özgürleşmenin tehlikeli dönemi.

Genel İyi yeniden bir *üstünlük, hâkimiyet* kurmak ister ve buradan da aynı zamanda bir yükselme ve yoğunlaşmaya ulaşmak[9].

Bilimimizin, ekonomi politiğin bazı dogmalarında olduğu gibi, bırakıp çekip gitmesi: burada saltık biçimde koruyucu ve sağaltıcı bir başarıya inanılır.

Kant, bu konuda belli bir anlamda, can sıkıcı, uyarıcı bir etki yarattı: zira metafiziğe inanç yitirildi. Artık kimse sanki düzenleyici bir ilke imiş gibi görülen onun "*kendinde şey*"*(Ding an sich)*'ine güvenemeyecek.

Schopenhauer'in muhteşem ortaya çıkışını şimdi anlıyoruz: o, bilimin egemenliğine ve üstünlüğüne hâlâ hizmet eden ögelerin hepsini bir araya toplar. Oradan sanatın ve etiğin en derin özgün ve köklü problemlerine gelir, varoluşun değeri sorununu ortaya koyar.

Wagner ile Schopenhauer'in muhteşem birliği! Onlar aynı içgüdüden çıktılar. Alman tininin, ruhunun en derin nitelikleri burada kendilerini kavgaya, çatışmaya hazırlıyorlar: Greklerdeki gibi.

İhtiyatlılığın, sakınımlılığın dönüşü.

33

Görevim: her hakiki uygarlığın(kültürün) zorunluluğunu kavramak ve içsel bağlantısını ele geçirmek. Bir uygarlığın(kültürün) koruyucu ve iyileştirici ilacı, bunun halkın dehasıyla olan bağlantısıdır. Sanatın bu büyük dünyasının sonucu bir uygarlıktır(kültür): ama sıklıkla düşman karşı akımlar olgusu yüzünden, bir sanat yapıtının uyumuna ulaşılamaz.

34

Felsefe çağlar boyunca *tinsel akıma, manevi olana* sıkıca sarılmalıdır: buradan büyük olan her şeyin sonsuz verimliliği doğar.

Bilim için ne büyük ne de küçük vardır – ya felsefe için! Bu ilkeye göre bilimin değeri ölçülür.

yapan aynı anlayış.

9 Felsefe, bilgiyi toparlayıp birleştirmede, bir araya getirmede başarısızlığa uğradığı ve bilime artık hâkim olamadığı ve söz geçiremediği ölçüde bırakıp gittiği bu efendi rolünü oynamaya çağrılmıştır.

Yücenin sımsıkı kavranması ve sürdürülmesi!

Zamanımızda kahramanca bir gücü soluyan kitaplar ne kadar eksik! Artık Plutarkhos bile okunmuyor!

35

Kant ("*Duru Usun Eleştirisi*"nin ikinci önsözünde) şöyle der: "*İnanca yer açmak için bilgiyi ortadan kaldırmak zorundaydım*; metafiziğin dogmatizmi, yani duru usun eleştirisini yapmadan metafizikte ilerleme önyargısı, işte bu ahlaksallığa direnen her inançsızlığın hakiki kaynağıdır ve her zaman çok dogmatiktir." Çok önemli! Bir uygarlık(kültür) gereksinimi onu buna itti!

Tuhaf bir karşısav "*bilgi ve inanç*". Grekler bunun hakkında ne düşünürlerdi! *Kant başka bir karşısav, antitez tanımıyordu! Ama biz!*

Bir uygarlık(kültür) gereksinimi Kant'ı bu yargıya iter: *bilgi*'nin bir alanını, en yüksekte ve en derinde olan her şeyin köklerinin bulunduğu alanı, yani sanatı ve ahlakı korumak ister – Schopenhauer.

Öte yandan o, *her zaman için bilinmiş olmaya değer her şeyi* bir araya toplar – insana ve halka özgü bilgelik(Yunan halk filozofları, Yedi Bilge'nin görüş açısı). Bu inancın ögelerini çözümler ve Hıristiyan inancının en derin gereksinimini tam anlamıyla ne kadar az tatmin ettiğini gösterir: varoluşun değeri problemi!

36

Bilginin bilgi ile kavgası!

Schopenhauer kendisi bilinçdışı bilgi ile düşünce üzerine dikkat çeker.

Bilgi içgüdüsünün hâkimiyeti – eğer o bir dinden yana, ya da sanatsal bir uygarlığın(kültürün) lehinde ise, bu şimdi gösterilmelidir; ben ikinci yanı tutuyorum.

Buna *ikonik* tarihsel bilginin *değeri* problemi ile *doğa*'nın *değeri* problemini de ekliyorum.

Greklerde sanatsal bir uygarlığın (kültürün) (ve bir dinin?) yararına bir üstünlük, tümüyle bir çözülmeyi önceden haber vermek isteyen bir hâkimiyet sözkonusu: bütünüyle çözülüp dağılmışı yeniden ele almak istiyoruz.

37

Trajik bilginin filozofu[10]. Bilginin dizginlenemez, frensiz içgüdüsüne hükmeder, yeni bir metafizikle değil ama. Hiçbir yeni inancı temellendirmez. Metafizik alanın kendisinden uzaklaştığını, çekip gittiğini trajik biçimde duyumsar ve bu yüzden bilimlerin karmakarışık burgacından, sert fırtınasından tatmin olamaz. Yeni bir *yaşamın* kurulmasına çalışır: sanata haklarını geri verir.

Umutsuz bilginin filozofu kör bir bilimden çıkar: her ne pahasına olursa olsun bilgi der.

Trajik filozof için *varoluşun imgesi* tamamlanır, buna göre yalnızca insanbiçimsel olarak görünen, antropomorfik biçimde ortaya çıkan metafizikten kaynaklanır her şey. O bir kuşkucu değildir.

Burada bir kavramı yaratmak gerekiyor: zira kuşkuculuk amaç değildir. Sınırlarına ulaşmış bilgi içgüdüsü *bilmenin eleştirisine* varmak için kendisine karşı döner. En iyi yaşamın hizmetindeki bilgi. *Yanılsamayı* bile *istemek* gerekir – işte trajik olan budur.

38

Son filozof – bu bütün nesiller, kuşaklar olabilir. *Yaşamaya* yardım etmekten başka yapacağı bir şey yok. "*Sonuncu*" doğal olarak görelidir. Dünyamız için. Yanılsamanın, sanatın, yaşama hükmeden ve egemen olan sanatın zorunluluğunu kanıtlar. Greklerin tragedya çağında yaptığı gibi bir filozoflar geçidini yeniden yaratmak bizim için olanaklı değil. Bundan böyle yalnızca *sanat* onların görevini üstlenip yerine getirir, tamamlar. Böyle bir sistem artık sadece sanatla mümkündür. Günümüz açısından yunan felsefesinin bütün bir dönemi sanatın alanına denk düşer.

[10] "*Tragedyanın Doğuşu*", örtük biçimde iki tür bilgiye, iyimser uşçu bilgi ile sanata umutsuzca zorunlu olarak bağlanan trajik bilgiye karşı çıkmıştır. Trajik bilgi, "*Hamlet'de olduğu gibi, Dionisosçu insanda da her türlü eyleme geçme dürtüsünü, bütün içtepiyi yokeden korkunç hakikati bir görme biçimi, hakikatin bir bilgisidir.*" Nietzsche, bilimin, "*mantığın yapısına zorunlu olarak bağlı bulunan gizli iyimserliğini yıkıp geçtiğini ve başarısızlığa uğradığı yerin sınırlarına kadar karşı konulmaz biçimde ileri atıldığını*" gösterir(aynı eser, s:140). Gerçekten de, "*teorik insan*" bu aşırı uca, noktaya vardığında, o zaman önünde bilginin yeni formu, sanatın yardıma koşması ve koruması olmaksızın, sadece onun görünüşünü taşıyabilmenin bile kendisi için imkânsız olduğu, *trajik bilgi* ortaya çıkar ve açıklanabilir olanın ötesinde açıklanamaz olan başlar(aynı eser, s:140).

39

Bilime gemvurma, hükmetme, bilimin altedilmesi bundan böyle sadece *sanatla* sağlanabilir. Bilme ve çok bilme üstüne ileri sürülen *değer yargıları* sözkonusudur. Sanatın sınırsız, çok büyük görevi ve bu görevdeki onuru! Her şeyi yeniden yaratmak ve *yalnızca yaşamı dünyaya getirip koymak gerekir*. Bunun yapılabildiğini, mümkün olduğunu Yunanlılar bize gösteriyorlar: eğer onlara tanık ve sahip olmasaydık, inancımız boş bir kuruntudan ve temelsiz bir yanılgıdan ibaret olacaktı.

Bir dinin burada, boşlukta kurulup kurulamayacağını bilme sorunu onun kendi gücüne bağlıdır. Yönümüzü uygarlığa(kültüre) dönmüş bulunuyoruz: kurtarıcı güç olarak "*germenlik*"!

Buna yetili olacak dinin her koşulda çok verimli, sıcak sevgi ve büyük bir aşk gücü taşıması gerekir: tıpkı sanatın dilinde bilmenin kendisini yaktığı, yokettiği gibi bilmeyi yıkmaya, yakmaya yetili güç olarak din.

Ama sanat belki de kendi gücünde, mitosu da kuşatan, bir dini yaratma yetisine sahip olmasın? Yunanlılardaki gibi.

40

Şimdi artık ortadan kalkmış, yokolup gitmiş olan felsefeler ile teolojiler durmadan hep bilimlerde etkin olmayı sürdürüyorlar: sanki kökleri ölmüş de, dallarında hâlâ bir yaşam anı, bir süreliğine bir yaşam kırıntısı kalmış gibi. *Tarihsel olan*, teolojik mitosa olduğu gibi felsefeye karşı da kendisini özellikle geliştirmiştir: *saltık bilgi* burada ve matematiksel fizik bilimlerinde çılgınca kutlamalar yapar; orada gerçekten yapılabilmiş olan en küçük şey bile metafizik düşüncelerin hepsinden daha değerlidir. *Kesinlik* derecesi burada değeri belirler, insanlar için *saltık zorunluluğun* derecesini değil. İşte bu *inanma ve bilmenin* eski çatışmasıdır.

41

Burada barbar darkafalılıklar, saplantılar sözkonusu.

Şimdi felsefe bütün bilginin *göreliliği* ve onun *insanbiçimciliği* üzerine, tıpkı her yerde hâkim olan *yanılsamanın* gücü üstünde yaptığı gibi, vurgu yapmaktan artık geri kalamaz. Bunu yaparken her zaman olduğu gibi kesinliğin derecesine göre *yargıda bulunmada* ve giderek daha küçük nesneleri aramada ısrar eden bilginin aşırı, sınırlanamaz güdüsünü frenleyemez artık. O zaman bir gü-

nün geçip gittiğinde her insan tatmin olur, tarihçi araştırıp durur, kazar, tarar ve sonunda unutulmaya terk edilen bu günü ele geçirmeye çabalar: *küçük olan* bile *bilinebildiği andan* itibaren ebedi olmak zorundadır.

Bizim için yalnız estetik skalanın, ölçüm ve derecelendirmenin bir değeri vardır: *büyük olan* tarihsel olma, tarihe geçme hakkına sahiptir, ikonik tarihe değil ama *uyarıcı, yaratıcı tarihsel resme. Mezarları huzur içinde* bırakıyoruz: ancak sonsuzca canlı olanı ele geçiriyoruz.

Dönemin tercih edilen teması: *çok küçük şeylerin büyük etkileri*. Örnekle tarihsel kazılar kendi bütünlüklerinde büyük, görkemli bazı şeylere sahiptirler: Onlar tıpkı Alpleri yavaş yavaş kemiren fakir bitki örtüsü gibidirler. Küçük araçlara, ama *olağanüstü çok sayıda*, sahip olan büyük bir içgüdüyü görüyoruz burada.

42

Şuna karşı çıkılabilirdi: *Büyük şeylerin küçük etkileri!* Bunlar özellikle bireyler tarafından temsil edildiklerinde. Bunu sezinleyip kavramak, elegeçirmek güçtür, çoğu kez gelenek ölüp gider, buna karşın kin tersine geneldir, ve değeri de pek az kıymet bilenlerin, değerlendiricilerin nitelemeleri üstünde yeralır.

Büyük şeyler yalnızca büyük şeyler üzerinde etkide bulunurlar: böylece Agamemnon elindeki meşaleyle bir yükseklikten ötekine sıçrar.

Bir *uygarlığın(kültürün)* görevi bir halk için,-de büyük olan şeyin bir keşiş biçimi altında ya da sürgün edilmiş biri şeklinde görünmemesini sağlamaktır.

Bu yüzden yeniden duyumsadıklarımızı söylemek istiyoruz: bana açıkça görünen zayıf ışığın yansımasının vadilere kadar sokulup sızmasını beklemek bizim işimiz değildir. Çok küçük şeylerin büyük etkileri en sonunda kesinlikle *büyüklerin* ikinci derecedeki etkileridir; onlar çığı harekete geçirdiler. Şimdi onu durdurmakta zorlanıyoruz.

43

Doğa bilimleri ve tarihi Ortaçağa karşı gerekli oldular: inanca karşı bilgi. Bilgiye karşı biz şimdi *sanata yöneliyor, onu sürdürü-*

yoruz: yaşama dönüş! Bilgi içgüdüsünün hâkimiyeti, efendiliğine karşı! Moral ve estetik içgüdülerin güçlendirilmesi!

Bu bize *alman ruhunun kurtarıcı olmak için verdiği bir kurtuluş selamı* gibi görünmekte!

Bu ruhun özü bizim için *Müziğin* içinden geçip gelmiştir. Greklerin uygarlıklarını(kültürlerini) nasıl müziğe dayandırdıklarını şimdi anlıyoruz.

44

Bir dinin yaratılması bir insanın kendisinin boşluğa koyduğu mitsel bir kurgu için *inancı uyandırıp canlandırmasından* ve bunun olağandışı bir gereksinime karşılık gelmesinden kaynaklanabilir. Duru Usun Eleştirisi'nden bu yana asla böyle bir şeyin yeniden üretilmesi, görünmesi hiç *doğru ve inandırıcı olamaz*. Tam tersine estetik değerdeki bir başyapıtı bu gediğin kalbine yerleştirebilen çok yeni türde bir *sanatçı-filozofu* hayal edebilirim.

Greklerin tanrılarıyla birlikte kullandıkları hani o *özgürce şiirsel tarz!*

Tarihsel hakikatin ve hakikat olmayanın karşıtlığına pek alışığız. Hıristiyan mitlerinin bütünüyle *tarihsel* olmak zorunda kalmalarını düşünmek gülünç!

45

İyilik ve merhamet bir dinin başarısından ve tükenip gitmesinden ne mutlu ki bağımsızdır: buna karşılık *iyi eylemler* dinsel buyruklar tarafından sıkıca belirlenmişlerdir. Ödeve uygun iyi eylemlerin büyükçe bir kısmı hiçbir etik değere sahip değildir, ama *zorla devşirilmiş, zorlamayla elde edilmiştir.*

Pratik ahlaksallık bir dinin düşüşünden çok acı çekecek. Ödüllendirme ve cezalandırma metafiziğinin kaçınılmaz olduğu görülüyor.

Töreler, güçlü *töreler* yaratılabilseydi! Onlarla da ahlaksallığa sahip olunurdu.

Töreler, ama *güçlü bireysel kişiliklerin önde gitmesiyle biçimlenmiş.*

Mal mülk sahibi kalabalığın içinden bir *iyiliğin* doğacağına gü-

venmiyorum; ama onlar *törelere*, geleneğe karşı bir ödeve pekâlâ yönlendirilebilirler.

Şimdiye değin insanlık kiliselerin kurulması için kullandığını eğer sadece eğitim ve okullaşma için kullansaydı, teolojiye yöneleceği yerde şimdi anlığın, anlama yetisinin eğitimine dönseydi!

46

Bir *uygarlığın(kültürün)* problemi nadiren doğru biçimde anlaşıldı. Onun amacı ne bir halkın olası en büyük *mutluluğudur*, ne de bütün yetilerinin ve verimlerinin özgürce gelişmesidir: ama o bu gelişmelerin tam *ölçüsünde* kendini gösterir. Amacı yeryüzü mutluluğunu aşmaya yönelmektir: büyük yapıtların üretilmesi onun hedefidir.

Greklere özgü bütün içgüdülerde *egemen bir birlik* kendini gösterir: bunu Hellenik İstenç olarak adlandıralım. Bu içgüdülerin herbiri tek başına sonsuza değin varolma yolunu arar. Eski filozoflar bu güdülerden hareketle dünyayı kurma yollarını araştırmışlar.

Bir halkın *uygarlığı(kültürü), bu halkın içgüdülerinin başat, dominant birleşiminde* kendini gösterir: felsefe bilgi içgüdüsüne hâkimolur, sanat formların içgüdülerine egemen olur ve onları coşuya sürükler, *Agapê*[11], *Eros*'a hâkimolur, onu domine eder vb.

[11] Agape, bedensel aşk anlamındaki "*eros*"a karşıt olarak tinsel sevgi, karşılık beklemeyen aşk, dostluk yemeğinde buluşup duygusal kaynaşma gibi anlamlar taşıyan bir terim. İlkçağ Yunan felsefesinde karşılık beklemeksizin duyulan sevgi, tinsel bir temeli olan aşk için kullanılmıştır. Agape, içerisinde bencilliği ve cinsel hazları da barındıran "*eros*"a karşıt biçimde, çıkar gözetmeyen, dostça ve kardeşçe beslenen sevgiyi, manevi birleşmeyi, aşkı belirtir. Bu anlamıyla Ortaçağ Hıristiyan felsefesinde Tanrı'ya duyulan "*yüce sevgi*" için de kullanılmıştır. Erken dönem kilisesinde Hıristiyanların bir arada yedikleri ayinsel nitelikteki kardeşçe yemek, törensel sevgi şöleni ve dostluk yemeği anlamlarına gelmekteydi. Modern zamanların dillerinde ise idealleştirilip yüceltilmiş her türden aşka agape denmektedir. Ahlak felsefesinde (Ethik) de, sevginin başlıca erdem diye görüldüğü, öteki bütün erdemlerin kendisinden türediği düşünülen aşk ya da sevgi ahlakına agapizm adı verilir. Bütün bu özellikleriyle de Platonik aşktan ayrılır. Çünkü duygusal yanı olmayan, tüm duygulardan arındırılmış, canlı duyumlardan kaynaklanmayan, salt duygulara bağlı olarak yaşanmayan, tinsel boyutu hep daha önde olan, tamamiyle hayali, soyut ve idealleştirilmiş aşk yaşantısını anlatan bir felsefe terimidir platonik aşk.

Bilgi *yalıtır*: eski filozoflar Grek sanatının bütünü, her şeyi görünür kıldığını yalın bir biçimde tasarımlamış ve göstermişlerdir.

Sanatın içeriği ile eski felsefeninki örtüşürler, ancak sanatın yalıtılmış, izole edilmiş ögelerinin *bilgi içgüdüsüne* hâkimolmak için felsefe gibi kullanıldıklarını görüyoruz. Bu kendini İtalyanlarda da dışavurmak, göstermek zorunda kalmıştır: yaşamda ve sanatta bireycilik.

47

Kâşifler, gezginler ve sömürgeciler olarak Grekler. İncelemeyi biliyorlar, öğrenmeyi anlıyorlar: olağanüstü bir özümseme güçleri var. Zamanımızın kendisinin bilme içgüdüsüne böylesine üstün bir düzeyde sahip bulunduğuna inanması güç: Yalnız Greklerde her şey yaşama dönüşüyordu! Bizde ise bu bilgi durumunda kalıyor!

Bilginin *değeri* ile öte yandan güzel bir yanılsama sözkonusu olduğunda, ve yalnız ona inanıldığında, bir bilgi gibi yanılsama da bütünüyle aynı değere sahip olup çıkar, o zaman da yaşamın yanılsamalara gereksinim duyduğu görülür, yani hakikat olmayanların hakikat gibi alımlanmalarına, benimsenmelerine. Yaşamın hakikat içindeki inanca ihtiyacı vardır, ama sadece o zaman yanılsama yeterli olur, "hakikatler" etkileriyle kendilerini gösterirler, mantıksal kanıtlamalarla değil, gücün kanıtlarıyla. Hakikat ile etkide bulunan aynı değerde ve geçerliktedir, burada da şiddetin önünde eğilinir. – Peki mantıksal bir hakikat kanıtlamasının burada bütünüyle yeralması nasıl sağlanıyor? *"Hakikatin", "hakikate" karşı savaşımında* onlar düşünlemenin(refleksiyonun) işbirliğini ararlar. *Gerçek bir hakikat çabasını tasarımlayan her şey, kutsal sağlam bir inanç için yapılan savaşım tarafından dünyaya getirilmiştir*: savaşma tutkusu tarafından: başka türlü mantığın kökeni, kaynağı hakkında insan hiçbir ilgi duymaz.

48

Felsefi dehanın sanat ile nasıl bir ilişkisi var? Doğrudan ilişkiden öğrenilecek az şey vardır. Şunu sormalıyız: sanat, kendi felsefesi içinde, nedir? Sanat yapıtı nedir? Bilim olarak sistem ortadan kalktıktan sonra *geriye ne kalır*? Ya da bu bilme içgüdüsünü *yöneten, ona hâkim olan* tam da bu sistem tortusu olmalı ki orada sanatsal olan bir şey bulunsun. Niçin böyle bir fren gerekli? Zira bilim-

sel açıdan bakıldığında ve dikkate alındığında bu bilgi içgüdüsünü yanıltan ve onu yalnızca geçici olarak tatmin eden bir yanılsama, aslında bir hakikat olmayandır. Bu tatmin içindeki felsefenin değeri bilgi alanına bağlı kalmaz, ama *yaşam alanına* bağlanır; *varoluş istenci* varoluşun daha üstün bir biçimine ulaşmak için *felsefeyi kullanır*. Sanat ve felsefenin İstence *karşı* yönlendirilmeleri, sürülmeleri olanak dışıdır: ahlakın(Moral) kendisi bile onun hizmetindedir. *İstencin* tüm gücü, sonsuz erki. Varoluşun Nirvana'ya bağlı en ince formlarından biri.

49

Kendi değerine şimdi karar veren, kendisine burada değer biçen bir dünyanın kuruluşunun(felsefeyle ilintili) büyüklüğü ve güzelliğidir bu – başkaca dendikte, o bir *sanat yapıtı* gibi yargılanır. Biçimi muhtemelen dönüşüme uğrayacak! Goethe üzerinde o denli sakinleştirici ve yumuşatıcı bir izlenim yaratan görkemli matematik formülasyonu (Spinoza'daki gibi) estetik ifade aracı gibi bir *değerden* başkasına artık tam olarak sahip değildir.

50

Önermeyi saptamak gerekir: sadece yanılsamalar sayesinde yaşıyoruz – bilincimiz yüzeyi yalayıp, hafifçe sıyırıp geçiyor. Pek çok şey bakışımızdan gizleniyor, kaçıyor. Yaşam için gerekli olan ve her an kaldırma ve mekanik güçlerinin bütün yasalarına, mimarinin, kimyanın bütün formüllerine nüfuz eden, gizlice el atan insanın kendisini bütünüyle hiçbir zaman tanıyamamasından da korkmamalı. Ama *şemanın* herkesçe, bütünüyle bilinir olması da pekâlâ mümkündür. Yaşamımızda hemen hiçbir şeyi değiştirmez bu. Bütün bunlar içinde yaşam için kesinlikle bilinemeyen güçleri gösteren, işaret eden formüllerden başka şey yoktur.

51

Anlığımızın, anlama yetimizin yapay ve yüzeysel özelliği sayesinde kesinlikle sürekli bir yanılsama içinde yaşıyoruz: o halde yaşamak için her an sanata ihtiyacımız var. Gözümüz bizi *formlara* bağlıyor. Ama biz kendimiz bu gözü aşamalı olarak eğitenlerden olursak, kendimizde *sanatçı bir gücün* hüküm sürdüğünü de görürüz. Saltık *bilgiye* karşıt mekanizmaların yapısında bile aynı şeyi görürüz: filozof *doğanın dilini tanır* ve şöyle der: "Sanata ihtiyacı-

mız var" ve "yalnız bilginin bir kısmı bize gerekir."

52

Uygarlığın(kültürün) her biçimi şeylerin bir miktarının, bir kısmının *üstünün örtülmesi* olgusuyla başlar. İnsanın ilerlemesi bu örtüye[12] bağlıdır – saf ve soylu bir sferdeki yaşam ile halkın uyarılmalarının ve coşturulmalarının dışlanması. "Duyarlığa" karşı erdem tarafından verilen savaşım esas itibariyle estetik niteliktedir. *Büyük* birey-sellik-leri rehber olarak aldığımız zaman, onlardaki pek çok şeyi örtüyoruz, doğumlarını, ortaya çıkışlarını mümkün kılan bütün rastlantıları ve bütün özel durumları saklıyoruz, onlara saygı duymak için kendimizden *uzaklaştırıyor, yalıtıyoruz.* Her din buna benzer bir ögeyi taşır: tanrısal, kutsal koruma altındaki insanlar, sonsuzca önemli olan işte budur. Gerçekten de her etik, tekil bireyi *sonsuzca önemi* olan biri gibi dikkate almakla başlar – bunun karşısında acımasızca ve insana aykırı sürüp giden ve kendi kendisiyle oynayan bir doğa. Eğer bizler daha iyiler ve daha soylular isek bunu yalıtlanmış, izole edilmiş yanılsamalara borçluyuz!

Doğa bilimi şimdi bu saltık doğal hakikate karşı çıkar: üstün bir fizyoloji oluşumumuzdaki sanatçı güçlerini, yalnız insanın oluşumunda değil, ama hayvanınkinde de önceden kesinlikle ve emin bir biçimde kavrayacak: bu bilim *sanatsal olanın organik olanla* da başladığını söyleyecek.

[12] "*Tragedyanın Doğuşu*"na gönderme yaptığından bu "*örtü*", Nietzsche için özel bir anlama sahiptir: "*Maya*"nın örtüsüyle sarılıp örtülmüş insan üstüne Schopenhauer'in söylediği sözler böylece farklı bir anlamda Apollon'a da uygulanabilir. (ay. yap. s:29) Bir "*yanılsama*" olan bu "*örtü*"de Nietzsche üç aşama görüyor, üç derece kavrıyor: 1) "*Sokratik bilgi*" derecesi, 2) "*Apolloncu sanat*" derecesi (güzelliğin örtüsü), 3) Tragedya aşaması; bu üç derece, üç kültürle, üç uygarlıkla temsil ediliyor: 1) İdeali teorik insan olan "*İskenderiye*" kültürü, 2) Helenik kültür(Yunan kültürü), 3) Budacı kültür (ay. yap. s:162). Teorik insanın duruşu onu sanatçınınkinden temelde ayırıp uzaklaştırır: "*Tıpkı sanatçı gibi teorik insan da kendisini sonsuz bir tatmin içinde bulur ve bu duygu, sanatçı gibi onu da, kötümserliğin pratik felsefesine ve yalnızca koyu karanlıklarda parlayan vaşak gözlerine karşı korur. Eğer sanatçı gerçekten hakikatin bütün yeni görünümlerine, gizlerini açımlayan bu aydınlığa sırtını dönerse, ve bu aydınlığa rağmen hâlâ süren karanlığı hayranlıkla seyrederse, teorik insan yenilmiş karanlığın bu oyununa doyar ve en yüce neşesini hiç durmadan zaferle dolu ve kendi gücüyle kendini ortaya koyan yeni bir hakikatin gelişiyle bulur.*"(ay.yap. s:135)

Sanatçıların oluşum sürecini, belki hâlâ inorganik doğanın kimyasal dönüşümlerini, bir gücün oynadığı mimik, öykünmeci roller olarak adlandırmak gerekir: ama bu gücün oynayabildiği daha *pek çok* roller var.

53

Felsefenin bir sanat mı yoksa bir bilim mi olduğunu bilmek büyük bir sıkıntı.[13] Amaçları ve üretimi, anlamı ve verimi bakımından bu bir sanattır. Ama aracı bakımından, kavramlarla tasarımlaması ve temsil etmesi açısından bilimle bir ortaklığa sahip. Bu bir şiir formudur. Onu sınıflandırmamak gerekir: bu nedenle de bir kategori bulmak ve onu nitelendirip kesin biçimde belirlemek zorundayız.

Filozofun doğal betimlemesi. – o icat ederken, hayal kurarken bilir ve bilirken de icat eder, hayal kurar.

O büyümez, öteki bilimlerin gittiği yolu felsefe izlemez demek istiyorum: filozofun bazı egemenlik alanları bilimin elleri arasından azar azar, yavaş yavaş geçse bile. Herakleitos asla yaşlanmayacak. Deneyin sınırları dışındaki bir şiirdir bu, *mitsel içgüdünün* uzatılması; esas olarak da imgelerde. Matematiksel betimleme felsefenin özüne ait değildir.

Miti biçimlendirici güçler tarafından bilginin aşılması. Kant dikkate değer – bilme ve inanma! *Filozoflar* ile *din kurucuları* arasındaki yakın akrabalık.

Tuhaf sorun: felsefi sistemlerin çözülüp dağılması! Sanat için olduğu gibi bilim için de hiç işitilmemiş bir şey bu! Dinlerle birlikte *benzer biçimde* yolalır gider: bu dikkate şayan ve karakteristiktir ve de anlamlıdır.

54

Anlığımız, anlama yetimiz yüzeysel bir güçtür, *yapaydır*. Bu "*öznel*" olarak da adlandırılır. *Kavramlar* aracılığı ile bilir: düşünmemiz bir sıralama, sınıflandırma, bir adlandırmadır, bu yüzden insanın özgür iradesine, seçme ve istemesine bağlı bir şeydir ve şeyin kendisine kadar ulaşmaz. Bu anlık yalnızca *hesapedilerek* ve

[13] Nietzsche felsefeyi, sanata ve bilime üstün bir yönetici öge yapmak ister, buradan bilim doğar ama geriye kalan tortu esas itibariyle sanattır.

sadece mekânın formları içinde insanın saltık bilgiye sahip olduğu şeydir; bilinebilir herşeyin son sınırları *niceliklerdir*, hiçbir niteliği anlamaz sadece niceliği anlar.

Böyle yapay bir gücün amacı, maksadı ne olabilir?

Kavrama önce imge karşılık gelir, imgeler özgün, kaynak düşüncelerdir, yani gözün aynasında toplaşıp odaklanmış şeylerin yüzeyleri.

İmge birdir, tektir, öteki *aritmetik işlemdir.*

İnsan gözündeki imgeler! Bu bütün insani varlığa hâkim olur: göz açısından! Özne! *Kulak* sesi işitir! Aynı dünyanın, mükemmel ve şaşırtıcı, bambaşka, tümüyle başka bir kavranışı.

Görüşün kesinsizliği, belirsizliği üzerine dayanır sanat.

Kulakta da, ritmde, uyum ve dengede, canlılıkta vb. aynı kesinsizlik ve belirsizlik. Ve bunun üstünde sanat yeniden yeralır, bir kez daha yükselir.

55

Aynanın imgesinin *büyük izlerini, çizgilerini* bize yoğun biçimde algılattıran içimizdeki, bizdeki güçtür ve gerçek kesinsizlik, belirsizlik ötesinde aynı ritm üzerinde vurgu yapan da yine bu güçtür. Bu *sanatın gücü* olmalı; zira o *yaratır*. Onun temel hedefi, asıl gayesi *unutmak, görmemek ve işitmemektir*. O halde bilime karşıdır o: zira sanat her algılanana aynı ilgiyi göstermez.

Sözcük yalnız bir imgeyi, oradan da kavramı içerir. Düşünce demek ki sanatsal büyüklükleri dikkate alır, sayar. Her adlandırma, sıralama imgeye ulaşmak için bir eğilimdir.

Hakiki her *varlıkla* olan bağımız, ilişkimiz yapaydır, biz imgenin, simgenin dilini konuşuyoruz: daha sonra buna da başlıca çizgileri, hatları güçlendirerek ve ikinci derecedekileri unutarak sanatçı gücüyle bir şeyler ekliyoruz.

56

Sanatın savunması – Halk içindeki kamusal, siyasal ve toplumsal yaşamımız sonunda bencilliklerin, egoizmlerin bir dengesine ulaşır: problemin çözümü: en küçük bir sevgi gücü olmadan bir tek çıkarcı egoizmlerin ihtiyatkârlığıyla hoşgörülebilen, bencilliklerin sakınımlılığıyla tolere edilebilen bir varoluşa nasıl ulaşılır?

Zamanımız din için olduğu gibi sanat için de kin duymakta,

düşmanlık beslemekte, bir kine sahip. O ne ötedünyanın vaadine boyun eğmek ne de budünyanın sanatsal bir dönüştürülmesi vaadine teslim olmak ister. O buna, gereksiz, boş, yararsız "*şiir*" için, şaka ya da eğlence vb. için bağlanır. Ozanlarımız *zevke, keyfe yatkın gibidirler*. Ama sanat ne denli korkunç ciddi! Yeni metafizik ne denli korkunç ağırbaşlı! Dünyayı sizin için titreyeceğiniz imgelere taşımak, simgelere aktarmak istiyoruz. Bu bizim elimizde, gücümüz dahilinde! Kulaklarınızı tıkarsanız eğer, gözleriniz mitimizi görecek. İlenmelerimiz, lanet okumalarımız size ulaşacak!

Bilim nihayet yararlılığını göstermeli! Egoizmin, bencilliğin hizmetinde o besleyici, doyurucu oldu: Devlet ve toplum amaçları için onu sömürmek üzere kendi hizmetlerine aldılar.

Normal durum *savaştır: barışı* sadece belli dönemler için sonuçlandırır, geçici bir sonuca bağlarız.

57

Yunanlıların kendi sanatları döneminde nasıl felsefe yaptıklarını bilmek benim için önemli.[14] *Sokratesçi* okullar bir güzellik okyanusunun ortasında duruyorlardı – onlarda neyin ayırdına varılır? Sanat için olağanüstü bir harcama yapıldı. Sokratesçiler bu yüzden düşmanca bir davranışı veya kuramsal bir tavrı benimsediler.

Tam tersine bir kısmı için, eski filozoflarda, tragedyayı yaratana benzer bir içgüdü hâkim.

58

Filozof kavramı ve tipleri – Herkesde ortak olan nedir?

İster kültürünün(uygarlığının) ürünü olsun, ister ona düşman olsun.

O, plastik sanatçılar gibi düşünsel seyre, spekülatif temaşaya dalmış, dindarlar gibi merhamet gösteren, bilim adamı gibi mantıksaldır: evrenin bütün vurgularını, tonlarını kendi içinde titreştirme ve bu senfoniyi kavramlarla kendi dışında ifade etme yolunu arar. Makrokosmosa, büyük evrene kadar şişip kabarma ve bununla

[14] Bu gizi, bu bilmeceyi çözmek, Nietzsche'nin girişimi için zorunludur; çünkü o Yunanlıları taklitetmek, onlara öykünmek ve bir uygarlığı, kültürü yeniden başarılı kılmak ister. Ne var ki "*Çatışan Bilim ile Bilgelik*" adlı çalışmasındaki metinlerde ortaya koyduğu gibi iki nedenden dolayı Grekler bu konuda başarısız olmuşlardır: 1) Pers savaşları, 2) Sokrates.

düşünlenmiş gözlem – bütünüyle metamorfoza, başkalaşıma uğrayan, biçiminin ötesine geçen ve bu arada kendisini dışarıya yansıtma bilincinde kalan dramatik bir oyuncu, aktör ve ozan gibidir. Bunun üzerine bir duş gibi akan diyalektik düşünce.

Dikkate değer, tuhaf Platon: diyalektiğin coşkulu tutkunudur, yani bu düşünlemenin.

59

Filozoflar. Filozofun doğalbetimlemesi(fizyografisi). Sanatçı ile bilim adamının yanında filozof.

Sanat aracılığıyla bilginin içgüdüsüne ve kavram sayesinde de birliğin dinsel içgüdüsüne hakimolma.

Kavrama ve soyutlamanın yan yana gelmesi tuhaf.

Uygarlık(kültür) için anlamı ve sonucu.

Boşluk olarak metafizik.

Geleceğin filozofu? O, bütün ihlâllere, haddini aşmalara ve zorbalıklara karşı bir tür genel Güvenlik, sanatçı ise bir uygarlığın(kültürün) yüksek Mahkemesi olmalıdır.

60

Felsefi düşünceyi bütün bilimsel düşüncenin tam ortasına yerleştirmeli: kendi her türlü olasılığı içinde bile: o hafif destekler üstünde sıçrayarak ilerler: sihirli, çekici imge kendisine göründükten sonra anlık, anlama yetisi daha iyi destekler arayarak arkasında zorlukla nefes alır. Büyük mekânların sonsuz hızdaki uçuşu! Bu yalnızca çok büyük bir hız mıdır? Hayır. Bu imgelemenin, hayalgücünün kanat çırpışıdır, yani bir olanaktan diğerine sıçrama, hepsinin geçici olarak kesinliklermiş gibi alındığı şeylerdir. Burada ve orada, bir olanaktan bir kesinliğe ve yeniden bir olanağa.

Peki nedir böyle bir "olanak"? Bir fikir birden örneğin "belki ortaya çıkabilirdi". Ama bu fikir nasıl *geliyor*? Bazen beklenmedik biçimde, rastlantıyla, dışarıdan: bir karşılaştırma, birkaç analojinin, bazı benzeştirmenin keşfi burada yer alır. O zaman bir yayılım araya girer. İmgeleme, hayalgücü *benzerlikleri hızlıca görmeye* yönelir. Düşünleme (Reflexion) kavram kavram ölçer ve tahkikeder, doğrular. *Benzerlik nedensellikle* yer değiştirmelidir.

"Bilimsel" düşünce ile "felsefi" düşünce sadece *doz, miktar ve derece* bakımından mı birbirlerinden ayrılırlar? Ya da hâkim oldukları alanlar bakımından belki de.

61

Bilimden ayrı, onun dışında bir felsefe yoktur: işte burada da aynı biçimde düşünüldüğü gibi. *Kanıtlanamayan* bir felsefenin hâlâ bir değere sahip olması olgusu ile dahası bilimsel bir önermenin çoğu kez böyle bir felsefe yapmanın estetik *değerinden* kaynaklanması bir gerçek, yani onun güzelliğinden ve yüceliğinden ileri gelmesi bir vakıa. Felsefe yapmak, kendisini felsefi bir temellendirme ve kurulum, bir konstrüksiyon gibi kanıtlayıp gösteremese de, hâlâ *sanat yapıtı* gibi varlık sunar. Ama bilimsel konuda da aynı değil midir? – Başka deyişle: karar veren *bilginin saf içgüdüsü* değil ama *estetik* içgüdüdür: Herakleitos'un az kanıtlanmış felsefesi, Aristoteles'in bütün önermelerinden daha üstün bir sanat değerine sahiptir.

Bilgi içgüdüsü demek oluyor ki bir halkın kültüründeki(uygarlığındaki) hayalgücü, imgeleme gücü tarafından yönetilmekte. Burada filozof *hakikatin* çok daha üstündeki *tutku, pathos* ile doludur: bilgisinin değeri ona kendisinin *hakikatini* garanti eder. Bütün verimlilik, doğurganlık ve bütün devindirici güç *geleceğe çevrilmiş, ileriye atılmış* bu bakışlarda yatar, onlara bağlıdır.

62

İmgesel üretimin, hayalgücüne dayalı yaratımın nasıl yeraldığı gözde gözlemlenebilir. Benzerlik en atak, en cesur gelişmeye götürür: ama bütün öteki ilişkilere, bağıntılara da, karşıtlık karşıtlığı, kontrast kontrası çağırır ve bu durmaksızın sürüp gider. Burada anlığın, anlama yetisinin, intellektin olağanüstü üretimi *görülür*. İmgelerden oluşmuş bir yaşamdır bu.

63

Aranılan şeye, imgelem, hayalgücü*(Phantasie)* sayesinde, düşünerek önceden sahip olunması gerekir – düşünleme*(reflexion)* ancak daha sonra yargıda bulunabilir. Bunu akıp giden ve sıkça doğrulanan bağlantılarla, zincirlenmelerle ölçerek yapar.

İmgelerden oluşan bir düşüncede tam anlamıyla "mantıksal olan" ne vardır?

Makul, sağduyulu insanın artık imgeleme yetisine az ihtiyacı

vardır ve zaten ona da daha az sahiptir.

Her koşul ve durumda *sanatçıya* özgü bir şey olan formların bu üretimi ile birlikte belleğe bazı şeyler girer: *bellek şu ya da bu formu ayırt eder* ve onu güçlendirir. Düşünmek, ayırt etmektir.

Beyinde düşünmek için kullanılmayan pek çok imgeler dizisi bulunur: anlama yetisi, anlık benzer imgeleri hemen ayırıp seçer, seçilmiş imge yeniden bir imgeler bolluğu üretir: ama anlık bunlar arasından bir imgeyi yeniden çabucak seçer ve bu böylece sürüp gider.

Bilinçli düşünme tasarımlar arasında bir seçmeden, bir tercihten başka bir şey değildir. Soyutlamaya değin uzun bir yol vardır.

1) İmgeler bolluğunu üreten güç; 2) Benzer olanı ayırıp seçen ve onu güçlendiren, vurgulayan güç.

Ateşi yüksek hastalar duvarların ve halıların üstünde hep aynı işlemi yaparlar, yalnız sağlıklı olanlar halıyı yansıtırlar.

64

Burada çift yanlı bir sanatsal güç, sanatçının çifte gücü vardır: imgeleri üreten ve onları seçen.

Düş dünyası bunun doğru olduğunu kanıtlar: insan onda soyutlamaya dek devam etmez ya da: göz aracılığıyla hücum eden, üşüşen imgeler tarafından ne biçimi değiştirilir ne de devam edilip izlenir.

Bu güç çok yakından dikkate ve ele alındığında, burada artık tümüyle özgür sanatsal bir buluş yoktur: bu ihtiyari, keyfi öyleyse olanaksız olacak bir şey gibidir. Ama bir yüzey üstünde görülen sinirsel aktivitenin, hareketliliğin çok ince ışınımları, tıpkı Chladni'nin[15] akustik figürlerinde olduğu gibi, sesin kendisine aittirler: böylece bu imgeler altta işleyen sinirsel aktiviteye bağla-

[15] Ernst Chladni -- 1756'da Wittenberg'de dünyaya gelmiş, 1827'de Breslau'da yaşamdan ayrılmış Alman fizikçi. Katılarda titreşim devinimlerini incelemiş, çubukların boyuna titreşimlerini bulmuş ve burulum salınımları yasalarını açıklamıştır. 1800'lere doğru levhaların üstüne ince kum dökerek titreşimleri deneysel olarak araştırmış ve düğümlerle karınların yerlerini belirleyen "*akustik şekiller*" elde etmiştir. Org borularından çıkan notalarla çeşitli gazlarda ses hızlarını ilk belirleyen de odur. Uyumların ve kakışmaların(dissonance) nedenini açıklamış(1798), işitilebilir seslerin sınırını ölçmüş ve değişik müzik aletleri yapmıştır. 1794'de göktaşlarının kozmik kökenini ilk kez ortaya koyan da odur.

nırlar. En hassas, duyarlı biçimde salınımlar ve titreşimler! Sanatsal süreç fizyolojik bakımdan saltık biçimde belirlenmiştir ve zorunludur. Her türlü düşünce bize yüzeyde ihtiyari gibi, keyfimize göre gibi görünür: sonsuz etkinliği, aktiviteyi farketmez, sonsuz hareketliliğe dikkat etmeyiz.

Beyinden yoksun sanatsal bir önceliği düşünmek güçlü bir insantutkusundan (anthropopathie) kaynaklanır: ama aynı şey istençten, moralden, vb.den de kaynaklanır.

Arzu boşalmayı seven ve beyne kadar bir basınç uygulayan fizyolojik bir üstün-işlevden başka bir şey değildir.

65

Çıkarılan sonuç: bu yalnızca bir dereceler ve nicelikler sorunudur: bütün insanlar sanatçıdırlar, filozofturlar, bilim adamıdırlar vb.[16]

Bizim değer biçmemiz, değerlendirmemiz niceliklerle ilgilidir, niteliklerle değil. *Büyük olana* saygı duyarız, yani *anormale* de.

Zira küçük nedenlerin büyük etkilerine duyulan saygı, bütün küçük nedenlerin orantısızlığı ile vardıkları sonuç karşısında hissedilen şaşkınlıktan başka bir şey değildir. Bu yalnızca çok sayıdaki etkileri toplayarak ve onlara büyüklüğün izlenimine sahip olduğumuz bir birlik gibi bakarak, başka deyişle, bu birlik sayesinde büyüklüğü *ürettiğimiz* bir durumdur.

Ancak insanlık sadece *nadir olana, büyük olana* saygı besleyerek, saygı duyarak büyür. Yanlışlıkla, örneğin *mucize* gibi, nadir olana, büyük olana inanılmış olsa bile, bu etkiyi yaratır. Korku insanlığın en iyi yanıdır.

Görsel imgelerin[17] seçimini sürdürmeye izin veren olarak görü-

[16] Bu düşünce bu metinler grubunun birinci aforizmasına göndermede bulunuyor.

[17] Düş (das Träumen) kavramı, "*Tragedyanın Doğuşu*"nda ortaya konan ve savunulan bir öneme sahiptir; bu kavram, yani rüya, görsel imgeler ile sanatın söylediklerinin, sözlerinin, dile getirdiklerinin "*Apolloncu bölgesi*"nde yeralır: "*Gecelerimizin rüyasının, düşünün, bu gizemli özünün, dış görünüşümüzü yansıtan doğal yapımız karşısında, eşit öneme sahip olduğunu vurgulamak isterim.*"(ay. yap. s:45) Apollon bize "*özgürleştirici bir görüş*", bir "*uzgörü*" sunar. Bu düşüncenin, Sigmund Freud'un "*Rüyaların*

len hayalgücü, dikkate alınan düşlemgücü.

Anlığın egemen alanında niteliksel olan her şey sadece *nicelikseldir*. Niteliklere kavram tarafından sevkedilir, sözcük tarafından götürülürüz.

66

Belki de insan hiçbir şeyi *unutamaz*.[18] Görme ve bilme işlemi, onu tümüyle yenibaştan silmenin mümkün olmasından çok daha fazla karmaşıktır; başka türlü söylersek, beyin ve sinir sistemi tarafından bir kez üretilip ortaya konulmuş olan bütün formlar bundan sonra sık sık tekrarlanırlar. Aynı sinirsel etkinlik, aktivite aynı imgeyi doğurur, yeniden üretir.

67

Her bilgiye özgü malzeme, gereç[19] hoşlanma ve hoşlanmamanın, zevk alma ve almamanın en hassas duyumlarında, en ince izlenimlerinde yeralır: sinirsel etkinliğin haz ve acı içinde formlar tasarlayıp çizdiği yüzey üzerinde hakiki sır bulunur: yeni duyum ya da izlenimleri de doğuran *formları* aynı zamanda ortaya atan duyum veya izlenimdir bu.

Tam uygun ve müsait devinimlerde kendini ifade eden hoşlanma ve hoşlanmamanın, haz alma ve almamanın izleniminin özüdür bu; öyle ki bu tam uygun devinimler *imge* izlenimini üretsin diye öteki sinirleri yeniden izlenime taşırlar, götürürler.

İmgelerden oluşan düşüncede de darwinizmin hakkı vardır: çok güçlü imge daha az önemli imgeleri yıkıp geçer, yok eder.

Düşüncenin arzulama veya arzulamama, haz alma ya da alma-

Yorumu"nu etkilediğini anımsayalım.

18 Nietzsche'nin, bütün geçmişi koruyup saklayan bir belleğin varlığı düşüncesi, Bergson'un "*saf anımsama*" *(souvenir-pur)* kuramına yaklaşır. "*Saf anımsama*", bilince varlığını hatırlatmasa bile, kendisini ortadan kaldırıp yoketmez.

19 Nietzsche entelektüel düşüncenin türemesinde ve gelişmesinde mümkün olduğu kadar uzağa ve derine, hoşlanma ve hoşlanmamanın izlenimine, haz alma ve almamanın duyumuna kadar gitmeyi, yani imgelerin doğacakları duygusal, duyumsal ve izlenimsel kökene değin inip esaslı biçimde izlemeyi amaçlar.

ma ile ilerlemesi tümüyle esas olandır: bunun hakiki bir sakınca ya da terslik yarattığı bir kimse buna kesinlikle daha az yatkın ve hazırdır, ve daha az yolalacaktır: kendini zorlar ve bu alanda hiçbir şey işe yaramaz, yararlı değildir.

68

Bazen atlamalarla sonuç çıkarılmış kısım, sıçramalarla elde edilmiş alan üzerinde, vardığı kendi sonuçları bakımından, sanki hakiki ve verimli imiş gibi kanıtlamada bulunulur.

Dahi bir bilgin tam olarak doğru bir *önsezi* tarafından yönlendirilir mi? Evet, o yeterli destekler olmadan da *olanakları* kesinlikle görür: ama onun dehası böyle herhangi bir şeyi olanaklı diye savunması olgusunda kendini gösterir. Kanıtlanabilmeye az yakın olanı bile hemen kestirir.

Bilginin kötü kullanımı – malzemelerin sonsuzca devşirilip bir araya getirilişlerinin ve deneylerinin tekrarında sonuca pek az ipuçlarından, izlerden varılır. Filolojide de bu aynıdır: Malzemenin tamamı, bütünü pek çok durumda yararsız bir şeydir.

69

Ahlaksal olanın da anlıktan(Intellekt) başka bir kaynağı yoktur, ama birbirine bağlı imgeler zinciri burada sanatçı ve düşünürde olduğundan başka türlü işler: imge *eyleme* iter, edimde bulunmaya sürükler. Benzerlik duyumu, kimliğin saptanması, çok kesin olarak zorunlu bir önvarsayım, önkabuldür. Ardından, daha sonra özel bir acının anısı. O halde iyi olmak şöyle birşeydir: *çok kolayca ve çok çabukça* kimliği saptamak. Bu tıpkı oyuncuda, aktörde olduğu gibi bir metamorfoz, bir dönüşümdür.

Bütün doğruluk ve dürüstlük, bütün namus ve hak hukuk tersine *bencilliklerin bir dengesinden*[20] kaynaklanır. Haksızlığa uğrama-

[20] Nietzsche, "*bilen*" ve "*ahlaka göre davranan*" varlığın bu temel yapı ve özelliklerine bir ad vermekte gecikmeyecektir: "*Güç İstenci*" ya da "*Gücü İsteme*". O, doğacı, natüralist biri olarak ahlakın ve bilimin köken ve kaynağını tüm hakikat diye, canlı bir varlığın duyarlığında ve etkinliğinde keşfeder; bu varlık kendi ortamında kendi eylemini yapılandıracak olan imgelerin ve şemaların aracılığıyla arzulama ve arzulamamayı, hoşlanma ve hoşlanmamayı sağlar ve bunun için direnmek ve savaşmak zorundadır. 69. ve 71. paragraflar birbirine yaklaşırlar.

mak, zarar görmemek için birbirini karşılıklı tanıma. O halde bu durum ihtiyattan, temkinlilikten doğar. Katı, sıkı ilkeler biçimi altında bu başka bir havaya bürünür: karakterin *sağlamlığı*. Sevginin ve hukukun karşıtlığı: doruk noktası, dünyaya kurban olma.

Haz almamanın, arzulamamanın mümkün duyularının yığılması dürüst, namuslu insanın eylemini belirler: o yakınına yapılan saldırı salvolarını deneysel olarak tanımakla kalmaz, kendisine yapılan saldırıları da bilir. Bunun rövanşı olarak, buna karşılık Hıristiyan ahlakı antitezdir, karşısavdır: o, kendisinin yakını ile özdeşleşmesi üzerinde yeralır; başkalarına iyilik yapmak burada kendine iyilik yapmaktır, başkalarının acılarına ortak olmak kendi acısına ortak olmak, onu paylaşmaktır. Sevgi bir birlik arzusuna bağlanmıştır.

70

İnsan hakikati ister, doğruluğu gereksinir ve onu insanlarla moral alışverişinde, ahlaksal ticaret ilişkisinde ve içinde gerçekleştirir; bütün ortak yaşamın üzerinde yeralan budur. Karşılıklı yalanların kötücül peş peşe gelişi önceden sezilir. İşte oradan *hakikat ödevi, doğruluk görevi* doğar. Burada korkulacak hiçbir zararlı etki bulunmadığı için epik anlatıcıya *yalan söyleme* izni verilir. – Demek yalanın kabuledilebilir, hoşgörülebilir bir değerinin olduğu yerde ona izin verilir: yalanın benimsenmesinin, yalana rıza gösterilmesinin ve güzelliğinin zarar vermeyeceği tahmini ve ümidiyle. Böylece dinadamı, rahip tanrılarının mitlerini hayal eder, imgeler: yalan onların büyüklüğünü haklı çıkarır. Özgür, serbest yalandan mitsel duyguyu yeniden canlandırmak olağanüstü zordur. Büyük yunan filozofları yalanın bu haklı çıkarılması içinde hâlâ bütünüyle yaşıyorlar.

Hakikat hakkında hiçbir şeyin bilinemediği yerde yalana izin vardır.

Her insan rüyasında geceyi sürekli yanıltmaya koyulur.

Hakikate ulaşma, doğruluğa varma çabası, hakikate yönelme arzusu insanlığın sonsuz derecede yavaş elde ettiği bir şeydir, bir kazanımdır. Tarih duygumuz, tarihsellik duygumuz dünyada çok yeni olan bir şeydir. Sanatı tümüyle ezip geçmesi de mümkün olacaktır.

*Her ne pahasına olursa olsun hakikat söylemi sokratik*dir.

71

Hakikat ile yalan fizyolojik düzendedirler.[21]

Moral yasa olarak hakikat – ahlakın, moralin iki kaynağı.

Etkilere göre yargıda bulunulan, yargılanan hakikatin özü.

Etkiler, "kanıtlanmayan hakikatler"in kabulüne götürür.

Güç sayesinde canlı bu tür hakikatlerin çatışmasında başka bir yol bulma ihtiyacı kendini gösterir. Buradan kalkıp her şeyi aydınlatarak olsun, örneklerden, fenomenlerden yola çıkıp kendini hakikate yükselterek olsun.

Mantığın mükemmel buluşu.

Mantıksal güçlerin ilerleyici üstünlüğü ve baskısı ile bilmenin *mümkün* olduğu ve bilinmesi olanaklı olan şeyin sınırlanması.

Sanatsal güçlerin sürekli tepkisi ile bilinmiş olmaya değer şeyin sınırlandırılması (*etkiye* göre yargıda bulunulmuş).

72

Filozofun çatışması. Evrensel içgüdüsü onu vasat, ortalama bir düşünmeye, sıradan bir düşünceye zorlar, kendi görüş açısının genişliği tarafından üretilen, hakikatin sınırsız tutkusu onu *iletişime* iter ve bu da yeniden mantığa.

Bir yandan her şeyi giderek zehirleyen ve yanıltan *mantığın iyimser bir metafiziği* üretilir. Biricik usta, efendi, mutlak hükümdar olarak mantık yalana sürükler: zira o tek usta da değildir.

Hakikatin öteki duygusu, gücün kanıtı olan *sevgiden* gelir.

[21] Sanatın yeni anlaşılışı ve saygınlığı, Nietzsche'ye göre, sanatçı ile sanat amatörü arasında anlaşarak istenmiş ve paylaşılmış olan bir yalanın organizasyonu ve yayın yoluyla yaygınlaştırılmasıdır. "*Tragedyanın Doğuşu*"nda betimlediği gibi, sanat yalan söyler, ama etkilemek ve etkilenmek için biz, yapay, sahte, yapmacık olmayan estetik bir oyunu oynarız. Estetik biçimde, yani etimolojik açıdan, sözcüklerin kökenlerine dayanarak ve sığınarak, duyumlarımızda etkilenir, içimizdeki bütün titreşen tellerimizde duygulanırız ve eriyip yokoluruz. Bu oyun bilginlerin utancı olan ve yüzkarası maskesini düşürebilen bilimsel hakikatten çok daha hakikidir. Sanatçıya gelince o böyle bir suçlanma riskiyle karşılaşmaz.

Hakikatin *sevgi* yoluyla *mutlu kılıcı* ifadesi: iletişim ve paylaşım içinde bulunmaması gereken, ama mutluluğu aşırı çoğaltan şeye kendisini zorlayan birey özel bilgilerle ilişki içindedir.

73

Saltık biçimde doğru, hakiki olmak – yalancı bir *doğadaki* insanın kahramanca ve muhteşem hazzı! Ancak bu sadece *çok göreli biçimde mümkündür!* Trajiktir bu! *Kant'ın trajik problemidir* bu. Sanat şimdi tümüyle yeni bir saygınlık kazanır. Bilimler buna karşılık bir derecc geriye düşmüşlerdir.

Sanatın hakikati, doğruluğu: o şimdi tek samimi, içten olandır.

Böylece geniş bir dönemeci katederek *doğal* davranışa (Greklerinkine) geri dönmüş oluyoruz. Bilgi üzerine bir uygarlığı(kültürü) kurmanın olanaksızlığı kanıtlanmıştır.

74

Stoacıların ahlaksal (etik) güçlülüğünün ne dereceye kadar kuvvetli olduğu kendi ilkesini(ya da ilkelerini) irade özgürlüğünün lehine ortaya koymalarında görülür.

Ahlak (moral) kuramı için: politikada devlet adamı hasmının, rakibinin eylemini her zaman önceden sezer ve önlcmini alır, ilk harekete geçen olur: "Eğer ben yapmazsam, o yapar." Politik bir ilke olarak alınmış bir tür *meşru müdafaa*. Savaşın görüş açısı da budur.

75

Normativ teolojisiz, kuralcı ve düzgüsel tanrıbilimsiz eski Grekler: her biri istediğine inanabiliyor ve ona bir şey ekleme hakkına sahip.

Greklerdeki felsefi düşüncenin olağanüstü hacmi, oylumu(çağlar boyunca teoloji olarak uzayıp gitmesiyle).

Büyük mantık güçleri örnekle özel sitelerdeki kült çevrelerinin buyruklarıyla kendilerini kanıtlarlar.

Kendi fantazmaları, hayal ürünleri içindeki alegoriye benzeyen, gizil anlamlı *plastik* olmayan Orfeus törenleri, orfik eğlenceleri.

Stoacıların tanrıları sadece büyük olan ile ilgilenirler, küçük ve

bireysel olanı ihmal ederler.

76

Schopenhauer, ahlak(moral) felsefesinin gelenek ve görenekler, töreler üzerindeki etkisini kabul etmez: sanatçı nasıl kavramlara göre yaratmazsa. Şaşırtıcı! Her insanın akıllı, anlayan bir varlık olduğu çok önceden beri doğrudur (sayısız kuşaklar tarafından koşullanmış!). Ama tahrikin ve etkilemenin belirlediği duyumların çok güçlü uyarısı sayesinde kavramlar aracılığıyla bu moral güçleri *kuvvetlendiren* bir işlemde bulunur. Yeni hiçbir şey biçimlenmez, ama yaratıcı enerji bir köşede toplanıp yoğunlaşır. Örnekle kategorik buyruğun çıkarsız erdem izlenimini iyice güçlendirdiği gibi

Çok üst düzeydc ahlaksal, bireysel insanın taklidin cazibesine kapıldığını, onu işlediğini burada da görüyoruz. Filozofun çoğaltıp yayması gereken bir cazibe, yaymak zorunda olduğu bir sihirdir bu. En üstün örnek için yasa olan şey giderek en genel yasa değerinde olmak zorundadır: bu başkaları için sadece bir *engel* olsa da.

77

Dünyaya karşı her bilimin, her felsefenin, her dinin süreci: o en kaba insanbiçimciliklerle, antropomorfizmlerle işe başlar ve *kendini arındırmayı asla bir yana bırakmaz.*

Birey yıldızlar sistemini bile kendi hizmetkârı veya kendisine bağlı uyruğu gibi görür.

Grekler mitolojilerinde tüm doğayı kendi içlerine çekmişler ve içlerinde eritmişlerdir. Doğayı sadece insan-tanrıların bir tür maske takmış aldatmacası ve kılık değiştirmiş yanıltmacası gibi görüyorlardı. Bu yüzden bütün gerçekçilerin karşısındaydılar. Hakikat ile görünüş, hakikat ile gerçek arasındaki karşıtlık onlarda derindi. Başkalaşımlar, metamorfozlar onlar için spesifik, kendine özgü şeylerdi.

78

Sezgi(Anschauung), türün kavramlarına ya da tamamlanmış yetkin tiplere bağlanır mı? Ama tür kavramı her zaman iyi bir örneğin uzak gerisinde bulunur, yetkinlik, kusursuzluk tipi gerçekliğin üstüne taşar, boşalır.

Ahlaksal insanbiçimcilikler(etik antropomorfizmler).
Anaksimandros: adalet
Herakleitos : yasa
Empedokles : sevgi ve Nefret

Mantıksak İnsanbiçimcilikler(lojik antropomorfizmler).
Parmenides : saf varlık
Anaksagoras: nous(νοῦς)
Pythagoras : her şey sayıdır.

79

Evrensel tarih, önemli felsefi bilgilere göre ölçülüp değerlendirildiğinde ve kendilerine düşman olan dönemler bir yana bırakıldığında çok kısa sürenlerdendir. Orada, Greklerde, hiçbir başka yerde karşılaşmadığımız bir etkinlik ve yaratıcı bir güç görüyoruz: en büyük dönemi onlar işgal ediyorlar, dolduruyorlar, bütün tipleri gerçekten onlar ürettiler.

Onlar *mantığın* kâşifleridir, *mantığı* bulup ortaya çıkaran kimselerdir.

Dil, mantığın üretilmesinde, yaratılmasında insanın kapasitesine daha önce ihanet etmedi mi? Hayranlığa fazlasıyla değen kesinlikle bu mantıksal operasyon ve ayırmadır. Ancak dil bir defada doğmadı, o son derece uzun dönemlerin *mantıksal* sonucudur. Bu konuyu ele alıp incelerken içgüdülerin doğuşunu düşünmek gerekir: çok ilerleyerek gelişmişlerdir onlar.

Dilde emanete bırakılan, emaneten saklanıp korunan binlerce yılın tinsel, manevi etkinliği.

80

Dünyanın ne kadar sonsuzca karmaşık olduğunu insan yalnız çok yavaş keşfeder. Önce onu tümüyle basit olarak düşünür, hayal eder, tıpkı kendisinin olduğu gibi yüzeysel de.

Kendisinden yola çıkar, hareket eder, doğanın en geç ortaya çıkan sonucundan yani, ve güçleri, en baştaki ilk güçleri, bilincinde olup biten şeyle aynı biçimde tasarımlar, düşünür. *En karmaşık mekanizmaların etkilerini*, beyninkileri, ilk baştakilere özdeş etkiler olarak alır. Çünkü karmaşık mekanizma kısa bir zaman içinde anlama yetisini üretir, anlığı oluşturur; dünyanın kısa bir zamandan

beri varolduğunu sanır: Yaratıcıya uzun zamana mal olamamış olduğunu düşünür.

"*İçgüdü*" sözcüğüyle bir şey açıklamış olduğuna da inanır ve eylemleri, şeylerin ilk baştaki oluşumu içindeki bilinçdışı ereksselliğe kolayca bağlar.

Uzay, zaman ve nedenselliğin duyumu ilk *duyumlama* ile birlikte verilmiş gibidir.

İnsan dünyayı kendini tanıdığı ölçüde tanır: kendisine ve kendine özgü karmaşıklığına şaşırıp hayret ettiği ölçüde derinliği, örtüsünü ona açar.

81

İnsanın ahlaksal, sanatsal, dinsel gereksinimlerini mekanik gereksinimler gibi dünyanın temeli olarak almak ussaldır da: ne sarsıntıyı, şoku (Stoβ) ne de çekimi, ağırlığı (Schwere)biliyoruz.(?)

82

Hiçbir tikel, özel *nedenselliğin* hakiki özünü bilmiyoruz. Saltık şüphecilik: sanatın ve yanılsamanın zorunluluğu. Belki ağırlığı, çekimi, güneş sisteminin tümüyle birlikte uçsuz bucaksız bir takım yıldızının etrafında dönen eterin hareketiyle açıklamak gerekir.

83

Varoluşun ne metafizik anlamı, ne etik anlamı, ne de estetik anlamı *kanıtlanıp gösterilebilir*.

Evrensel düzen, evrenin özü olarak kavranan, korkunç evrimlerin çok sancılı, zahmetli ve çok yavaş hülasası, sonucu. – Herakleitos!

84

Dünyadaki bütün kurulum ve kurmaların, bina ve inşaların, konstrüksiyonların insanbiçimcilikler olduğunu göstermek, antropomorfizmler olduğunu kanıtlamak gerekir: Evet, bütün bilimlerin, eğer Kant haklı ise. Doğrusunu söylemek gerekirse, burada bir kısır döngü var: eğer bilimler haklıysa, Kant'ın ilkelerine tutunamayız, bağlanamayız, eğer Kant haklıysa, o zaman da bilimler haksızdır.

Kant'a karşı, onun bütün tezlerini kabul etmek için, dünyanın bize göründüğü gibi olduğu güçlü *olanağının* varlığını yadsıyacak

her zaman bir şey vardır. Kişisel bir görüş açısından bu bütüncü konum ve duruş benimsenebilir ve kullanılabilir değildir; kimse bu şüphecilik içinde yaşayamaz.

Bu şüpheciliği aşmalıyız, onu *unutmamız gerekir*. Ama bu dünyada ne çok şeyi unutmamamız gerekiyor! (Sanat, ideal form, sıcakkanlılık).

Kurtuluşumuz *bilgide* değil, *yaratmada* bulunur! En üstün görünüşte, en soylu duyguda büyüklüğümüz bulunur! Eğer evren bizi hiçbir biçimde ilgilendirmezse, o zaman onu dikkate almama ve aşağılama hakkına sahip olmayı istiyoruz demektir.

85

Son filozofun korkunç yalnızlığı! Doğa onu aptallaştırır, serseme çevirir, akbabalar tepesinde süzülürler. Ve o doğaya bağırır: Unutmayı ver! Unutmak! – Hayır, *Titan gibi acıyı taşır o – ta ki kendisi en üstün trajik sanat tarafından bağışlanana kadar*.

86

"Tin"i, "Ruh"u, beynin ürününü, doğaüstü gibi düşünüp kabuletmek! Onu tümüyle tanrılaştırmak, ne çılgınlık!

Çürüyüp kokuşan milyonlarca dünya arasında, bir defalık mümkün bir dünya! Bu da çürüyüp kokuşmakta! O ilk defa olmadı.

87

a) OIDIPUS

Son filozofun kendi kendisiyle konuşması.

Gelecek dünyanın, sonradan gelen kuşakların tarihinin bir parçası, soy ve sopların tarihinin bir kesiti.

Son filozof diye adlandırıyorum kendimi, çünkü sonuncu adamım ben. Benimle yalnız benden başka kimse konuşmuyor ve sesim ölen birinin sesi gibi geliyor bana! Seninle, sevgili, sevilen ses, seninle, tüm insan mutluluğunun anısının son nefesiyle tek bir saatliğine bu alışverişe sal beni; senin sayende yalnızlığımı değişime uğratıyorum ve bir sevginin ve büyük bir çokluğun, kalabalığın yalanına gizlice katılıyorum, zira yüreğim sevginin öldüğüne

inanmaya karşı çıkıyor, bir türlü katlanamıyor, yalnızlıkların ve yalnızların en yalnızının titreyişine dayanamıyor ve sanki iki imişim gibi beni konuşmaya zorluyor.

Sesimi hâlâ duyuyor musun, sana duyurabiliyor muyum kendimi? Homurdanarak, kızgınlıkla fısıldıyor musun bana? Ve bu dünyanın bağırsaklarını deşmek senin bedduan olsun! Ama o hâlâ yaşıyor ve acımasız yıldızlarının soğukluğu ve görkemli parlaklığı ile sadece beni kıskıvrak bağlıyor, o yaşıyor, hiç olmadığı gibi kör ve aptal biçimde, ve yalnız biri ölüyor, insan.

Ve bununla birlikte! Seni hâlâ işitiyorum sevgili, sevilen ses! Biri ölmekte hâlâ benim dışımda, son insan, bu evrende: son nefesini veriş, senin son nefesin benimle birlikte ölüyor, ne yazık! Çok yazık! Kucağımda son nefesini veren, sefillerin sonuncusu, Oidipus![22]

88

Bilimlerin gelişip serpilmelerinin barbarlaşmış bir uygarlıkta da (kültürde de) mümkün olduğunu çağdaş Almanya örneği ile görüyoruz; yararlılığın da bilimlerle hiçbir işi, ilgisi ve ilişkisi yoktur (fizik ve kimya bilimlerinin kurumlarına bağlanan avantajlar olgusu varmış gibi görünse de ve basit kimyacılar "kapasiteleri" bakımından ünlenebiliyormuş gibi olsalar da!).

O, bilim, kendisi için elverişli yaşamsal bir etere, sfere sahiptir. Çöken bir uygarlık(kültür) (İskenderiye uygarlığı gibi) ile eksik bir uygarlık(kültür)(bizimki gibi) bilimi olanaksız kılmaz. Bilgi, uygarlığın(kültürün) iyi bir tamamlayıcı yedeğidir(Ersatz).

89

Karanlık ve tutulma dönemleri, örnekle Ortaçağ, tıpkı insanın entelektüel dehasının uyku zamanları gibi, gerçekten sağlıklı dönemler midirler?

Yoksa bu *karanlık tutulmalar* daha üstün tasarı ve ereklerin, daha güçlü proje ve istençlerin sonuçları mıdırlar? Eğer kitaplarda onların *yazgıları* varsa, o zaman bir kitabın düşüşe geçişi bazı tasarı

[22] Son insanda ortadan kaldırılan bütün insani yapıdan geriye hâlâ en son sözcüğü mırıldanan bir sesin zayıf soluğunun ritminden başka bir şey işitilmez: ne yazık!

ve ereklere, proje ve istençlere dayalı bir *yazgı* gibi düşünülebilir.

Erekler ve projeler bizi *karmaşıklık ve bulanıklık* içine sokuyor.

90

Filozofta etkinlik metaforlar, eğretilemeler biçimi altında sürüp gider. *Birlikçi ve birleştirici* egemenliğin çabası. Doğada bireysel karakterin nadiren istikrarlı, sabit ve egemen kaldığı, ama her zaman daha fazla toprak kazandığı bir durumda, bütün her şeyin sınırsızca ortak ölçülemeyene doğru kendini zorladığı görülür. *Yavaşlık* ya da *hızlılık* sorunu son derece insanidir. Sonsuz küçüğün tarafına gözler çevrildiği zaman, bütün gelişme daima *sonsuz hızlı* bir gelişme olur.

91

Hakikat insanlar için ne kadar önemli! İnanç içinde hakikate sahip olmak, mümkün en saf ve en yüce yaşamdır bu. *Hakikate inanç* insana gereklidir.

Hakikat toplumsal bir gereksinim gibi görünüyor, sosyal bir ihtiyaç gibi ortaya çıkıyor: bir yayılma, bir metastaz sonucunda her şeye uygulanıyor, gerekli olmadığı yerde bile.

Bütün erdemler zorunluluklardan doğarlar. Hakikat, doğruluk ihtiyacı toplumla başlar, aksi halde insan öncesiz sonrasız örtüler ardında, perdelemeler içinde yaşar. Devletlerin kuruluşu doğruluğa yol açıyor, hakikati doğurtuyor.

Bilgi içgüdüsü *moral* bir kaynağa sahiptir.[23]

[23] Bilginin kaynağı toplumsaldır; yaşamını sürdürmek için toplum, zorunlu olan bir hakikat statüsü dayatır. İşte "*hakikati söyleme, dile getirme*"nin bu sosyal zorunluluğundan itibaren (topluma yararlı belirli bir hakikat!) "*bilme içgüdüsü*", ya da onun gibi benimsenen bir şey, başarıya ulaştıkça durmadan karmaşıklaşarak kendini geliştirebildi. Bilgi, doğuşunu hakikat zorunluluğuna borçlu olduğu için moral bir kaynağa sahiptir; bu hakikat zorunluluğu ve yükümlülüğü, bu toplumun yaşamına gerekli olduğu anlamında bir "*moral*"dir. O halde "*moral*" şu anlama gelir: yaşamı koruyup destekleyen; ama öte yandan Nietzsche, bu yaşamsal hakikatin kontrol edilemeyen, denetlenemeyen uzantısında yaşamın düşmanına dönüştüğünü söyler: "*Hakikat öldürür!*"(§ 176, 10)

92

Belleğin sinirlerle hiçbir ilişkisi, beyinle yapacağı hiçbir işi yoktur. Bu kendine özgü bir özellik, özgün bir niteliktir. Zira insan geçmiş bütün kuşakların belleğini kendinde taşır.[24] Belleğin *imgesi* çok yetili, *hayalgücü* sanatkârane ve çok nadirdir.

Doğanın yasalarını bir uygulama eyleminin saltık biçimde uygun ve elverişli olmasını sağlayan kusursuz bir bellekten sözetmek de nadiren mümkündür.

93

Bilinçdışı bir akılyürütme, bilinçsiz bir uslamlama var mıdır? Madde *düşünür, akılyürütür mü*? Madde kendi bireysel varlığını duyumsar ve onun için mücadele eder. "*İstenç*" önce *değişimde* kendini gösterir, yani bir şeyin özünü hazla ve acıdan kaçınmakla dönüşüme uğratan *bir tür özgür istenç* vardır. – Madde, *her biçime girebilen, biçim değiştiren (proteusartig)* bir sürü niteliklere sahiptir ve ona müdahale edilmesine, karışılmasına göre her şeyi onaylar, güçlendirir, konumlandırır. Nitelikler, kütle ve sayının (niceliğin) oranlarına göre araya girip müdahale eden *biricik, tek* bir maddenin belirlenmiş ve dönüştürülmüş etkinliklerinin sadece bir varlığına benzerler.

94

Biz sadece bir gerçekliği biliyoruz – *düşüncelerinkini*. Nasıl? Eğer şeylerin özü idiyse bunlar? Eğer bellek ile duyum şeylerin *malzemeleri* idiyseler?

95

Düşünce bize *gerçekliğin* yepyeni bir biçiminin kavramını verir. Düşünce duyum ve bellekten kurulmuştur.

[24] İnsan bilinci bireyi zamanının ve mekânının dışına çıkarır, ortamının ve döneminin dışına taşır. Nietzsche, uygarlığı(kültürü) bireyin üstüne, bireysel öznenin üstündeki hakiki özneye yerleştirir. Her birey kendinde insanlığın geçmişini "*anımsayan/anımsatan*" kolektif bir bilinçdışını ya da bilinçaltını yeniden yaşar. *(C.G.Jung'u anımsatan bir tümce!)* "*Tragedyanın Doğuşu*", Dionisosçu deneyimlerin, bireysel insanı, insanlığın anımsanmayan, bellekdışı zamanlara özgü duyarlığının en eski durumlarına "*taşıyan*" gerigötürücü fenomenlere sahip olduğunu göstermiştir.

İnsan dünyada kendisini *bir rüyadan çıkmış* ve aynı zamanda kendisini de rüyasında gören herhangi bir figür gibi gerçekten kavrayabildi.

96

Bir atomun diğerine çarpması, başkası üzerindeki etkisi *duyumlamayı* da önceden varsayar, şart koşar. Kendinde yabancı herhangi bir şey bir başkası üzerinde etki ve işlemde bulunamaz.

Dünyada duyumlamanın uyanmasında değil, ama bilincin uyanmasında zor olan bir şey vardır. Ama eğer her şey bir duyuma sahipse hâlâ açıklanabilir.

Eğer her şey bir duyuma sahipse, o zaman çok küçük, daha büyük ve çok büyük duyumların merkezlerinde bir karmakarışıklığa, bulanıklığa sahibiz demektir. Duyumların bu karmaşası, çok büyük ya da çok küçük, "istençleri" çekme, cezbetme zorunda kalırlar.

Niteliklerden güçlükle kurtuluyoruz.

97

Duyum, reflekslerin devinimleri, çok sık yinelenen ve yıldırım hızıyla birbirini izleyen, birbiri ardına gelen, giderek canlanan akıl-yürütme işlemini üretirler, yani nedensellik duygusunu. Mekân ve zaman da nedensellik duygusuna bağlıdır. Bellek tamamlanmış refleks devinimlerini tutup saklar, muhafaza eder.

Bilinç nedensellik duyusuyla başlar, yani bellek bilinçten daha yaşlıdır. Örnekle mimozada(küstümotu) bilince değil ama belleğe sahibiz. Bitkilerde doğal olarak imgesizdir bellek.

Ancak *bellek, duyumun* özüne ait olmak, yani şeylerin özgün bir niteliği ve özelliği olmak zorundadır. O halde refleks devinimi de.[25]

Doğa yasalarının dokunulamazlığı, bozulamazlığı öyleyse şu anlama gelir: duyum ve bellek şeylerin özündedirler. Bir başka şeyle temasında, bağlantı kurmasında, maddesel bir tözün tam ola-

---

[25] Nietzsche, 94, 95, 96, 97 ve 98'inci paragraflarda, maddenin kendisinin duyum ve bellekle donatıldığı, bunun da insana şeylerin özünü bilme ayrıcalığı tanıdığı şeklindeki tezini daha ileri götürerek, insana ve maddeye ilişkin bütün fenomenleri, görüngüleri, belleğin ve duyumun temel öge ve elemanlarına geri götürüp bağlama eğilimindedir.

rak böyle karar vermesi, belleğin ve duyumun işidir. Maddesel töz bunu verili bir anda öğrenir, başka deyişle maddesel tözlerin etkinlikleri oluşum halindeki yasalardır. Ama kararın haz alma ve almama, hoşlanma ve hoşlanmama aracılığıyla verilmiş olması gerekir.

98

Ama hoşlanma ve hoşlanmama, haz alma ve almama, duyum, bellek, refleks hareketi eğer maddenin özüne aitseler, o zaman insanın bilgisi *şeylerin özüne çok daha derinlemesine işler, nüfuzeder, sokulur.*

Mantık öyleyse bütünüyle doğada *haz ve acının, arzulama ve arzulamamanın* bir sistemine dönüşür. Her biri kendi hoşlandığı şeyi, kendi zevkini ve hazzını arar, hoşlanmadığından, zevk ve haz almadığından kaçar, doğanın ezeli ve ebedi, öncesiz ve sonrasız yasaları işte bunlardır.

99

Her bilgi kademeli bir dizgenin ölçümüdür, aşamalı bir basamağın ölçeğidir.[26] Kademeli basamak ya da derecelenmiş merdiven olmadan, yani bazı sınırlama olmadan, bilgi de olmaz, yoktur. Entelektüel yetiye, yani anlama yetisine ilişkin formların egemenlik alanında, eğer genellikle bilginin değerini soruşturursam, aynı şey orada da geçerli ve sözkonusudur: imdi kademeli ölçümün işe yaraması, derecelenmiş aşamalı merdivenin hizmet etmesi için daha yüksek ya da en azından sabit tutunan herhangi bir konumu almam gerekir.

[26] "*Ölçüm çubuğu*", "*Aşama ölçeği ya da derecesi*", "*Kademelendirme merdiveni*", "*Ölçüm cetveli*"*(Maßstabe)* gibi bilginin tanımının temeline ilişkin 99, 100, 101, 102'nci paragraflarda Nietzsche, bilmek "*isteyen*" evrensel insanı ayıran uçurumu yeniden düzene koymaya girişir. Doğanın sağladığı duyusal araç aynı olsa bile insan zihni "*bilgi*"ye etkin ve kesin biçimde sahip olamaz; yani önüne bir "*nesne*" konmuş olan bir "*özne*" bunu tam olarak tanıyıp bilemez, dolayısıyla da eksiksiz bilgiye ulaşamaz. Bilmenin böyle bir aşama ve derecelendirmeyle kesinlenme ölçümü ya da bilgiyi kademelendirmenin kesin ölçeği*(échelle)* insan için olanaksızdır: İnsan "*ölçer*" ama bunun derecesini, kademesini ve kesinlik derecesini bilemez. Bilgi de böylece kesinlikten uzak, yanılsatıcı, yanıltıcı ve aldatıcı olup çıkar.

100

Anlığa ilişkin, entelektüel dünyayı tümüyle uyarım ve duyuma geri götürürsek eğer, bu, çok yetersiz ve zayıf algı olabildiğinden, daha az da aydınlatır.

Önerme: bilen biri olmadan bilgi yoktur, veya nesnesiz özne olmaz ve öznesiz nesne de yoktur, tümcesi tümüyle doğrudur, ama çok aşırı bir basitleştirmeyle.

101

Kendinde şey (Ding an sich) hakkında hiçbir şey söyleyemeyiz, çünkü bilenin, yani ölçenin, ölçümleyenin görüş açısının temelinden yoksun bulunuyoruz. Bizim için bir nitelik vardır, bizce ölçülmüş biçilmiş bir nitelik. Eğer ölçüyü geri çekersek, o halde varolan hâlâ niteliktir!

Niteliklerin yanına konumlanmış ölçen bir özne, sadece şeylerin ne *olduklarını* kanıtlamak zorundadır. Onların kendinde nitelikleri bizi ilgilendirmez, ama bizim üzerimizde niteliklerin yaptığı etki oranında ve ölçüsünde ilgilendirir.

Şimdi şunu sormak gerekiyor: böyle ölçen bir varlık nasıl oluşuyor, ortaya çıkıyor. Bitki de *ölçen bir varlıktır.*

İnsanların şeyler hakkındaki olağanüstü anlaşması, şeyler konusundaki şaşılacak fikir birliği onların duyusal araçlarının, algı gereçlerinin tam bir benzerliğini göstermekte.

102

Bitki için dünya şöyle böyledir, bizim için de şöyle böyle. Eğer iki algı gücünü karşılaştıracak olursak bizim dünya kavrayışımızın daha doğru olduğu bizim için geçerlidir, yani hakikate uygun olduğu, gerçekliğe karşılık geldiği. Oysa insan yavaş yavaş gelişmiştir, ve bilgisi de hâlâ gelişmektedir: onun dünya imgesi de giderek daha hakiki ve tam olmakta. Doğal olarak bu bir *aynanın yansımasıdır* sadece, her zaman daha aydınlık bir yansıma. Aynanın kendisi hiçbir şeye tümüyle yabancı olmadığı gibi şeylerin özüyle de bağlantısız, ilişkisiz değildir, ama o da şeylerin özü olarak aynı şekilde yavaş yavaş doğar. Aynayı her zaman daha eksiksiz yapmak ve tam uygun hale getirmek için bir çaba görüyoruz: Bilim doğal süreci sürdürür, doğal sürece devameder. Şeyler de böylece daima daha

saf ve duru biçimde yansırlar: çok fazla insanbiçimci, aşırı antropomorfik olan bir şeyin giderek özgürleşmesi. Bitki için tüm evren bitkidir, bizim için ise insan.

103

Felsefenin gidişi, gidişatı: insanların önce her şeyin yapıcı ve yaratıcısı olduğu düşünülür – şeyler yavaş yavaş insanların bazı özellikleriyle yapılan benzeştirmeye göre açıklanır – en sonunda da *duyumlamamaya* varılır. Büyük problem: duyum her türlü, bütün maddenin temeldeki ilk olgusu mudur? Çekme ve itme gibi mi?

104

Tarihin bilgi içgüdüsü – ereği, amacı: insanı oluş içinde kavramak, bu sırada da mucizeyi ortadan kaldırmak. Bu içgüdü, uygarlık (kültür) içgüdüsünün elinden çok büyük bir gücü alır, ondan büyük bir güç devşirir: şimdiki, aktüel uygarlık(kültür) hiç de üstün olmadığı takdirde bilgi saf, duru bir zenginlik sergiler.

105

Felsefeyi astroloji, yıldız falcılığı gibi görmek: evrenin yazgısını insanınkine bağlamasını bilmek: *İnsanın* üstün evrimini *evrenin* en yüksek evrimi gibi görüp ele almak, bunu düşünüp dikkate almak. Bütün bilimlerin beslendikleri, besinlerini devşirdikleri işte bu felsefi içgüdüdür. İnsanlık önce dinleri, sonra da bilimi tümüyle yadsıyıp ortadan kaldırıyor, yok ediyor.

106

İnsan Kant'ın bilgi kuramını bile hemen insanı yüceltmek, onurlandırmak için kullandı: evren sadece onda bir gerçekliğe sahip ya da onda olduğundan daha fazla bir gerçekliğe sahip değil. Bu düşünce tıpkı bir top gibi insanların kafalarında oradan oraya durmadan savrulup durur. Hakikatte bu yalnızca şu anlama gelir: bir sanat yapıtının ve onu seyretmek için aptal bir adamın varolduğu düşünülür. Onun kendisinin hâlâ sanatçı olduğu ve formları kendisiyle birlikte getirdiği kadarıyla ve ölçüde, sanat yapıtı sadece beyinsel bir fenomen olarak kuşkusuz bu aptal insan için vardır. Cesurca şunu diyebilirdi: beynimin dışında bu sanat yapıtının hiçbir gerçekliği yoktur.

Anlığın(Intellekt) *formları* maddeden doğmuşlardır, çok aşamalı olarak, yavaş yavaş. Onların*(formların)* hakikate tam olarak uydukları doğrudur, yani sıkı biçimde uygun oldukları kendi içinde doğruluğa sahiptir. Yeni bir şeyi keşfeden böyle bir araç nereden gelmiş olabilir?

107

Temel yeti, asıl güç bana *formu* kavramak gibi görünüyor, yani bir ayna üstünde duruyor gibi geliyor. Mekân ile zaman *ölçülmüş* şeylerden başka bir şey değildir, bir ritm üzerinde ölçülmüşler.[27]

108

Bir metafiziğe kaçıp sığınmamalısınız, ama oluşmakta olan yeni *uygarlığa(kültüre)* onu kurban ve feda etmelisiniz! Düş idealizmine kesinlikle karşı oluşum bu nedenledir.

109

Tüm bilgi ayrıştırmadan, sınırlandırmadan, kısıtlamadan doğar; bir bütünden hiçbir saltık bilgi çıkmaz!

110

Haz ve acı, evrensel duyular mı? Sanmıyorum.

Peki sanatçının güçleri nerede ortaya çıkar, devreye girerler? Kesinlikle bir kristal içinde. *Formun* yaratılması; orada önceden varsayılacak sezen bir varlık yok mu?

111

Dilin tamamlayıcısı, eklentisi olarak *müzik*: dilin tasarımlayamadığı, betimleyemediği, yansıtamadığı çok sayıdaki uyarılar ve bütün uyarı durumları müzik tarafından sağlanır.

[27] İnsan, kavramlarını, genel kavrayış biçimlerini ve bilgisini bütünüyle "*yapılandırdığında*", kendinde bilgiye ya da kendinde varlığa ulaşamaz: yalnızca kendi için varlık ortaya çıkarır kendini. Ölçülenin farkı ve ayrıcalığı, dışsal ve sabit bir referans olmadan yaygınlaştırılamaz. Bununla birlikte "*ritimlerin farkına ve ayrıcalığına*" ilişkin olarak, belki de bütün zihinsel etkinliğin temelinde ölçmeler yeralır, çünkü ancak bu farklılık ve ayrıcalık tarafından insana zaman ve mekân verilirler.

112

Doğada *form* yoktur, zira ne iç ne de dış vardır.

Bütün sanat gözün *aynası* üstünde yükselir.

113

İnsanın d*uyuma dayanan, duyusal bilgi*si kesinlikle *güzelliğin* peşindedir, ve o dünyanın biçimini değiştirerek dönüşüme uğratır. Ele geçirip kavramak için başka ne arıyoruz? Duyularımızın ötesinde ne istiyoruz? Durup dinlenmeyen, kesintisiz bilgi boşluğa ve can sıkıntısına, çirkine ve tiksinilene ulaşır. – Bir sanatçının gözüyle görülen bir dünyadan *tatmin olmak!*

114

Kendinde şeyi *bilmek* istendiği andan itibaren o *açıkça ve kesinlikle bu dünyadır.* Bilmek yalnızca bir ölçekde(duyum) kendini ölçmeyle ve yansıtmayla mümkündür.

Dünyanın ne olduğunu *biliyoruz*: saltık ve koşulsuz bilgi, bilgi olmadan, yani bilgisiz bilmek istemektir.

115

Sözde *bilinçdışı uslamlamaları, çıkarımları,* paralel bir tarzın deneylerini sunan ve oradan bir eylemin süreylerini, arkası sıra, peşpeşe gelenlerini önceden *bilen ve her şeyi koruyup saklayan bir belleğe* geri getirmek, taşımak gerekir. Bu etkinin öne alınması değildir, ama duygunun öncelenmesidir: belleğin bir imgesi tarafından üretilmiş aynı nedenler, aynı etkiler.

116

Bilinçdışı *uslamlamalar, çıkarımlar* düşünlememi (Bedenken) uyarırlar: bu geçiş muhtemelen *imgeden imgeye* olacaktır; ulaşılan sonuncu imge o zaman uyarma ve güdü gibi, yani bir motif, motivasyon gibi işlemde bulunur. Bilinçdışı düşünce, düşünleme kendini kavramlar olmadan gerçekleştirmek, tamamlamak zorundadır: o halde *sezgilerle* yapar bunu.

Ancak bu sanatçının ve düşünsel seyre, temaşaya dalan filozofun akılyürütme, uslamlama yöntemidir. Kişisel fizyolojik içtepileri, dürtüleri içinde her birinin yaptığı şeyin aynısını, kişisel olma-

yan bir dünyaya aktarmak, taşımak için yapar.

İmgelerle yapılan bu düşünme, düşünleme sıkı mantıksal anlamda ve yapıda önsel, a priori değildir, fakat yine de az çok mantıksaldır. Filozof o zaman, imgelerden oluşan düşünce yerine, kavramlar tarafından kurulmuş, oluşturulmuş bir düşünceyi koymaya çabalar. İçgüdüler de, en son aşamada, uyarma ve güdüye, yani motive ve motivasyona dönüşen imgelerden oluşmuş böyle bir düşünceye benzerler.

117

Kant'ın kendinde şeyi ile *Budistlerin* şeylerin hakiki özünü çok kolayca karıştırıyoruz; yani gerçeklik bütünüyle *görünüşü* ya da *hakikata tamamiyle uygun bir ortaya çıkışı, görüngüyü, fenomeni* gösterir. Varlık olmayan görünüş ile varolanın ortaya çıkışı, görüngüsü birbiriyle karıştırılmıştır. Boşlukta bütün mümkün boşinançlar birbirleri içine girerler.[28]

118

Dilin ağlarında tutuklu, dilin ağları içinde tutsak filozof.

119

Bilgiyi isteyen, arzulayan bir filozofun, insanlığın filozofunun *olağanüstü gelişmesini, başarısını* duyumsamak ve betimlemek isterim.

İnsanların çoğu neyin olacağını, nelerin başına geleceğini hiç fark etmeden içgüdünün sürüklemesi ve yönetmesiyle sıkıca birbir-

[28] Bu paragraf önemli, zira Kant'ın düşüncelerine bakarak Nietzsche'ninkileri yerli yerine oturtmaya izinverir. Kant'a göre bilinebilen görüngülerin, fenomenlerin arkasında, insanın kavrayışının dışında, bilinemeyen kendinde şey *(Ding an sich)*, bir "*noumen*" alanı bulunur. Budistler için, yani dünyanın trajik kavranışına sahip olanlar için, (11. nota bakın!), Nietzsche'ye göre, Apolloncu görünüşlerin gerisinde derin bir gerçeklik vardır:"*Dionisoscu insan Hamlet'e benzer; her ikisi de şeylerin özüne kararlı bir bakış atmışlardır; onlar görmüşlerdir ve eylemden tiksinmişlerdir, çünkü etkinlikleri şeylerin öncesiz sonrasız özünde hiçbir şeyi değiştirmemiştir; dağılıp çökmüş bir dünyayı yeniden ayağa kaldırıp dik tutmak işi ise onlara gülünç ve utanç verici olarak görünür.*"(Tragedyanın Doğuşu, s:74)"*Varolanın görünmesi*", ya da asıl hakikat, varoluşu ve dünya görüşünü etkiler; bunun da şimdi korkunç ve saçma olduğu görülür.

lerine sarılıp tutunurlar. Olup biten, vuku bulan ve yaşanan şeye dikkati çekmek ve onu söylemek istiyorum.

Bir filozof burada bilimin bütün çabasıyla özdeşleşir, özdeştir. Zira bütün bilimler filozofun genel ve ana ilkesi ile asıl temeli üzerinde bulunmaktan başka bir şey yapmazlar. Bilginin bütün güdülerindeki olağanüstü, şaşılacak *birliği* göstermek: paramparça olmuş derin bilgin.

120

Sonsuzluk başlangıçtaki, kaynaktaki ilk olgudur: *sonlunun* nereden geldiğini açıklamak gerekiyordu yalnızca. Ama *sonlunun* bakış açısından bu, en saf biçimde, son derece duyusaldır, yani bir yanılsama.

Yeryüzünün bir belirleniminden sözetmeye nasıl cesaret edilir!

Sonsuz zamanda ve sonsuz mekânda sonlar yoktur: *burada olan*, hangi biçim altında olursa olsun, *öncesiz ve sonrasız, sonsuza kadar buradadır*. Hangi metafizik dünyaya sahip olması gerektiğini önceden kestirmek olanaksızdır.

Bu tür hiçbir dayanak ve destek olmaksızın insanlığın ayakta durabilmesi gerekir – sanatçıların en büyük ve en önemli görevi!

121

Kendinde zaman bir saçmalıktır: zaman sadece duyumsayan bir varlık için vardır. Mekân için de aynı.

Her *form, biçim* bir özneye aittir. Bu, ayna vasıtasıyla *yüzeyin* zorla yakalaması, *yüzeyselin* ele geçirmesidir. Bütün nitelikleri soyutlamak zorundayız.

Şeyleri tam olarak düşünmek zorunda kalmadığımızdan onları oldukları gibi tasarımlayamayız.

Her şey olduğu gibi, nasıl ise öyle kalır: bütün nitelikler tanımlanamayan, belirlenemeyen, saltık şeylerin durumuna ihanet ederler.

122

Bir yandan doğruluğunu kabul ettiğim Darwinizmin korkunç sonucu. Öte yandan derin ve dinsel saygı, huşu ve hayranlık duy-

duğumuz her şey, öncesiz sonrasız olarak benimsediğimiz niteliklerle bağlantılıdır: ahlaksal, sanatsal, dinsel vb. açıdan.

Araçların ve amaçların uygunluğunu, uyuşmasını açıklamak için içgüdülerle bir adım bile atılamaz, onlarla yol alınamaz. Zira bu içgüdülerin kendileri sonsuzca uzun bir zamandan beri izledikleri, izlenen süreçlerin sonucudur.

Schopenhauer'in dediği gibi, İstenç kendini *tam olarak dışlaştırmaz, uygun biçimde* nesnelleştirmez: Böyle bir durum tümüyle tamamlanmış formlardan çıktığı zaman görülür.

Bu İstenç (Wille) de doğadaki en üst düzeyde karmaşık bir sonuçtur. *Sinirleri* önceden varsayarak.

Aynı şekilde çekimgücü (kütleçekimi)(Schwerkraft) de basit bir fenomen, görüngü değildir, ama güneş sisteminin, etherin(esirin) ve benzerinin bir deviniminin yeni etkisidir.

Ve mekanik şok, vurma, çarpma(Stoβ) da karmaşık, kompleks bir şeydir.

İlk ve temel, başlangıçtaki madde olarak evrensel ether(esir).[29]

---

[29] Nietzsche, çağının bilimsel araştırma ve gelişmelerine o kadar ilgisiz ve zamanının buluşlarından o denli habersiz ki hâlâ Etherin varlığından sözedebiliyor. Esir ya da ether geçmiş çağların bilim adamları tarafından uzay boşluğunu doldurduğu varsayılan akışkan ve çok uçucu bir madde olarak düşünülüyordu. Evrensel ve temel bir öz, özgülleşme özelliklerine sahip akışkan bir etken olarak kabul edilen ve kökeni Antikçağa dek uzanan esir kavramı, dünya atmosferinin ötesindeki boşlukları dolduran uçucu, elle tutulamayan, gözle görülemeyen varsayımsal maddesel bir ortam diye benimsenmişti. Gerçekte bütün "*maddesel*" dalgalar, örnekle su yüzeyindeki kırışıklıklar, belli bir maddesel ortamda yayılan tedirginlikler biçiminde ortaya çıkar: klasik fizik bu dalgaları soyutlayarak dalga kuramını kurdu. Elektromanyetik dalgalar, ve özellikle ışık, önce aynı modele göre tasarlandı. Dolayısıyla tüm uzayı tekdüze biçimde dolduran ve ışığın yayılmasına elverişli, özgün esneklik özellikleri gösteren bir ortam, yani esir tasarımı o dönemler için doğal görünüyordu. Uzun süre esir yalnızca bir görünürleştirme rolü oynadı. Aslında ışığın yayılmasında, çözdüğünden çok problem doğuran mekanik bir model sözkonusuydu. Ne var ki elektromanyetik dalgaların yayılımını düzenleyen Maxwell denklemlerinin yapısı, esire görünürde kaçınılmaz ve gerekli bir kavram niteliği kazandırmaktaydı; 19.yy. fiziği bu varsayımı bir yana bıraktı. Gerçekte bu denklemler, Galilei'nin belirttiği görelilik ilkesinin tersine, bir koordinat sisteminden ötekine geçildiğinde değişmez değildi. Daha doğrusu, ışığın yayılma hızı için evrensel ve değişmez bir değer (c = 300.000 km/sn) öngören Maxwell kuramına göre,

123

Her şeyi bilmek, a priori olarak önceden varolınayan tamamiyle belirlenmiş formlar içindeki bir yansımadır. Doğa hiçbir *form*, hiçbir *büyüklük* tanımaz, ama şeyler kendilerini yalnızca bir bilene büyüklük gibi ya da küçüklük gibi sunarlar. Doğadaki *sonsuzluk*: hiçbir sınıra sahip değildir, hiçbir yerde. Yalnız bizler için sonlu vardır. *Sonsuzca* bölünebilir zaman.[30]

124

Bilginin nesnel değeri – daha iyiyi ifade etmez, daha iyisini yapmaz. Onun evrensel son erekleri yoktur. Doğuşunu tesadüfe borçludur. Doğruluğun, hakikatin değeri. – Evet, daha iyiyi ifade eder, daha iyisini yapar! Ereği, hedefi çöküştür. Kendini feda etmek için intihara gider. Sanatımız umutsuz bilginin imgesi, kopyasıdır.

125

İnsanlık çöküp gitmek için bilgide iyi bir aracıya, ortama sahip.

ışığın görece yer değiştireceği bir ortamın, yani esirin bulunması zorunlu görülüyordu. Öyleyse yerin ya da esire göre verici veya alıcı her sistemin devinim etkilerini gözlemek gerekecekti. Ne var ki bu amaçla yapılan hiçbir deney, özellikle Michelson-Morley'in ünlü deneyi, bu devinimi ortaya koyamadı. Gerçekte esir varsayımı Maxwell kuramının zorunlu bir sonucu değildi; nitekim Einstein 1905'te uzay ve zaman kavramlarını değiştirmek koşuluyla, Maxwell kuramıyla görelilik ilkesinin uzlaştırılabileceğini kanıtlayarak fizik kuramını çıkmazdan kurtardı. Böylece esir kavramı, yeniden düzenlenen görelilik ilkesiyle çelişen, gereksiz bir varsayıma dönüştü. Günümüzde, elektromanyetik alan, boşlukta yayılan bir fiziksel kavram biçiminde gözönüne alınır.

30 Nietzsche'nin bu ifadesi bana Elealı Zenon'un birliği ve değişmemeyi savunan, zamanın ve varlığın değişmediğini kanıtlamaya çalışan bir dizi paradokslarını anımsatıyor. Zenon, hocası Parmenides'in düşüncelerini doğrulayıp tanıtlamak için hareketin olmadığını, değişmenin gerçekleşmediğini, birliğin ve tekliğin tek kalıcı şey olduğunu kanıtlamak üzere mantıksal bakımdan ve matematiğin sonsuz küçükler hesabı*(infinitesimal calculus)* açısından doğru, ama gerçekliğe uymayan ve aykırı gelen bazı paradoksal örnekler öne sürdü.(bkz. Açıklama: 78)

126

İnsan şöyle bir şey olsun başka türlü değil ve kesinlikle eseri de: düşe çok bağlı, yanılsamaya düşkün olsun ve yüzey (göz) üzerinden yönlendirilsin, işte onun *özü* budur. Hakikat güdülerinin bile kendi temelinden yeniden yüzeye, üste çıkarak sona ermeleri şaşırtıcı mı?

127

Yaşamı bir yalana asılı ve bağlı kalmış olan ve oysa yalan söylememiş bir insandan sözedildiğini işittiğimizde kendimizi büyük hissederiz – daha ötesi bir devlet adamının, doğruluk, hakikat kaygısıyla, bir krallığı yıktığında.

128

Alışkanlıklarımız, kavramlara, dokunulmazlık, bozulmazlık ve mutlaklık verdiğimizden, görev alanı içinde özgür bir yerdeğiştirme ve aktarma sayesinde erdemlere dönüşürler; alışkanlıklarımız, özel iyiliklerine dokunulmazlığından, bozulmazlığından dolayı daha az önem verdiğimizden erdemlere dönüşürler – bunun sonucu olarak bireyin kurban edilmesine ya da en azından böyle bir kurbanla karşılaşılması olanağıyla. buluşulur – Bireyin kendisini az önemli gibi görmeye başladığı, düşünmeye koyulduğu yerde sanatların ve erdemlerin egemenlik alanı başlar – metafizik dünyamız. Eğer şeylerin özünde *moral olguya hiçbir şey karşılık gelmiyorsa*, o zaman *ödev* özellikle *saf ve duru* olacaktır.

129

Bilginin amacının, ereğinin, hedefinin ne olduğunu sormuyorum: o, beklenmedik, öngörülmeyen bir şekilde ve tesadüfen üretilir, yani ussal ereksel bir niyet, bir sona ulaşma eğilimi olmadan. Tıpkı bir düşünme biçiminin güçlenmesi, sertleşmesi ya da yayılması ve bazı hallerde zorunlu olarak harekete geçmesi gibi.

130

Doğal bakımdan insan bilgi için burada değildir – *doğruluk (ve metafor)*[31] hakikate eğilimi doğurdu, hakikate yönelimi üretti. Bu-

[31] METAFOR: Bu terim yunanca "*metapherein*" fiilinden çıkmıştır ve "*bir*

nun gibi estetik olarak genelleştirilmiş ahlaksal bir fenomen, entelektüel, yani anlıksal içgüdüyü verir.

131

Benzeşme benzeşmeyi çağrıştırır ve bu vasıtayla karşılaştırılır: bu onu bilme, aynı türün hızlı çıkarımlanması ve tanınmasıdır. Yalnız benzeşme benzeşmeyi algılar: fizyolojik bir süreç. Bellek olan bu aynı şey yeniyi algılamadır da. Düşüncenin düşüncesi, düşünce üstüne düşünce değil.

132

Dünyanın değeri ne kadardır, onun en küçük parçası, kırıntısı bile bunu açığa çıkarmalıdır – insanı gözleyin, o zaman dünyadan ne beklediğinizi de bileceksiniz.

133

Zorunluluk bazen bir toplumun varoluşunun vasıtası olarak doğru-lukçu-luğu, hakikiliği üretir.

İçgüdü sürekli bir talim ve artan bir uygulamayla güçlenir ve o zaman sıçrama, metastaz yaparak haksız biçimde başka bir konuma taşınır, aktarılır. O kendinde bir eğilime dönüşür, eğilim olur. Belirli haller için giriştiği uygulamadan bir nitelik ortaya çıkarır, yapar. O zaman biz bilgi içgüdüsüne sahip oluruz.

Bu genelleştirme araya giren *kavramın* aracılığı sayesinde olur. İşte *yanlış bir yargıyla* başlayan bu niteliktir – doğru olmak *her*

yerden bir yere taşıma" anlamına gelir. Bir retorik figürü, güzel ve etkili söz söyleme sanatının bir türü olarak bir sözcüğün kendi anlamını tam uygun düşmese de başka bir anlama taşıyıp farklı bir ifade yaratma anlayışından kaynaklanmıştır. Ruhun *IŞIKLARI*, Yılların *ÇİÇEĞİ*, Güllelerin *YAĞMURU*, Irmağın *AĞZI*, İğnenin *GÖZÜ*, Heyecan *FIRTINASI*, Zaman kuşunun *KANATLANMASI*, Demir *AT (Tren)*, Hayatın *(SON) BAHARI*, Saksı *KAFALI*, Fren *KOLU*, *ŞEKERİM, KUZUM, ASLANIM* vbg. türkçede ödünç, borç veya eğreti olarak alma anlamında "*eğretileme*", "*ödünçleme*", "*istiâre*" adlarını alan bu kavram, bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanmak anlamında "*teşbih*", "*benzetme*" diye de adlandırılır: "*O, tilkiye benzer*" gibi. Metaforlar tasavvufi türk şiirindeki şathiyelerde de geçer. Bilimde, yazında, şiirde ve günlük dilde çokça kullanılır. Değirmenin *KANATLARI*, Masanın *AYAKLARI*, Soba borusunun *DİRSEĞİ* ya da *KOLU*, Gökyüzündeki *ALTIN ÇİVİLER*(Yıldızlar) vbg.

zaman doğru olmak anlamına gelir. Buradan da yalan içinde yaşamamak eğilimi doğar: bütün yanılsamaların silinip atılması.

Ama bir ağdan ötekine tutulur, avlanır.

134

İyi insan doğru olmayı da ister ve her şeyin doğruluğuna inanır. Yalnız toplumun değil, fakat dünyanın da. O halde derinleşmenin olanağına da inanır. Zira hangi sebeple dünya onu yanıltmak zorunda olsun ki?

O zaman kendi eğilimini dünyaya taşır, dünyada konumlandırır ve dünyanın da kendisine karşı doğru olmak *zorunda olduğuna* inanır.

135

İnsanlığın bilinçdışı bir ereğinden, bilinçsiz bir amacından sözetmeyi yanlış bulurum. Çünkü o bir karınca yuvası gibi bir topluluk, bir bütün değildir. Belki bir halkın, bir kentin bilinçdışı ereğinden sözedilebilir: ama yeryüzünün *bütün karınca yuvalarının* bilinçdışı bir ereğinden sözetmenin ne anlamı var?

136

İnsanlık olanaksızın üstünde sürüp gitmekte, insanlığın devamettiği, sürdüregeldiği şey bu olanaksızın üstüdür, bunlar onun *erdemleridir* – kategorik buyruk, tıpkı "çocuklar, birbirinizi sevin" talimatı gibi, olanaksızın bu tür dayatmaları, buna benzer zorlamalarıdır.

Saf, duru mantık o halde bilimi ayakta tutan, sürdüren şey sayesinde olanaksızdır.

Filozof, büyük olanın ortamında, büyüğün çevresinde oldukça nadir bulunur; çünkü onu tanımak insan için yalnız ikinci sırada, asılolana refakat eden, eşlik eden bir şey gibi geldi, özgün bir armağan gibi değil. Bu yüzden de o büyük olandan daha üstün bir tiptir.

137

Doğa bilimimiz *yıkıma, çöküşe* doğru gidiyor, bilgininkiyle aynı sona, benzer hedefe doğru.

Tarihsel kültürümüz, yetişimimiz de her uygarlığı(kültürü) ölüme doğru götürüyor. O, dinlerle çatışıyor, kavga ediyor – bunun yanında uygarlıkları(kültürleri) yok ediyor.

Bu korkunç dinsel baskıya karşı doğal olmayan bir tepkidir – şimdi en son, en aşırı uca kadar kaçarak. Hiçbir ölçü olmadan.

138

Son derece yüce, aşırı ölçüde etkileyici *değilleyen, olumsuzlayan, hayırlayan* bir moral; çünkü şaşılacak, hayret edilecek derecede olanaksız. İnsanın açık ve ayık bir bilinçle hayır dediği bu şey ne anlama geliyor! Açık yüreklilikle bütün duyuları ve bütün sinirleri evet dediğinde! ve her bir sinir telinin, her bir hücrenin karşı çıktığında.

Bilginin yıkıma, çöküşe doğru yönelmesi korkunç olanağından sözettiğim zaman, şimdiki kuşağa bir iltifatta bulunmaya en azından hazırım, saygı sunmaya amadeyim: o, bu tür eğilimlere kendinde hiç sahip değildir. Ama 15.yy'dan bu yana bilimin adımını izlediğimiz, ilerlemesini gözlediğimiz zaman böyle bir gücün ve böyle bir olanağın hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde kendilerini orada gösterdiklerini söyleyebiliriz.

139

Bir devinim üzerine gözatma ve yeniden duyumlanan uyarı, birbirine bağlı biçimde, deneyin üstünde kurulmuş, temellendirilmiş bir belit (aksiyom) gibi her şeyden önce nedenselliği verirler; iki şey, belirli bir duyum ve belirli görsel bir imge, her zaman bir arada görünüp ortaya çıkarlar: biri diğerinin nedeni olsun diye, bu *istençten ve edimden(bilinçli eylemden) ödünç alınmış bir metafordur*, analoji ile yapılan bir akılyürütme, uslamlama.

Bilincinde olduğumuz biricik nedensellik isteme ile yapma arasındadır – bu, birlikte giden iki değişkenin ilişkisini kendimize açıklamak için her şeyin üstünde topladığımız şeydir. Eğilim ya da isteme *adları(Nomina)*, yapma *fiilleri(Verba)* üretir.

İsteyen olarak hayvan – bu onun özüdür.

Nitelik ile edimden (bilinçli eylemden) hareketle: bizden bir nitelik eyleme götürür: temelde aynı şekilde eylemlerden hareket

edildiğinde niteliklere ulaşırız: nitelikleri benimser, kabuledeiz, çünkü onlarda belirlenmiş bir düzenin eylemlerini görüyoruz.

Böylece: ilk sırada gelen *eylemdir*, bunu biz bir niteliğe bağlıyoruz.

Önce eylem için sözcük doğar; buradan da nitelik için sözcük. Her şeyin üzerinde toplandığı bu ilişki *nedenselliktir.*

Önce "görmek", sonra "görüş"; "gören", "görmek" nedeni ile geçer, sözkonusudur. Duyum ile onun işlevi arasında düzenli bir ilişki hissederiz: nedensellik bu ilişkinin (duyumdan duyusal işleve) her şeye taşınmasıdır.

Başlangıçtaki ilk fenomen, ilk görüngü: gözde duyumsanan uyarıyı göze aktarmak, yani duyusal bir uyarıyı duyuma taşıyıp bağlamak. Verili kendinde şey yalnızca bir uyarıdır: bunu gözün bir eylemi gibi duyumsamak ve "görmek" diye adlandırmak, nedensel bir tümevarımdır bu. *Bir uyarıyı bir etkinlik olarak duyumsamak*, pasif bir şeyi aktif olarak hissetmek, nedenselliğin ilk duyumudur bu, yani ilk duyum kendisiyle birlikte öncelikle nedenselliğin bu duyumunu da verir. Uyarının ve etkinliğin içsel bağlantısı, bütün her şey üzerinde toplanmış ve geçerlidir. *Bir uyarının ardından göz aktif olur: yani görür.* Dünyayı açıkladığımız bu duyusal işlevlerimizle, yani her yerde bir nedenselliği önceden varsayıyoruz, çünkü benzer çeşitlenmelere, değişgelere[32] kendimiz sürekli tanık oluyor, onları kanıtlıyoruz.

140

Zaman, mekân ve nedensellik kendimize nesneleri açıkladığımız bilginin *metaforlarından* başka bir şey değillerdir. Birbirine bağlı uyarı ve etkinlikler: nasıl oluyor bu, bilmiyoruz onu, hiçbir özel nedenselliği anlamıyoruz ama onun hakkında doğrudan bir deneyime sahibiz. Her acı bir eyleme yol açar, her eylem de bir acıya – bu çok genel duygu öncelikle bir *metafordur*. Algılanmış çokluk o halde zaman ve mekânı, ard arda ve yan yana gelişi önceden varsayar. Zaman içindeki yanyanalık, zamanda yan yana gelme

[32] Nietzsche, insana ilişkin bilgiyi, insan üstüne düşünmeyi, (felsefi) antropolojiyi, saf bir insanbiçimcilikten ya da antropomorfizmden başka bir şey olmadığı için eleştirir: metafor, bilgimizin *modelidir*. (bkz. § 139, 140, 141, 142)

mekân duyumunu yaratır.

Neden ve etki duygusu ile verilmiş olan zaman duyumu, tıpkı farklı nedenselliklerin hız dereceleri sorusuna yanıt gibi.

Mekân duyumunu önce yalnızca zaman duyumunun metaforu gibi türetmek – ya da tersi?

Birinin diğerinin yanına konumlandığı iki nedensellik.

141

Bizi çokluğun efendilerinden kılmanın tek yolu kategoriler yapmak, kurmaktır, örnekle çok büyük sayıdaki eylem tarzlarından birini "cesurca" diye adlandırmak. Onları "cesur" başlığı altında topladığımızda kendimize açıklamış oluruz. Her açıklama ve her bilme kendine özgü bir adlandırmadan başka bir şey değildir. – Demek cesurca bir sıçrama: şeylerin çokluğu, onları *aynı bir* niteliğin sayısız eylemleri türünden düşündüğümüzde uzlaştırılıyor, örnekle, Thales'deki gibi, *suyun* eylemleri olarak. Burada bir konum aktarımına ve bağlam değişimine sahibiz: bir soyutlama sayısız eylemleri kuşatıyor ve neden değerini alıyor, kazanıyor. Şeylerin çokluğunun hepsini birden kuşatıp kavramaya hangi soyutlama (nitelik) daha elverişlidir? "Sulu", "nemli" nitelik. Dünya bütünüyle nemlidir, *o halde nemli olmak tüm dünyadır.* Addeğişimleri ya da düzdeğişmeceler, yani metonimiler.[33] Yanlış bir kıyas.[34] Bir

[33] METONİMİ: Eski terimiyle "*mecaz-ı mürsel*" denilen, grekçede "*addeğişimi*", "*addeğiştirme*" ya da "*düzdeğişmece*" olarak geçen ve latincede "*metonymia*" diye anılan bu kavram, genellemelerin yerine somut ve canlı imgeleri geçirdiği için şiir, yazın ve felsefe alanlarında yaygınlıkla kullanılan bir teknik olmuştur. Genellikle ifadeye güç ve güzellik, somutluk ve nesnellik vermek için benzerlik veya daha değişik bir ilgiye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılan söz sanatıdır düzdeğişmece. Retorik bir figür olarak, eğretilemeye(metafora) karşıt biçimde cümlede dizimsel, yani söz zincirinde birbirini izleyen ve belli bir birim oluşturan öğeler birleşimi gibi ya da sentagmatik veya sentaktik, başka deyişle, sözdizimine veya sözanlamına ilişkin, bir bağıntı kuran ya da belirtilen gerçeklik düzleminde yan yana bulunan öğelere ilişkin olarak benzetme yapılmaksızın sonucun neden, içerenin içerilen, bütünün bölüm, genelin özel, somut adın soyut kavram yerine kullanılması yoluyla oluşan bir değişmece türüdür. Örnekle bütün kentte oturanlar yerine "*bütün kent*", bir kadeh dolusu içmek yerine "*bir kadeh içmek*", beni mobil telefondan ara yerine "*cepten ara*", ABD başkanı yerine "*Beyaz Saray*" veya Sovyet yönetimi yerine "*Kremlin*" denildiğinde düzdeğişmece yapılmış olur. Gerçek anlamıyla ve gerçek anlamında kullanılmayıp ilgi ve benzerliği olan veya benzetme ile sözcüğün

başka bir anlamında kullanılan hakikat karşılığı, ruhsal ve tasarımsal olan bir sözdür addeğişimi. Metonimi, gerçeğin, hakikatin yerini tutacağına inanılan bir kavramın addeğiştirme yoluyla kullanılmasıdır. Örnekle Cesur yerine *aslan gibi*, ışığı kapat yerine *lambayı söndür* demek bir addeğişimi yapmaktır. Sözcüğün gerçek anlamı ile mecazi anlamı arasında benzerlikten başka bir ilgi bulunması haline "*mecaz-ı mürsel*" denir. Sözcüklerin asıl ve ikinci derecedeki anlamlarının dışında benzerlik, ilişki ve yakıştırma yoluyla başka bir kavramı karşılamak üzere kazandıkları anlama da "*mecazi*" anlam denir. Mecaz-ı mürsel, düzdeğişmece ya da metonimi, yazın ve felsefe alanında, bir sözcüğü, benzetme amacı gütmeden, başka bir sözcük ya da sözcükler yerine kullanma sanatı olarak karşımıza çıkar. Pek çok kavramın yerine geçen bir kavram, birçok terimin yerini alan bir terim kullanılabilir. Günlük yaşamda yaygınlıkla kullanılan addeğiştirme ya da mecaz-ı mürsel, iki nesne ve kavram arasında çok çeşitli ilgiler kurulmasıyla gerçekleşir. Neden yerine sonucun ("*bereket yağdı*"), içerilen yerine içerenin ya da içindeki yerine kabın("*sobayı yaktık*"), özel yerine genelin ("*at yerine hayvan*"), soyut kavram yerine somut adın ("*gözüme girdi*"), yapıt yerine yazar adının ("*Shakespeare okuyorum*") kullanıldığı çeşitli türleri vardır. Metonimi, bir kavramı, zorunlu bir ilişkiyle ona bağlı başka bir kavramı belirten bir terimle dile getirmedir. Düzdeğişmeceyle birleşen iki terim arasındaki bağlantı çok çeşitli olabilir: neden-sonuç ilşikisi ("*ölüm yerine son uykı*") veya ("*mezar yerine ebedi istirahatgah*"); içeren-içerilen/içerik ilişkisi ("*Bütün şarap şişesini içmek yerine bütün şişeyi içmek*"; "*Bütün kent sakinleri uyuyor yerine kent uyuyor*); işi yapanla araç ilişkisi("*usta bir ressam yerine usta bir fırça*"); nesneyle kökeni arasındaki ilişki("*şarap yerine beyaz Kavaklıdere*"; "*Keman yerine bir Stradivarius*"; "*Gemi yerine yelkenli*"). Eğretilemede(metaforda) aralarında bağlantı bulunan terimlerin bir ya da daha fazla ortak anlam birimcikleri bulunmasına karşılık, düzdeğişmecede anlam birimcikleri aynı bütünde, aynı maddi bütünlükte yer alır. Eğretilemede benzeşim bağıntısı ("*paradigmatik bağıntı*"), düzdeğişmecede bitişiklik bağıntısı, dizilimsel bağıntı ("*sentagmatik bağıntı*") sözkonusudur. Düzdeğişmece de, eğretileme gibi, önemli bir sözlüksel yaratım etkeni ve kaynağıdır. Hatta her ikisi de doğal dillerin iç işleyişinin temel öğeleri sayılabilir. Dilimizin hergünkü kullanımında sıkça rastlarız bu tür ifadelere. Güzel söz söyleme sanatının, yani retoriğin bir figürü olarak düzdeğişmece, addeğişimi, metonimi, mecaz-ı mürsel kavramının yazın alanında olduğu gibi felsefe tarihinde de kullanıldığını görüyoruz. Ionya dönemi doğa felsefesinde evrenin temel ilkesi, ana maddesi, arkhe'si bağlamında Su, Hava, Apeiron, Logos, Nous kavramları kullanılmış; Platon'da Idea, Descartes'da Akıl, Hegel'de Geist, Schopenhauer'de İrade/İstenç, Bergson'da Sezgi gibi kavramlar çokluğu temsil etmiş, çokluğun ve varlığın yerine kullanılmışlardır. Tek bir kavramla pek çok şeyi; çokluğu birliğe, tekliğe indirgeyerek açıklamak anlayışının yaygınlığına değiniyor burada Nietzsche.

34 Kıyas, tasım ya da yunanca sillogismos olarak adlandırılan sillojizm, büyük, küçük (orta) ve sonuç olmak üzere üç önermeyi içeren akılyürütmeye

sürü yüklemlerle (tanımlarla) karıştırılmış bir yüklem.[35]

142

Mantıksal düşünme, İonyalılarda az kullanıldı, çok yavaş gelişmiştir. Yanlış çıkarımları addeğişimleri, başka deyişle kıyasları metonimiler olarak, yani tam anlamıyla retorik ve poetik biçimde kavrarız.

Retoriğin bütün *figürleri* (yani dilin özü) *yanlış çıkarımlardır, kıyaslardır.* Ve akıl onlarla işe başlar!

143

Hem önce *felsefe yapmaya* nasıl başlanıp devam edildiğini, hem de *dilin* nasıl *doğduğunu* bir arada, birlikte görüyoruz, yani mantıkdışı olarak.

---

ya da uslamlamaya dayalı klasik Aristoteles mantığının bir kanıtlama biçimidir. Sonuç, küçük önermenin ya da orta terimin aracılığıyla büyük önermeden çıkarımlanır. Örnekse:

Bütün insanlar ölümlüdür (büyük önerme)
Ben bir insanım (küçük/orta önerme)
O halde ben de ölümlüyüm (sonuç önermesi)

Akılyürütmeyle, yani uslamlama ile kanıtlama yapılan iki öncüllü tasımsal bir çıkarımla karşı karşıyayız; çoklu, koşullu ve ayrık tasım gibi çıkarımlar da vardır. Ortak bir orta terimle birbirine bağlanabilen iki önermeden yapılan bu çıkarım Aristoteles'in klasik mantığının temel konusudur. Öncüller olarak geçen ilk iki önermede ortak bir terimin bulunması gerekir. Orta terimin öncüllerde bulunduğu yere göre değişen dört tasım şekli(figür), her bir şeklin de kipleri(modus) vardır(toplam 19 kip). Her tasım belli bir kipe göre kurulmuştur ve tasımın kipi ile şekli arasında bir ilgi bulunur. Doğru düşünmenin kurallarını koymayı amaçlayan, önce Francis Bacon (16.yy), daha sonra da René Descartes(17.yy) tarafından eleştirilen bu çıkarım biçimi mantık tarihinde önemli bir yer işgal etmiştir.

35 Yüklem ya da mahmul olarak adlandırılan predikat, yunancada kategorema, latincede de praedicatum karşılığında kullanılır. Mantıkta ve dilbilimde bir önerme ya da yargıda özne üzerine söylenen, özneyi evetleyen veya değilleyen, özneye yüklenen şeydir. Herhangi bir sayıda addan bir önerme oluşturan deyimdir; bir önermede geçen bir ya da birden çok sayıda adı kaldırmakla elde edilen deyimdir. SaP önermesinin yüklemi P terimidir. Cümlede bütün öğelerin işlevlerini kendisine göre belirledikleri, sözdizimsel/sentaktik açıdan cümlenin temelini oluşturan ve hiçbir öğeye bağlı olmayan, ortadan kalkmasıyla da cümlenin yokolmasına yolaçan öğedir. Yüklem, bağımsız, temel nitelikli ve zorunlu olmasıyla nitelenir.

O zaman *hakikatin ve hakikiliğin tutku*su birbirine eklemleniyor. Bunun mantıkla hiçbir ilişkisi, görülecek hiçbir işi yok. Mantık, yalnızca *hiçbir bilinçli yanılsamada* bulunulmadığını, *hiçbir bilinçli yanılsamanın* işlenmediğini dile getirir. Ancak dildeki ve felsefedeki bu yanılsamalar önce bilinçdışıdırlar ve bilince taşınmaları, çıkarılmaları da çok zordur. Bununla birlikte aynı pathosla yanyana kurulmuş, aynı tutkuyla temellendirilmiş farklı felsefelerin karşılaştırılmasıyla (ya da faklı din sistemlerinin karşılaştırılması sonucu) tek başına bir kavga, tekil bir savaşım kurulur. Düşman dinlerin karşı karşıya geldiklerinde, karşılaşmalarında her biri ötekilerin yanlış olduklarını dile getiren, açıklayan bir olguyla kendine yardım eder: felsefe sistemlerinde de aynı şey olmuştur.

Bazı düşünürleri şüpheciliğe sevketmiş olan da budur: hakikat kuyularda! diye sızlandılar.

Sokrates'de hakikilik, doğrulukçuluk, mantığı elegeçirmeyle, mantığa sahipolmayla başlar: mantık, tam ve doğru adlandırmada sonsuz zorluk çıkarır.

144

Bunlar bilinçdışı akılyürütmeler, bilinçsiz çıkarımlar üzerinde değil, mecazlar, metaforlar, addeğişimleri üzerinde yükselen duyusal algılarımızdır. Benzeri benzerle özdeşleştirmek, bir şeyle diğeri arasındaki benzerliği keşfetmek ilk süreçtir. *Bellek* bu etkinliği yaşar ve sürekli uygular. Başlangıçtaki ilk fenomen, ilk görüngü o halde *karmaşıklık, anlaşılmazlıktır – formları görme edimini* varsayan, *bilinçli eylemini* hayaleden. Gözdeki imge bilmemizin ölçüsüdür, sonra da ritm onu işitmemize kazandırır. Gözden başlayarak asla zamanın tasarımına ulaşmış olmayacaktık, kulaktan başlayarak da aynı şekilde mekânın tasarımına. Dokunma duyusuna nedensellik duyumlaması karşılık gelir.

Başlangıçta imgeleri sadece *bizdeki* gözde, kendi gözümüzle görürüz, sesi de yalnız bizdeki, kendi kulağımızla işitiriz – buradan bir dış dünyanın varlığını kabuletmek için büyük bir adımın gerekliliği sözkonusudur. Bitki, örnekle, hiçbir dış dünya duyumlamaz. Dokunma duyusu ile aynı zamanda görsel imge yan yana konmuş iki duyumlamayı verirler; bunlar, her zaman biri diğeriyle birlikte göründüğü için, bir bağlantının tasarımını doğururlar (*metafor* aracılığıyla – zira aynı zamanda görünen, ortaya çıkan her şey birbiriyle bağlantılı değildir).

Soyutlama büyük önem taşıyan bir ürün elde etme biçimidir. Bellekte sabitlenip güçlendirilmiş ve pek çok sayıdaki fenomenlere uygun düşüp karşılık gelen ve bu yüzden de her birine özellikle tam olarak pek uygun düşmeyen ve çok yetersiz olan süreğen bir izlenimdir.

145

İnsanın kendisine karşı ve başkalarına karşı yalanı: önvarsayım: cehalet, bilgisizlik – varolmak için zorunlu (yalnız başına ve toplumda). *Boşluğa* tasarımların yanılsaması sızar. Düş. Her dönemde farklı alımlanan kavramlar (doğaya rağmen eski alman ressamı hakimiyetini sürdürür). Düzdeğişmeceler, metonimiler. Uyarımlar ve tam olmayan bilgiler.

Göz, formları, biçimleri verir. Biz yüzeye bağlanmışızdır. Güzele eğilim, muhabbet ve kayma. Mantık eksikliği, ama metaforlar, eğretilemeler. Dinler, felsefeler. *Taklit, öykünme.*[36]

146

Öykünme, taklit, bütün uygarlığın(kültürün) aracıdır, bu vasıtayladır ki içgüdü yavaş yavaş biçimlenir. *Bütün karşılaştırma, mukayese (ilk düşünme) bir öykünmedir*. Böylece ilkleri, öncekileri katı ve güçlü biçimde takliteden benzer örnekler gibi olacak şekilde *türler* biçimlenir, yani en büyük ve en güçlü örneği kopyalarlar. *İkinci bir doğanın* taklit yoluyla öğrenilmesinin başlangıcı, bir tür çıraklığı. Bu döllemedeki bilinçdışı dünyaya getirme ve üretme çok dikkate şayandır ve ayrıca ikinci bir doğanın eğitimidir.[37]

147

Duyularımız her zaman daha fazla sahtesini yaparak doğayı takliteder.

[36] *Taklit (Nachahmen;Imitation)*, taklitetme ya da öykünme istenci olan ve sadece yorumlamayı başaran *Metafora* yol açar. Öte yandan taklit (öykünme), bir anlamda, insana yabancı olan ve taklidin "özümlemek" istediği dış dünyanın varlığını kanıtlar.

[37] Burada Darwin'in ünlü "*türlerin kökeni*", "*yaşam için mücadele*", "*en güçlünün hayatta kalması*" gibi temel kavramlarından farklı bir doğa ve evrim anlayışıyla karşılaşıyoruz.

Öykünme bir alımlamayı, bir kabulü varsayar, daha sonra hepsi etkili ve binlerce metaforda algılanmış olan imgenin aktarımı, yerdeğişimi sürer. *Benzeşim, analog.*

148

Hangi güç öykünmeyi bastırıp engelleyebilir ki? Metaforlar, eğretilemeler aracılığıyla yabancı bir izlenimi kendine maletmem, benimsemem. Uyarım – anımsamanın imgesi, metaforla bağlanmış(analoji yoluyla akılyürütme). Sonuç: benzerlikler keşfedilir ve canlandırılırlar. Anımsamanın bir imgesi vesilesiyle *yinelenmiş* uyarım bir kez daha sahneye çıkar, rol oynar.

Algılanmış uyarım – çok sayıdaki metaforlarda şimdi *tekrarlanmış olan* ve onların ortasında akraba olmuş bulunan imgeler farklı başlıklarda ve oyunlarla sökünederler. Her algılama uyarımın çoklu bir imgesini gözler, onun peşine düşer, ama çeşitli bölgelerin üstünde yerdeğişimiyle, aktarmayla.

Yeniden duyumlanan uyarım – ilgili sinirlere aktarılmış, oradaki yerdeğişiminde yinelenmiş ve aynı şekilde sürüp gitmiş.

Burada yeralan, olup biten şey duyusal bir izlenimin diğerlerine çevrilmesidir: bazı seslerin işitilmesinde pek çok kişi bir şey görür veya bir şeyin tadına bakar. Bu bütünüyle genel bir fenomen, görüngüdür.

149

Öykünme, taklit olgusu *bilme* olgusunun karşıtıdır, şu anlamda ki bilme olgusu kesinlikle hiçbir yer ve konum değişimini, aktarmayı değerlendirmek istemez, ama izlenimi metafor ve sonuçlar olmaksızın tutmak, saklamak ister. Bu kullanımda izlenim taşlaşmıştır: kavramlar tarafından işaretlenmiş ve elegeçirilmiştir, sonra da öldürülmüş, soyulmuş, mumyalanmış ve kavram biçimi altında korunup saklanmıştır.

Oysa "özsel, içsel" ifade yoktur ve *metaforsuz içsel, özsel bilgi de yoktur*. Ama bu konudaki yanılsama ısrarla sürüp gider, yani duyusal izlenimin hakikatine inanç. Çok alışılmış mecazlar, kullanılagelen metaforlar şimdi pek nadir olanlar için ölçü ve hakikatler değerine sahip olurlar. Burada alışkanlık ile yenilik, sıklık ile seyreklik arasındaki farkın kendisi yönetir yalnızca.

Bilme olgusu çok benimsenen metaforlar, mecazlar üzerinde sadece çalışma olgusudur, öyleyse artık öykünme gibi hissedilmeyen bir taklitetme biçimidir. O zaman hakikat kırallığına doğal olarak sızıp giremez.

Hakikat güdüsü, tutkusu farklı metaforik evrenlerin ayrışıp dağıldıklarının ve birbirleriyle çatıştıklarının gözlemini öncedenvarsayar, hayaleder, örnekle düş, yalan, vbg., alışılmış ve kullanılan görme biçimine karşıt olarak: biri çok nadir, öteki çok sık. Böylece genel kullanım istisnayla, yani kuraldışıyla, kurala uygun olan da alışılmamış olanla çatışır. Buradan da düş dünyasının önünden geçen, önünde olup biten günlük gerçekliğe saygı doğar.

Oysa nadir ve alışılmamış olan şey *çok fazla çekiciliğe ve büyüye sahip olan şeydir* – ayartıcı ve büyüleyici olarak duyumsanan yalan. Şiir.

150

Doğanın bütün yasaları bir x'in bir y'ye, bir z'ye *bağıntılarından* başka bir şey değildir. Doğa yasalarını biz her biri kendi başına bizce sadece başka x, y, z'lerin bağıntısı olarak bilinen bir x, y, z bağıntıları gibi tanımlarız.

Kesin olarak konuşulursa, bilme olgusu totolojinin, eşsözün tek formuna sahiptir ve *boştur*. Bizi ilerleten her bilgi benzer olanı ve *özdeş olmayanı bir özdeşleştirme biçimidir*, yani temelden mantıkdışıdır, mantıksızdır.

Sadece bu yolla bir kavram elde ediyor, kazanıyoruz ve ondan sonra sanki gerçekten etkili bir şeymiş gibi "insan" kavramını oluşturuyoruz ve onu bütün bireysel iz ve çizgilerin terk edildiği zaman yaratmış oluyoruz. Doğanın da böyle bir kavrama göre harekete geçtiğini, sürüp gittiğini ilke olarak öne sürüyoruz: ama burada önce doğa sonra kavram insanbiçimci, yani antropomorfiktirler. Bireysel olanın *çıkarılıp atılması* bize kavramı verir ve onunla da bilgimiz başlar: *adlandırma* içinde, *türlerin* kuruluşu içinde. Ancak şeylerin özüne tekabül etmeyen, karşılık gelmeyen bir şeydir bu. Çok sayıdaki özel izler, tikel çizgiler, anlatımlar bizim için her şeyi değil bir şeyi belirlerler: bu izlerin, belirtilerin özdeşliği bizi bir çok nesneyi aynı bir kavram altında anlamaya sevkeder.

Niteliklerin taşıyıcıları ve bu niteliklerin nedenleri olan soyut-

lamalar olarak varlıkları üretiyor, yaratıyoruz. Bize niteliklerin, bağıntıların bir çokluğu gibi görünen örnekle bir ağaç, bir birim olgusu çift yanlı insanbiçimci, iki bakımdan antropomorfiktir: önce bu sınırlanmış birim "ağaç" var değildir; onu böyle bir şeye kesip parçalamak (göze göre, biçime göre) keyfidir, bu bağıntı saltık hakiki bir bağıntı değildir, ama yeniden antropomorfizmle, insanbiçimcilikle renklendirilmiştir.

151

Filozof hakikati değil ama insanlarda dünyanın tümden değişimini, metamorfozunu arar: o kendinin bilinci ile dünyanın anlaşılması için savaşır. Bir *özümleme* amacıyla, bir *asimilasyon* için mücadele eder: ortaya insanbiçimci, antropomorfik bir şey koymayı başardığı zaman da tatmin olur. Tıpkı astroloğun evreni tek tek bireylerin hizmetinde görmesi gibi, tıpkı filozofun dünyayı bir insan varlığı olarak görmesi gibi.

152

Tanımlamanın özü: kurşun kalem uzun katı bir şeydir, vs. A, B'dir. Uzun olan burada aynı zamanda renklidir. – Nitelikler sadece bağıntıları muhafaza ederler, ilişkileri korur ve saklarlar. Belirlenmiş katı bir cisim ne kadar çok bağıntıya, ilişkiye sahipse o kadar eşittir; bağıntılarının çokluğu kadar eşittir. Bağıntılar hiçbir zaman öz olamazlar ama sadece özlerin sonuçlarıdırlar. Sentetik yargı bir nesneyi sonuçlarına göre betimler, yani *özler ve formlar özdeşleştirilmişlerdir*, başka deyişle bir *addeğişimi* sözkonusudur, yani bir *metonimi* vardır.

Sentetik yargının özünde o halde bir mecaz, bir metonimi bulunuyor. Bu da *yanlış bir eşitlik* demektir. Öyleyse *sentetik çıkarımlar, sillojizmler mantıkdışıdırlar, mantıksızdırlar*. Onları kullandığımız zaman popüler metafiziği önceden varsaymış, şart koşmuş oluruz, yani nedenler olarak etkileri alan metafiziği.

"Kurşun kalem" kavramı, bir "şey" olan kurşun kalem ile karıştırılmıştır. Sentetik yargının "dır"ı yanlıştır, o bir yer ve konum değiştirmeyi, aktarmayı içerir, aralarında bir eşitliğin asla yeralamadığı iki farklı düzenin sferi, alanı karşılaştırılmıştır burada.

Bilmeme ve yanlışbilme içinde sadece *mantıkdışının, mantıksızlığın* etkileri ortasında yaşıyor ve düşünüyoruz.

153

Bireyler üzerlerine oluşun dayandığı, yaslandığı köprülerdir. Bütün nitelikler ta baştan beri *biricik, tek tek eylemlerden* başka bir şey değildirler, daha sonra bunlar benzer hallerde sıkça yinelenen eylemler, en sonunda da alışkanlıklar olurlar. Her eyleme bireyin tüm özü katılır ve bir alışkanlığa bireyin spesifik, kendine özgü dönüşümü karşılık gelir. Bir bireyde her şey bireyseldir, en küçük hücreye kadar; bu, bütünselliğin tüm deneyimlerde ve tüm geçmişlerde yeraldığı anlamına gelir. Buradan da *dünyaya getirme, üreme* olanağı.

154

Tecrit edilip ayrık tutulmaları sonucu bazı kavramlar, peşlerinden gelip izleyenleri, kendilerine, diğer güdülerin gücünü çektikleri gibi çekip bağlamakta çok ateşli ve şiddetli olabilirler. Bilgi güdüsü de örnekle bunun içindedir.

Böyle hazırlanmış bir yapı, hücrelere kadar belirlenmiş bir doğa, kendini o zaman yeniden sürdürür ve kalıtım yoluyla kendini aktarır: tek bir yanın yönlendirmesiyle ise sonunda içine çekip soğurarak şişip büyümesi genel gücü yıkar, güçlülüğü tahrip eder.

155

Sanatçı "ideleri", düşünleri, fikirleri seyretmez: sayısal ilişkilerdeki, niceliksel bağıntılardaki hazzı duyumsar.

Her haz, beğeni ve hoşlanma orana dayanır, her acı, beğenmeme ve hoşlanmama da oransızlığa.

Sayılar modeli üzerine kurulmuş, nicelikler üzerine inşa edilmiş kavramlar.

İyi sayısal ilişkileri, doğru niceliksel bağıntıları tasarımlayan sezgiler güzeldirler.

Bilim adamı doğa yasalarına ilişkin sayıları *hesapeder*, sanatçı onları *seyreder*: orada, yasalılık, burada güzellik.

Sanatçının seyrettiğinin nesnesi tümüyle yapay, sunidir, onda hiçbir "ide", "fikir" yok! Güzel sayılar için en hafif kapsayıcı örtü, zarf.

156

Sanat yapıtı doğayla, tıpkı matematiksel ortam ve çevrenin do-

ğal ortam ve çevreyle ilişkili olduğu gibi aynı şekilde ilişkilidir.

b) ÖNSÖZ İÇİN NOTLAR

157

Ölümsüz Arthur Schopenhauer'e armağan edildi.[38] -- Schopenhauer'e önsöz – Cehennemlere giriş – Sana nice kara koyun kurban ettim – öteki koyunların yakındıkları şey üzerine.

158

Bu kitapta çağdaş derin bilginleri hiç kaâle, dikkate almıyorum ve böylece onları kayıtsız, ilgisiz şeyler arasında sayıyormuş izlenimi veriyorum. Ancak eğer ciddi şeyler üzerinde sakince düşün-

[38] Nietzsche, başlangıçta Schopenhauer'in fazlasıyla etkisinde kalmış ve felsefesini ona borçlu olan bir kimsedir. Hegel'in "*iyimser usçuluk*" anlayışına karşı "*kötümser bir irade metafiziği*"ni temellendiren Schopenhauer'in felsefesi Platon, Kant, Hint dini ve Budacılıktan kaynaklanır. Yaşadığı dönemde pek bilinmemesine karşın onun tanınmasında 1848 devrimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla toplumun içine düştüğü karamsarlık durumunun etkili olduğu söylenebilir. Nihilist, hiçleyici ögelerinin keskinliğiyle dikkati çeken dönemin toplumsal çöküntü ruhu önce Schopenhauer'in kötümsercilik anlayışını, hemen ardından da bir bütün olarak felsefesini popüler bir konuma taşımıştır. Genel felsefe anlayışına düşünsel yaşamının ta başında ulaşan filozof, ateizmin, tanrıtanımazcılığın metafizik dayanaklarını sağlam bir biçimde, üzerine tanrıbilimin, teolojinin gölgesini düşürmeden ortaya koyan ilk düşünürdür.
Acı çekmenin evrenselliğini, acı yaşantısını kapsamlı biçimde vurgulayan ilk filozof olarak istencin tüm gerçekliğin ana belirleyeni olduğunu savunur. Usun, istencin bir aracı olduğunu, bilginin istence bağlı bulunduğunu göstererek bilinçdışı tasarımını ilk kez felsefenin gündemine sokarak "*istençcilik*" anlayışını savunmuş, usdışına önemli bir vurgu yapmıştır. Ona göre evrendeki her şeyin temelinde yatan asıl gerçeklik ve dinamik güç istençtir. İnsanın en son aşamada kurtuluşu ancak bu usdışı kozmik istenci yenmesiyle olanaklıdır. Fenomenler, yani görüngüler dünyası, dünyanın yalnızca dış görünümüdür. Dünyanın çekirdeğini istenç dünyası oluşturur.
İstenç, zaman ile uzamın dışında bulunur; ussal düşünce ile bilgi üzerinde kesin belirleyici çizgilere sahiptir. "*Dünya tasarımlarımızdan ibarettir*" diyen filozof Schopenhauer'e göre, istenç, yani isteme aktı, bilinçli eylemi hem insanda hem de doğada düşünceden çok daha temel bir metafizik kategoridir. Bu felsefe transsendental idealizmin bir türü olarak karşımıza çıkar.

lemek(nachdenken; réfléchir) istenirse, tiksindirici bir manzaradan rahatsız olmamak gerekir. Şimdi gözlerimi istemeye istemeye onlara benim için ilgisiz ve kayıtsız kişiler olmadıklarını, ama öyle olmalarını seve seve dilediğimi, arzu ettiğimi söylemek için çeviriyorum.

159

Felsefeyi incelemeye ciddi ve uygun biçimde başlamayı hakedenlere yararlı olmak için bir girişimde bulunuyorum. Bu girişim, bu arayış başarılı olsun ya da olmasın, onu aşıp geçmek gerektiğini bununla birlikte çok iyi biliyorum ve bu felsefenin iyiliği için taklit edilmesinden ve aşılmasından çok daha fazla hiçbir şey dilemiyor ve arzu etmiyorum.

Böylelerine iyi nedenler için bazı üniversite mensuplarının yönlendirmelerine, meslekten filozofların direktiflerine kendilerini teslim etmemelerini, ama Platon'u okumalarını tavsiye etmek gerekir.

Onlar her şeyden önce her türlü yanlışı, yalan ve dolanı unutmalı ve yalın, doğal olmalıdırlar.

Yanlış ve kötü ellere düşme tehlikesi.

160

Bu zamanın, bu dönemin filologları beni ve kitabımı değerlendirme, takdir etme yeteneğine kendilerinin sahip olmadıklarını ve bunu hak etmediklerini göstermişlerdir: bu konuda bir şeyler öğrenmeyi isteyip istemediklerini bilmek için onlara az da olsa güvence sağladım; ama hangi tarzda olursa olsun onları bu yolda ilerletmeye de çok hevesli olmadım.

Şu anda filoloji olarak adlandırılan, bu adı alan, taşıyan disiplin, benim sadece yansız biçimde belirttiğim, nötr olarak işaret ettiğim kitabımı, bu kez de ihmal edebilecekti: zira o erkeksi bir yapıdadır, erkeksi bir doğaya sahiptir ve iğdiş edilmişler için hiçbir değeri yoktur. Onlara sanıların işlenip dokunduğu, olup bitenin, konjektürün işlendiği tezgahın önünde oturup kalmak daha uygun düşer.

161

Bilginin, alimin bir tatmininden başka bir şeyi duyumsamak is-

temeyenlere hiç güvenim olmadığından hasılı onlar için kolay bir şey yapmış olmadım.

Alıntılar yanıltır.

162

Bilgece özdeyişler konusunda, Yedi Bilgeler çağı, bunların edebi özelliğine, yazınsal değerine pek yakından bakmıyordu, ama biri bir özdeyişi bir kez alıntıladığında, bir yere eklediğinde bunu ciddiye alıyordu.

163

Saltık olarak kişisellikten uzak ve soğuk biçimde yazmak.[39]

"Biz"leri ve "ben"leri bir yana bırakıp uzaklaşmak. "Ki" bağlaçlı cümleleri bile sınırlayıp kısaltmak. Olabildiğince bütün teknik terimlerden elden geldiğince kaçınmak.

Mümkün olduğunca her şeyi kesin biçimde söylemeli ve her teknik terimi, "*istenci*" bile, bir kenara bırakmalı.

164

Tıpkı bütün karışık ve kötü şeylerin içyüzünü ortaya çıkaran bir buzul meleği gibi ben de bilginin değeri sorununu ele alıp incelemek istiyorum. Kötü olmadan ama fazla duygusal ve yumuşak da olmadan.

[39] Bireysel özne (individuelle Subject) ile ortaklaşalık (kollectivitaet) bile kişiselliksizlik (unpersönlichkeit) önünde silinmek zorundadır; zira eğer hakikat var ise, o, bütün varlıklara uygun olarak kişisizdir, kişisellikten uzaktır; ama Nietzsche'nin ısrarla araştırdığı ve üzerinde durduğu, tekniğin bile genel özelliğinin ötesinde, kesin bir insani evrenselliktir. Yani "*ölçülülük ile sakınımlılığın dönüşü*"yle, ve yoğunlaşma ve odaklaşma ile donatılmış bir yükselme (§ 32) sayesinde uygarlığın(kültürün) bütün kapsamıyla içinde görünüp ortaya çıktığı bir görüş, bir bakış açısına sahip olmak.

c) PLANIN SERİMİ : "SON FİLOZOF"

165

Felsefenin ilk, başlangıçtaki amacı başarısızlığa uğratıldı.
İkonik(Putlaştırıcı)[40] tarih yazıcılığına karşı.
Uygarlıksız(Kültürsüz) felsefe, ve bilim.
Kant'dan bu yana felsefenin değişime uğratılmış konumu. Olanaksız hale gelmiş metafizik. Kendini iğdiş etme.

Trajik boyuneğme ve tevekkül, felsefenin sonu.
Bizi kurtarmaya elverişli tek ve biricik sanat.

1. Ardakalan, öteki filozoflar.
2. Hakikat ve yanılsama.
3. Yanılsama ve uygarlık(kültür).
4. Son filozof.

Sonuca varıp bitirmek için filozofların yöntemi, bazı başlıklar koyma oyunlarıyla kendini sınırlar, dolap çevirmelerle yetinir.
Mantıksız, mantıkdışı içgüdü.
Hakikilik/Doğrulukçuluk ve Metafor/Eğretileme.

Yunan felsefesinin ödevi: efendilik ve ustalık.
Bilginin barbarca etkisi.
Yanılsama içinde yaşam.

Kant'tan bu yana ölü felsefe.
Yalınlaştırıcı, basitleştirici Schopenhauer skolastiği ortadan kaldırıyor.
Bilim ve uygarlık(kültür). Karşıtlıklar.
Sanatın görevi.
Katedilecek yol eğitimdir.
Felsefe trajik yoksunluğu üretmelidir.

Modern zamanların felsefesi, naivlikten ve doğallıktan yoksun, skolastik, formüllerle aşırı yüklü.
Basitleştirici, yalınlaştırıcı Schopenhauer.

Kavramsal fiksiyona, uydurma ve mavala artık yetki vermiyo-

[40] Ikon(Icone): Yunan ve Rus Ortodoks kiliselerinde Bakire Meryem Ana ile Azizleri resimleyen tablolara verilen ad.

ruz. Sadece sanat yapıtında tanıyoruz onu.

Bilime karşı ilaç mı, panzehir mi? Nerede?

İlaç, panzehir olarak uygarlık(kültür). Onu alımlayıcı, alıcı olmak için bilimin yetersizliğini tanımış olmak gerekir. Trajik vazgeçiş, tevekkül ve teslimiyet. Tanrı uygarlık (kültür) konusunda bize ayrılan yeri, saklanan şeyi bilir! Uygarlık(kültür) geriden, kuyruktan başlar!

(Kröner, X, s. 109-179.)

II

1873 İlkbaharının Planları:

B - UYGARLIĞIN(KÜLTÜRÜN) HEKİMİ OLARAK FİLOZOF

166

Plan. Nedir bir filozof?
Bir filozof uygarlıkla(kültürle) hangi ilişkiye, ne gibi bir bağlantıya sahiptir?
Ve özellikle de trajik uygarlıkla(kültürle)?

Hazırlık. Yapıtlar ne zaman yitip gider, kaybolurlar?
Kaynaklar. a) yaşam için, b) dogmalar için.
Zamandizini(Kronoloji). Sistemler tarafından doğrulanıp onaylanmış.

Temel bölüm. Paragraflarla ve konudışı bölümlerle, konuya yabancı kısımlarla filozoflar.

Sonuç. Felsefenin uygarlığa(kültüre) göre konumu.

167

Nedir filozof?

1. *Bilimlerin ötesinde*: maddeden arındırmak, maddesizleştirmek.
2. *Dinlerin berisinde*: tanrıların ve büyülerin mitini yıkmak.
3. *Tipler*: anlığın, anlama yetisinin kültü.
4. İnsanbiçimsel(antropomorfik) konum aktarımları.

Felsefe şimdi ne yapmalı, felsefeye şimdi ne görev düşüyor?

1. Metafiziğin olanaksızlığı.
2. Kendinde şeyin olanaklılığı. Bilimlerin ötesinde.
3. Mucize karşısında koruyucu olarak bilim.
4. Bilimlerin dogmatizmine karşı felsefe.
5. Ama yalnız bir uygarlığın(kültürün) hizmetinde.
6. Schopenhauer'in basitleştirme biçimi.
7. Onun popüler ve sanatsal olarak mümkün metafiziği. Felsefeden beklenen sonuçlara karşıttırlar.

8. Genel kültüre karşı.

168

Felsefe genel hiçbir şeye sahip değildir: o bazen bilim, bazen sanattır.

Empedokles ile Anaksagoras: birincisi büyüyü ister, ikincisi aklın ışıklarını, aydınlanmayı; birincisi dünyevileşmeye, sekülarizasyona karşıdır, ikincisi yanında.

Pythagorasçılar ile Demokritos: Doğanın ciddi, sağlam bilimi.

Sokrates ve bugün zorunlu olan şüpheciler.

Herakleitos: Apolloncu ideal, her şey görünüş ve oyundur.

Parmenides: Diyalektiğe giden yol ve bilimsel organon.

Barış ve huzur içinde olan tek kişi Herakleitos'dur.

Thales bilime ulaşmak ister, aynı şekilde Anaksagoras, Demokritos, Parmenides'in organonu, Sokrates.

Anaksimandros onlardan yine uzaklaşmıştır, aynı şekilde Empedokles, Pythagoras.

169

1. Şeylerin özsel açıdan *yetkin olmayışı*:
   - bir dinin sonuçları, vargıları yani iyimser ya da kötümser olsunlar.
   -uygarlığın(kültürün) sonuçları, vargıları.
   - bilimlerin sonuçları, vargıları.
2. Belli bir süre, belli bir zaman mücadele eden koruyucuların varlığı. Burada *felsefeye* ait olan şey, kendinde saltık olarak aktüel ve güncel değildir. Zamanın beğenisine, zevkine göre boyanmış ve içi doldurulmuştur.
3. Eski yunan felsefesi, mitosa karşı ve bilimin yanında, kısmen dünyeviliğe, sekülarizasyona karşı.
   Trajik çağda: Pythagoras, Empedokles, Anaksagoras uyumlu biçimde anlaşmalı ve mutabık; Apolloncu biçimde düşman, Herakleitos; bütün sanatla bağını koparan Parmenides.

170

I. Giriş. Halkının uygarlığıyla(kültürüyle) ilgili bir filozofun durumu ve gücü nedir?

Şöyle görünür,

a) kayıtsız bir yalnız;

b) en soyut yüz başın ustası, en tinsel yüz kafanın efendisi ve hocası;
c) ya da ulusal kültürün kindar yıkıcısı;

b)'de etki sadece dolaylıdır ama c)'deki gibi mevcuttur, vardır.

a)'da doğadaki amaç ve araçların uygun düşmemesi nedeniyle yalnız kalmasına rastlanabilir. Bu durumda eseri gelecek zamanlara kalır. Bununla birlikte onun dönemi, zamanı için gerekli olup olmadığı da açıkça sorulur.

O, halkla *zorunlu* bir ilişkiye sahip midir? Filozofun bir teleolojisi, amacı ve erekselliği var mıdır?

Yanıtta "zamanı, dönemi" diye adlandırılan şeyi bilmek gerekir: bu belki de küçük ya da çok büyük bir zaman dilimi olabilir.

Temel, asıl tez: o, bir uygarlık(kültür) yaratıcısı olamayabilir, yaratamaz her zaman ama onu hazırlayabilir, engelleri ortadan kaldırabilir ya da onu yumuşatabilir ve böylece onu koruyabilir veya yıkabilir } her zaman yalnızca inkâr ederek

Bir filozof pozitif yanlarıyla halkı asla peşinden sürüklemedi. Zira o anlığın, anlama ve kavrama yetisinin kültü içinde yaşar.

Bir uygarlığın(kültürün), bir dinin bütün olumlu yanları karşısında onun tutum ve davranışı *çözücü ve yıkıcıdır(kurmaya, temellendirmeye* çalışsa bile).

Kaos, karışıklık ve soysuzlaşma dönemlerinde *yıkılıp tahrip edilecek pek çok şey* olduğu zaman o çok gerekli ve yararlıdır.

Gelişmiş ve ileri her uygarlık(kültür), *filozofu yararsız ve gereksiz* kılmaya yönelir(ya da onu tümüyle izole etmeye, tek başına bırakmaya). Bu yalnızlaştırma veya yoksunlaştırma iki biçimde açıklanabilir;

a) doğada amaç ve araçların uyumunun bulunmamasıyla, uygunluğunun yokluğuyla (yani doğanın ereksizliğiyle), (o zaman zorunlu olurdu);
b) doğanın erekselci öngörüsüyle(gerekli ve yararlı olmadığı zaman).

II. Keskin ve yıkıcı etkileri – ne üzerinde?

III.Uygarlığın (kültürün) olmadığı şimdi o neyi hazırlamalıdır (yıkmalıdır)?

IV. Felsefeye karşı saldırılar.

V. Mahrum, yoksun bırakılan filozoflar.

Son ikisi sayısız tohumları mahveden doğadaki amaç ve araçların uyuşmamasının, yani erekselliğin yokluğunun, bulunmamasının sonucudurlar: ama bu arada bazı büyükleri ortaya çıkarmayı başarır: Kant ve Schopenhauer.[41]

VI. Kant ve Schopenhauer. Biri diğerinden daha özgür bir uygarlığa(kültüre) doğru ilerleme.

Gelecekteki bir uygarlığa(kültüre) göre Schopenhauer'in teleolojisi, erekselliği.

Onun çifte olumlu felsefesi (merkezdeki canlı çekirdek eksik) – Artık sadece hiç ümidi olmayanlar için bir çatışma. Geleceğin uygarlığı(kültürü) nasıl bu çatışmayı aşacak.

171

Felsefenin *değeri*:

Bulanık ve batıl, bozuk ve çürük bütün tasarımlardan arındırma. Bilimlerin dogmatizmine karşı.

Bilim olduğu ölçüde o, arıtıcı ve aydınlatıcıdır, bilim karşıtı olduğu ölçüde o, dinsel biçimde karartıcıdır.

---

41 Kant'ın idealist bilinemezciliğinin, agnostisizminin karşısına kötümser bir tanrıtanımazcılığı, ateizmi koyan Schopenhauer, özü bakımından dogmatik metafiziğin yıkıntıları üstünde kurulmuş karamsar bir felsefenin sahibidir. Ona göre, fenomenler, bütün görünüş dünyası bir hayaldir ve bu dünya, ölümcül bir tiyatro oyunundan, hazin bir görüntüden başka bir şey değildir. Fenomeni tasarım, noumenonu yani kendinde şeyi irade, istenç olarak algılar. Yalnızca düşüncenin bir özniteliği, attributumu değildir istenç, yaşamın bir ifadesidir de. Bu yüzden sadece bilincin etkinliğine indirgenemez, bilinçdışını da kapsar; bir yaşama isteğidir irade. Numenonun özdeşi olan irade, her türlü varoluş biçimi bilinçdışı olduğundan, insanın kavradığı şeye indirgenemez. Teoloji yerine kozmolojiyi koyan filozofa göre, tanrı yoktur. Dünyanın derindeki gizli özünü keşfedebilmek için, zihinsel sezgi deneyimi aracılığıyla (bedene ve isteğe ilişkin yaşantılarımıza dayanan benlik duygusu ile) tasarımın dış görünüşlerini aşmamız gerekir. Böyle bir varoluşsal yöntem insanı somut bireysellik olarak ortaya koyar. Bireyin özünü en iyi bencillik ilkesi açıklar; ahlakı belirleyen de bu ilkedir. Schopenhauer, kötümser bir merhamet ahlakı ortaya koyar. Bencillik, egoizm bireyin yaşama isteğinin ortaya çıkmasından başka bir şey değildir. Onda merhamet, varlıkların kozmik birliğinin bilinci ve insanların dayanışma ilkesi olarak; bencillik ise kör yaşama isteğinin belirişi olarak ortaya çıkar. Bencilliğin aşılmasını bilgi değil sanat sağlar.

Ussal psikoloji ile teolojinin atılıp ortadan kaldırılması.
Saltık insanbiçimci, antropomorfik kanıt.
Etik, Ahlak kavramlarının katı kabulüne karşı.
Gövdenin kinine karşı.
Felsefenin *zararları ve dezavantajları*:
İçgüdülerin çözülmesi,
Uygarlıkların(kültürlerin) çözülmesi,
Törelerin, örf ve adetlerin çözülmesi.

Şimdiki zamanlarda felsefenin özgül etkinliği.
Popüler etiğin, halk ahlakının eksikliği.
Seçmenin ve bilginin önemi duygusunun eksikliği.
Kilise, devlet ve toplumun tetkiki ile dikkate alınışının yapay niteliği.
Tarihe duyulan aşırı öfke.
Sanatın belagatı, sözustalığı ile uygarlığın(kültürün) yokluğu.

172

Bir bilimde *genelleştirilmiş, genel bir öneme sahip olan her şey* öngörülemeyene, rastlantıya dönüşmüştür ya da tümüyle eksiktir.

Yazma ve konuşma öğretisi, yani stilistik ve retorik olmadan dilin incelenmesi[42].

Felsefe olmadan Hint incelemeleri.

Pratik uygulamalarıyla bağıntısına bakılmaksızın, pratikle bağıntısı incelenmeksizin klasik antikite.

Goethe'nin orada bulduğu bu sağaltıcı ve koruyucu eylem ile bu barış ve huzurun olmadığı, bulunmadığı doğa bilimi.

Çoşkusuz, aşırı esinlenmesiz tarih.

Kısaca, pratik uygulamaları olmadan bütün bilimler: o halde uygarlığın(kültürün) hakiki insanlarını yaratıp ortaya çıkarmış olan başka tutum ve davranışlar. Abartılı bir süs olarak kavranan bilim!

Felsefeyi deneyimi olmayan genç kişilerle yapıyor ve işliyorsu-

[42] Nietzsche, dil ile retoriğin, yani güzel konuşma sanatı olan belagat ile dilin birbirinden ayrılamayacağını *Philologica*'larında gösterir. Ona göre dilin retorikden yoksun varlığından sözedilemez, retorik dilin özüdür.(bkz. Kröner, XVIII, s. 249, Retorik). Dilin anlatım biçiminin retorik gözetilmeden incelenmesi olanaksızdır. Yalın biçimde incelenen retoriksiz bir dile haklı olarak şaşırdığını söyler filozof. Yazın tarihi, kendisi için, sanata uygun biçimde anlatım tarzının, belagat sanatının işlenmesinin tarihi anlamına da gelir, (Kröner, XVIII, s.3, Yunan Yazınının Tarihi).

nuz: yaşlılarınız tarihe doğru dönüyor, yöneliyorlar. Popüler felsefeye, halkın felsefesine hiç sahip değilsiniz, ama buna karşın utanılacak biçimde tekyanlı halk konferanslarına, benzer popüler konferanslara sahip çıkıyorsunuz. Üniversitelerin öğrencilere Schopenhauer üzerine önerdikleri kompozisyon konuları! Schopenhauer üzerine halka atılan nutuklar! Her türlü saygınlık ve haysiyetten yoksun bu!

Şimdi yalnızca dinin gelişmesiyle açıklanabilen *bilim nasıl* değişime uğrayıp oluşabildi.

173

Eğer onlar normal değil anormallerse o zaman halkla yapacak hiçbir şeye sahip değiller midir? Durum böyle değil: halk *kendi yüzünden varolmayan* anomalilere, düzensizlik ve anormalliklere *ihtiyaç duyar*.

Sanat yapıtı ondan beslenir, kanıt sağlar: bu onu anlayan yaratıcıdır ve buna karşın sanat yapıtı bir yanını halka dönmüştür.

Filozofun halka doğru dönen, çevrilen bu yüzünü bilmek ve onun meraklı doğasını, sorgulayıcı yapısını tartışmamak istiyoruz (o halde özgül amaç, niçin? sorusu). Bu yüzü, görünümü şimdi zamanımız açısından bilmek, tanımak zordur: çünkü uygarlığın (kültürün) bu tür bir popüler birliğine sahip bulunmuyoruz, onu mükemmel biçimde bilemiyoruz. İşte bu yüzden Grekler.

174

Halk için olmayan, o halde bir uygarlığın(kültürün) temeli için de olmayan, ama yalnızca bir uygarlığın(kültürün) aracı ve enstrümanı olan felsefe.

a) bilimlerin dogmatizmine, dogmacılığına karşı;
b) doğanın bağrındaki mitsel dinlerin figüratif düzensizliğine ve karışıklığına karşı;
c) dinlerin neden oldukları ahlaksal karışıklığa, yol açtıkları etik düzensizliğe karşı.

Kendisinin bu amacı özüne uygundur

a) 1.antropomorfik, insanbiçimci ögenin varlığına inanmış; kuşkucudur;
   2. seçmeye ve büyüklüğe sahiptir;
   3. birliğin tasarımlanması üstüne bir kuşbakışıdır, betimlenişine bir gözatıştır;

b) doğanın sağlıklı, sağlam bir yorumuna ve basit, yalın bir kavranışına kanıttır;
c) bu tür yasaların ihlâl edilemezliği ve bozulamazlığı inancını yıkar.

Uygarlıksızlığın(kültürsüzlüğün) çaresizliği ve sıkıntısı, şimdiki dönemde, zamanda örneklendirilmiş.

175

Uygarlığın (kültürün) hekimi, doktoru olarak filozof.

Bütüne giriş için: M.Ö.VII.yy'ın betimlenmesi: uygarlığın (kültürün) hazırlanması, içgüdülerin karşı koyuşu; doğunun getirip kattıkları. Homeros'dan itibaren uygarlığın(kültürün) merkezileşmesi.

Önplatonculardan, Platon'dan önce gelenlerden sözediyorum, çünkü uygarlığa(kültüre) karşı açık düşmanlık, olumsuzlama ve yadsıma Platon'la başlar. Ancak bir düşman, hasım olmayan felsefenin şimdiki ya da gelecekteki bir uygarlığa(kültüre) karşı nasıl davrandığını ve davranacağını bilmek isterim: filozof burada uygarlığın(kültürün) zehirleyicisi, uygarlığı(kültürü) zehirleyendir.

Felsefe ve halk. – Büyük Yunan filozoflarından hiçbiri halkı arkasına takıp sürüklememiştir: bu yol özellikle Empedokles tarafından araştırıldı(daha sonra da Pythagoras tarafından arandı), bu arada saf, katkısız, duru felsefeyle değil, ama onun mistik bir aracıyla yapıldı bu araştırma. Başkaları halkı a priori olarak, öncesel biçimde dışladılar(Herakleitos). Diğerleri halk için kültürlü aydınlardan oluşan çok saygıdeğer bir çevreye sahip oldular (Anaksagoras). Demokratik ve pedagojik eğilime en fazla sahip olan Sokrates'ti: bunun sonucu mezheplerin, sektlerin kuruluşu, yani karşıt bir kanıtın temellendirilmesidir. Bu gibi filozofların başaramadıklarını daha az büyük olanlar nasıl başaracaklardı? Popüler, halka dayanan bir uygarlığı(kültürü) felsefe üstünde kurmak mümkün değildir. Aynı şekilde, bir uygarlığa(kültüre) kıyasla, felsefe asla temel, asli bir anlama sahip olamaz, ama her zaman yalnız tamamlayıcı, ikinci sırada gelen bir yan anlama sahiptir. Bu sonuncusu hangisidir?

Mitsel olanın üstünlüğü, *söylencenin egemenliği*: hakikatin anlamının serbest, özgür fiksiyona, yapıntıya karşı güçlendirilmesi, *vis veritatis(hakikatin gücü!)* ya da saf, duru bilginin güçlendirilmesi (Thales, Demokritos, Parmenides).

Bilme içgüdüsünün gücü ve üstünlüğü: ya da mistik/mitik, gizemsel/söylencesel olanın güçlendirilmesi, sanat olan her şeyin yani(Herakleitos, Empedokles, Anaksimandros). Büyüklüğün yasalaştırılması!

Katı dogmacılığın yıkılması:
a) dinde;
b) törelerde;
c) bilimde.
Şüpheci, kuşkucu akım.

Her güç, her kuvvet (dinde, mitde, bilme içgüdüsünde), aşırı olduğunda, katı bir egemenlik ve erk olarak(Sokrates), barbarlaştırıcı ve ahlakdışı, sersemletici ve ahmaklaştırıcı etkilere sahiptir.

Kör sekülarizasyonun, gözükapalı dünyasallaşmanın yıkımı (dinin dengi ve eşdeğeri) (Anaksagoras, Perikles). *Mistik, gizemsel* akım.

Sonuç: hiçbir uygarlık(kültür) yaratamaz;
ama onu hazırlayabilir;
ya da koruyabilir;
veya onu değişime uğratıp yumuşatabilir.

Bizim için: Filozof sonuç olarak okulun üstmahkemesi, akımın en üst makamıdır. Dehanın hazırlanması: çünkü uygarlığa(kültüre) sahip değiliz. Dönemin tanısından, zamanın teşhisinden okul için aşağıdaki görevi sonuç olarak çıkarır:

1. Dünyasallaştırmanın, sekülarizasyonun yıkımı(halk felsefesinin eksikliği);
2. Bilme içgüdüsünün barbar ve yıkıcı etkilerinin egemenliği(felsefi inceliklerden kaçınması, kendini sakınması).

"İkonik"(Putlaştırıcı) tarihe karşı.
"Proleter" aydınlara,"çalışan emekçi" derin bilginlere karşı.

Uygarlık(Kültür) her zaman bir sanatın ya da bir sanat yapıtının birleştirici anlamından doğabilir sadece. Felsefe bunun evrensel düşünsel seyrini, temaşasını isteksizce hazırlayacaktır.

(*Kröner, X, s. 180-188*)

III

1873 Yazı (Bağlantılı serimleme)

C - AHLAKDIŞI ANLAMDA HAKİKAT İLE YALAN ÜZERİNE BİLGİKURAMSAL GİRİŞ

1

Sayısız güneş sistemlerinin alev alev yanan, parıl parıl parlayan ve saçılan ışığı içinde yayılmış olan evrenin bir ücra köşesinde bir zamanlar üzerinde akıllı hayvanların bilgiyi icatettikleri bir yıldız vardı. Bu "evrensel tarih"in[43] en tepeden bakan ve büyüklük taslayan, en aldatıcı ve yalancı anı oldu: ama sadece bir dakika sürdü, bir dakikadan fazla değil. Doğanın daha yeni, çok kısa bir süre önce soluk alıp vermesi ve yıldızın sönmesiyle, akıllı hayvanlar ölmek zorunda kaldılar. – Herhangi biri işte buna benzer bir masal uydurabilir; hangi istisnanın, hangi ayrıntının acıklı olduğunu bu arada resimlemeyi başaramadan, ne denli belirsiz, puslu, tanımlanamaz, elden ve gözden kaçıp giden, ne denli boş ve özelliksiz şeylerdir insan aklının doğanın bağrında kurup durduğu. İçlerinde bulunmayan ezeli ve ebedilikler, öncesiz ve sonrasızlıklar sözkonusuydu; ve eğer bu yeniden ondan yapılırsa, hiçbir şey geçip gitmiş olmayacak. Çünkü bu akıl için insan yaşamını aşacak denli çok daha geniş bir görev ve misyon yoktur. O, insani olmaktan başka bir şey değildir ve sanki dünyanın ekseni onun çevresinde dönüyormuş gibi kendisini duygulu ve tutkulu biçimde alımlamak için yalnızca onun sahibi ve yaratıcısı, üreticisi vardır. Ama eğer sinekle anlaşabilseydik, onun da havada aynı tutkuyla dönüp durduğuna ve kendisinin dünyanın merkezinde uçtuğunu duyumsadığına inanır, kani olurduk. Doğada hiçbir şey, bilmenin, bilginin bu gücünün küçük bir üflemesiyle bir tulumu hemen şişirmemesi kadar çok kötü ve de çok anlamsız değildir; aynı şekilde her hamal kendisine hayran birine sahip olmak ister, tıpkı en kibirli insanın, filozofun,

[43] Nietzsche burada Hegel'in "*Dünyatarihi*"*(Weltgeschichte)* ifadesini alaylı biçimde yeniden elealarak değerlendirir; böylece insan ve onunla birlikte arkasında bıraktığı izleri de yokolup gidecektir.

kendi eylem ve düşüncesini, bir teleskopla gözlerinin evrenin bütün köşe bucaklarına ve her yerine sahip olduğunu sanması, egemen ve üstün görmesi gibi.

En talihsiz ve mutsuz, en hassas ve geçici varlıkları sadece bir anlığına varoluşta tutmak için yardımcı olarak verilmiş olan bu olgu halini üretenin akıl olması dikkate şayandır; bu akıl, bu artı olmadan onların hepsi Lessing'in oğlu[44] gibi kendilerini kurtarmanın her araç ve biçimine, her konusuna sahip olacaklardı. Bilmeye ve duyumsamaya ilişkin bu ince örtü, insanların duyumları ve göz-

[44] Nietzsche, burada "*Bilge Nathan*"ın tapınağını anımsatıyor bizlere. 1779'da Lessing'in "*iambos*" biçemiyle yazdığı bir "*dramatik şiir*" olan "*Nathan der Weise*" teolojik ve felsefi nitelikli didaktik bir oyun olmakla birlikte ahlaksal derinliği komik değinmelerle birleştiren şiirsel değeri ve dramatik gerilimi yüksek bir yapıttır.
Oyunun baş kişisi Bilge Nathan (Lessing bu karakterde eski dostu Moses Mendelssohn'u anlatmıştı), ahlak temelleri bakımından üç büyük dinin eşitliğini temsilediyordu. Üç tek tanrılı dinin temsilcileri olan Müslüman Salâheddin Eyyubi, Hıristiyan Templier Şövalyesi ve Yahudi Nathan'dan, yalnızca sonuncusu en yüce insan idealine ulaşmaya yakındı. Sadece o, kendisini tümüyle inkâr edebilecek güçteydi ve en güçlülere bile hakikati, tümel gerçeği, gerçeğin gerçeğini çekinmeden söyleyebilecek cesarete sahipti. Oyunun konusuna gelince, Sultan Salâheddin Yahudi bilgesi Nathan'a Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlıktan hangisinin "*en doğru din*" olduğunu sorar. Nathan bu soruyu bir öykü ile yanıtlar. Zengin bir ailede babadan oğula kalan bir yüzük varmış; oğullardan hangisine kalacağını babanın vermeyi kararlaştırdığı yüzük kime geçerse, o öteki kardeşlerden üstün görülürmüş. Baba üç oğlunu da aynı derecede sevdiği için aralarında bir ayrılık yapmaya kıyamamış, eldekinin tıpkısı olan iki yüzük daha yaptırıp her oğluna bir yüzük bırakmış. O öldükten sonra oğullardan hangisinin üstün olacağını kimse bilememiş, çünkü yüzüklerden hangisinin sahici olduğunu hiç kimse ayıramamış.Lessing bu öyküsünde üç büyük dinin doğruluğunu aynı düzeye yerleştirerek tarihsel pozitif dinler arasındaki çekişmelerin yerine hoşgörüyü, toleransı öğütler. Oyunun kahramanlarının sonunda akraba olduklarını keşfetmeleri, hepsinin büyük insanlık ailesinin üyeleri olduğu düşüncesini vurgulamaktaydı. Güçlü eleştirel denemelerinde de tutuculuğa, bağnazlığa ve ikiyüzlülüğe karşı çıkan Lessing, dinsel ve entelektüel bir hoşgörüyü, önyargısız bir hakikat arayışını savunmuştur."*Hakikati aramanın, dinsel tutuculuğa sarılmakla elde edilecek kesinlikten çok daha değerli olduğuna inanıyorum*" diyen Lessing, insanın yetkinliğe ulaşabileceğine olan güvenle, dünya dinleri tarihinde gittikçe gelişen bir manevi bilincin bulunduğuna ve bunun eninde sonunda bütün dogmaları ve öğretileri aşarak evrensel kardeşlik ve manevi özgürlük doruğuna varacağına inanmıştı. Aydınlanma hareketinin öncülerinden olan Lessing düşünceleriyle Kant'ı ve Goethe'yi de etkilemiştir.

leri üzerine çekilen bu bulutsu perde[45], varlığın değeri konusunda, en inandırıcı değerlendirmeyi ve kandırıcı benimsemeyi bilme üzerine kendisinin taşıdığına olan inancı onları yanılsatıyor. Onun, yani aklın en genel etkisi yanılsamadır, ama en özel etkiler de kendilerinde aynı nitelikte bazı şeyler taşırlar.

Birey için bir korunma ve saklanma aracı olarak akıl temel güçlerini sinsi, ikiyüzlü bir gizlilik içinde geliştirir[46]; bu gizleme, sır tutma gerçekte çok zayıf bireylerin, az güçlülerin, bir av hayvanının keskin dişleriyle ya da delici boynuzlarıyla bir varoluş mücadelesi sürdürmesini, reddetmelerinin bir aracıdır. Bu kendini gizleyip saklama, açık etmeme sanatı insanda tepe noktasına ulaşır: yanıltsatma, dalkavukluk, yalan ve aldatma, dedikodular, önemli kişi havaları, sahte ün, maske takmak, perde arkasında gizli anlaşma yapmak, başkaları ve kendisi için gülünç duruma düşmek, bir komedi oynamak, kısaca geçiciliğin ve boşluğun kısa bir harlanıp alevlenmesi için yalakalığın ve dalkavukluğun sürekli sirki; bütün bunlar o denli yasa ve kuraldışıdırlar ki insanlar arasında hakikatin saf ve dürüst güdüsü hemen hiç kavranamaz olmuştur. Onlar yanılsamalar ve düşler içine öyle derinlemesine dalmışlardır ki, gözleri şeylerin yüzeyi üzerinde şöyle bir kayıp gitmekten başka bir şey yapmamış, orada yalnız "formları", "şekilleri" görmüş, duyumları onları hiçbir yerde hakikate götürmemiş, sadece uyarıları alımlamakla yetinmiş ve tıpkı bir piyano klavyesi üstünde olduğu gibi şeylerin arkası, sırtı üstünde çalıp oynamaktan memnun kalmışlardır. Dahası yaşam sürüp giderken, insan, moral duyusu buna engel olma yolunu asla aramadığından, düşte yanıltması için kendisini geceye bırakmış, karanlığa teslim etmiştir: o halde istenç gücüyle horlanmaya direnen, onunla birlikte savaşan insanlara sahip olmak gerekiyor. Gerçekten doğruyu söylemek gerekirse insan kendisi hakkında ne biliyor ki? Ve aydınlatılmış bir vitrinde sergilendiği gibi kendisini bütünüyle, olduğu gibi kavrayabilir mi? Kendi bedeni üzerinde bile, bağırsaklarının kıvrımlarının bozulmaması ve sabit tutulması için, kanın hızlı akışını sürdürmek için, kas telleri-

[45] Yanılsama perdesinin metaforu, yani eğretilmesi.

[46] Nietzsche burada anlama yetisinin doğacı, aklın natüralist bir yorumunu veriyor; bu, gücü isteme ya da Güç İstenci tarafından merkezde toplanmış olan düşünceler düzenine daha önceden yerleşmiş bir yorumdur. Bu yaşamda kendini korumak, korunmak ve güce sahip olmak için ve buradan da kısa zamanda, gücün üstüne çıkarak, bütün öteki güçlerden sıyrılmış olarak insan kendi anlığını, aklını geliştirebildi.

nin karmaşık titreşmeleri için, kibirli ve kuruntulu bir bilinç içindeki doğa pek çok şeyi kendisinden saklamıyor mu? Doğa anahtarı fırlatıp attı: bilinç odasının dışındaki oldukça uzak bir oyuktan, yarıktan bakmayı seven ve o zaman acımasız, açgözlü, doymak bilmez, tatminsiz, kıyıcı ve öldürücü olanın üzerinde insanın, tıpkı bir kaplanın sırtındaymış gibi, bir rüyaya asılı olarak, bilgisizliğinin tam bir kayıtsızlığı içinde oturduğunu duyumsayan ölümcül meraka, ilgiye yazıklar olsun! Bu takımyıldızdaki dünyanın neresinden hakikat içgüdüsü gelebilirdi ki!

Öteki bireylerin karşısında, bireyin kendisini koruyup saklamayı istediği ölçüde bu, yalnız kendini gizlemek için bireyin aklını şeylerin doğal durumu içinde kullandığı sıkça olur: ama hem zorunluluktan hem de can sıkıntısından, topluluk içinde ve sürü halinde varolmak isteyen insan gibi o da barışı[47] sağlama, barışa ulaşma ihtiyacı duyar ve buna uygun olarak da en azından kendi dünyasında o çok kaba *herkesin herkese karşı savaşı*'nın *(bellum omnium contra omnes)* son bulması, yitip gitmesi yolunu arar. Bu barışı sağlama, kendisiyle, yani barışla birlikte hakikatin bu gizemli güdüsünün elde edilmesine ilişkin ilk adıma benzeyen bir şeyi de beraberinde getirir. Demek bundan böyle "hakikat" olması gerekenin şimdi saptanıp sabitlenmesi; geçerli ve zorunlu şeylerin tekbiçimli ve birlikte gösterilmesi ve adlandırılması yolunun bulunması, ve dilin yasama yetkisinin hakikatin[48] ilk yasalarını vermesi durumu sözkonusu: zira ilk kez burada hakikatin ve yalanın karşıtlığı

[47] Bu ifadeyi, başlangıcı ve aldığı temel tutum nedeniyle, J.J.Rousseau'nın "*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Temelleri ile Kaynağı Üstüne Konuşma*" ile karşılaştırabiliriz. Gerçekten de Rousseau şunu göstermekteydi: İnsan, zorunluluk olmadan saf duyumlarını bilgilerden ayıran mesafeyi aşamazdı; zorunluluk ile *iletişimin yardıma* koşması olmasaydı duyum ile bilgi arasındaki açıklığı kapatamazdı (Bkz. Editions Sociale, 1958, s. 83). Toplumsal yükümlülük ile biyolojik zorunluluk o halde zihnin gelişmesinde, aklın ilerlemesinde bu belirleyici etmen rolünü oynadılar. Ortak ve birlikte yaşam, toplumsal sözleşmeyi içerir, toplumsallaşma ise anlaşmaya dayanır. Nietzsche'nin imada bulunup anımsatmak istediği, barış yapma ve "*hakikate sahipolma ihtiyacını*" kendisi için talepetme, bir gruba karşı kesin bağlılık hissetmek demektir. Rousseau'nun düşündüğünün tersine, Nietzsche için insan, doğa durumunda, "*insan için bir kurt*"tu (Thomas Hobbes!). Toplum olma, Nietzsche'ye göre, "*herkesin herkese karşı savaşımını*" azaltır, genel ve hiç bitmeyen savaş halini yumuşatır. O yüzden de toplumsal ve ahlaksal, sosyal ve moral olan şeyler çağdaştırlar.

[48] Ta başından beri o halde dil ile hakikat birbirinden ayrılamazdır.

doğmakta, ortaya çıkmakta. Yalancı gerçek olmayanı gerçek gibi göstermek için geçerli adlandırmalar veya göstermeler olan sözcüklerin kullanımıyla oynar: örnekle şöyle der, "zenginim", oysa onun durumu için "fakir" doğru adlandırma ya da gösterme olacaktır. Tümcede sözcüklerin yerine geçirmeler, evirmeler yaparak ve istekli ve bilinçli biçimde yerdeğiştirmeler yoluyla belirgin ve sağlam uzlaşmaları kötüye kullanır. Bunu eğer çıkar güderek ve özellikle de önyargılı ve zararı dokunacak biçimde yaparsa, toplum artık ona güven duymayacak ve dışlayacaktır onu. İnsanlar yanılgıyla bir zarara uğrama, hata işleme olgusundan kaçtıkları kadar çok, aslında yanıltılma, yanıltılmış olma olgusundan kaçmazlar pek: bu anlamda, demek yanıltsamadan nefret etmezler, ama yanıltsamanın bazı çeşitlerinin can sıkıcı, kızdıran ve düşmanca sonuçlarından nefret ederler. Bu kadar sınırlı bir düzeyde ve anlamda bile insan yalnız hakikati ister: yaşamı koruyup saklayan hakikatin hoşa giden akışlarını, güzel oluşumlarını elde etmeye can atar; saf, duru ve sonuçsuz bilgiye karşı kayıtsızdır, yıkıcı ve zararlı hakikatlere karşı o da düşmanca tavır alır. Öte yandan: dilin bu uzlaşımlarında daha neler vardır, ne gibi şeyler bulunur? Onlar hakikat anlamında belki de bilginin tanıklıkları, belirtileri midirler? Şeyler ve adlandırmalar, nesneler ve göstergeler, örtüşürler mi? Dil, bütün gerçekliklerin tam uygun bir ifadesi midir?

Sadece unutma[49] yetisi sayesinde insan işaret ettiğimiz ölçüde bir "hakikat"e vardığı sanısına, sahip olduğu noktasına ulaşabilir. Totoloji ya da eşsöz formu içindeki hakikatten eğer memnun kalmak istemezse, yani içi boş kabuklardan memnun olmazsa, hakikatleri yanılgılarla, yani yanılgıları hakikatlere karşı, sonsuza kadar değiştirecektir. Nedir bir sözcük? Sinirsel bir uyarının sesli tasarımı, temsili. Ancak sinirsel bir uyarıyı bizim dışımızdaki bir nedene bağlamak, akıl ilkesini haksız, yersiz ve yanlış bir uygulamanın sonucudur. Dilin doğuşunda, oluşumunda eğer hakikat tek belirleyici idiyse, ve adlandırmalardaki kesinlik konusunda hakikat tek belirleyici olsaydı, o zaman: taş serttir demek hakkına nasıl sahip olacaktık: sanki "sert" bizim için başka bir şekilde bilinmiş ve sadece tümüyle öznel bir uyarı değilmiş gibi. Şeyleri, nesneleri türlerine, cinslerine göre sınıflandırıyoruz, ağacı eril olarak, bitkiyi dişil olarak belirtiyoruz: ne keyfi aktarmalar, yerdeğiştirmeler! Kesinlik topundan nasıl da kanat çırparak hızla uzaklaşıyoruz! Bir "yı-

[49] Unutma yetisi, "*doğal kötü niyet*" olarak adlandırılabilir.

lan"dan sözediyoruz: adverme, adlandırma yalnızca bir kıvrılma, burulup bükülme hareketine ulaşmaktan başka bir şey değil ve kurtçuğa da dönüşebilir. Ne keyfe bağlı sınırlamalar! Bazen bir şeyin şu tür özelliğine, bazen başka bir şeyin bu tür özelliğine göre ne taraflı ve yanlı tercihler! Farklı diller aralarında karşılaştırıldıklarında hakikate ne sözcüklerle, ne de tam uygun bir deyim ya da ifadeyle ulaşmadıklarını gösterirler: böyle olmasaydı bu kadar çok sayıda dil de olmayacaktı. "Kendinde şey"(bu, üzerinde durmaya değmeyen, önemli hiçbir sonucun çıkarımlanamadığı tam bir duru hakikat olurdu), dili işleyip biçimlendiren biri için bile, tümüyle kavranamazdır ve gerektirdiği çaba ve zahmetlere de değmez. O sadece şeylerin insanlarla olan bağlantılarına işaret eder ve en cesur metaforların, en atak istiare veya eğretilemelerin ifadeleri için kullanılır. Sinirsel bir uyarıyı önce bir imgeye taşıyıp aktarmak! İlk metafor, ilk eğretileme. Dillendirilen, dile getirilen ve söylenen bir sese yeniden dönüşmüş imge! İkinci metafor, ikinci eğretileme. Ve her defasında bir alandan, bir sferden çok farklı başka bir alana, yeni bir sfere tümüyle sıçrar. Ne sessel bir işitmeye ne de müziksel bir duyumlamaya hiç sahip olmayan tamamiyle sağır bir insan hayaledilebilir: tıpkı onun Chladni'nin[50] kumdaki akustik figürlerine şaşırması, onların nedenini çalgı tellerinin titreşiminde bulması ve daha sonra da insanların "ses" diye adlandırdıkları şimdi bilmek zorunda olduğu şeyin üstüne yemin edecek kadar emin olması ve böylece dilin hepimiz için sözkonusu olması gibi. Ağaçlardan, renklerden, kardan ve çiçeklerden sözettiğimiz zaman kendinde şeylerin birkaçını bildiğimize inanırız ve bu sırada başlangıçtaki özelliklere, özgün antitelere hiç uymayan, benzemeyen şeylerin metaforlarından, istiarelerinden başka hiçbir şeye de sahip olmayız. Kumun figürü olarak ses gibi kendinde şeyin gizemli, enigmatik X'i (bilinmeyeni)de bir defa sinirsel uyarı olarak alınmıştır, sonra imge olarak, ve nihayet dillendirilmiş, söylenmiş olarak. Her halükârda dilin doğumu ile onun içindeki bütün malzemenin izlediği süreç mantıksal değildir ve bunun üzerinde hakikat insanı, bilgin çalışır, filozof işler ve ardından kurar, eğer bulutların ötesindeki

50 Chladni (Ernst Florens Friedrich) (1756-1824), akustikte otorite olan Alman fizikçi.Chladni figürleri denilen kum şekilleri aracılığıyla titreşimleri inceledi; bu kumfigürleri, titreşimlerin temel ve en üstün modlarını temsil etmekteydi. Örnekle üstü pudra ile örtülü düz bir plaka titreştiği zaman pudra, titreşimlerin en az genlikte olduğu alanda toplanır ve düğümlerin sayısı frekansla artar.

hayali bir diyardan, yokülkeden ve eğer her halükârda şeylerin özünden de gelmiyorsa.

Özellikle kavramların oluşumunu biraz daha düşünelim. Her sözcük doğumunu borçlu olduğu özgün, biricik, saltık biçimde bireyselleşmiş deneye tam olarak hizmet etmek zorunda bulunmadığı gerçeği ve olgusuyla hemen kavrama dönüşür; yani anı gibi, ama az ya da çok benzer, sayısız deneyimlere aynı zamanda hizmet etmek zorundadır, yani ciddi ve kesin konuşmak gerekirse, asla özdeş olmayan ve sadece farklı durumlara uygun gelmek zorunda bulunur. Her kavram özdeş-olmayanın özdeşleştirilmesinden, özdeşliğinden doğar. Bir yaprağın kesinlikle bir başkasına asla tam olarak özdeş olmadığı gibi, karakteristik özelliklerin unutulmasıyla bireysel farklılıkların kolayca terk edilmesi sayesinde yaprak kavramı oluşturulur, biçimlendirilmiş olur, ve sanki doğada varmış gibi, gerçek yaprakların dışında, yaprak yerine geçecek bir şey, öyle özgün bir form türü ki bütün yaprakların ona uygun dokularının olduğu, ona göre çizildikleri, çevrelendikleri, renklendirildikleri, kıvrımlarının verildiği, boyandıkları, ama beceriksiz eller tarafından hiçbir örneğin, özgün formun sadık bir kopyası gibi doğru ve güvenilir biçimde başarılamadığı bir tasarımı canlandırılır.[51] Bir insana "namuslu" diyoruz; niçin bugün bu kadar namuslu davrandı? diye soruyoruz. Şöyle bir yanıtlama alışkanlığımız var: namuslu olması sebebiyle, namuslu olduğu için. Namusluluk! Bu yeniden şu anlama gelir: yaprak yaprakların nedenidir. Özsel, temel bir nitelik, "namusluluk" diye adlandırıldığında aslında kesinlikle hiçbir şey bilmiyoruz, ama bireyselleştirilmiş, ve sonuç olarak farklı çok sayıdaki eylemleri pekiyi tanıyoruz, ve onları farklarının terkedilmesi, ayırımlarının bir yana bırakılması sayesinde özdeşlermiş gibi konumluyoruz ve o zaman da namuslu eylemler olarak adlandırıyoruz; sonuncu sırada da bu namuslu eylemlerden yola çıkarak "namusluluk" adıyla bir *qualitas occulta*[52] *(gizli nitelikler)* formüle

[51] Nietzsche burada insanın nasıl "*kavramlaştırma yaptığını, kavramlaştırdığını*"açıklıyor ve aynı zamanda Platonizmi, yani iki dünyanın kavranışını, biri yetkin ve özgün *(Noumenon alanı; İdealar dünyası),*öteki bu modelin basit bir kopyası olan farklı *(Fainamenon alanı; Görüngüler dünyası)* iki kavramı ve dünyayı gösteriyor. Platonculuk, ona göre, kavramın ve onun tözselliğinin varoluş olgusunun doğal akışının bir tutumu ve de sonucudur.

[52] Namusluluk gibi "*nitelikler*" , filozofa göre, varoluşları açısından "*opium*" ile, "*esrarın uyku verici niteliği*" ile karşılaştırılabilir. (K. Marx'ın, "*Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*"nde dini "*opium*"a benzetmesini anım-

ediyoruz. Bireyin ve gerçeğin dikkate alınmayışı, görmezlikten gelinişi bize kavramı, tıpkı formu da verdiği gibi verir, burada doğa tersine ne formları ne de kavramları tanır, o halde türleri, cinsleri de tanımaz, ancak bizler için erişilemez ve tanımlanamaz olan bir X'i tanır yalnızca. Çünkü bizim birey, tür ve cins karşısavımız aynı zamanda insanbiçimcidir, antitezimiz antropomorfiktir de ve şeylerin özünden gelmez, eğer biz bu karşısavın şeylerin özüne tekabül etmediğini, karşılık gelmediğini söylemek tehlikesini göze almasak bile: bu dogmatik bir olumlama, evetleme olurdu ve öyle olduğu için de karşıtlığı kadar, olasılıktan uzak, ihtimaldışı sayılırdı.

Nedir o halde hakikat? Durmadan yer, biçim ve anlam değiştiren metaforların ya da eğretilemelerin, metonimilerin veya addeğiştirmelerin, antropomorfizmlerin ya da insanbiçimciliklerin devinen çokluğudur, kısaca şiirsel ve retorik bakımdan yüceltilmiş, başka bir bağlam ve niteliğe taşınıp aktarılmış, allanıp pullanıp süslenmiş insan ilişkilerinin bir toplamıdır ve uzunca bir kullanımdan sonra katı ve zorlayıcı, kuralcı ve kalıplaşmış bir kitleye, yani halka benzer: hakikatler öyle oldukları unutulmuş yanılsamalardır, kullanıla kullanıla eskitilmiş ve duyarlılık gücünü yitirmiş metaforlardır, üzerlerindeki izleri kaybolmuş, işaretleri silinmiş olan bozuk paraların piyasada artık bozuk para değil de metal parçası olduğunun hemen farkedildiği şeylerdir.

Hakikat güdüsünün nereden geldiğini, nerden kaynaklandığını hâlâ hiç bilmiyoruz: zira şimdiye değin toplumun varolması için dayatılan yükümlülükten sadece sözedildiğini işittik: doğru sözlü olmak, yani hergünkü, alışılmış metaforları kullanmak; başka deyişle, ahlak terimleriyle birlikte, kararlı ve katı bir antlaşmaya, sıkı bir sözleşmeye göre yalan söyleme yükümlülüğünden sözedildiğini, herkes için zorlayıcı bir biçimde sürü halinde yalan söylemek mecburiyetinden bahsedildiğini anladık. İnsan, birlikte olduğu kendisini ilgilendiren şeyi pekâlâ unutabilir; o zaman işaret edilmişe, seçilmiş olana göre bilinçsiz biçimde ve yüzyılların alışkanlıklarıyla yalan söyler – ve kesinlikle bu bilinçsizlik ve unutuş sayesinde, hakikat duygusuna ulaşır. Bir şeyi "kırmızı", bir başkasını "soğuk", bir üçüncüsünü "dilsiz" olarak işaret etmek, adlandırmak zorunda ve mecburiyetinde olan bu duygu üzerinden hakikate moral bir eğilim, yönelim uyanır: kimsenin güven duymadığı, herkesin dışladığı yalancının tutarsızlığı ve çelişkisi karşısında insan, haki-

sayalım!).

katin onurlu, güven duyulan ve yararlı bir şey olduğunu kendisine kanıtlayıp gösterir. Şimdi o kendi eylemini soyutlamaların üstünlüğü ve egemenliği altında "ussal" varlık ya da öz olarak konumlandırır; ani izlenimler, anlık sezgiler tarafından taşınıp getirilmiş olanları artık dert etmez; bütün bu izlenimleri kendi yaşamının ve eyleminin gidişatına uydurup bağlamak için renksiz ve daha soğuk kavramlara yayıp genelleştirir. İnsanı hayvandan ayıran her şey sezgisel metaforların kendilerini bir şema içinde buharlaştırma kapasitesine, yani imgeyi bir kavram içinde eritme, çözme yeteneğine bağlıdır. Bu şemaların baskın ve egemen olduğu bir alanda ve ortamda herhangi bir şeyin ilk sezgisel izlenimlerin ortasında hiç de başarılı olamaması mümkündür: kastlara ve sınıfsal derecelenmelere göre piramidal bir düzen kurmak, yasalardan, ayrıcalıklardan, bağlılıklardan, sınırlamalardan yeni bir dünya yaratmak, ilk izlenimlerin başka dünyasına bundan böyle karşı çıkan bir dünya, tıpkı çok kararlı, çok genel, çok tanınan ve bilinen, çok insani ve bu yüzden de düzenleyici ve buyurucu olan bir dünya. Sezginin her metaforu, bireysel ve benzersiz olması, eşi benzerinin bulunmaması nedeniyle her türlü adlandırmadan daima kaçmasını bilir, kavramların görkemli kuruluşu ile yüksek binası, ölü küllerinin saklandığı bir roma mahzeninin, katakombunun katı düzenini gösterir, ve mantık içinde matematiklere özgü olan bu ciddiliği ve soğukluğu yayar. Bu soğukluğu içine sızdırıp sindirecek olan kişi, kavramın, kemikten ve sekizgen biçimindeki bir zar gibi, yer değiştirebilir olduğuna, *bir metaforun tortusundan* başka bir şey olmadığına, ve sinirsel bir uyarının imgelere sanatsal bir taşınmasının yanılsaması olduğuna, ve eğer bir anne değilse de her kavramın büyük annesi olduğuna zor inanacaktır. İşte kavramların bu zar oyununda her zarın gösterdiği ve adlandırdığına göre kullanılması olgusuna, zarın üzerindeki noktaların çok dikkatlice sayılması olgusuna, doğru düzgün başlıklar oluşturulması ve kastlar düzeni ile sınıflar dizisine karşı asla günah işlememek olgusuna "hakikat" adı veriliyor. Romalıların ve Etrüsklerin gökyüzünü katı matematik çizgilerle böldükleri gibi, ve tıpkı bir *tapınaktaki* sınırlı bir mekânda bir tanrıya yakardıkları gibi aynı şekilde her halk kendi üzerinde matematiksel olarak paylaştırılmış kavramlardan oluşan böyle bir gökyüzüne sahiptir ve hakikatin zorlaması altında bundan böyle her kavramsal tanrının *kendi* sferinden, gökyüzünden başka hiçbir yerde aranmaması gerektiğini anlar. Burada insana, devingen bir zemin, devinen temeller ve bir tür akan su üzerinde, sonsuz derecede karmaşık

kavramlardan oluşan bir kubbeyi dikmeyi, kavramsal bir çatıyı kurmayı başardığından mimarinin güçlü bir dehası olduğu için hayranlık duymak gerekir: -- doğrusu, bu tür temeller üstünde bir dayanak noktası bulmak için, örümcek soyundan gelenlerin yaptığı gibi, selle birlikte yer değiştirebilecek, taşınabilecek kadar oldukça narin ve kırılgan, en zayıf rüzgarın esmesiyle dağılıp gitmeyecek kadar oldukça sağlam ve güçlü bir yapının kurulmuş olması gerekir. Mimarideki dehasıyla insan arının daha üstüne yükselir: arı doğadan devşirdiği balmumuyla yapısını kurar, insan ise yalnızca kendisinin imal etmek zorunda olduğu kavramlardan ibaret çok duyarlı ve kırılgan bir maddeyle yapar bunu. Burada ona çok hayran olmak lâzım -- ama ne onun hakikat güdüsü için, ne de şeylerin saf, duru bilgisi için değil. Eğer biri çalılığın ardına bir şeyi gizleyip saklarsa, bu belirli, belli yerde onu arar ve bulur, o zaman bu araştırma ve bulmada övülecek pek de bir şey yoktur: halbuki aklın kuşatması ve çevirmesi içindeki "*hakikat*"in aranması ve bulunması da aynı yolu izler. Bir memelinin tanımını verdiğimde ve bir deveyi inceledikten sonra "işte bir memeli" diye ifade ettiğimde bir hakikat kesin biçimde gün ışığına çıkarılmış olur, ama bununla birlikte o sınırlı bir değerdedir, onun tümüyle antropomorfik, insanbiçimci olduğunu, "kendinde hakikat", evrensel olarak gerçek ve geçerli, insanın yaptığı bir soyutlama olduğunu gösteren tek bir noktayı ihtiva etmediğini söylemek isterim ve söylemem gerekir. Bu tür hakikatleri araştıran birisi temelde sadece insanların dünyasının metamorfozunu, yani bir varlıktan ötekine değişimini araştırır, dünyayı insani bir şey olarak anlamaya can atar ve durumların, hallerin en iyisi içindekini bir özümleme duygusuna kavuşur, kavrama duygusuna sahip olur. İnsanların hizmetinde ve onların mutluluğu ya da mutsuzluğu ile bağlantılı biçimde yıldızları gözlemleyen bir astrologa benzer böyle bir araştırmacı, ve tüm dünyayı insanlara bağlı imiş gibi düşünür; tıpkı insanda görüldüğü gibi, özgün bir sesin sonsuza dek kısılıp engellenmiş bir yansımasını, özgün bir imgenin çoğaltılmış kopyası olarak dikkate alır. Yöntemi insanı her şeyin ölçüsü olarak almaya dayanır: ama bu olgu yüzünden önündeki bu şeylere, saf ve duru nesneler, katkısız objeler olarak, hemen sahip olacağına inanma yanlışıyla yola çıkar. O zaman sezginin özgün metaforlarının, yani istiareler ve eğretilemelerinin olduğunu unutur ve onları şeylerin kendisi gibi görür, be-

nimseyip kabuleder.[53]

Sadece metaforların primitif dünyasının unutulması yüzündendir bu, insan imgeleminin özgün, ilk gücünün ve başlangıçtaki kapasitesinin, şiddetli bir dalga halinde, birden ortaya çıkıvermesiyle bir imgeler yığınının kaynağındaki şeyin katılaşması ve sertleşmesinden başka bir şey değildir bu; yalnızca *bu* güneşin, *bu* pencerenin, *bu* masanın kendinde bir hakikat olduğuna dair çürütülemez bir inanç sayesindedir bu; kısaca bu sadece biraz dinginlik, biraz güvenlik içinde ve biraz da sonuca göre yaşayan insanın kendisini özne olarak, ve *sanatsal yaratmanın öznesi* olarak unutması olgusu yüzündendir: eğer bu inanç zindanının duvarları dışına bir an olsun çıkabilseydi o, bu hemen "kendisinin bilinci"yle yapılmış olurdu. Onun, böcek ve kuşun, insandan çok farklı bir dünyayı algıladıklarını ve dünyayı bu iki algılama biçiminden hangisinin en doğru olduğunu bilme sorusunun tümüyle saçma bir soru olduğunu, çünkü buna yanıt vermek için *doğru algı*'nın ölçüsüyle, yani varolmayan bir ölçüyle[54] ölçmek gerekeceğini bilmek zahmetine malolurdu bu durum. Ama bana göre özellikle "tam algı" – şu anlama geliyor: öznedeki bir nesnenin tam uygun ifadesi – çelişkili bir saçmalık: zira özne ile nesne gibi saltık biçimde farklı iki alan, iki sfer arasında nedensellik, kesinlik ve ifade(birliği ve tutarlılığı) yoktur, ama olsa olsa *estetik* bir ilinti ve bağıntı vardır, yani tümüyle yabancı bir dilde kem küm eden anlaşılmaz bir çeviri, ama içe sızan, işleyen bir aktarma demek istiyorum: özgürce hayal eden ve özgürce bir araya getiren aracılardan oluşan bir gücün ve sferin her halükârda gerektiği içindir bu. "Fenomen", görüngü sözcüğü sayısız cazibeyi ve etkileyiciliği, çekiciliği ve ayartmayı içinde barındırır, ondan olabildiğince kaçınmam bu yüzdendir: zira şeylerin özünün, empirik, deneysel ve duyusal dünyada ortaya çıkıp göründüğü doğru değildir. Elleri olmayan ve gözlerinin önündeki imgeyi şar-

[53] Nietzsche'nin bu metnini, Sokrates'i incelemesinden itibaren "*hakikat*" ile kurduğu yakın ilişkisi açısından dilin ilk felsefi eleştirisi olarak dikkate almak gerekir. Michel Foucault haklı olarak şöyle diyor: "*Nietzsche'nin ilk yaklaşımı dil üstüne radikal bir düşünlemenin, köktenci bir refleksiyonun felsefi bir görev olduğuna dairdir.*" (Les Mots et les Choses, s. 316) Gerçekten de Nietzsche filozofların halk dili, ortak bilincin dili konusunda yaptıkları bildik eleştirilerle yetinmez; felsefi bir dil çalışmasını kökten ve tümüyle ele alır ve "*hakikat*"in değerini belirleyecek olan sağlam bir işi yürütmeyi amaçlar.

[54] 99. ve 114. paragraflara bkz.

kıyla anlatmak, ifade etmek isteyen bir ressam, empirik dünyanın açığa çıkaramadığı şeylerin özünü, bu alanların ve sferlerin değişimiyle her zaman ortaya çıkaracaktır. Sinirsel uyarı ile üretilen imge arasındaki bağıntı ve ilişki bile kendinde hiç de zorunlu değildir: ancak aynı imge bir milyon kez yeniden üretildiğinde, sayısız insan kuşakları tarafından miras edinildiğinde ve en sonunda aynı vesile ve sebeple her defasında insan türü içinde görünüşe çıktığında, eğer zorunlu biricik imge idiyse ve eğer ilk sinirsel uyarı ile üretilen imge arasındaki bu bağıntı ve ilişki dar bir nedensellik bağıntısı ve ilişkisi ise, o zaman aynı anlamı nihayet kazanacaktır; aynı şekilde sonsuzca, sürekli biçimde yinelenen bir düş, bir rüya, yeniden duyumsanacak ve saltık olarak gerçeklikmiş[55] gibi yargılanıp kabul edilecektir. Ama bir metaforun katılığı ve sertliği, sağlamlığı ve gücü, bu metaforun kesin otoritesiyle, tekelci yetkesi ve zorunluluğuyla ilgili hiçbir şeyi garanti etmez.

Bu tür kabul ve düşüncelerle içli dışlı, onlara alışık ve yakın olan herkes, doğa yasalarının ebedi bir sonuç çıkarımına, her yerde bulunmasına ve yanılmazlığına açıkça kanmak fırsatına sahip olduğu her defasında buna benzer her idealizme karşı derin bir kuşku ve güvensizliği kesinlikle duyar; şu sonucu çıkarır: burada, teleskopik dünyanın yüksekliğinde ve mikroskopik dünyanın derinliğinde, sokulabildiğimiz, nüfuz edebildiğimiz uzaklığa kadar, her şey çok kesin, emin, tamamlanmış, eksiksiz, sonsuz, yasalara uygun ve boşluktan uzaktır; bilim bu kuyuda ebediyen, sonsuza değin başarıyla kazı yapacak ve bulunacak her şeyle uyuşacak ve hiçbir şey tutarsız, kendisiyle çelişkili olmayacak. İmgenin bir ürününe (Phantasieerzeugnis) bu ne kadar da az benzer: zira eğer bu böyle olsaydı, görünüşü, yani gerçekliği ve gerçekdışını bir yerde kestirmek, tahmin etmek zorunda kalınırdı. Buna karşı şunu demek gerekir: her birimiz kendi başına eğer farklı yapıda bir duyuma sahip olsaydık, kendi kendimizi bazen kuş gibi, bazen solucan gibi, bazen de bitki gibi algılayabilecektik, ya da içimizden biri eğer aynı uyarıyı kırmızı gibi, bir başkası mavi gibi görseydi, eğer bir üçüncü onu ses gibi işitseydi o zaman kimse doğanın böyle bir yasalılığın-

[55] Nedensellik (Kausalität) eleştirisi konusunda Nietzsche, David Hume gibi düşünür. Ona göre de "*nedensellik*", bazı olguların (nedenlerin) ve diğer olguların (etkilerin) birbiri ardı sıra geldiğini görme alışkanlığından kaynaklanır. Bu konuda 80. , 81. , 82. , 97. , 139. ve 140. paragrafları karşılaştırınız.

dan sözedemeyecek, ama onu açıkça son derecede öznel bir yaratı gibi kavrayacaktı. Sonra: peki nedir bizim için genellikle bir doğa yasası ? Onun kendinde, aslında ne olduğu bizce bilinmez, ama sadece etkilerinde biliriz onu, yani doğanın başka yasalarıyla bağlantılarında ki bunlar yalnızca ilişkilerin toplamları[56] olarak kendilerini bize sunar, tanıtırlar. O halde bütün bu bağlantılar, ilişkiler her zaman birini ötekine yeniden göndermekden, birini diğerine yeniden bağlamaktan başka bir şey yapmazlar, ve onların özünü ilgilendiren şey bizim için tümüyle anlaşılamazdır; taşıyıp getirdiğimiz tek şey zaman, mekândır, yani sayıların ve ard arda gelişin bağlantılarını gerçekten biliriz. Fakat mükemmel, muhteşem olan ve doğa yasalarında tam olarak şaşkınlıkla bakıp gördüğümüz her şey, açıklamamıza yön veren ve bizi idealizme karşı kuşku ve güvensizliğe sürükleyebilen her şey sadece tek matematik kesinlikte, yani zaman ve mekânın tasarımlarının biricik bozulmaz ve dokunulmazlığında bulunur, onlarda açıkça ortaya çıkar. Oysa biz bunları örümceğin ağını örmesindeki zorunlulukta olduğu gibi kendimizde ve kendimiz dışında üretiyoruz; her şeyi yalnızca bu formlar altında kavramaya zorlanıyorsak eğer, o zaman açıkça ve kesinlikle sadece bu formları kavradığımıza hiç şaşmamak gerekir: zira onlar sayının yasalarındaki her şeyi kendilerinde taşımak zorundadırlar ve sayı kesinlikle şeylerin içindeki en şaşırtıcı olandır. Kimyasal süreçte ve yıldızların seyredişlerinde bize o kadar dayatılan, empoze edilen tüm yasalılık aslında, bizim kendimizin nesnelere taşıdığımız, şeylere yüklediğimiz bu özelliklerle temelde örtüşür, öyle ki bu olgudan dolayı onu zorla benimser, kendimize de empoze ederiz. İşte buradan hiç kuşkusuz metaforların bu sanatsal oluşumu doğar, biçimlenişi çıkar, ve onunla birlikte bizde bütün duyum başlar ve bu, formları önceden varsayar, tahmin eder ve o zaman onlarda bütünleşir, tamamlanır; bu özgün, ilk formların sadece sıkı direnişiyledir ki olanak kendini açıklar ve ona bağlı olarak metaforların kendilerinden başlayarak daha sonra kavramların bir kuruluşu oluşturulabilir. Bu kuruluş metaforlar alanı üzerindeki zamanın, mekânın ve sayının ilişki ve bağlantılarının bir taklididir.

---

[56] Paragraf 150 ile karşılaştırın.

2

Kavramların kurulup oluşturulmasında, daha önce gördüğümüz gibi, ilk olarak, başlangıçta dil[57], ve daha sonra da bilim[58] işe koyulup çalışır. Tıpkı arının petek gözelerini yaparken aynı zamanda bu gözeleri balla doldurmaya çalışması gibi, benzer şekilde bilim de ölü küllerinin saklandığı bu derin ve büyük mahzende, columbariumda, sezgilerin mezarlığında, hiç durmaksızın çalışır, ve daima yeni ve daha yüksek katlar inşa eder; eski petek hücrelerini elden geçirir, temizler, biçimlendirir, yeniler ve bu yapıyı, kovanı özellikle doğaya aykırı canlılarla, canavarımsı varlıklarla ağzına kadar doldurmak ve tümüyle empirik dünyayı, yani insanbiçimci, antropomorfik dünyayı oraya yerleştirmek için kendini zorlar. Eylem insanı güncel akıntıya kapılmamak, günlük akıntıyla sürüklenmemek ve kendini kaybetmemek için yaşamını çoktan akla ve kavramlara bağlamışken, bilgin, orada yardım edebilmek ve kendisini varolan kale surlarının içinde güvende hissetmek ve korunaklı bulmak için kulubesini bilim kulesinin çok yakınına inşa eder. Ve bu korunmaya ihtiyacı vardır, çünkü kendisi üzerinde sürekli baskı yapan ve çok ayrışık, başka türden, birbirine benzemeyen heterogen öğretilerden tümüyle farklı bir "hakikatlerin" bilimsel "hakikatine" karşı çıkan korkunç güçler sözkonusudur.

Metaforları biçimlendirmeye iten, eğretilemeleri biçimlenmeye zorlayan bu içgüdü, onsuz tek bir an bile soyutlamanın yapılamadığı insanın bu temel güdüsü, zira o olmasaydı, olmadığı zaman insanın kendisinin bir soyutlaması yapılırdı, buharlaştırılmış, uçup gitmiş ürünlerinden başlayıp yola çıkarak kavramlardan kendisi için yeni, düzenli ve katı bir dünyayı, tıpkı sağlam bir şato gibi kurar, inşa eder; zira gerçekte boyun eğmeyen, eğilip bükülmeyen ve birazcık da hakim bir temel içgüdüdür o. Kendi etkinliği, eylemi için bu güdü yeni bir egemenlik alanı ve akıp gitmek için başka bir

[57] Kavramlar dilin eseridir, bireysel bir öznenin değil. Felsefe, anlaşılır ve ussal bir dünyanın gerisinde kalamaz, ama duyusal dünyanın modeli olarak dilde nesnel hale gelip cisimleşir. Ortaya çıktığı fenomenin altında kendisini donukluk, saydamsızlık ve sapma içinde gösterir.

[58] Bilim, bireyden bağımsız bambaşka bir sistemdir ve o birey kendi çapında katılıp paylaştığı kavramları alıp benimser, ama kavramlar bir süre sonra kendisine egemen olup onu yönetirler. "*Bilme içgüdüsü*", hiçbir "*ayırım gözetmeksizin ve seçme yapmaksızın*" bilimin gelişmesini harekete geçiren bu körgüç veya körgüdüdür.

yatak arar ve onları *mit*'te ve özellikle de *sanat*'ta[59] bulur. Kavramların çekirdeklerini ve başlıklarını, hücrelerini ve düzenlenişlerini yeni dönüşümler, aktarımlar, metaforlar, metonimiler kurarak sürekli olarak karıştırıp durur; uyanık insanın çok karmaşık ve bulanık biçimde düzensiz, çok tutarsız olan şu andaki, şimdiki dünyasına büyülü bir çekicilikle dolu ve ebediyen yeni, tıpkı bir düş dünyasındakine benzer bir biçimi vermeyi arzuladığını sürekli gösterir. Kendinde, kendi başına uyanık insan kavramların katı ve düzenli oyunuyla, entrikasıyla yalnızca kendini yoklayan ve gözleyen bir bilince sahiptir; işte bu yüzden de kavramların bu kumaşının sanat tarafından yırtılmış olduğunu gördüğü rüyaya tam da inanmaya başlar, inanma noktasına gelir. Pascal, eğer her gece aynı rüyayı görüyorsak, her gün meşgul olduğumuz şeyleri uykumuzda gördüğümüzdendir demekte haklı: "eğer bir zanaatkâr bütün gece, oniki saat boyunca, kral olduğunu rüyasında gördüğüne emin olursa" diyor Pascal, "bir kral da bütün gece, oniki saat boyunca kendisinin zanaatkâr olduğunu rüyasında görürse, hemen her ikisinin de aynı şekilde mutlu olacağına inanırım." Mitos tarafından uyandırılmış bir halkın uyanma gününün, örnekle eski Greklerdeki gibi, bağlanıp benimsediği mitosun sürekli uyaran etkileyici mucizesinin, gerçekte bilim tarafından büyüsü bozulan ve hoşnutsuzluğa itilen düşünürün uyanış günündeki rüyayla hiç benzerliği yoktur. Her ağaç bir orman perisi, bir nymphe gibi konuşabildiğinde, ya da bir boğa maskesi altında bir tanrının bakireleri kaçırıp götürebildiğinde, tanrıça Athena'nın kendisi, Pisistratos'un eşliğinde, Atina'nın çarşılarını güzel bir koşum arabasıyla gezerken kendisini birden gösterdiğinde – ve buna onurlu Atinalı inandığında – işte o zaman her an, rüyadaki gibi, her şey mümkündür, ve tüm doğa, insanların kendisini her türlü formlar altında mistikleştirme oyunu oynayan tanrıların sanki bir maskarasından başka bir şey değilmiş gibi tedirgin edip hırpalar.

Ancak insan kendisini yanılmaya sevkeden karşı konulmaz bir eğilime sahiptir ve o kendisine bir rapsod, şiirsel bir öykü anlatıldığında, sanki onlar, yani bu destansı masallar doğruymuş gibi, ya da bir oyuncunun sahne üstünde bir kralın rolünü kendisine işin haki-

---

[59] Bu radikal, köktenci düşünce bizi 16. ve 65. paragraflara götürür. Aslında filozof, sanatçı ve bilim adamı kesinlikle farklı kimseler değillerdir. Sanatın kökeninde,ta başlangıcında, metafor bilime izin veren ilk "*sahte*" kimlikleştirmeye, "*yanlış*" tanıma ve bilmeye yol açtığı için, mantık vardır.

katini, gerçeğini göstermeyecek kadar krallığa uygun biçimde oynadığında mutluluktan coşar gibidir. Anlık, anlama yetisi, bu saklama ve gizleme ustası uzun zamandır özgürdür ve kendisini önyargısız yanıltabilen kölelik angaryasının, uşaklık işinin yükünden kurtulmuştur artık ve o zaman çılgınca eğlenceleriyle kutlama yapar. O artık asla ne aşırı bereketli, zengin, pek gururlu ve kibirli, ne de pek becerikli ve atik ve de gözüpektir: yaratıcı bir zevk ile, metaforları karmakarışık biçimde oraya buraya atar, saçar ve soyutlamaların sınırlarının yerlerini değiştirir, tıpkı insanın sıradan, normal biçimde gittiği yere onu hareket eden yola benzer bir akıntının taşıması örneğinde olduğu gibi. Anlık, anlama yetisi şimdi uşaklık alameti farikasını, işaretini ve unvanını kendisinden uzağa fırlatıp attı: varoluşu içine çekip soluyan zavallı, fakir bir bireyin kapalı ve donuk etkinliğiyle, yolu ve araçları gösterme gibi sıradan meşguliyetiyle, ve bir uşak, hizmetkâr olarak, efendisi için avlanan ve onun ganimeti, vurgunu sayılan şeyin şimdi efendisi olmuştur ve yoksunluk ile yoksulluk ifadesini yüzünden silmek için kendisine yol ve izin verebilir artık. Yaptığı bütün bu şeyleri bundan böyle kendinde taşır yani, geçmişteki eylemiyle kıyaslandığında, ki bu duygu ve düşüncelerini saklama, gizleme(Verstellung) ikiyüzlülüğüydü, tıpkı daha önceki eyleminin kendinde bir uyumsuzluk ve dengesizlik(Verzerrung) taşıdığı gibi, bundan böyle de eylemlerini kendinde taşır, onlardan sorumludur artık. İnsan yaşamını kopya eder, onu bu arada iyi bir şey olarak alır ve bundan tatmin olmuşa benzer, kendisini tatmin olmuş gibi gösterir. Yaşamı boyunca kendisini kurtarmak için yoksulun sıkıca tutunduğu, muhtacın kanca attığı kavramların bu kocaman duvarlarını, canavar levhalarını ve parçalarını bir araya getiren yapısı, özgürleştirilmiş anlama yetisi ile onun en gözüpek eserleri için artık bir yapı iskelesi ve bir oyuncaktan başka bir şey değildir: ve o bunu kırdığı zaman, parçalara ayırır, çok yakın ve bitişik olanı ayırarak, çok farklı ve uzak olanı da birleştirerek ironik biçimde tekrar bir araya getirir, bu yoksulluğun çare ve yoksunluğun çıkar yol olmasına ihtiyaç duymadığını gösterir ve bundan böyle kavramlar tarafından değil ama sezgiler tarafından yönlendirilip sevkedilir. Bu sezgilerden hiçbiri hayali şemaların ülkesine çıkan doğru düzgün yol değildir, düşsel soyutlamaların diyarına götürmez: sözcük, onlar, yani hayaller ve soyutlamalar için yapılmamıştır, onları gördüğü zaman insan dilsiz kesilir ya da şu anın, şimdinin güçlü sezgisinin izlenimiyle, en azından eski kavramsal engellerin acı alayı ve barierlerin yıkımıyla, yaratıcı bir

biçimde cevap vermek için sadece işitilmemiş olağanüstü kavramsal harmanlamalardan ve yasaklanmış metaforlardan sözeder.

Ussal insan ile sezgisel insanın birbirinin yanında oldukları, yan yana durdukları, birinin sezgiden korktuğu, ötekinin soyutlamayı horgörüp küçümsediği çağlar, dönemler olmuştur; ve sonuncusu hemen hemen birincisinin sanata duyarsız kaldığı kadar usdışı, irrasyonaldir de. Her ikisi de yaşama hâkimolmak, onu yönetmek isterler: beriki, ussal insan, en önemli gereksinimlerini öngörürlülük, sakınımlılık, düzenlilik ve kurallara uygunluk ile karşılayıp ele geçirmeyi bilirken; öteki, sezgisel insan, "çok neşeli" kahramanlar olarak, bu gereksinimleri görmezden gelerek ve görünüş ile güzellik olarak kılık değiştirmiş yaşamı sadece gerçek gibi alarak yapar bunu. Orada, belki antik yunanda olduğu gibi, sezgisel insanın silahlarını rakibinden daha büyük bir güçle, hasmından daha büyük bir zafer ve galibiyetle kullandığı yerde, uygun ve olumlu biçimde bir uygarlık(kültür) biçimlendirilebilip oluşturulabilir, sanatın egemen üstünlüğü yaşam üzerinde temellendirilebilir: bu ikiyüzlülük, riyakârlık, duygu ve düşüncelerini saklama, bu yoksulluğu ve yoksunluğu yadsıma, metaforik sezgilerin bu gösterişli ihtişamı, içgörülerin bu parıltısı ve özellikle de yanılsama ve düşün bu dolaysızlığı böyle, bu tür bir yaşamın bütün dışlaştırmalarına katılıp refakat ederler. Ne ev, ne atılan adım ve girişim, ne giysi, ne de kil testisi kendilerine ulaşıp değmiş olan zorunluluktan başka bir şeye ihanet ederler: sanki onlarda en yüce ve soylu bir mutluluğu, Olimpos'a özgü bir dinginliği, ciddi ve ağırbaşlı olanla bir çeşit oyunu ifade etmek, oyunu dile getirmek zorundaymış gibi görünürler. İnsan, kavramlar ve soyutlamalar tarafından yönlendirilip sevkedildiğinde, bu soyutlamalardan itibaren mutluluğu elde etmeksizin, kötülüğe karşı sadece bir savunmada bulunur; acılardan mümkün olduğunca kurtulmaya, özgür olmaya canattığında, tersine, bir kültürün kalbine konup yerleşmiş olarak, sezgisel insan, kendi sezgilerinden başlayarak, kötülüğe karşı savunmanın yanında, sürekli ışımanın parlaklığını, açılmayı ve ferahlığı, bir kurtulmayı önceden devşirip elde eder. Acı çektiği zaman onun çok şiddetli acı çektiği doğrudur: deneyiminden dersler çekip çıkarmayı beceremediğinden, bunu bilemediğinden hatta pek sıkça acı çeker, daha önce düştüğü çukura her zaman yeniden düşer. Acıda olduğu gibi mutlulukta da akla aykırı, aptalca davranır, güçlü çığlıklar atar, bağırır ve avuntu bulamaz, tesellisiz kalır. Aynı talihsizliğin ve gözden düşmenin ortasında, stoalı ne denli farklıdır oysa orada, deneyim ile öğrenir,

eğitir kendisini ve kavramlar aracılığıyla ustalaştırır! Yanıltıcı, yanıltan sürprizlere karşı korunmayı ve yanılsamaların önünde içtenlik, hakikat ve özgürlük kadar sıradanlığı ve olağanı arayan o, şimdi kötülüğün içine ikiyüzlülüğün, mürailiğin başyapıtını koyar, tıpkı mutluluğun içine koyduğu gibi; o, canlı bir insan yüzüne, hareketli bir insan görünümüne sahip değildir, ama hak ettiği oranlı hatlara, icap eden çizgilere sahip bir tür maske taşır, bağırıp çağırmaz ve sesinin tonunu değiştirmez, alçaltıp yükseltmez: bir fırtına bulutu tam da onun üstüne boşalacağı sırada, mantosunun içine saklanır ve sağanaktan ağır, yavaş adımlarla uzaklaşır.

D - DAHA SONRAKİ BÖLÜMLERİN PLANI (İZLEYEN KISIMLARIN DÜZENLENİP SERİMLENMESİ)

3

Mitsel bir çağdaki, söylencesel bir dönemdeki kaotik bir karmakarışıklığın betimlenmesi, tasviri. Doğuya özgü, Doğu türü. Mitlerin, kültlerin düzenleyicisi olarak felsefenin başlangıçları, o dinin birliğini düzenleyip organize ederler.

4

Dine karşı ironik bir duruşun, alaysılayıcı bir tutumun başlangıçları. Felsefenin yeni ortaya çıkışı ve kendini göstermesi.

5, vd. öyküleme, anlatı

Çıkarımlanan sonuç: *helleniküstü (hellenizmin ötesi)* olarak, imkânsız olmayan olarak Platon'un devleti. Felsefe burada metafizik biçimde düzenlenmiş bir devletin anayasal kurucusu olarak tepe noktasına ulaşır.

E - TASLAKLAR

176

"Hakikat"

1. Dünyayı düşmanca inkâr edip yadsıyan koşulsuz görev olarak hakikat.
2. Hakikatin genel anlamda çözümlenmesi (tutarsızlık).
3. Hakikat pathosu, tutkusu.
4. İnsanın düzenleyicisi olarak olanaksızlık, imkânsızlık.
5. İyimser olduğu için insanın kökeni yalana dayanır, optimist olduğundan temel yapısı yalan söylemektir.[60]
6. Cisimlerin dünyası.
7. Bireyler.
8. Biçimler, Formlar.
9. Sanat. Ona karşı düşmanlık.
10. Hakikat-olmayan olmaksızın, hakikatsizlik/doğruluksuzluk olmadan(Ohne Unwahrheit) ne toplum ne de uygarlık (kültür) sözkonusudur.[61] Trajik çatışma. İyi ve güzel olan her şey yanılsamaya dayanır, bir illüzyona bağlıdır: hakikat öldürür – dahası, üstüne üstlük, kendisini de öldürür (temelinin yanlış, yanılgı ve yanılma olduğunu bildiği ve tanıdığı ölçüde).

177

Hakikate ilişkin, hakikatle ilgili olarak *çileye(Askese)* ne karşılık, ne denk gelir? Bütün sözleşmelerin temeli, insan türünün varlığını sürdürmesinin önkabulü ve kalıcılığının önceden varsayımı olarak doğrulukçuluk ya da hakikatçilik(Wahrhaftigkeit), mutlulukçuluğun bir gerekliliği veya mutçuluğun(eudämonistische) bir

[60] Bu ifade, uygarlığın(kültürün) yalan üzerinde temellendirildiği anlamına gelir, ya da uygarlaşma ve kültürleşmenin yalan üzerinde temellendirilmesi demektir; Nietzsche, "*Tragedya'nın Doğuşu*"nda uygarlık (kültür) yalanının karşısına evrenin trajik temellerinin doğal hakikatini çıkarır ya da radikal hakikati koyar.

[61] Bilim için yaşayan teorik insanın iyimserliği sözkonusu burada; yani üç illüzyondan, üç yanılsamadan en kalıcısı, en direngeni ve en süreğeni olan sokratik yanılsama, sokratik illüzyon içindeki "*iyimserlik*"; zira o herhangi bir şey için geçip gitmeyi istemeyen ve hep varolmayı sürdürendir.

zorunluluğudur; ama buna insanın en üstün iyinin çoğu kez *yanılsamalarda* bulunduğu bilgisi karşı çıkar: o halde mutlulukçu veya mutçu ilkelere göre hakikat ve *yalan* kullanılmak zorundadırlar – ve üretilen, yapıp edilen de budur.

Yasaklanmış hakikat kavramı, yani mutlulukçu veya mutçu yalanı bir biçimde maskeleyen ve örten bir hakikat. Karşısav: *yasaklanmış yalan*, kendi egemenlik alanına sahip olup izin verilmiş hakikate bu arada müdahale edip karışan.

Yasaklanmış hakikatin simgesi: *fiat veritas, pereat mundus (hakikat gerçekleşsin, ortaya çıksın da varsın dünya yıkılsın).*

Yasaklanmış yalanın[62] simgesi: *fiat mendacium, pereat mundus (yalan olsun da varsın dünya yıkılsın, yokolsun).*

Yasaklanmış hakikatler tarafından uçuruma ilk sürüklenen kimse, onları dile getiren bireydir. Yasaklanmış yalanlarla uçuruma sonuncu giden de yine bu bireydir. İlki kendini dünya ile birlikte feda eder, ikinci dünyayı kendisine ve kendi öz varoluşuna kurban eder.

Vicdani çıkarım: insanlığı hakikate kurban etmeye izin verilir mi, verilmeli mi?

1. Bu mümkün değildir! Eğer Tanrı bunu isteseydi, insanlık hakikat tarafından ortadan kaldırılabilir, öldürülebilirdi.
2. Eğer bu mümkün olsaydı, iyi bir yaşam ve ölümün bir kurtuluşu, bir özgürleşmesi olurdu.
3. Kimse, bazı *çılgınlık / -lar* yapmadan, hakikate kesinlikle sahip olduğuna, onu taşıdığına inanamaz: şüphecilik gelmekte gecikmeyecektir.

Soru: insanlığı bir *çılgınlığa* kurban etmeye izin verilir mi, ve-

62 Yalancı biri, toplumun dilsel(lengüistik) yasalarına aldırmaz, onlara aykırı davranır; fakir olduğu halde "*zenginim*" der. Tıpkı yerleşmiş sözleşme ve söylemlerin, yani "*doğru olmak*", "*doğruluk*" hakkında ilgili toplumun sözcük dağarcığının ya da sözlüğünün içerdiklerinin tam tersine yalan söylemeye mecbur olan bir toplumun üyesi gibidir. Yasaklanmış yalan, kullanımdaki, yürürlükteki sözcüklerle ödeme yapmayı istememeye dayanır, aynı şekilde yasaklanmış hakikat, topluluğa zararlı olanı söylemeyi ya da her şeyden önce toplum sözleşmelerinin kendileri üstüne gerçeği, hakikati söylemelerini içerir.

rilmeli mi, aslında hayır diye yanıtlamak gerekecekti. Ancak uygulamada bu olur, pratikte bu başa gelir, çünkü hakikate inanma olgusu kesinlikle bir çılgınlıktır.

Hakikate inanma – ya da çılgınlık. *Mutçu veya mutlulukçu* öğelerin atılması:

1. benim *kendi öz* inancım olarak;
2. benim tarafımdan *bulunmuş* olarak;
3. tanınmış ve sevilmiş olma olgusuyla, başkalarındaki iyi niyetlerin kaynağı olarak;
4. direnişin buyurgan ve karşı konulmaz arzusu olarak.

Bu öğelerin geri çekilmesinden, bu elemanların geri alınmasından ya da dışlanıp atılmasından sonra hakikatin[63] dile getirilişi saf bir görev olarak hâlâ mümkün müdür? *Hakikate* inancın çözümlenmesi: zira hakikate her türlü sahip olma, aslında hakikati elinde bulundurma kanısından, temelde ona sahip olma inancından başka bir şey değildir. Tutku, görev duygusu sözde hakikatten değil, bu inançtan kaynaklanır, gelir. İnanç, bireyde hiçbir koşula bağlı olmayan, koşulsuz bir *bilgi kapasitesinin* varlığını varsayar, aynı şekilde bilen bir varlığın inançla, kanıyla asla daha uzağa gidemeyeceğini de; o halde bilen varlıkların bütün yayılımlarının zorunlu olduklarını da bilir ve kabuleder. *İlişki*, insana özgü, insani sınırlamayı, inanç tutkusunu(Pathos), belki de hepimizin hata içinde bulunduğumuz şüpheci tutumuyla silip atar veya yanlış içinde olduğumuz kuşkucu kabulüyle ortadan kaldırır.

Ama *şüphecilik(Skepsis)* nasıl mümkündür? O, kuşkuculuk, düşüncenin tam olarak kendine özgü çileci(asketische) görüş açısı gibi ortaya çıkar. Zira inanca inanmaz ve inanç tarafından kutsanan her şeyi ortadan kaldırır, yerle bir eder, yıkıp geçer.

Ama şüphecilik, kuşkuculuk bile kendinde bir inancı içerir, ta-

63 Hakikati söylemek, ne pahasına olursa olsun, sokratik bir tutumdur(§ 70). Sokrates, sadece söylenebilecek olan hakikati söyleyen doğruluğa bağlı bir kimsedir. Ancak hakikate sahipolma eğer yalnız bir inanç sorunu ise, hakikate sahipolduğu kanısı, inancı, hakikati söyleme "*görevinin*" sürdürülmesini sağlar mı? Çıkar gözetmeyen hakikat yoktur; zira bütün inancı ortadan kaldırmak olanaksızdır; geriye en azından mantığa ya da yaşama inanç kalır. Eğer mutlulukçuluk ya da mutçuluk (Eudämonismus), saf olarak söylenmiş hakikatin temelinde bulunup keşfediliyor, onun temelinden çıkarılıyorsa, bu hakikat bütün temelini yitirir ve mutlulukçuluk da ayrıca yalanın kurulumuna ve temellendirilmesine hizmet etmiş olur.

şır: mantığa inanç. Aşırı durum o halde mantığın terk edilişidir, *credo quia absurdum(saçma olduğu için inanıyorum)*, aklın şüphesi ve onun yadsınması. Çilenin bir sonucu olarak bu nasıl ortaya çıkar. Kimse onu yaşayamaz, saf çile içinde olandan başka. Burada mantığa inancın ve özellikle de yaşama inancın zorunlu olduğu gösterilmiştir, düşüncenin hâkim olduğu alan da o halde mutçu, mutlulukçudur. Ancak o zaman yalanın baskısı ve zorlayıcılığı da ilerler: yaşam ve *mutluluk(εὐδαιμονία)* kesinlikle kanıt oldukları zaman. Şüphecilik yasaklanmış hakikatlere karşı çıkar. O zaman saf, katkısız kendinde hakikat için gereken temel eksik kalır, ve onun güdüsü maskelenmiş mutçu, mutlulukçu bir içgüdüden başka bir şey değildir artık.

Doğanın her olayı aslında bizim için temelden açıklanamazdır: içinde kendisini tam olarak verdiği söylenen dramın dekorunu sadece her defasında tek tek saptayabiliriz. Temelde yalnızca olayların ard arda gelişini, birbirini izleyişini gördüğümüz zaman nedensellikten sözederiz. Olayların bu peş peşe gelişi her zaman belirlenmiş bir sahnede gerçekleşmek, mizansen içinde ortaya çıkmak zorunda kalsın, bu her zaman sıkça karşı çıkılan bir inançtır.

Mantık, dilin[64] bağları ve zincirleri içinde bir köledir sadece, bir kölelikten başka bir şey değildir. Dil bununla birlikte kendinde mantıkdışı bir öğeye, elemana, metafora, vb.'ne sahiptir. İlk güç özdeş-olmayanın bir özdeşliğini işleyip durur, özdeşliğine çalışır; öyleyse o, imgelemenin bir etkisi, bir gerçekleştirmesidir. Kavramların, formların, vb.'lerinin[65] varlığı da bu imgelemenin üzerinde yer almalarına bağlıdır.

"Doğa yasaları." Birbirleri ve insanla basit ilişkileri üzerine.

Şeylerin ölçüsü olarak sonlu ve sınırlı, kararlı ve katı, sert insan.

64 Mantıkla ilgili olarak 63. notun akılyürütmesi izlenebilir: Eğer mantıkdışı bir çıkış yolu benimsenmişse, yanlış bir özdeşlik kurulup konumlandırılmışsa, mantık tümüyle temelini yitirir; buna karşın mantığın metaforik altyapısı, temeli hizmete devameder. Tam tersine, sanatı temellendirmek için, ona aynı zamanda bilime yakın, bilimle karşılaştırılabilir ve hatta ondan üstün bir değer verir filozofumuz, çünkü sanat, kesinlik gerekliliğini talep eden ve zorunluluğunu içeren mantığa karşı olarak daha iyi bilinen gevşek sayılabilecek temeller üzerinde kurulmuştur.

65 "*Ahlakın Doğal Tarihi*" ile karşılaştırın ve özellikle de "*İyinin ve Kötünün Ötesinde*" yeralan 192. paragraftaki kısımlara bakın. Burada bilimin radikal antropomorfizminin, köktenci insanbiçimciliğinin eleştirel tezi işlenir.

Akıp gideni, akışkan, akıcı olanı ve sallantılıyı, kesin olmayanı hayal eder etmez, doğanın yasalarının gücü ve kesinliği durur. Duyumun yasaları – doğanın yasalarının çekirdeği, devinimlerin mekaniği olarak. Doğa biliminde dış dünyaya ve geçmişe inanç.

Bu dünyada en hakiki olan şeyler: aşk, din ve sanat. Birincisi, bütün duygu ve düşüncelerini saklama, yani mürailik ile her türlü maskaralıklar arasında acı çeken bireyi ta özüne, özündeki çekirdeğine dek görür ve onunla uyuşup bağdaşır, ve sonuncusu, pratik aşk ve sevgi olarak, dünyanın başka bir düzeninden sözederek ve berikine aldırmayıp meydan okumayı öğrenerek acıyı yumuşatıp yatıştırır. Bunlar birbirlerini oldukları gibi tanıyan üç *mantıkdışı* güçtür.

178

Mantık ile matematikteki koşulsuz bağdaşma ve etkileşim, hiçbir koşula dayalı ve bağlı olmayan anlaşma ve uyum, bir beyni, anormal biçimde kendisinden ayrılan, ayrışan yönetici bir organı işaret edip göstermez – peki bir akılı mı? bir ruhu mu? gösterir – Neden *insan* olduğumuzun sebebi ve sonucu bütünüyle *sübjektiftir*. Bu herkesin paylaştığı birikmiş, herkesin pay sahibi olduğu toplanıp yığılmış bir mirastır.

179

Doğa bilimi, duyumlamanın katı ve sıkı, kapalı ve sağlam yasalarının kaydının, kalıtım yoluyla sahip olduğumuz ve kendimizde taşıdığımız herşeyin bilincinde olmak, bilincine varmaktır.

180

Bilginin ve hakikatin içgüdüsü(Trieb) yoktur, ancak sadece hakikate inancın içgüdüsü vardır; salt, duru bilgi içgüdüden yoksundur.

181

Hoşlanma(Lust) ve hoşlanmamaya(Unlust), haz ve acıya bağlı bütün içgüdüler – burada birlikte bir hakikat içgüdüsüne sahip olamazlar, yani bunları tümüyle izleyip ardından gelenler, duruluğu, duygu ve heyecanı olmayan bir hakikat içgüdüsüne sahip değillerdir; zira haz ve acı, hoşlanma ve hoşlanmama orada durup kalacaklardır ve kendi tatmini içinde bir neşeyi, sevinci, zevki önceden

duyumsamayan bir içgüdü yoktur. *Düşünme sevinci ve neşesi* bir hakikat arzusunu göstermez ve kanıtlamaz. Bütün duyusal algıların neşesi, sevinci ve zevki, onların *akılyürütmeleri ve çıkarımları (Schlüßen)* tarafından iyiye götürülmelerinde, güzele sevkedilmelerinde yatar. İnsan neşe, zevk okyanusunda her zaman bu noktaya kadar yüzer. Oysa hangi ölçüde ve nereye *kadar akılyürütme, tasım, çıkarım(sillojizm)(Schluß), mantıksal işlem neşeyi, sevinci ve zevki hazırlarlar ki?*

182

Erdemlerin imkânsızlığı, erdemlerdeki olanaksızlık.

İnsan bu en üstün güdülerden çıkıp gelmemiştir, onun varlığı bütünüyle alçak bir ahlakı, aşağılık bir morali gösterir, o, kendi varlığının üstünden en saf ahlakla, en temiz moralle atlar.

183

Sanat. Sofuca yalan ile karşılık ve çıkar beklemeyen yalan. Bu arada bu sonuncuyu bir zorunluluğa ve gerekliliğe indirgemek.

Bütün yalanlar sofuca, dindar yalanlardır. Yalan söyleme zevki ve hazzı, sevinci ve neşesi sanatsal ve estetiktir. Başka türlü yalnız hakikat kendinde hazza, kendinde zevke sahiptir. Estetik haz, sanatsal zevk, en büyük olandır, çünkü yalan formu altında, tümüyle çok genel bir biçimde hakikati dile getirir, söyler.

Zorunlu yanılsamalardan ahlaksal ve moral özgürlüğe geçerek kişiliğin kavranışı, öyle bir noktaya kadar ki hakikat güdülerimiz bile yalanın temeli üzerinde yeralsınlar.

Kötümserlik dizgesi, pesimizm sistemi içindeki hakikat. Düşünce öyle bir şey ki hiç varolmasaydı daha iyi olacaktı.

184

Sanat nasıl sadece yalan olarak mümkündür?

Gözüm, kapalı, kendinde sayısız değişen imgeler, hayaller görüyor – bunlar imgelemenin, hayalgücünün ürettikleridirler ve onların gerçekliğe tekabül etmediklerini, gerçekliğin karşılığı olmadıklarını biliyorum. Gerçeklikler olarak değil, ama sadece imgeler, imajlar oldukları için inanıyorum onlara.

Yüzeysel olanlar, formlar.

Sanat, yüzeysel olanlar, yani görünüşler yoluyla inançları uyandırma zevkinden ve sevincinden kaçınır: ama yanıltma ve aldatma olmaz, sözkonusu değildir! Zira o zaman sanat dururdu.

Sanat bir yanılsama üzerinden türetilebilir mi – yanıltılmış ve aldatılmış olmaz mıyız?

Daima görünüş olarak bilinen görünüşteki, araştırılıp duran yanılsamadaki sevinç ve neşe nereden geliyor?

Sanat o halde *görünüşü görünüş olarak* ele alıp işler, öyleyse yanılmayı ve yanıltmayı *istemez, hakikidir o.*

Arzudan yoksun bu saf, arzusuz bu dikkatli inceleme, sadece görünüş olarak bilinip tanınan, inanca doğru hiç sevkedilip götürülmek istemeyen, görünüşle mümkündür ve bu ölçü içinde irademizi hiç kışkırtıp uyarmaz, ve ardından sürüklemez.

Dünyayı tümüyle *görünüş(Schein) olarak* gözönüne ve dikkate alabilen tek kişi onunla arzudan ve güdüden yoksun biçimde karşılaşmak durumunda kalacaktı: sanatçı ve filozof. İşte burada içgüdü durur.

Dünyada hakikat arandığı sürece, içgüdünün egemenliği ve baskısı altında ve ona bağlı kalınır: ancak bu içgüdü sadece haz ve zevki talepedip ister, hakikatin kendisini değil, ama hakikate inancı, inanmayı da ister, yani bu inancın verdiği zevkin etki ve sonuçlarına inanmayı.

Görünüş olarak dünya – aziz, sanatçı, filozof.

185

Bütün mutçu / mutlulukçu, öydemonik(Eudämonistischen) güdüler dünyanın ve şeylerin hakikatine inancı canlandırır, inanmayı uyarırlar – aynı şekilde bütün bilim de– Varlığa doğru değil, oluşa doğru yönlendirilmiş olan.

186

Bir tutsak olarak Platon köle pazarında satılmak üzere çarşıya götürülüp pazarlandı – insanlar filozofu hangi iş için isteyebilirler? – Bu, hakikati hangi kullanım için istediklerine bakarak kestirilebilir, bulunup çıkarılabilir.

187

I. Bütün öteki güdülerin, tutum ve devinimlerin maskesi olarak hakikat.
II. Hakikat tutkusu inanca bağlıdır.
III. Temel ve köklü yalan güdüsü.
IV. Hakikat bilinemezdir. Bilinebilen her şey görünüştür. Hakikate benzer görünüş, hakikatimsi görünüş olarak sanatın anlamı.

(Kröner, X, s. 189-215.)

1875 yılının son çalışmaları
F - BİLİM İLE BİLGELİĞİN ÇATIŞMASI

188

Çatışma halindeki bilim ile bilgelik

Bilim (Not: alışkanlık ve içgüdüye dönüşmeden önce) şöyle ortaya çıkıp görünür:

1. Tanrılar iyi görülmedikleri ve haklarında iyi düşünülmediği zaman. Zorlu olmasına karşın, ne kadar zorlu olursa olsun bilmenin büyük avantajı.
2. Bencillik veya egoizm, denizcilik gibi bazı mesleklerde, bireyi, bilimin yardımı ve aracılığıyla, kendi çıkarını aramaya iter.
3. Boş ve serbest zamana sahip olan seçkin ve saygın kimselere özgü bir şey. Merak ve tecessüs.
4. Halkın kanılarının çılgın ve azgın inip çıkışı, gidiş gelişi içinde birey daha sağlam ve kalıcı bir temel arzular.

Bu bilim içgüdüsünü genel olarak bir şeyi öğrenme ya da kabuledip benimseme güdüsünden ne farklı kılar, ne ayırır? Sadece egoizmin daha düşük bir derecesi ya da çok geniş bir merak ve tecessüs, yani bilme arzusu. *İlk olarak* kendini şeylerin içinde yitirme biçiminde. *İkinci olarak* bireyin ötesinde gelişmiş bir egoizm tarzında.

Bilgelik kendini şöyle gösterir, şu biçimde görünür:

1. Son çıkarımlamalara sıçrama ve son vargılara atlama aceleciliğinde ve mantıkdışı veya mantıksız genellemelerde.
2. Elde edilip ortaya çıkarılan bu sonuçların yaşamla bağlantı ve ilişkilerinde.
3. Kendi ruhuna verilen mutlak ve saltık önemde. Yalnız tek bir şey acildir burada.

Sokratesçilik *ilk olarak* ruhu ciddiye alması olgusu bakımından dolayı bilgeliktir.

İkinci olarak mantıkdışı genellemenin kaygısı ve kini, mantıksız genellemenin korkusu ve nefreti olarak bilim.

Üçüncü olarak mantıksal bakımdan doğru ve düzgün ve bilinçli bir tutum ve davranış içine sokan gerektirici ve zorlayıcı olgunun tekliği. Bu yüzden bilime ve etik, yani ahlaksal yaşama zarar verir.

Sokrates, tarafımdan yalın bir itiraf olarak, bana o denli ve öylesine yakındır ki kendisiyle sonu gelmez bir kavga, onunla sürekli bir mücadele içindeyim.

189

1. Dünya, primitif yunanlılara hangi renkte görünür, ya da ilksel greklere dünya acaba kendisini hangi renkte gösterir?
2. Filozof olmayanlarla grekler nasıl bir araya gelip birlikte davranırlar?
3. Pek çok şeyin bağlı olduğu ve dayandığı *kişilikleridir* bu: öğretilerini incelemek için bunu bulup ortaya çıkarmak, kestirip bilmek uygulamamın sebebidir.
4. Onlarda çatışma halindeki bilim ve bilgelik.
5. İlgaedici, yokedici ironik yasa veya ortadan kaldıran alaysılayıcı yasa: her şey yanlıştır. İnsan nasıl bir direğe sıkıca sarılıp kenetlenir ki.

Bu öyküyü anlatmak için çok acı ve ironik bir tarz, kaygı verici ve alaysılayıcı bir yol da vardır. Her şeye karşın ağır bir tondan ve tehlikeli bir teksesten kaçınmak istiyorum.

Sokrates, hakikatin *en üst noktaya, maksimuma* yaklaştığı yerde bir anda ***her şeyi devirip tersine çevirir***: bu da özellikle *ironiktir.*

Her şeyi mitosun, söylencenin arkaplanı üzerinde tasarımlayıp canlandırmak, çizip betimlemek. Onun, yani mitosun sınırsız güvensizliği ve dalgalanıp duran görünümü. Özlem duyulan çok emin ve güvenilir bazı şeyleri yürekten istemek.

Greklerin yaşamını aydınlatan, mitosun ışığının düştüğü yerden başkası değildir; başka yerlerde o karanlıktır. Şimdi filozoflar kendilerini mitosdan yoksun bırakıyorlar, yaşamlarından çıkarıp atıyorlar onu; ama bu karanlıkta nasıl kalıyor ve ona nasıl dayanıyorlar?[66]

[66] Burada Nietzsche'nin "*İnsanca, Çok Daha İnsanca" (Menschliches, allzumenschliches)* kitabındaki düşüncelerle ilinti kurmak mümkün. Özgür ruhların kitabını Nietzsche 1878-1880 arasında yazdı. Filozof, "*İşte İn-*

Kendisine bağlı kalıp dayanmak, *kendi* ayakları üstünde durmak isteyen birey – felsefenin *son bilgilerine* ihtiyaç duyar. Öteki insanlar yavaşça büyüyen, giderek çoğalan bir bilime gereksinim duyarlar.

Bağımsızlık bile görünüşten, görünenden başka bir şey değildir: her biri kendini öncellerine, kendinden önce gelmiş olanlara bağlayarak daima bitirir. Hayal üstüne hayal, fantasma arkasından fantasma. Her şeyi çok ciddiye almak garip ve tuhaf. En eski her felsefe, aklın baştan sona katettiği yabancı ve garip bir *labirent* gibidir. Bir düş ya da masal üslubunu benimsemek, fantasma biçemini edinmek gerekiyor.

190

Grek felsefesi ile müziğinin gelişimi çift başlı, birbiriyle koşut gitmiştir. Biri ötekiyle karşılaştırıldığında hemen hemen her ikisi de Hellenizmin özü ve ruhu üzerinde ifade ve açıklamalarda bulunurlar. Müzik, doğruyu söylemek gerekirse, lirik şiirde toplayıp biriktirdiğiyle sadece bizce bilinir.

san"(Ecce Homo)'da bu yapıt hakkında şöyle der: "*Kitabımın başlığı şu anlama gelir: sizin ideal şeyler gördüğünüz yerde ben insanca şeyler görüyorum, --yazık! Yalnızca çok insanca şeyler.*" Yapıtın ana düşüncesi şudur: "*Belli bir anlamda, günümüzün tamamlanmış tüm bilinçli eylemleri, aktları kof ve delicedir, çünkü insan aklının bugün ulaşabildiği en yüksek nokta, daha sonra muhakkak aşılacaktır; işte o zaman, tüm edimlerimiz, aktlarımız, bütün yapıp etmelerimiz, tüm yargılarımız, tüm ideallerimiz, en gelişmemiş toplumların edimleri, yapıp etmeleri ve yargıları gibi o kadar, akıldan ve düşünceden yoksun ve uzak görüneceklerdir ki.*"

Empedokles – tragedya	Kutsal monodi[67]
Herakleitos – Arkhilokhos[68]	Ksenofanes *Symposion* biçemi içinde
Demokritos – Anakreon	(Kişileri her türlü karşılaştırma yanlış ve aptalcadır)
Pythagoras – Pindaros	
Anaksagoras -- Simonides	

191

Yunan uygarlığının(kültürünün) gelişmesi o denli çok öğeye bağlıdır ki Batı dünyamız bütünüyle ondan itilim ve hız ve devinim dürtüsü almıştır: yazgı, Hellenizmin, en yeni, en son ve en soysuzlaşmış tarihsel gücünü daha fazla göstermek zorunda olmasını istedi. İşte bu yüzdendir ki en eski Hellenizm her zaman kötü yargılandı. Son dönemin Hellenizmini eskisinden ayırmak için kesin olarak tanıyıp bilmek gerekir. Bunun için henüz bulunup ortaya çıkarılmamış, daha keşfedilmemiş pek çok sayıda olanaklar mevcuttur: çünkü Grekler onları keşfetmediler. Grekler onlarda daha sonraları *yeniden keşfettikleri, bulmuş oldukları* şeylerden başkalarını *keşfettiler.*

192

Bu filozoflar *Grek uygarlığının(kültürünün) kendi içinde hangi tehlikeleri barındırıp sakladığını* gösterirler.

Mitosu düşünme tembelliği gibi okur	-- Soğuk soyutlamaya, kesin ve gösterişli bilime karşıt. Demokritos.
Yaşamanın dingin ve gevşek yumuşaklığı	-- Ilımlılığa, sadeliğe ve kanaatkârlığa karşıt olarak Pythagoras, Empedokles ve

[67] Monodi: Tragedyada tek kişinin söylediği lirik nakarat, monolog; eşliksiz tek ses için şarkı.

[68] Arkhilokhos, lirik yunan şairi(Paros, İÖ 712'ye doğru – 664'e doğru). Serüvenlerle dolu bir yaşam sürmüş, paralı asker olmuş ve savaşta ölmüştür. Kişisel düşmanlarına karşı yönelttiği yergi dolu *İambos*'larının sertliğiyle ün yaptı. Ağıtlar ve ilahiler de yazdı, ama Antikçağ'ın en büyük yapıtlarından biri olarak kabul edilen külliyatından geriye ancak birkaç parça kaldı. Bu sözcük (archilochus) aynı zamanda söylemin, sözün ötesi, söz mimarlığı anlamına da gelir.

	Anaksagoras'daki ciddi, ağır başlı ve çileci anlayış.
Çatışma ve savaşım içindeki acımasızlık ve kıyıcılık	--Kendini kurban etme formuyla Empedokles'e karşıt.
Yalan ve yanıltıp aldatma	-- Sonuç ne olursa olsun hakikate duyulan, doğruluğa beslenen hayranlığa karşıt.
Toplumsallaşabilmenin aşırılığı ve esnekliği	--Herakleitos'un kibir ve yalnızlığına karşıt.

İşte bu filozoflar kendilerine özgü *düzelticilerini ve biçimlendiricilerini* üreten bir uygarlığın(kültürün) canlılığını ve yaşamsallığını gösterirler,

Bu çağ nasıl söner, bu dönem nasıl kapanır? Az doğal bir biçimde. Peki bozulmanın ve çürümenin tohumları nerede bulunur?

En iyilerin dünyanın dışına, yeryüzünün uzağına kaçışı büyük bir talihsizlik ve felâket oldu. Sokrates'den itibaren: birey kendisini birden çok ciddiye aldı, önemsedi

Atinalılar için buna veba da eklendi.

Sonra *Perslere karşı girişilen savaşlarla* uçurumun eşiğine gelindi. Tehlike çok büyük ve zafer çok sıradan oldu. Felsefenin ve büyük müzikal lirizmin ölümü.

193

Eskil, antik Grek felsefesi *devlet adamlarının* felsefesinden başka bir şey değildir. Ne zavallı, ne acınacak durumdur nitelenmesi ve belirlenmesi bizim devlet adamlarımızın! Öte yandan bu Sokratesten öncekileri Sokratesten sonrakilerden en çok ayıran şeydir de.

Onlarda, antik Greklerde, Sokrates'den itibaren olduğu gibi, "*mutluluğu rezilce ve utanılacak biçimde arzulama, mutluluğa kirli ve utanç verici eğilim*" yoktur. Onların ruh durumu her şeyin çevresinde döndüğü bir merkez değildir; zira orada derinlemesine düşünülen, düşünlenen şey tehlikesiz değildir. Apollon'un *kendini bil! (γνώθι σαυτόν)* sözü daha sonra yanlış anlaşıldı.

Onlar aynı zamanda o kadar gevezelik yapmıyorlar, o denli sövüp saymıyorlardı ve yazmıyorlardı da. Hellenizm zayıflatıldı, latinleştirilip romalılaştırıldı, niteliksiz, kaba ve basit bir dekora dönüştü; daha sonra kendisinde, onda bir hısım akrabayı gören zayıf düşmüş hıristiyanlık tarafından bir dekor uygarlığı gibi, dekoratif bir kültür olarak benimsenip kabul edildi; uygarlaşmamış, kültürleşmemiş halklar arasında güçlendi ve gücünü yaydı – işte Batı uygarlığının (kültürünün) tarihi böyle. Satranç oynanmış, ve Grek öğesi ile kilise öğesi birleşmişlerdir.

Schopenhauer[69], Wagner ve eski Yunanistanı bir araya getirip

69 Nietzsche'nin en fazla etkilendiği filozoftur Schopenhauer. Onun felsefesi, yukarıda da değindiğimiz gibi (Bkz. Açıklamalar: 2, 38, 41), bir mutsuzluk ve ebedi kurtuluş tasarımları içeren bir ahlak felsefesidir. Özdeyişlerle felsefe yapma geleneğini kuran filozof, "*tartıya çıkarıcı*", inceden inceye ölçüp biçici bir eleştiri yöntemini ve biçemini benimsemiştir. O sürekli olarak, "*Bencil duygulardan, ahlakdışı dürtü ve itkilerden, usdışı eğilimlerden hangi ussal dayanağın yardımıyla bütünüyle sıyrılınabilinir ve ussallık doğrultusunda tümüyle kurtulunabilinir?*"sorusuna yanıt aramıştır. Ona göre, sadece estetik deneyim ve yaşantı, isteme ve arzulama, istenç ya da irade girdabında oradan oraya savrulan ama bir türlü boğulmayan insanın temel korunağı, ana sığınağı ve istirahatgâhıdır. Estetik deneyim ve yaşantı, tikellerdeki tümel ideaların algılanıp tanınabildiği bir bağlamdır; kendisine ancak böyle bir bağlamda bakılırsa nesne insana "*güzel*" görünür. Estetik deneyim ve yaşantıda alınan hazza bağlı olarak bireyliğin, dolayısıyla '*ben*'in anlamı da değişmekte, istençsiz, istemeden yoksun bir bilince, dolayısıyla da tümele giderek daha bir yaklaşılmaktadır. Saltık gerçekliği veya mutlak hakikati, tüm gerçekliğin ya da hakikatin altında yatan istencin asıl doğasını dolaysız bir biçimde doğrudan deneyimlememizi sağlayan sanatın en arı biçimi olan müziktir. Schopenhauer'e göre, "*Sanat, nesnelerin akıl ilkesinden bağımsız olarak seyredilmesidir.*" Estetik seyir, temaşa ya da kontemplation, bu aşama ve düzeyde, yararcı ve faydacı tasarımın aşılması, "*yaşama isteğinin askıya alınmasıdır.*" Öteki sanatlar gerçekliğin bozuk birer kopyası iken, müzik, iradenin yeni baştan üretilmesi olarak yaşamın özüdür; yani kavramı ve imgeyi aşan tümel bir evrenselliktir. Schopenhauer, müziği, bireysel öznenin algılamasından ayırır. Müzik, ona göre, bilinçdışına giden yoldur; öteki sanatlardan farkı, müziğin istenci, iradeyi yinelememesi, ancak kendi kendini yinelemesidir. Onun özü bakımından kendisi tekrarlayıcı, yineleyicidir. Müzik, insanlığa kurtuluşu getiremez, çünkü sanatın sağladığı avuntunun ötesinde ölüm varlığını her yerde sürdürür. Sonuç: yaşama isteğinin yadsınması, yaşama iradesinin reddidir. İstenci, iradeyi tam olarak yatıştıran biricik araç "*çilecilik ve seyrediştir.*" Burada da Hinduizmin, Brahmanizmin ve özellikle de Budizmin Schopenhauer üzerindeki etkisini görmemek olanaksız.

toparlamak istiyorum: bu muhteşem bir uygarlık (kültür) üstüne bir perspektif açıp bir görünüm sunar.

Eskil felsefenin Sokratesten sonrakilerin felsefesiyle *karşılaştırılması.*

1. En eski olan *sanatla* kaynaşıp akraba olmuştur, onun evrensel gizi çözmesi ekseriya sanatın esinlendirmesine kalmış, bırakılmıştır.
2. Eskil, arkaik felsefe, yaşamanın olumsuzlanmasının bir başka biçimi ya da başka biçimde yaşamanın olumsuzlanması değildir, ama nadir bir çiçek gibi, ondan çıkar; ondaki sırları, gizleri ifade eder (Teori – Pratik).
3. Eskil felsefe, mutluluğa tutkunluğu yadsımış, mutluluğa utanç verici eğilimden uzaklaşmış biçimde o denli *bireysel olarak mutlulukçu* değildir,
4. Bu eski filozofların kendileri yaşamlarında soğuk biçimde sakınımlı bir erdemi değil, yüksek bir bilgeliği gösterirler. Yaşam tarzları çok zengin ve çok karmaşıktır, Sokratesçiler onu basitleştirirler.

Ditirambosun[70] üç kısımlı tarihi:

1. Arion'unki[71]– eski tragedyanın çıkıp geldiği yer işte burasıdır.
2. Devlet ditirambosu, çöken ve son bulan – paralel olarak yumuşatılıp ehlileştirilmiş tragedya.

[70] Ditirambos (Dithyrambus), Eski yunanda Dionysos'a adanan lirik ve coşturucu dinsel tören şarkısı, ilahi. Bir koryphaios'un yönetiminde, keçi kılığına(satyros) girmiş korocular tarafından dans edilerek söylenirdi. Daha İÖ 7. yy'dan başlayarak dithyrambos'un içeriği değişti, yalnız Dionysos inancına bağlı kalmaktan çıktı, çeşitli kahramanların yüceltilmesinde kullanıldı, ve biçiminde de bir takım değişiklikler oldu ve şiirsel bir nitelik kazandı; ritm daha hızlandı, senkoplar daha arttı. İşte bu biçim yunan tragedyasını doğurdu.

[71] Arion, yunanlı lirik şair(Methymna, Lesbos, İÖ 7. yy.) Tragedyanın kökenini oluşturan dithyrambos'lara edebi bir biçim verdiği söylenirse de, günümüze yapıtından bir şey kalmamıştır. Herodotos'un anlattığı efsaneye göre, korsanlar tarafından denize atılan Arion, bir yunus balığı tarafından kurtarılmıştır.

3. Dahice şekli bozulmuş, net forma ustaca sahip olmayan, bir mimetizme, taklit sanatına gerek duymuş ditirambos.

Greklerde *çok eski* bir form her zaman üstün bir formdur, örnekle *ditirambos* ile *tragedya*. Grekler için tehlike onların her türündeki nadir yetenek ve ustalarında, *virtüozlarında* saklıydı; Sokrates ile birlikte yaşamın usta yetenekleri, virtüozları ortaya çıkmaya başlar, Sokrates, yeni ditirambosun, yeni tragedyanın, *güzel konuşma sanatçısının keşfi ve bulunuşu, usta retorikçinin* ortaya çıkışı! *Güzel konuşma sanatçısı, hatip ya da retorikçi geç dönemin bir grek buluşudur*. Onlar "kendinde formu" icat ettiler (ve ona uygun gelen filozofu da).

Platon'un retoriğe karşı kavgasını nasıl anlamak gerekir? Onun gücünü ve etkisini kıskanır.

Eski Hellenizm *kendi güçlerini filozoflarının dizilişinde, sıralanışında gösterdi.* Sokrates ile bu gösteri kesintiye uğrar: o *kendi başına yapıp üretme* ve bütün gelenekten vazgeçme yolunu aradı.

Genel olarak görevim: ne felsefenin yavan ve niteliksiz ve ne de filozofun yaşamının yalana dayalı ve aldatıcı olmadan, yaşamın, felsefenin ve sanatın birbirine karşı nasıl derin bir akrabalık ilişkisine sahip olduklarını göstermek.

Eski filozofların *o kadar özgür ve bağımsız yaşayabilmeleri ve bunun için de ne deli ne de büyük yetenek ve virtüoz olmamaları* muhteşem. Bireyin özgürlüğü sınırsızca genişti.

Pratik yaşam ile düşünsel seyre, temaşaya dönük yaşamın yanlış karşıtlığı Asya kökenlidir. Grekler bazı şeyleri daha iyi anlıyorlardı.

194

Grek yaşam tarzlarının ve adetlerinin, töre ve geleneklerinin kendileri için zincirden bir bağ, bir hapishane gibi olduklarına bu eski filozoflar örnek gösterilebilir: o halde onlar bu bağlarından kurtulup özgürleşirler (Herakleitos'un Homeros ile Hesiodos'a karşı direnişi, Pythagoras'ın dinden bağımsızlaşmaya, laikleşme ve sekülerleşmeye karşı savaşımı, hepsi mite karşı, özellikle de Demokritos). Onlar, Grek sanatçısına karşı ve, öyle görünüyor ki, devlet adamına da karşıdırlar; yapılarında, doğalarında bir boşluğa, bir eksikliğe sahipler.

Greklerin bir reformunun habercileri ve öncüleri olarak görüyorum onları: ama Sokrates'in geleceğini müjdeleyenler, onu haber verenler gibi değil. Tam tersine onların reformları zafer kazanmadı, ve Pythagoras'da bu bir sekt, mezhep durumunda kaldı. Fenomenlerin, görüngü ve görünüşlerin bir kısmı, bir grup fenomen bütün bu reform ruhunu taşır – *tragedyanın gelişimi. Başarıya ulaşamamış, başaramamış reformcu Empedokles'dir*; onun başarısızlığından sonra geriye Sokrates'den başkası kalmıyordu. Aristoteles'in Empedokles'e karşı düşmanlığı böylece çok iyi anlaşılabilir.

Empedokles – özgür devlet ya da cumhuriyet – yaşamın dönüşümü – halk reformu – büyük hellenik bayramların yardımına eğilim ve girişim. –

Tragedya her halükârda bir ortam ve araç oldu. Pindaros[72] mu?

Platon'la kıyaslanıp karşılaştırıldığında onlar, yani eskil Grekler, ne filozofunu, ne de reformcusunu buldular: Sokrates tarafından yoldan çıkarılıp saptırıldı Platon. O'nu Sokrates olmadan nitelendirme ve karakterize etme girişimi. Tragedya – sevginin, aşkın derin kavranışı – saf, arı doğa – fanatik bir uzaklaşma olmadan – Grekler, hiç kuşku yok, daha öncekilerde olduğu gibi, daha üstün bir insan tipi bulmaya veya inşa eymeye açıkça yakındılar; işte makasın geçtiği yer tam da burasıdır. Greklerin *trajik çağında* durmak gerekir.

1. Helenlerin imgesini onların tehlikelerini ve kötülüklerini düşünüp gözönüne alarak, gözönünde bulundurarak.

72 Lirizmin doruğunu simgeleyen yunanlı şair Pindaros(Thebai yakınında Kynokephaloi, İÖ 518 – Argos, İÖ 438), bir soylunun oğlu olarak öğrenimini Atina'da tamamladı ve 20 yaşında ilk büyük lirik şiiriyle ün kazandı. Bundan sonraki 20 yıl içinde ününün zirvesine ulaşan ozan bu dönemde zafer odlarının, koşuklarının büyük bölümünü yazdı. Yarattığı edebi dil pek çok özellikleri nedeniyle çağdaşı ozanlarca taklit edildi. 17 kitaptan oluşan yapıtının partisyon, yani müzik ve orkestra bölümü yok olmuştur. Günümüze ulaşan Epinikoi ya da Zafer Odları, 45 şiir ile metin aktarmaları ya da papirüsler yoluyla saklanmış çeşitli parçaları içeren dört kitaptan oluşur. Ruhun yücelişi, dinsel coşku, kutsallık duygusu ve anlatımın görkemi bu derin şiirin en önemli özelliğidir. Pindaros ile koral lirizm en kusursuz anlatımına ulaşır. Destanın (Epope, epik şiir) yerini alan Pindaros lirizminin ardından yeni bir sanat, dram, tragedya gelir.

2. Trajik olayların, trajik akımların tersi, karşıt yanı, karşıt anlamda. Mitosun, mitsel olanın yeni yorumu.
3. Reformcuların plan ve taslakları. *Bir dünya imgesi* elde etme eğilim ve girişimleri.
4. Varılan karar – Sokrates. *Yoldan çıkarılıp saptırılmış Platon.*

195

Atinalı elegia şairi, ağıt ozanı Mimnermus'daki tutku ve coşku, *eskiye ve eskiliğe* karşı beslenen kin ve düşmanlık.

Pindaros'daki derin melankoli: yukarıdan ışık düştüğünde, düşen bu ışığın aydınlattığı insan yaşamından başka bir şey değildir.

Acıdan kalkıp yola çıkarak dünyayı anlamak, trajedi içindeki trajik olandır bu.

Thales – mitsel olmayan.

Anaksimandros – yanlış yapma ve ödeme, hata işleme ve cezalandırma olarak ahlaksal biçimde kavranan doğadaki çöküş ve doğuş.

Herakleitos – dünyadaki yasalılık ve adalet.

Parmenides – bu dünyanın arkasındaki başka dünya; problem olarak bu dünya.

Anaksagoras – dünyanın mimarı.

Empedokles – kör sevgi ve kör nefret ya da kör aşk ve kör kin; dünyadaki en ussal ve en rasyonel olan şey içinde derin biçimde varolan usdışı ve irrasyonel şey.

Demokritos – dünya bütünüyle akıldan ve içgüdüden yoksun, güçlü biçimde sarsılmış ve silkilmiş. Bütün tanrılar, bütün mitler yararsız ve yapay, gereksiz ve boş.

Sokrates – geriye benden başka bana hiçbir şey kalmıyor; kendi için kaygı, endişe ve korku felsefenin ruhu oluyor.

Her şeyi sonuna kadar düşünmek ve çözücü ve kurtarıcı olmak için Platon'un girişimi.

Kişileri, benim Herakleitos'u betimlediğim gibi, tasvir etmek gerekir. Orada birbirine tarihsel geçişler yapmak.

*Bütün dünyada *kademeli, dereceli bir eylemlilik hakimdir, tedrici bir eylem* egemendir, Greklerde her şey çabuk yürüyüp gider, hızlı ilerler, ve korkunç biçimde de çabuk inişe geçip hızla çöker. Grek dehası kendi üstün tiplerini tükettiğinde, Grek dünyası çok

hızlı ve çabuk biçimde alçalıp irtifa kaybetti, seviye yitirdi. Bir kopma ve kesilmenin bir kez ortaya çıkması, yaşamın büyük formunun bir daha içinin doldurulamamasına yetip arttı: durum böylece hemen son buldu, sonlandırıldı; tam da tragedyada olduğu gibi. Sokrates gibi güçlü ve etkili karşıt biri, tek bir karşı çıkan ve direnen sayesinde– yırtılma onarılamaz oldu. Onun kişiliğinde bütün Greklerin kendini yıkım ve imhası tamamlandı. Bunun bir heykeltıraşın oğlu olduğu için gerçekleştiğine inanıyorum. Eğer plastik sanatlar konuşabilselerdi, bizlere yapaymış gibi gelecekleri; Sokrates'in kişiliğinde, heykeltıraşın oğlunda, yapaylık gizlice salgılanıp yayıldı.[73]

196

Ortaçağ boyunca insanlar çok ruhani ve tinsel bir yaşam içinde oldular: kılı kırk yaran hesapçılık ve safsatacılık, bilincin inceliği ve keskinliği, kutsal yazının yorumu onun hep araçlarını oluşturdu. Sıkı bir hierarşinin, sıralı ve aşamalı katı bir düzenin ve bir teolojinin baskısı altındaki *ruhun* bu biçimde *bilenişi ve keskinleştirilmesi* eski çağın elden kaçırılmasına, antikitenin yitirilmesine sebep oldu. Bunun tersine Grekler, büyük bir düşünce özgürlüğünün egemenliği altında, çoktanrıcılığa, doğru dürüst ve düzgün bir anlayışa ve sadeliğe sahip çıkarak, inanma veya inanmama iradesine bağlanarak bunun tam karşısında yer aldılar. İşte bu yüzden de son zamanlarda sözcük oyunlarının inceliğinden zevk alma keyfinden, modern dönemlerde tercih edilen sözcüklerle türlü biçimde oynamanın böyle bir hoşlanma ve hazalma olgusundan mahrum kaldılar. Grekler az *ruhani ve tinsel* oldular; bu yüzden Sokrates'in ironisi sıkça yinelendi, alaysılaması pek çok kez yapıldı. Platon'u bu konuda her zaman biraz daha az tutkulu ve ağır başlı bulurum.

Grekler, Empedokles ve Demokritos ile insanın varoluşunu, onun akıldan sapışını, çektiği acıyı *doğru dürüst değerlendirmek için* iyi bir yol üzerindeydiler; ama Sokrates yüzünden *ilerleyip*

73 Karşılaştırın:"*İnsanca, Çok Daha İnsanca" (Menschliches, Allzumenschliches I, No.261).* "*Tragedyanın Doğuşu*"na göre Sokrates, bir yüzeysellik ve yükseklik varlığıdır; o bilgi piramidini yükseltir. Buna karşın derinliklerin varlığı, korkunç hakikate sahip biri olarak dionisosçu uçurumu kazan Dionysos'dur. İkisi arasında, plastik formun ilhamını veren, onun esinleyicisi Apollon'un aracı dünyası uzanır. Tıpkı Sokrates'in heykeltıraşın oğlu olduğu gibi, sokratesçilik de apollonculuğun oğludur.

sonuca ulaşmayı başaramadılar. İnsanlara yan tutmadan, tarafsız ve nesnel bakış, işte bu, "iyi, adil" gibi bayağı ve boş soyutlamalara en baştan beri sahip olan bütün Sokratesçilerde bulunmayan ve onlarda eksik olan şeydir. Schopenhauer okunsun ve onun niçin Eskilere böyle bir özgürlüğü ve böyle bir bakış derinliğini maletmekten kaçındığı, maletme zaafı gösterdiği sorulsun – onlardan hiç değilse birine sahip çıkmak zorunda değil miydi? İşte benim onda görmediğim budur. Tam tersine. Onlar, Eskiler, Sokrates nedeniyle doğallığı ve sadeliği yitirdiler. Onların mitleri ve tragedyaları, Platon ile Aristoteles'in etiklerinden, ahlak anlayışlarından çok daha bilgecedirler; ve onların *Stoacıları* ya da *Epikurosçuları* daha öncekilerin ozanları ve devlet adamlarıyla kıyaslandığında *daha yoksul ve zayıftırlar.*

Sokrates'in Etkisi:

1. O, etik, ahlaksal yargının doğallığını ve saflığını yıktı.
2. Bilimi hiçlik derecesine indirgedi, yadsıdı.
3. Sanatın, onun için, hiçbir anlamı yoktu.
4. Bireyi tarihsel bağından ayırdı, söküp kopardı.
5. Cesaretlendirilmiş diyalektik boşboğazlık ve gevezeliğin öncüsü oldu.

197

Yunanlıların "*doğaya uygun gelişme ve ilerleme*"sine artık inanmıyorum: bunu oldukça derece derece benimseyerek, adım adım gerçekleştirmeye pek fazla yetenekliydiler oysa, tıpkı taşı işleyerek, ahmaklığı yaparak becerdikleri gibi.[74] Perslere karşı savaşlar, ulusal bir felakettir bu: başarısı ve vardığı sonuçlar çok büyüktü, bütün kötü içgüdüler yeniden ortaya çıkıp ayaklanıyordu, bütün Yunan (Hellas) toprakları üzerinde hüküm sürüp egemen olma, buyurganlık ve tiranik arzusu bireysel insanlara olduğu gibi bireysel sitelere kadar uzanıp yayılıyordu. Atinalıların hegemonyası ve üstünlüğü (tinsel alanda) ile birlikte çok büyük sayıdaki güçler sönüp gitti, Atinalıların uzun zamandan beri yalnızca felsefede ne denli verimsiz ve ne denli yaratıcılıktan uzak kaldıkları düşünüldüğünde. Pindaros'un bir Atinalı gibi görünmesi artık mümkün olamayacaktı: Simonides buna işaret eder, bunu vurgular. Ve daha

[74] Karşılaştırın. F. Nietzsche, "*Menschliches, Allzumenschliches I, No. 361.*"

önce de ne Empedokles ne de Herakleitos böyle değildiler. Hemen bütün büyük müzisyenler dışarıdan gelirlerdi. Atina tragedyası hayal edildiği gibi en üstün form değildir. Kahramanlarındaki Pindarosçu öğe çok fazla eksiktir, başka deyişle kahramanları Pindarosçu öğeden fazlasıyla yoksundur. Genellikle: Sparta ile Atinalılar arasında tam anlamıyla ilan edilmek zorunda kalınan çatışma ne kadar korkunç oldu – bu yeterince derinlikli biçimde gözlemlenemiyor.

Atinalıların tinsel hegemonyası, manevi hakimiyet havası bu reforma engel oldu. Bu hegemonyanın varolmadığı bir zamandaki düşünceyle düşünüp taşınmak gerekir: bu hegemonya zorunlu değildi, o Perslere karşı savaşın ardından geldi sadece, yani maddi ve politik güç onu zorunlu kıldıktan sonra oluştu. Miletos çok daha iyi donanımlıydı, Agrigentum da öyle.

Hoşuna giden ve istediği her şeyi yapabilen tiran, yani hiçbir gücün kendisini sınırlamadığı, sınırlarının içine çekip tutamadığı Grek, her şeyde ölçüyü aşan bir varlıktır, "*ülkenin bütün gelenek ve alışkanlıklarını altüst eder, kadınlara şiddet uygular ve keyif ve arzusuna göre insanları öldürür*". Greklerin bile aynı şekilde korktukları, aşırı ve ölçüsüz olan her şey tirana özgü bağımsız ve özgür bir anlayıştan kaynaklanır. Kıralların hırs ve kini, düşmanlığı ve öcü – demokratik bir zihniyetin işareti. Şuna inanıyorum: eğer tiran bir Empedokles olabilseydi reform mümkün olacaktı. Tahta geçip oturan bir filozofu ısrarla talep eden Platon, bir zamanlar *gerçekleştirilebilirliği* olan bir düşünceyi dile getiriyordu: onu gerçekleştirme zamanı artık geçmiş olduktan sonra buldu bu fikri. Periandros mu?[75]

[75] Periandros, İÖ 627'den 585'e kadar Korinthos tiranlığı yapmış, ticarete ve sanata büyük önem varmiştir. Özgür çalışma ve serbest piyasa ortamı için zararlı olan köleliğe dayalı çalışmanın rekabetini engellemek ve sömürüyü önlemek için köle alım satımını yasaklayan Periandros, Karinthos çevresindeki bölgeleri elegeçirdi ve ülkesinin kalkınması için önemli adımlar attı. Korinthos kıstağının, dar geçitinin açılması projesinin ona ait olduğu sanılmaktadır. Oğlu Lykophron'un düşmanlığına karşın, anlaşmazlıklarında hakemlik etmesini isteyecek ve Yunanistan'ın Yedi Bilgesi arasına girmeyi becerecek kadar başarılı bir hükümdardı. Bununla birlikte bir öfke ve sefahat anında karısı Melissa'yı öldürdü.

198

Tiran Pisistratos olmasaydı Atinalılar tragedyaya da sahip olamayacaklardı: zira Solon buna karşıydı, ama tragedyaya ilgi ve istek uyanmış, iştah canlanmıştı bir kez. Pisistratos, bu büyük acı ve keder patlamalarıyla ne yapmak istiyordu?

Solon'un tragedya karşısında duyduğu tiksinti, canlı antipati: özellikle cenaze törenlerini sınırlandırmaları, ölüm ağıtlarını, şarkılarını yasaklamaları düşünüldüğünde. Miletos'lu kadınların "akla aykırı matem ağıtları, akıldışı yas törenleri" dile getirilip anılır olmuştur hep.

Anlatılan bir anekdota göre bu, Solon'un hoşuna gitmeyen bir tür *ikiyüzlülük*, onun hoşlanmadığı, *duygu ve düşüncelerini sır gibi saklamadır*: burada Atinalının sanatçı olmayan doğal yanı ortaya çıkar ve görünür. Kleisthenes, Periandros ve Pisistratos, kafayı dağıtmanın bir yolu, popüler bir halk eğlencesi, "akla aykırı bir yasın" zevke dönüştürülmesi olarak düşünülüp kabul edilen tragedyanın koruyucuları ve savunucuları. Solon, ılımlı ve ölçülü bir orta yolu tercih etmiş ve istemiştir.

Perslere karşı savaşların doğurduğu merkezileştirici eğilimler: Sparta ve Atinalılar ona dört elle sarıldılar. 776'dan 560'a değin tersine o hiç varlığını hissettirmedi: sitenin uygarlığı(kültürü) parlıyordu, zengin ve aydınlıktı: Perslere karşı savaş yapılmasaydı merkezileştirme fikrinin bir *zihniyet reformu* biçimi altında anlaşılmış olacağını söylemek istiyorum – Pythagoras mı?

İmdi kültün, tapınma biçimlerinin, dinsel tören ve ayinlerin, bayram ve şenliklerin birliği sözkonusuydu: işte bu noktada reform başlamış olacaktı. *Tüm Hellenleri kuşatan, Panhellenik bir tragedya fikri* – işte burada sonsuz zenginlikteki bir güç geliştirilmiş olacaktı. Peki bu konuda neden hiçbir şey olmadı? Korinthos, Sikyon ve Atina'nın bu sanatı geliştirmiş olmalarından sonra.

İnsanlığın uğrayabileceği veya uğrayabildiği en büyük kayıp üstün yaşam tarzlarının ve tiplerinin gerçekleşmesindeki başarısızlık, doğmadan yitirilmeleri ya da harcanmalarıdır (Nichtzustandekommen). *Eskiden* yaşanan, *bir zamanlar* olan işte budur. Bu ideal ile Hıristiyan ideali arasında net bir paralellik var. [Schopenhauer'in gözlemine başvuralım: "*Dikkate şayan soylu ve seçkin, üstün nitelikli insanlar yazgının bu dersini sahiplenmeye, hemen onun eğiti-*

minin hakimiyeti altına girmeye kısa sürede girişirler ve yararlılığı ile sağladığı çıkarı gözeterek ona uysalca boyun eğip uyar ve alışırlar; ancak onlar bu dünyada kendilerini eğitebilecek bir şey, öğrenilecek bir konu bulunabilse de mutluluğun bulunamadığını görürler ve sonunda Petrarka ile birlikte şöyle derler: "altro diletto, che 'mparar, non provo"(Ben öğrenmekten başka bir şeyden mutluluk duymam). İşte böylece, onların gene de belli bir ölçüde isteklerinin, çabalarının, dilek ve özlemlerinin sanki hâlâ görünüşü, dış dünyayı izliyorlarmış, onun peşindelermiş ve bunu gülüp oynayarak, eğlenerek yapıyorlarmış gibi göründüğü bile olabilir, ama onlar gerçekten ve kendi içlerinde bir eğitimi beklemekten, yüreklerinde yaşananlardan ders alma umudunu beslemekten başka bir şey yapmıyorlar; işte o zaman onlara verilen şey düşünsel-seyirsel (beschaulichen), temaşaya özgü, dahi ve yüce görünümlü sahte bir görünüştür. İşte bu anlamda altın ararken barutu, porseleni, ilaçları hatta doğa yasalarını bulan simyacılara benzediğimiz de söylenebilir." (Parerga, I, 394)[76]; *Sokratesçilerle* ve onların mutluluk avıyla karşılaştırın!]

199

Kimin için daha iyi olma, daha iyiye gitme ve götürme ve bilgi, yaşamın tek amacı ve hedefi olmuşsa, bütün her şeyin de daha iyiye hizmet edeceği inancı güzel bir hakikattir. Ancak yine de bu sadece sınırlamalarla doğrudur: bilgiye susamış, istekli ve hevesli birisi çok tüketici bir işe, zorlu bir çalışmaya katlanır, kendisini geliştirme yolunda olan bir adam hastalıklar yüzünden enerjisinden olur, kötüler! Tümüyle şu kabul edilebilir, benimsenebilir bir şeydir: yazgının ortaya çıkıp görünen önceden düşünümlenip tasarımlanması, yaşamını düzene koyan ve her şeyden bir ders çıkaran, arının bala koştuğu gibi bilgiye can atan, bilgiye susamış bireyin

76 "*Parerga und Paralipomena*" *("Kalıntılar ve Kırıntılar")*: kötümser ve karamsar felsefesiyle tanınan Schopenhauer'in beklediği ilgiyi görmeyen başyapıtı "*İstenç ve Tasarım Olarak Dünya*"dan(1818) çok sonra yayımlanarak kendisini ve felsefesini geniş kitlelere tanıtan; özdeyişler, denemeler ve içsöyleşilerden oluşan en önemli ve en büyüleyici kısa felsefe yazılarını bir araya getirdiği 1851 tarihli iki ciltlik eseri. Bu yapıtın ilk cildi "*Parerga ile Paralipomena*"nın birinci kitabı "*Kısa Felsefe Denemeleri*"nden, ikinci kitabı, "*Ruh Görme Üzerine*"den ve üçüncü kitabı da "*Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*"dan oluşmaktadır.

gerçeği ve olgusudur. Ama bir halkın üzerine üşüşüp çullanan yazgı, kendi yaşamı üzerinde böyle derinlemesine düşünemez ve onu kendi sonluluğu içinde anlayan bir bütünlüğe ulaşır; aynı şekilde halklardaki önceden tasarlama ve düşünlemeden (reflexion) sonraki sonuçlandırma yetisi, çabuk kavrayan ve keskin beyinlerden kaynaklanan bir dolandırıcılık mıdır; hiçbir şey önceden tasarlanmayanı ve düşünüp taşınarak sonuçlandırılmayanı(Nichtabsichtlichkeit) göstermek kadar kolay değildir, örnekle tam bir çiçek açma döneminde kar yağışıyla gelen bir zamanda her şeyin ölmesi olgusunda olduğu gibi. Burada doğaya özgü öyle bir saçmalık ve anlamsızlık var ki. Belli bir noktaya kadar her halk, en elverişsiz durumlarda ve uygun olmayan koşullarda bile, kendi yetenek ve yatkınlıklarının karşılığı olan bir gerçekleştirmenin sonuna ulaşır, bir gerçekleştirmeye en sonunda varır. Ancak kapasitesinin yeterli olduğu bu şeyi gerçekleştirebilmesi için, bazı kazaların ortaya çıkmaması, meydana gelmemesi gerekir. Grekler, yetenekleri ve kapasiteleri olduğu halde bunların hepsini, her şeyi gerçekleştiremediler. Atinalılar bile, Perslere karşı savaşlardan sonra, politik şiddet ve öfke olmadığı zamanlarda, kendilerini çok daha yukarı çıkarıyor, yükseltiyorlardı: bu savaşlardan önceki bir dönemde ortaya çıkmış olan ve zamanındaki Atinalılardan pek hoşnut olmayan Aeskhylos düşünülsün.

Pers savaşlarından sonra Yunan sitelerinin elverişsiz durumundan ötürü, büyük bireyselliklerin doğmasına ve gelişmesine ilişkin belli sayıdaki uygun ve elverişli koşullar yıkıldı, yok edildi: böyle bir durumda dehanın yaratılması kuşkusuz halkların yazgısına dayanır, dehanın üretilmesi halkların kaderine bağlanır. Zira dehaya yatkınlık ve eğilimler, eğer çok olağan ve sık görülse de, en zorunlu bütün koşulların birleştiğini görmek nadirdir.

Hellenlerin bu reformu, tıpkı onu hayal ettiğim gibi, dehaların yaratılması, ortaya çıkarılması için mükemmel bir alan, verimli bir toprak olacaktı: orada daha önce hiç, asla ondan olmadığı gibi. Bu durum izlenip betimlenecekti. İşte orada dile gelmez, dile sığmaz, sözle anlatılmaz bir şey yitirdik.

Helenlerin oldukça yüksek *moral* yapısı, üstün derecedeki *ahlaksal* doğası kendisini yalınlık, basitlik özelliğiyle ve bütünsellik karakteriyle gösterir; kendimizde, kendi kişiliğimizde yalınlaştırılıp *basitleştirilmiş* insanı göstererek, hayvanların görünüşü olgusunda

olduğu gibi, bizleri neşelendirir ve eğlendirirler.

Filozofların çabası çağdaşlarının sadece yaşam tarzlarını, onların yaşamaktan başka bir şey yapmadıklarını *anlamaya* yönelir. Varoluşlarını kendileri için ve kendilerine göre yorumladıkları ve bunların tehlikelerini anladıkları anda, onlar aynı zamanda halklarına varoluşlarının anlamını da duyumsatmış, vermiş olurlar.

Filozofun halk imgesinin yerine koymak istediği işte *evrenin bu yeni imgesidir.*

Bilim[77], şeylerin doğal akışını derinleştirir, ama insana asla *buyuramaz, emir veremez, kumanda edemez.* Sempati, aşk, zevk, acı, haz, hoşlanma, hoşlanmama, yücelme, tükenme, bütün bunları, bilim tanımaz, bilmez. İnsanın yaşadığı, deneyip sınadığı, kanıtlayıp tanıtladığı şeyi kendisine bir biçimde *açıklaması* gerekir; ve buradan da onu değerlendirmek, böylece onu benimsemek durumunda ve zorundadır. *Verdikleri, sağladıkları değerölçüsü (Wertmesser)* olgusu içinde kendi güçlerine sahip olan dinler, bir tür basamaklı ölçü cetveli, ölçek skalası gibidirler(Maβtäbe). Mitosun ışığında görülmüş olan bir olay çok başka bir yüze ve görünüşe sahiptir; bambaşka görünür bizlere. Dinler, insan yaşamını bir insan idealine, ideal bir insana göre ölçtüğü için, kendinde bir anlama sahiptir.

Aeskhylos boşuna yaşadı, mücadele etti ve savaştı: çok geç geldi. Yunan tarihinde trajik olan budur: Demosthenes gibi *çok büyükler* halkı ayağa kaldırmak için çok geç gelirler, geç kalırlar.

Aeskhylos, kendisiyle sönen Grek ruhunun yükselişinin güvencesi, teminatı oldu.

Kaplumbağanın o kutsal kuralına şimdi hayran olunur – ah! Grekler çok hızlı koşuculardı![78] Tarihteki mutlu dönemleri değil,

77 Bilim, insan için, tek başına yeterli değildir. İnsan bir değerler skalasına, bir değerler ölçeğine göre davranır, hareket eder. Felsefe de bir eylem öğretisi, aksiyolojik bir disiplin olmak zorundadır. Yalnız felsefe yeni değerler yaratabilir.

78 Kaplumbağanın o kutsal yürüyüşü, görünüşü ve hali (yavaş ve emin gidişi) ile Greklerin en hızlı koşucusu, yani Akhilleus'dan sözedilince hemen akla Elalı Zenon'un o ünlü "*Kaplumbağa ile Akhilleus Paradoksu*" gelir. Elea Okulu'nun kurucusu Parmenides'in öğrencilerinden Elea'lı Zenon (MÖ 490-430), hocasının "*Birliği ve Tekliği*", "*Değişmezliği ve Durağanlığı*" savunan tezine karşı, "*Çokluğu ve Uzamı*", "*Değişmeyi ve Oluşu*" önesüren Pythagorasçılar ile Herakleitos'u yadsımak için birtakım paradokslar, aykırı

ama dehanın *yaratılmasına* uygun, *dehanın ortaya çıkarılmasına* elverişli bir alan sunan dönemleri arıyorum. Benim bulduğum o halde Pers savaşlarından önceki dönemler. Onu olabildiğince kesin ve yeterli biçimde tanımayı bilemedik.

Pek çok insan dramatik ve gergin bir yaşam, başkaları epik, destansı bir yaşam, diğerleri bulanık ve belirsiz, sanatsız bir yaşam sürerler. Yunan tarihi Perslerin savaşlarıyla *makinadan çıkan bir cine, bir canavara(daemon ex machina)*[79] sahip olur.

kanılar ya da açmazlar geliştirerek bu kavramların doğaları gereği kendi içlerinde çelişkili olduklarını ve evreni bir bütün olarak içindeki görüngülerle birlikte açıklamakta yetersiz kaldıklarını tanıtlamaya çalışmıştır. Parmenides'in bu tekçi anlayışı, Platon ve Plotinos aracılığıyla tek tanrılı dinlerin kaynağını oluşturacaktır. İlkçağ felsefe tarihinde geçen bu "*Akhilleus ile Kaplumbağa Yarışı Paradoksu*" şöyledir: Akhilleus ile kaplumbağanın bir yarışa tutuştuğunu düşünelim. Akhilleus çok iyi bir atlet olmasına güvenerek kaplumbağaya belli bir mesafe avans versin. Yarış başladığında Akhilleus, kaplumbağanın yarışa başladığı ilk yere vardığında, kaplumbağa bu sırada yavaş olsa bile daha ileri bir noktaya ulaşacaktır. Akhilleus bu noktaya vardığında ise kaplumbağa onca yavaşlığına karşın yine de kısa ama belli bir uzaklık katetmiş ve daha uzak bir noktaya ulaşmış olacaktır. Akhilleus bu süreçte kaplumbağaya hep biraz daha yaklaşacak, ama onu geçmek bir yana hiçbir zaman kaplumbağaya yetişemeyecektir. Çünkü çizgisel, lineer bir doğrunun sonsuz sayıda noktadan oluştuğu, buna bağlı olarak da uzayın sonsuz derecede bölünebileceği ve bu yüzden de Akhilleus'un kaplumbağayı geçebilmek için sonsuz bir mesafeyi, yani sonsuz bir uzamı sonlu bir zaman dilimi içinde katetmesi gerekecektir ki bu düşünce kendi içinde mantıksal olarak olanaksızdır (ama matematiksel olarak olanaklı!) Her türden devinimin olanaksızlığını göstermek ve hakikatte bunun bir yanılsama olduğunu tanıtlamak için Eskiçağ düşünürünün hayalgücünün ne denli geniş olduğuna şaşmamak mümkün değil.

79 "*Daemon ex machina*". Burada makinadan çıkan daymon, gökten inen cin anlamında. Terimin kökeni antik yunan tiyatrosunda sorunu çözmek için sahneye havadan indirilen bir aygıttaki kahramandan, bir düzenekteki oyuncudan gelir. Yunancası "*theos ek mekhanes*", Latincesi "*deus ex machina*" olan bu terim,"*makineyle inen tanrı ya da makineden çıkan tanrı*" anlamındadır. Eski yunan ve roma tiyatrosunda, bir tanrının olay örgüsündeki düğümü çözmek üzere tam zamanında ortaya çıkması durumunu anlatır. Klasik tiyatroda bir mekanizma aracılığıyla sahneye indirilen tanrı, insanoğlunun çözemediği sorunların, içinden çıkamadığı olayların çözümcüsü olarak temsil edilirdi. Kökeni İÖ 4. yy'a değin uzanan bu trüğe, hileye Sophokles *Philoktetes(İÖ 409)* adlı oyununda, Euripides de birçok oyununda başvurmuştur. Düğümlenmiş bir sorunu ya da karmaşık bir konuyu çözmek amacıyla işin içine tanrının ya da doğaüstü bir figürün gereksiz ye-

Bir halk uygarlığını(kültürünü) araştırma.

Greklerin en değerli *kanının ve ruhunun* çılgınca boş yere harcanması. Bu yüzden insanların nasıl çok daha *temkinli ve ihtiyatlı* yaşamayı öğrenmek zorunda olduklarını göstermek gerekir. Yunanistan'da tinin, ruhun tiranları hemen her zaman öldürülmüşler, canlarına kıyılmış ve yalnızca nadiren sonraki kuşaklara ulaşabilmiş, yaşamlarını sürdürebilmişlerdir.

Diğer zamanlar onların büyük düşüncesinin bütün olanaklarını izleyen ve en sonuna kadar düşünen güçlerini gösterdi: örnekle Hıristiyan dönemi. Ama Yunanlılarda güçlerin bu üstünlüğüne ulaşmak pek zordu; orada her şey düşmanlık içinde karmakarışık, savaşım içinde darmadağınık idi. Sitenin uygarlığı(kültürü) şimdiye değin *ortaya konulup gösterilmiş* tek şey oldu – biz şimdi hâlâ onu yaşıyoruz.

Sitenin uygarlığı(kültürü)
Evrensel uygarlık(kültür)

Halk uygarlığı(kültürü): Greklerde ne kadar zayıf, doğrusunu söylemek gerekirse, yalnızca Atina sitesinin uygarlığı(kültürü), solgun ve sönük.

1. Bu filozofların her biri kendi başına izole olmuş, yalıtılmış.
2. Daha sonra Hellenizmin tanıkları olarak (felsefeleri, Grek doğasındaki, Grek ruhundaki Hades'in gölgeleri).
3. Daha sonra Hellenizm tarafından üzerine çekilen tehlikelerin hasımları, cezbedilen tehlikelerin aykırı düşünenleri olarak.
4. Sonra Yunan tarihi boyunca başarıya ulaşamamış reformcular olarak.
5. Daha sonra Sokrates'e ve okullarına, mezheplerine, ve düşünsel-seyirsel, temaşaya ilişkin yaşama karşıt, *hâlâ ulaşı-*

re sokulmasını nitelemek için eleştirel bir anlamda kullanılmıştır bu terim. Kimi antik yunan oyunlarında, olay örgüsünün düğümlendiği ve çıkmaz yola sürüklendiği bir sırada, tüm güçlüklerin üstesinden gelebilecek bir kurtarıcı, bir "*tanrı*" ortaya çıkar, tanrı rolündeki oyuncu sahneye mekanik bir aygıtla yukarıdan indirilirdi. Felsefedeki genel anlamı ise, ileri sürülen savı desteklemek adına, karşılaşılan bir sorunu, bir güçlüğü yenmek için konu dışına çıkmak pahasına da olsa başvurulan yapay çözümlere sığınmayı dile getirir. Ayrıca çok eskiden beri, beklenmedik bir anda ortaya çıkan bir kurtarıcı ya da büyük bir karışıklık durumunda düzeni geri getiren olağandışı ve üstü bir kimse için de "*deus ex machina*" deyimi kullanılır.

lamamış olan *bir yaşam formuna* varmak için denemeler olarak.

(Kröner, X, s. 216-232).

VI. Adlar ve Kavramlar Dizini

Acı(Unlust), 204
Aeskhylos, 223, 224
Agape, 121
Ahlak(Ethik), 35, 36, 51, 55, 56, 64, 65, 66, 68, 71, 77, 84, 85, 89, 91, 94, 96, 103, 121, 136, 137, 177, 182, 188, 213, 219
Akıl(Vernunft), 160, 161, 181, 182, 183, 185
Algı(Wahrnehmung), 146, 155, 158, 164, 191
Anadolu, -Uygarlıkları, 104
Anaksagoras, 38, 52, 138, 174, 179, 180, 211, 212, 217
Anaksimandros, 138, 174, 180, 217
Anlık(Intellekt), 108, 125, 128, 129, 130, 133, 148, 189, 196
Antikçağ(Antikite), 13, 114, 177, 218
Apollon, 56, 83, 108, 124, 131, 212, 218
Aristoteles, 39, 129, 161, 216, 219
Bach, Johan Sebastian, 91
Biçim(Form), 42, 112, 140, 149, 151, 153, 187, 215, 220
Bilge, -lik,, 35, 43, 44, 64, 66, 67, 68, 87, 97, 116, 127, 170, 182, 208, 209, 214, 219, 220, 222
Bilgi, 67, 74, 75, 80, 110, 116, 120, 122, 129, 136, 141, 142, 145, 167
Bilgikuramı, 37, 38, 41, 43, 44, 51, 52, 55, 57, 66, 67, 74, 80, 84, 101, 103, 108, 113, 114, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 145, 146, 147, 148, 149, 154, 155, 164, 165, 168, 176, 184, 202, 204, 218
Bilim, 4, 5, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 33, 35, 42, 44, 49, 51, 63, 67, 74, 83, 94, 98, 110, 115, 122, 127, 146, 167, 171, 176, 194, 200, 208, 224
Bilimsel, 7, 8, 9, 10, 12, 15, 19, 23, 24, 26, 36, 43, 44, 45, 46, 51, 56, 57, 65, 68, 70, 83, 86, 93, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 114, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 131, 135, 152, 171, 173, 174, 192, 194, 195, 206, 208, 209
Bilinç, 22, 144
Bilinçlenme, 27, 35, 38, 40, 43, 46, 56, 60, 79, 85, 94, 111, 116, 130, 139, 143, 149, 156, 157, 168, 176, 184, 185, 188, 209
Brahmanizm, 57, 109
Budizm (Zen Budizmi), 33, 51, 100, 109, 213
Çıkarım(Schluss), 83, 149, 155, 161, 162, 166, 199, 201, 205

Dahi(Genie), -ce, 95, 133, 215
Demokritos, 174, 179, 211, 215, 217, 218
Dil, 4, 39, 42, 138, 185, 203
Dilbilim(Lenguistik), 47, 96, 101, 161
Din, 49, 65, 77, 89, 95
Dionisos, 75, 83, 108
Dionisos kültü, 49, 83, 84, 100, 117, 143, 150, 218
Ditirambos(Dithyrambus), 214, 215
Doğa, 16, 19, 22, 28, 111, 119, 124, 140, 144, 153, 156, 165, 184, 203, 204
Doğabilimi, 10, 12, 19, 33, 37, 44, 63, 66, 78, 83, 86, 87, 90, 96, 110, 111, 113, 116, 124, 160, 163, 165, 167, 177, 184, 188, 192, 193, 195, 216, 222
Doğru, -luk, 35, 37, 41, 46, 68, 71, 84, 94, 95, 133, 134, 142, 153, 154, 161, 162, 171, 182, 200, 201, 206, 209, 218
Empedokles, 38, 52, 138, 174, 179, 180, 211, 212, 216, 217, 218, 220
Esir(Ether), 27, 97, 99, 152, 153
Eskiçağ, 225
Estetik, 135, 205, 213
Ethik(Ahlak), 121
Felsefe, 4, 7, 10, 14, 17, 20, 22, 23, 38, 50, 68, 72, 88, 103, 106, 113, 115, 129, 171, 173, 174, 177, 179, 180, 194, 199, 222, 224
Felsefetarihi, 88, 94, 104, 160, 225
Fenomen(Görüngü, Görünüş), 36, 39, 59, 147, 150, 152, 155, 158, 162, 164, 174, 191, 197, 206, 207, 216
Fenemenoloji(Görüngü bilgisi), 61, 150, 152
Filozof, 5, 16, 35, 51, 71, 78, 79, 83, 89, 94, 109, 110, 111, 113, 127, 150, 156, 166, 180, 209
Freud, Sigmund, 10, 30, 32, 35, 36, 56, 60, 75, 78, 81, 101, 131
Gerçek(Real, Wirklich), -lik (Realität, Wirklichkeit), 39, 40, 46, 50, 53, 73, 78, 79, 83, 86, 88, 90, 91, 92, 98, 99, 104, 109, 122, 126, 129, 137, 150, 159, 168, 185, 187, 190, 197, 205
Goethe, Johann Wolfgang von, 22, 25, 26, 67, 74, 99, 123, 177, 182
Grek, -ler, 38, 111, 113, 115, 116, 117, 120, 121, 122, 127, 136, 137, 138, 178, 195, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 220, 223, 224, 226
Güdü(Trieb, Motive), 87, 115, 121, 149, 183, 194
Güzel, -lik, 13, 30, 43, 75, 76, 110, 113, 122, 127, 159, 160, 167, 185, 195, 197, 200, 213, 215, 222
Hakikat(Doğruluk)(Wahrheit), 46, 57, 108, 134, 135, 137, 142, 154, 162, 165, 171, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 198, 200, 201, 203, 204, 205, 206
Haz(Lust), 204, 205, 206, 218, 224
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 7, 53, 58, 59, 74, 78, 82, 86, 97, 100, 160, 168, 181, 187
Helen, -ler, 21, 110, 114, 216, 223
Helenizm, 114
Herakleitos, 52, 125, 129, 138, 139, 174, 179, 180, 211, 212, 215, 217, 220, 224
Herodotos, 214
Hesiodos, 215
Hıristiyan, -lık, 21, 28, 36, 37, 53, 54, 61, 62, 65, 66, 70, 72, 74,

76, 82, 89, 91, 93, 95, 96, 116, 120, 121, 134, 182, 213, 221, 226
Hinduizm, 109
Homeros, 94, 179, 215
İçgüdü(Instinkt), 43, 69, 70, 84, 111, 112, 127, 147, 163, 171, 194, 205
İlkçağ, 78, 99, 121, 225
İmge(Bild, Vorstellung), 39, 126, 128, 130, 132, 133, 149, 157, 162, 186, 192
İnsan, 4, 16, 18, 28, 32, 37, 39, 43, 44, 51, 54, 56, 58, 59, 61, 67, 71, 72, 75, 77, 92, 93, 96, 100, 126, 134, 139, 143, 144, 145, 147, 148, 154, 184, 188, 196, 197, 205, 209, 210, 224
İnsanlık, 13, 91, 92, 95, 96, 100, 109, 117, 121, 124, 131, 142, 143, 145, 147, 154, 156, 165, 166, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 190, 191, 192, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 203, 204, 210, 216, 217, 224, 225
İnsanbiçimcilik(Antropomorfizm), 96, 137, 138, 139, 158, 166, 188
İonya, - Dönemi Felsefesi, 35, 38, 51, 83, 97, 160
İskender(Alexandros), Büyük, 56, 108
İstenç(İsteme)(İrade)(Wille), 59, 60, 63, 69, 77, 101, 109, 136, 143, 157, 168, 176, 183, 213
Kant, Immanuel, 33, 37, 41, 52, 53, 57, 58, 61, 74, 84, 86, 88, 90, 109, 115, 116, 125, 139, 150, 168, 176, 182
Kendinde Şey(Ding an sich), 108, 109, 149, 150, 158, 173, 186
Kierkegaard, Søren, 9, 10, 58, 74, 97
Ksenofanes, 211
Kültür, 5, 7, 11, 35, 89, 180
Liszt, Franz, 10, 11, 14, 16, 26
Mantık, 145, 162, 163, 203, 204
Metafizik, 22, 49, 69, 95, 117
Metafor(Eğretileme), 35, 41, 96, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 171, 186
Metonimi(Düzdeğişmece), 159, 160, 161, 163, 166, 188, 195
Mezopotamya, -Bilimleri, 96
Mısır, -Bilimleri, 28, 96
Mit(Mitos)(Söylence), -sel, 53, 54, 60, 61, 84, 93, 100, 112, 118, 120, 125, 134, 174, 178, 179, 180, 195, 199, 209, 211, 217, 224
Müzik, 7, 9, 11, 15, 16, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 33, 105, 210, 213
Nietzsche, Elisabeth Förster, 28, 32, 77, 78, 95
Nietzsche, Friedrich, 7, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 82, 83, 84, 85, 86, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 117, 124, 125, 132, 133, 142, 143, 144, 145, 152, 158, 160, 168, 177, 181, 182, 183, 184, 187, 191, 192, 200, 209, 219
Oidipus, 5, 141
Ortaçağ, 44, 121, 141, 218
Özgür, -lük, 13, 19, 26, 28, 52, 60, 66, 67, 69, 79, 83, 92, 125, 130, 134, 143, 154, 176, 179, 182, 197, 198, 209, 215, 216, 220
Parmenides(Elealı), 52, 138, 153, 174, 179, 217, 224, 225
Pascal, Blaise, 68, 84, 89, 195
Perikles, 180

Persler, Pers Savaşları, 127, 212, 219, 220, 221, 223, 225
Pythagoras, 138, 174, 179, 211, 215, 216, 221
Pythagorasçılar, 174, 224
Retorik, 159, 177
Rousseau, Jean-Jacques, 86, 92, 184
Ruh(Seele), 55, 140, 212
Russel, Bertrand, 16, 103
Salomé, Lou Andréas, 22, 28, 87, 105
Sanat, -çılar, - yapıtı, 18, 26, 29, 30, 33, 42, 95, 115, 122, 123, 127, 129, 147, 167, 172, 178, 180, 195, 200, 204, 205, 206
Schopenhauer, Arthur, 108, 109, 160, 168, 171, 173, 176, 178, 213, 219
Sokrates, 38, 40, 56, 66, 74, 78, 83, 85, 89, 94, 104, 112, 114, 115, 127, 162, 174, 179, 180, 209, 212, 215, 216, 217, 218
Sokratesçiler, 108, 111, 127, 191, 202, 214, 217, 218, 219, 222, 226
Sophokles, 225
Spinoza, Baruch, 74, 89, 103, 123
Stoa, -cılar, 51, 136, 197, 219
Tarih, -cilik,-sel, 15, 23, 36, 38, 45, 46, 49, 57, 61, 68, 74, 80, 85, 108, 110, 112, 116, 118, 119, 120, 134, 138, 157, 171, 177, 182, 211, 217, 219
Tasım(Kıyas)(Syllogismus), 40, 159, 160, 161, 205
Teknoloji, 8, 24
Thales, 40, 159, 174, 179, 217
Tin(Geist), 160
Töre(Sitte), 92, 94, 120, 137, 215
Tragedya, 57, 108, 110, 124, 200, 216
Uygarlık(Zivilisation), 35, 44, 46, 94, 98, 116, 128, 141, 147, 171, 172, 175, 180, 197, 200, 214, 226
Wagner, Richard, 9, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 23, 27, 31, 50, 51, 57, 60, 69, 72, 75, 76, 95, 112, 115, 213
Yunan, -Kültürü(Uygarlığı), -istan, -lılar, 38, 50, 55, 56, 83, 84, 96, 104, 114, 116, 118, 121, 127, 134, 171, 179, 209, 211, 213, 219, 220, 223, 224, 225, 226
Zenon(Elealı), 153, 224
Zerdüşt(Zaroaster, Zarathoustra), 22, 23, 25, 37, 49, 51, 55, 62, 64, 65, 66, 87

Felsefe Kitaplığı

Sokrates'in Savunması / Platon Çeviri: Nejat Bozkurt

Sanat ve Estetik Kuramları / Nejat Bozkurt

Eleştiri ve Aydınlanma (Felsefe Araştırmaları) / Nejat Bozkurt

ALBERT EINSTEIN: Bilim ve Felsefe Yazıları / Nejat Bozkurt

G.W.F. HEGEL Eserlerinden Seçmeler / Nejat Bozkurt

IMMANUEL KANT Seçilmiş Yazılar / Nejat Bozkurt

Materyalizmin Tarihi I-II / Ahmet Arslan

Felsefe Tarihi 1 "Antik Çağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi" /
H.Nur Beyaz Erkızan- A.Kadir Çüçen

Felsefe Tarihi 2 "Rönesans, Yeniçağ ve 19.yy.Felsefe Tarihi" /
Ali Taşkın- Metin Becermen

Aristoteles' ten Nussbaum'a İnsan / H.Nur Beyaz Erkızan

Aristoteles Yazıları– Etik ve Politika Üzerine / H.Nur Beyaz Erkızan

Aristoteles Yazıları- Feminizm ve Aristoteles'çi Feminizm /
H.Nur Beyaz Erkızan

Aristoteles Yazıları- Metafizik ya da İlk Felsefe Üzerine /
H.Nur Beyaz Erkızan

Aristoteles Yazıları- Varlık, Bilgi ve Yaşam Üzerine / H.Nur Beyaz Erkızan

Aristoteles- Hayvanların Hareketi Üzerine / H.Nur Beyaz Erkızan

Türkiye Felsefe Yazıları- Yaşamın Anlam ve Olanakları Üzerine /
H.Nur Beyaz Erkızan

Bilim Felsefesi / Ömer Demir

Sokratik Hümanizm / Lazslo Versenyi -Çeviri: Ahmet Cevizci

Felsefe / Ahmet Cevizci

Kierkegaard: Birey ve Varoluş Üzerine / Faruk Manav- Gökhan Gürdal

Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida /
Kasım Küçükalp

Deleuze- Guattari: Şizoanaliz Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi /
Sinan Kılıç

Bilim Felsefesine Giriş / A.Kadir Çüçen

Klasik Mantık / A.Kadir Çüçen

Mantık / A.Kadir Çüçen

Bilgi Felsefesi / A.Kadir Çüçen

Felsefeye Giriş / A.Kadir Çüçen

Martin Heidegger: Varlık ve Zaman / A.Kadir Çüçen

Modern Mantığa Giriş 1 / Fikret Osman

Sinema Felsefesine Giriş / Elif Nuyan

Aristoteles- Nikhomakhos'a Etik / Zeki Özcan

Aristoteles- Ruh Üzerine / Zeki Özcan

Dil Felsefesi 1 / Zeki Özcan

Aristoteles'ten Yanıtlar / Massimo Pigluicci- Editör: H.Nur Beyaz Erkızan

Eğitime Felsefe Gerek Bir Felsefi Temellendirme Denemesi / Muhsin Yılmaz

L.Wittgenstein- Estetik, Psikoloji ve Dinsel İnanç Üz. Dersler ve Söyleşiler / Cyril Barrett - Çeviri: Muhsin Yılmaz

Ernst von Aster'in Ders Notları (Felsefe Tarihi İlkçağ ve Ortaçağ) / Derleyen: Vural Okur

Gilles Deleuze'de İmge Hareketi Olarak Sinemanın Felsefesi / Özcan Yılmaz Sütcü

Varoluş Filozofları / Editör: Prof.Dr.A.Kadir Çüçen

Spinoza ve İnsan / Mehmet Fatih Elmas

Varoluşçu Teolojide İnsan ve Anlam / Aliye Çınar

Wadsworth Felsefeciler Serisi

Heidegger Üzerine / Patricia Altenberndt Johnson -Çeviri: Adnan Esenyel
Marleau- Ponty Üzerine / Daniel Thomas Primozic -
Çeviri: Zeynep Zafer Esenyel
Freud Üzerine / Michael S. Trupp M.D. -Çeviri: Muhsin Yılmaz
Arendt Üzerine / Patricia Altenberndt Johnson -
Çeviri: Derya Aybakan Saliya
Derrida Üzerine / Stephen Hahn -Çeviri: Hazal İnaltekin
Kierkegaard Üzerine / Susan Leigh Anderson -Çeviri: Gökhan Gürdal
Wittgenstein Üzerine / Jaakko Hintikka – Çeviri: Fikret Osman

SENTEZ YAYINCILIK

FRIEDRICH NIETZSCHE
FİLOZOFUN KİTABI

Elinizdeki kitapta Nietzsche'nin düşüncelerinin hemen hepsinin tohum halindeki serpintilerini bulabilirsiniz. Antik Greklerden 19.yy'a uzanan zaman diliminde felsefenin pek çok problemini ele alan filozof, kendi görüş ve yorumlarını sıralamış, kendi çözümlerini sunmuştur. Dilin çoğu kez bizleri yanıltan çokanlamlı ve bulanık, yanlış ve yanlı kullanımından hakikat kavramının yanıltıcılığına ve güvenilmezliğine, dinin ve ahlak ilkelerinin soyutluğundan bilim ve tekniğin insanı kuşatıp sınırlayan baskıcı ve kaypak niteliklerine, öte yandan da, sanat ve felsefenin özgürleştirici ve birleştirici özelliklerine değin her konu ve soruna eğilen ve değinen filozofumuz, bu temaları kendi açısından yorumlamış ve çözümler önermiştir. Her filozof gibi onun çözüm girişimlerinin eleştirilecek yanları bulunsa da Nietzsche, felsefe tarihinde kocaman ayak izleri bırakan filozofların yanında yer alır. Yaşamın anlam ve önemini o şöyle açıklıyor: *"Genel olarak görevim: ne felsefenin yavan ve niteliksiz ve ne de filozofun yaşamının yalana dayalı ve aldatıcı olmadan, yaşamın, felsefenin ve sanatın birbirlerine karşı nasıl derin ve köklü bir akrabalık ilişkisine sahip olduklarını göstermek."* Yazarının son çalışmalarından derlenen bu kitabın okurlarına yararlı olmasını umut ederim.

SENTEZYAYINCILIK®
Cumhuriyet Cad. Eski Tahıl İçi Sok.
No: 5 BURSA
Tel : 0224 225 11 80 (pbx)
Faks : 0224 225 02 00
Mail : bilgi@sentezdagitim.com.tr

ISBN: 978-605-9922-40-1
9 786059 922401